

SUOMEN KIRKKOHISTORIAL-
LISEN SEURAN TOIMITUKSIA

FINSKA KYRKO Historiska
SAMFUNDETS HANDLINGAR

53

TORSTEN THURE RENVALL

ELÄMÄ JA TOIMINTA

KIRJOITTANUT

EIRA PAUNU

HELSINKI 1952

SUOMEN KIRKKOHISTORIALLINEN SEURA

TORSTEN THURE RENVALL
ELÄMÄ JA TOIMINTA

TORSTEN THURE RENVALL

ELÄMÄ JA TOIMINTA

Kirjoittanut

EIRA PAUNU

HELSINKI 1952

JYVÄSKYLÄSSÄ 1952
OY. SISÄ-SUOMEN KIRJAPAINO

A l k u s a n a t

Aiheen tutkimukseeni olen saanut arkkipiispa Ilmari Salo-mieheltä. Hänen siirryttyään pois yliopistosta professori Aar-no Maliniemi on seurannut työni edistymistä, sitä neuvoillaan tukenut ja tarkastanut käsikirjoituksen. Arvokkaita herät-teitä olen saanut keskusteluista professori Martti Ruuthin kanssa, jonka kirkkohistorianopetus on mieluisessa muistossa opiskeluajaltani, samoin professori Aarni Voipiolta ja dosentti Mikko Juvalta, jotka myös ovat tarkastaneet käsikirjoituksen. Työni kuluessa olen niinkään tutustunut moniin tutkijoihin, joiden kanssa olen voinut vaihtaa ajatuksia sitä koskevista kysymyksistä. Heistä on maisteri Kirsti Arajärvi lisäksi mo-nessi toimittanut käyttööni tarvitsemaani arkistomateriaalia.

Arkkipiispa Renvallin omaiset ovat työtäni monin tavoin tukeneet. Senaattori Heikki Renvallin kanssa olen keskustellut hänen isästään, hän on välittänyt minulle sukua koskevaa muistitietoa ja lukenut käsikirjoitustani. Professori Pentti Ren-vall on osoittanut minulle tärkeitä isoisäänsä koskevia lähteitä, kiinnittänyt huomiotani tutkittaviin kysymyksiin ja tehnyt käsikirjoitukseni johdosta arvokkaita huomautuksia. Arkki-piispa Renvallin kuvaa ja hänen lähiympäristöään ovat minulle niinkään elävöittäneet hänen tytärsuolensa, professorinrouva Sigrid Rindell, jota kiitokseni ei enää tavoita, sekä hänen miniänsä, kirkkoherranrouva Sigrid Renvall.

Työni vuoksi olen joutunut vaivaamaan kirjastojen ja arkis-tojen virkailijoita, jotka ovat auliisti antaneet apuaan. Hallus-saan olevaa tutkimukselleni arvokasta lähdemateriaalia ovat käyttööni luovuttaneet kamreeri Toini Yrjö-Koskinen, opet-

taja Toini Johansson sekä fil. tohtorit Einar Rancken ja Väinö Krohn. Tampereen Kirjapaino Oy:ltä ja Suomen Akateemisten Naisten Liitolta saamieni apurahojen turvin olen voinut joksin aikaa kokonaan keskittyä tutkimustyöhöni. Ottamalla tutkimukseni julkaisusarjaansa Suomen Kirkkohistoriallinen Seura on helpottanut sen painatuskustannusten suoritusta. Lehtori Vuokko Raekallio-Teppo ja maisteri Hannes Teppo ovat tarkastaneet teoksen kieliasun ja auttaneet minua korjausluvussa. Lehtori Reino Mansnerus on kääntänyt ruotsinkielelle lopussa olevan yhteenvedon.

Kaikille, jotka ovat minua työssäni auttaneet, esitän kunnioittavat kiitokseni.

Lopuksi kiitän vielä sydämellisesti vanhempiani, jotka ovat suurella harrastuksella seuranneet tutkimustyöni edistymistä. Isäni, lääninrovasti Hj. A. Paunun, antama tuki on minulle sen kaikissa vaiheissa ollut korvaamaton.

Jyväskylässä 2. päivänä lokakuuta 1952.

E i r a P a u n u.

J o h d a n t o

1800-luvun puolivälissä meillä vielä virallisesti vallitsi puhdasoppisuuden ajoilta periytynyt *vanhaluterilainen yhtenäiskulttuuri*, jolle oli ominaista kirkon ja valtion erittäin läheinen suhde¹. Edellisen ollessa täysin riippuvainen jälkimmäisestä sen elämä itse asiassa oli vain osa valtion elämää ja papit virkamiehiä muiden virkamiesten rinnalla². Selvää rajaa maallisen ja hengellisen elämänpiirin välillä ei ollut. Valtiovalta vaati, että kaikki alamaiset tunnustivat oikeata luterilaista oppia, ja siviiliviranomaiset valvoivat, että näin todella tapahtui. Samoin he pitivät silmällä sitä, että kirkon viranomaiset itse hoitivat velvollisuutensa kirkkolain mukaisesti³. Kirkko puolestaan huolehti kansanopetuksesta sekä valvoi koululaitosta, jonka päätehtävänä alkuaan oli ollut tulevien pappien kasvattaminen. Täten kulttuuri säilytti yhtenäisen kristillisen luonteensa. Kirkon keskeistä asemaa yhteiskunnassa vahvisti vielä sekin, että papisto hoiti monia maallisia asioita. Kirkkolain mukaan huolenpito köyhäinhoidosta

¹ Teoksessaan Suomen sivistyneistö vapaamielisyyden murroksessa 1848—1869 Mikko Juva käyttää nimitystä yhtenäiskulttuuri 1830- ja 1840-luvuille ominaisesta romantiikan, valistuksen ja ortodoksian synteisistä. Mt. s. 42—52. Ruotsalaiseen tutkijaan Hilding Pleijeliin liittyen tarkoitetaan seuraavassa vanhaluterilaisella yhtenäiskulttuurilla sitä kirkollisen ja maallisen elämänpiirin yhteensulautumista, jonka juuret ovat jo puhdasoppisuuden ajassa ja joka painoi leimansa kirkon arkityöhön kauas 1800-luvulle saakka. Vanhaluterilaiselle yhtenäiskulttuurille ominaisista piirteistä ks. Hilding Pleijel, Svenska kyrkans historia V s. 62—144.

² Pleijel, mt. V s. 72.

³ K. R. Brotherus, Valtio ja kirkko s. 53—56.

kuului kirkkoherroille ¹, ja pitäjänkokouksissa, joiden puheenjohtajia he olivat, käsiteltiin 1600-luvulta lähtien monenlaisia pitäjän yhteisiä asioita ². Yhteiskunnallisen elämän kehityksessä näiden lukumäärä yhä vain kasvoi. »Pappi on kahdelta kolmasosaltaan pitäjän kunnallisjohtaja, yhdeltä kuudesosaltaan maanviljelijä ja tuskin yhdeltä kuudesosaltaan pappi. Enemmän osan hänen ajastaan vaativat köyhäinhoito, lainamakasiini, kirkko- ja pappilarakennukset, palovakuutusosakeyhtiöt, pitäjänkokoukset, kirjeenvaihto maaherran, kruunuvoudin ja nimismiehen kanssa, monenlaisten luetteloiden ja lukemattomien todistusten kirjoittaminen.» Näin kuvattiin tosin hieman liioitellen tilannetta eräässä kirjelmässä Turun tuomiokapitulille ennen v:n 1859 synodaalikokousta ³. Maallisen ja hengellisen elämänpiirin läheinen yhteenkuuluvuus tuli erityisen selvästi näkyviin oikeudenkäytön alalla. Siten tuomiovalta mm. avioliittoa koskevissa kysymyksissä kuului v:n 1686 kirkkolain mukaan osaksi kirkolle ⁴. Toisaalta taas maallinen oikeus käytti runsaasti kirkollisia rangaistuksia, esim. julkirippiä ⁵.

Kirkolla oli keskeinen asema myös hurskauselämässä, joka oli tarkoin kirkollisiin muotoihin sidottua. Hyvänä kristittynä pidettiin sitä, jolla oli oikea luterilainen oppi ja joka tarkoin noudatti uskonnollis-siveellisiä tapoja. Kaikkien tuli uskontoa koskevissa asioissa ajatella samalla tavoin, ja sen vuoksi katekismus hallitsi kristinuskonopetusta. Hartaudenharjoitustenkin oli noudatettava määrämuotoja. Erittäin selvästi tämä ilmeni kuuluisassa konventikkeliplakaatissa v:lta 1726, joka kuten tunnettua kielsi kaikki yksityiskodeissa pidetyt hartaustilaisuudet kotihartauksia lukuunottamatta. Yksityiskohtaisissa ohjeissa määrättiin lisäksi tarkoin, mitä nämäkin tilaisuudet saivat sisältää, sekä kehoitettiin karttamaan kaikkea syventy-

¹ 1686 KL 28: 3, 4 (Sveriges Kyrkolag af år 1686, utgifven af A. J. Rydén).

² Eino Jutikkala, Suomen talonpojan historia s. 380—381, 493—495.

³ Handlingar i anledning af Prestmötet i Åbo 1859. Bilagor s. 124. Vrt. Juva, mt. s. 157.

⁴ 1686 KL 15: 1. Ks. myös Samling af Författningar och Stadgar, hvilka ändra eller förklara Kyrkolagen af År 1686 s. 46.

⁵ 1686 KL 9: 2; Pleijel, mt. s. 92—93.

mistä kysymyksiin, jotka voisivat antaa aihetta eksytyksiin¹. Omakohtaista ratkaisua ei yksilöiltä vaadittu, joten ihmiset uskonnollisissa asioissa liikkuiivat lähinnä joukkoina. Ajan hurskauselämä oli siten luonteeltaan kollektivistista sekä oikean opin ja elämän saaman korostuksen vuoksi samalla intellektualistista ja legalistista². Kirkollisessa elämässä havaittava hierarkkinen piirre oli kaikin puolin sopusoinnussa tällaisen uskonnollisuuden kanssa. Koko vastuun keskittyessä papin käsiin tarkasteltiin asioita yksipuolisesti hänen näkökulmastaan. Hyvin yleinen oli käsitys, että seurakunta oli lähinnä olemassa pappia varten eikä päinvastoin, ja tämä ilmeni mm. pappisvirkojen täyttämistä koskevassa lainsäädännössä³.

Valistus ei tätä vanhaluterilaista yhtenäiskulttuuria pystynyt järkyttämään. Olihan juuri sen intressien mukaista, että pappi oli kansan kasvattaja ja yhteiskunnallinen toimihenkilö. Kirkolle kuuluvien tehtävien lukumäärä olikin valistusaikana huomattavasti lisääntynyt. Koska vielä kaikki käytännössä olivat kirkon viralliset kirjat, kirkkolaki, käsikirja, katekismukset ja molemmat virsikirjat, olivat peräisin puhdasoppisuuden ajalta, sen työ jatkui yhä edelleen ortodoksisen ajan perinteiden mukaisesti siitäkin huolimatta, että johtava papisto meilläkin oli omaksunut neologisia mielipiteitä⁴. Myös 1800-luvun alkuvuosikymmenien virallinen kulttuuripolitiikka suosi kirkon arvovallan säilyttämistä mahdollisimman suurena, koska alttarissa edelleen nähtiin valtaistuimen paras turva⁵. Nordströmin kirkkolakiehdotus v:lta 1845 sekä eräät siitä annetut lausunnot osoittavat, että vielä näinkin myöhään sangen arvovaltaisissa piireissä pidettiin kirkon suorittamaa maallikoiden uskonnollisen elämän holhoamista kaikin puolin asiaan kuuluvana⁶.

¹ Utdrag utur alle ifrån den 7. Decemb. 1718 utkomne Publique Handlingar I s. 636.

² Pleijel, mt. V s. 135—138.

³ Lauri Ingman, Ylennysperusteista papinviroissa s. 196—197.

⁴ B. H. Helander, Piirteitä neologian vaikutuksesta Suomen kirkkoon ja uskonnollisiin oloihin s. 48—113.

⁵ Erkki K. Osmonsalo, Hallituksen politiikka heränneitä kohtaan s. 11—12.

⁶ E. G. Palmén, 1869 vuoden kirkkolain vanhemmista esitöistä. Ks. esim. s. 82—84, 165—172.

1800-luvun puolivälissä alkoi meillä, kuten Ruotsissakin, *vanhaluterilainen yhtenäiskulttuuri vakavasti rakoilla* ¹, mikä johtui osittain katsantokantojen muuttumisesta, osittain siitä, että aineellisen ja henkisen sivistyksen yhä monipuolistuessa kirkon oli enää mahdotonta hoitaa kaikkia sille aikaisemmin kuuluneita tehtäviä.

Vallitsevat olot eivät ensinnäkään enää tyydyttäneet kirkon työstä vastuuta tuntevia pappeja sen jälkeen kun käsitys sen tehtävistä herätysliikkeiden vaikutuksesta rupesi muuttumaan. Vielä Turun synodaalikokouksessa v. 1842 johtava papisto oli entisten ihanteiden kannalla nuoria herännäispappeja vastaan ², mutta jo muutamia vuosia myöhemmin Nordströmin kirkkolakiehdotuksen osaksi usealta eri taholta tullut kirpeä arvostelu osoitti, että kirkon haluttiin toimivan perusedellytystensä mukaisesti ensi sijassa uskonnollisen elämän vaalijana ³. Mitä haitallisena kirkon suorittamalle hengelliselle työlle nimenomaan pappien monipuuhaisuutta yhteiskunnassa pidettiin, ilmenee selvästi sekä Turun hiippakunnan papiston ja koulunopettajien v:n 1859 synodaalikokousta varten tuomiokapitulin pyynnöstä lähettämistä lausunnoista, joissa melkein kaikissa toivottiin asiaan pikaista parannusta ⁴, että itse kokouksen yksimielisestä päätöksestä ⁵. Käsitystavan muuttuminen kirkon johtavissa piireissä tapahtui näin ollen juuri vuosisadan puolivälin maissa. Seurakuntatyö alkoi vaatia papin aikaa entistä enemmän senkin vuoksi, että herätysliikkeet toivat hurskauselämään individualistisia piirteitä. Yksityinen sielunhoito, erilaisten hengellisten tilaisuuksien järjestäminen jumalanpalvelusten rinnalle sekä ihmisten perehdyttäminen Raamatun omaan sanaan kävi sitä tärkeämmäksi, mitä enemmän huomio alkoi kohdistua yksilön persoonallisen uskonelämän kehittymiseen. Tästäkin v:n 1859 synodaalikokousta varten annetut lausunnot sekä itse kokouksen keskustelut tarjoavat runsaasti

¹ Hilding Pleijel, *Från fädernas fromhetsliv* s. 146—149.

² Martti Ruuth, *Turun synodalikokous 1842* s. 297—302.

³ Palmén, *mt. esim.* s. 103—105, 114—118, 138—140.

⁴ *Prestmötet i Åbo 1859. Bilagor esim.* s. 109, 115, 124, 127, 135.

⁵ *Prestmötet i Åbo 1859* s. 154.

esimerkkejä¹. Samoihin aikoihin alkoi kirkon piirissä vielä, lähinnä juuri herännäispappien taholta, kuulua vaatimuksia alemman papiston sekä maallikoiden oikeudesta kirkonhallintoon². Tyytymättä enää kirkon holhoukseen kehittyneemmät yksilöt halusivat itsekin osallistua vastuuseen sen työstä.

Herännäisyyden rinnakkaisliike, kansallinen herätys, joka sai innokkaita kannattajia juuri papistosta, nimenomaan heränneistä papeista, on sekin osaltaan edistänyt vanhaluterilaisen yhtenäiskulttuurin hajoamista. Sen suuri löytö oli Suomen kansan omalaatuisuuden tajuaminen ja sen pyrkimyksenä kansallisen sivistyksen luominen sekä maan henkisen ja aineellisen elämän kaikinpuolinen kohottaminen. Itse rahvas, jossa suomalaisuuden erikoispiirteet ajan käsityksen mukaan puh-taimpana ilmenivät, joutui nyt sivistyneistön ihailun ja huolenpidon kohteeksi. Samalla opittiin katsomaan asioita varsinaisen kansan ja sen tarpeiden eikä enää yksinomaan sivistyneistön tai hallitusvallan ja virkamiesten näkökulmasta. Tämä koski nimenomaan uskonnollistakin elämää. Lisäksi havaittiin, että rahvaan parissa eikä ainoastaan sivistyneistössä oli huomattavia yksilöitä, joita saatettiin suorastaan romanttisesti palvoa samaan tapaan kuin suuria runoilijoita ja muita merkkihenkilöitä³. Kansallinen liike on täten meillä niinkuin muuallakin voimistanut yksilön merkityksen tajuamista⁴. Toiminta kansanopetuksen kehittämiseksi sekä uusien suomenkielisten oppikoulujen perustamiseksi joudutti edelleen kouluhallinnon uudelleenjärjestelyä kasvattaen samalla väestöä kykeneväksi itsenäisempään toimintaan niin maallisissa kuin hengellisissäkin asioissa.

Vuosisadan puolivälistä lähtien tapahtui lisäksi suomalaisen yhteiskunnan rakenteessa eräitä muutoksia, joiden vaikutukset pian rupesivat tuntumaan ihmisten suhteessa kirkkoon. Kun vanhoja kyläyhteiskuntia uusjaon johdosta runsaasti ha-

¹ Prestmötet i Åbo 1859 esim. s. 28—29, 99—106, 284—286.

² Palmén, mt. s. 117, 125—126, 147, 178; Prestmötet i Åbo 1859 s. 274—276.

³ Gunnar Suolahti, Vanhempi fennomania ja Suomen itsenäisyyden aate. Turun Suomalaisen Yliopistoseuran vuosikirja 1921 s. 119—121.

⁴ Gertrud Bäumer, Liberalismus. RGG III s. 1619—1622.

joitettiin, talot joutuivat kauas toisistaan kukin omien viljelystensä äärelle. Kirkko lakkasi siten useassa tapauksessa aivan kirjaimellisestikin olemasta keskellä kylää, eikä se enää muutuneissa olosuhteissa voinut samalla tavalla holhota itsenäisempään elämään tottuneita ihmisiä kuin kyläyhteiskunnan toisistaan riippuvaista väestöä¹. Vielä suuremman muutoksen ihmisten suhtautumisessa kirkollisiin tapoihin ja käsityksiin aiheutti se irtautuminen entisistä oloista, joka johtui kaupan ja teollisuuden alalla 1850-luvulla vireille pantujen uudistusten johdosta tapahtuneesta nopeasta kehityksestä. Näiden elinkeinojen palvelukseen pyrkiessään maaseudun tilaton väestö, jonka lukumäärä juuri näihin aikoihin oli huomattavasti kasvanut, joutui siirtymään kaupunkeihin ja teollisuuskeskuksiin. Kotiseutunsa jättäessään useimmat samalla kokonaan irtautuivat maalaisyhteiskunnan tavoista, joihin läheinen suhde kotipitäjän kirkkoon kuului. Läheskään kaikki eivät sitten enää pystyneet löytämään samanlaista kosketusta uuden asuinpaikkansa kirkolliseen elämään². Täten alkava teollistuminen puolestaan edisti vanhaluterilaisen yhtenäiskulttuurin hajoamista eräässä sen keskeisimpiä kohtia uskonnonharjoituksen jäädessä tämänkin johdosta yhä enemmän yksilön oman harrastuksen varaan.

Todellisen taistelun vanhoja kirkollisia ihanteita vastaan aloitti vihdoinkin uskonnollinen liberalismi, joka vuosisadan puolivälistä lähtien rupesi saamaan innokkaita kannattajia ylioppilasmaailmasta ja levisi sieltä vähitellen muihinkin, lähinnä ruotsinkielisiin sivistyneistöpiireihin³. Uudistusvaatimukset olivat täällä osittain aivan samoja, joita kirkon omassa piirissä jo oli esitetty, mutta ne lausuttiin nyt julki jyrkemmin sanoin. Siten liberaalit vaativat yhteiskunnallisten tehtävien siirtämistä papistolta kunnan ja valtion viranomaisille, koulun ja kirkon erottamista, oikeutta oman vakaumuksen muodostami-

¹ Esko Aaltonen, Kyläyhteiskunta isojaosta alkaen. Suomen kulttuurihistoria IV s. 82—88.

² Martti Kovero, Suurteollisuuden synty ja kehitys. Suomen kulttuurihistoria IV s. 120—137; Heikki Waris, Suomalaisen yhteiskunnan rakenne s. 7—20.

³ Juva, mt. s. 68—92.

seen kirkon tunnustuksesta riippumatta sekä kirkon ja valtion eroa. Tätä tehdessään he eivät ensi sijassa enää pitäneet silmällä hengellisen elämän tarpeita eivätkä he tunteneet samaa kunnioitusta kirkkoa kohtaan sinänsä kuin herännäisyyden miehet, vaan heille oli pääasia vapaudenaatteen toteuttaminen uskonnonkin piirissä, ja siksi heidän kritiikkinsä jo alusta pitäen sai toisinaan varsin radikaalit muodot¹. Vaikka 1860-luvulla, suurten kirkollisten uudistusten vuosikymmenellä, uskonnollisella liberalismilla meillä oli vain harvoja intomielisiä edustajia useimpien liberaalien kohdistaessa päähuomionsa yhteiskunnallisiin uudistuksiin, jotka kävivät mahdollisiksi Aleksanteri II:n tultua hallitsijaksi, se kuitenkin vaatimuksineen pakotti kirkkoa kiinnittämään huomiota edustamiinsa aatteisiin². Olihan arkkipiispan asuinkaupungin toinen päivälehti, J. W. Lilljan toimittama Åbo Underrättelser v:sta 1861 uskonnollisen liberalismiin innokas edustaja³.

Vuosisadan puoliväliin tultaessa kirkko oli täten joutunut tärkeään murrosvaiheeseen. Ulkonaisten olosuhteiden ja katsojien muututtua sen toiminta ei enää voinut jatkua vuosisataisten perinteiden mukaisena. Herännäisyys, kansallinen liike ja liberalismi toivat esille uudenlaisen suhtautumistavan ihmiseen. Tämä ei enää ollut vain massan jäsen, vaan hänessä nähtiin yksilö persoonallisine tarpeineen. Siksi on luonnollista, että vanhaluterilaiselle yhtenäiskulttuurille ominainen kollektivistinen uskonnollisuus ja kirkon yksityiskohtiin menevä holhous eivät voineet tyydyttää enää läheskään kaikkia. Jotta kirkko edelleen voisi keskittyä varsinaiseen tehtäväänsä hengellisen elämän vaalijana, sen oli saatava sisäinen itsenäisyys sekä vapauduttava kouluhallinnollisista ja muista maallisista tehtävistä, joiden hoito oli järjestettävä uudella tavalla. Entisten muotojen tilalle oli luotava toiset, jotka paremmin vastasivat ajan tarpeita.

Täten sai alkunsa kirkon ja yhteiskunnan piirissä vilkas uudistustyö, jonka tuloksena vähitellen siirryttiin vanhaluteri-

¹ Juva, mt. s. 214.

² Juva, mt. s. 333—334.

³ Juva, mt. s. 185.

laisesta yhtenäiskulttuurista nykyaikaiseen kirkollisuuteen. Tämä muutos tapahtui meillä kirkon johtavien piirien myötävaikutuksella pappien osallistuessa sekä uudistusten suunnitteluun erilaisissa komiteoissa että lopullisten päätösten tekemiseen valtiopäivien pappissäädyssä. Kirkolla olikin asettaa näihin tehtäviin eteviä miehiä, jotka sen piirissä vaikuttaneiden herätysliikkeiden kasvatteina ymmärsivät uskonnollisen elämän vaatimukset ja samalla olivat kyllin avarakatseisia tajutakseen muidenkin elämänalojen tarpeita. Eräs heistä oli tuomiorovasti, sittemmin arkkiepiispa Torsten Thure Renvall, jonka elämäntyötä seuraavassa kuvataan erityisesti pitäen silmällä hänen osuuttaan tähän kirkon elämään syvästi vaikuttaneeseen uudistusprosessiin.

S u k u j a l a p s u u s

Torsten Thure Renvallin vanhemmat olivat pormestari Henrik Renvall ja Agnes Cornelia Cairenius. Kummankin suku oli peräisin varsinaissuomalaisesta talonpoikaistalosta, vaikka Caireniukset olivat aikaisemmin lähteneet opintielle. Molempien sukujen käsityöläisammatteihin ja virkamiessäätyyn siirtyneet jäsenet olivat enimmäkseen pysytelleet kotimaakunnassaan. Kun lisäksi Renvall itse koko elämänsä opiskeluaikaa ja Vaasassa vietettyjä vuosia lukuunottamatta asui Turussa tai sen lähiympäristössä, voidaan häntäkin syystä pitää varsinaissuomalaisena.

T. T. Renvallin *isän suku* juontaa juurensa Halikon Kaninkolan Knaapin ratsutilalta, joka on ollut saman suvun hallussa 1600-luvun lopulta lähtien, kuitenkin siten että se useimmissa sukupolvissa periytyi naisen kautta. Ensimmäiset tätä sukua olevat Knaapin haltijat olivat ratsutilallinen Kreu (Reko) Eskonpoika (k. 1730) ja hänen vaimonsa Elina Mikontytär, jotka mainitaan manttaaliluettelossa Kaninkolan kylän kohdalla ensi kertaa v. 1694¹. Sen jälkeen pitivät taloa kolmessa polvessa tytär ja vävy. Suvun kantavanhempien jälkeen sen perivät

¹ VA 7397 f. 1940 v. Asiakirjoista ei käy ilmi, mistä pariskunta on Kaninkolaan muuttanut. Halikon seurakunnan luettelot vihityistä ja kastetuista alkavat vuodesta 1692, kuolleista v. 1720 sekä muuttaneista vasta v. 1801. Kreu Eskonpojan ja Elina Mikontyttären nimiä ei ole Halikon vihittyjen kirjassa, ja heidän kastekirjaan merkitty vanhin lapsensa Maria on syntynyt vasta 23/6 1697. Elina Mikontytärtä ei myöskään mainita kuolleiden kirjassa. Renvall-sukua koskevat henkilötiedot perustuvat Halikon ja Sauvon kirkonkirjoihin.

Brita Kreuntytär (1700—49) ja hänen miehensä Juho Eliaanpoika (1698—1764)¹, joka oli kotoisin läheisestä Vartsalan kylästä. Juho Eliaanpojan luovuttua isännyydestä talo jaettiin 1750-luvulla². Nuorempi tytär Liisa (1739—89) ja tämän mies Matti Abrahaminpoika (1729—89)³ samasta Kaninkolan kylästä asuivat kantatilaa Yli-Knaapia. Arkkipiispa Renvall on tätä sukuhaaraa. Sisaruksista vanhempi Maria Juhontytär (s. 1724), joka oli kaksi kertaa naimisissa, sai Ali-Knaapin⁴. Eräs hänen pojistaan jälkimmäisestä avioliitosta nimiteltä Henrik (s. 1761) kävi Turun katedraalikoulua, ja hän on todennäköisesti ensimmäisenä suvustaan käyttänyt nimeä Renvall⁵. Sanakirjantekijä ja pappi Kustaa Renvall (1781—1841) oli Maria Juhontyttären pojanpoika hänen ensimmäisestä avioliitostaan⁶.

Matti Abrahaminpojan jälkeen tuli Yli-Knaapin isännäksi Torsten Thure Renvallin isoisä, Sauvosta kotoisin oleva ratsutilallisen poika Heikki Jaakonpoika (1750—1837)⁷, joka oli

¹ Juho Eliaanpojan vanhemmat Elias Juhonpoika ja Liisa Jaakontytär asuivat pojan syntymän aikoihin Halikon Lempilässä.

² VA 7593 f. 246 v. Uudet isännät mainitaan ensi kerran vuoden 1756 manttaaliluettelossa.

³ Halikon kastekirja vuodelta 1729 on vaillinainen. Koska siitä puuttuu Matti Abrahaminpojan nimi, ei tiedetä, ketkä hänen vanhempansa olivat.

⁴ Maria Juhontyttären ensimmäinen puoliso oli Simo Erkinpoika (1718—59). Tämän kuoltua hän solmi avioliiton Antti Sipinpojan kanssa (1718—76).

⁵ Henrik Antinpojan kohdalla mainitaan nimi Renvall ensi kertaa Halikon rippikirjassa vuosilta 1778—83. Henrik Renvall oli Turun katedraalikoulun oppilaana 1778—80 ja erosi Classis Etymologica luokalta. Emil Jalava, *Liber scholae Aboensis* s. 370, 400. Mistään ei käy selville, miksi hän rupesi käyttämään juuri tätä nimeä.

⁶ Vilh. Lagus, *Abo Akademis studentmatrikel* II s. 484 mainitaan virheellisesti, että Henrik Renvall oli Kustaa Renvallin veli. Axel Berg-holmin otaksuma (*Sukukirja* II s. 1082), että Kustaa Renvall olisi mahdollisesti ottanut sukunimensä Jääsken tuomiokunnan tuomarin Johan Gabriel Renvaldin (alk. Renvall, eli v. 1783—1844) mukaan, ei pidä paikkaansa.

⁷ Heikki Jaakonpojan ensimmäiset tunnetut esivanhemmat olivat Sauvossa olevan Estbölen säterin lampuoti v. 1691—93 Tuomas Simonpoika ja hänen vaimonsa Anna Jaakontytär (TMA Sauvon manttaaliluettelot v. 1691 f. 1078; v. 1693 f. 872), jotka vuodesta 1694 omistivat Östergårdin tilan Timbölen kylässä (mantt. I v. 1694 f. 921; v. 1706 f. 1526). Tuomas kuoli 26/5 1708 64 v. 5 kk. ikäisenä ja hänet haudattiin Sauvon kirkkoon 7/6. Näiden poika Mikko Tuomaanpoika ja hänen vaimonsa Kirsti Matintytär pitivät Östergårdia vuodesta 1707 lähtien (mantt. I v.

nainut talon tyttären Gretan (1757—1809). Greta Matintytär oli poikansa arvostelun mukaan rehti talonpoikaisvaimo, joka ei sietänyt minkäänlaisia juoruja, ja hän näyttää tarmolla hoitaneen tehtäviään¹. Heikki Jaakonpojan pitäjässä nauttimaan luottamusta osoittaa, että hän toimi lautamiehenä². Vaimonsa kuoleman jälkeen hän jätti talon vanhimmalle pojalleen ja oleskeli itse Halikon rippikirjassa olevien merkintöjen mukaan viime vuosinaan Sauvossa ja Paimiossa. Heidän lapsistaan Abraham (s. 1776) otti haltuunsa kotitalon. Hänen jälkeensä Yli-Knaapi joutui hänen vävyllään Kustaa Tanelinpojalle (s. 1816) ja tyttärelleen Henrika Marialle (s. 1813). Nämä siirtyivät myöhemmin Ali-Knaapiin, mutta kantatila Yli-Knaapi joutui vieraisiin käsiin. Heikki Jaakonpojan muut pojat hakeutuivat pois kotoaan. Henrik (s. 1787), arkkipiispa Torsten Thure Renvallin isä, pääsi opintielle, Josef (s. 1790) siirtyi Pohjan pitäjään³ ja Aron (s. 1797) muutti nahkuriksi Turkuun, missä hän lopulta kohosi ammattikuntansa vanhimmaksiksi⁴.

Henrik Renvall oli ensimmäinen oman sukuhaaranensa virkauralle siirtynyt jäsen. Saatuaan Turussa opetusta naapuritalon pojalta, pikkuserkultaan Kustaa Renvallilta, jonka ylioppilaaksitulo oli ratkaisevasti vaikuttanut hänen opiskeluhalunsa heräämiseen, sekä erältä muilta Henrik Renvall suoritti ylioppilastutkinnon v. 1808. Oman alansa löytäminen näyttää tuottaneen nuorukaiselle vaikeuksia, sillä opiskeltuaan ensin teologiaa ja suunniteltuaan sen jälkeen sotilasuraa hän lopulta ryhtyi lukemaan lakia ja pääsi v. 1815 auskultantiksi Turun

¹ TMA NMA Yksityisten kirjeitä ja papereita: Henrik Renvallin omalelmäkerta.

² VA Halikon tuomiokunnan konseptipöytäkirjat (31: 118).

³ Ks. V. J. Kallio, Salon historia s. 218.

⁴ TKA Maistraatin ptk. 1827 f. 1051; 1846 f. 439.

1707 f. 1728). Heidän poikansa Jaakko Mikonpoika (k. 1772) nai v. 1733 Holfvastbölen leskiemännän Valpuri Juhontyttären (mantt. l. v. 1732 f. 1587; v. 1734 f. 1644), joka kuoli 11/8 1742. Tämän jälkeen Jaakko Mikonpoika nai Maria Abrahamintyttären (k. 1797) ja he olivat talossa ainakin vuoteen 1764 (Sauvon kirkonkirjat f. 297). Viimeistään vuodesta 1774 he omistivat Vähäsilkkilän ratsutilan, jossa asuivat (Sauvon kirkonkirjat v. 1764—74 puuttuvat). Näiden poika oli yllämainittu Heikki Jaakonpoika, joka tuli Yli-Knaapiin kotivävyksi.

hovioikeuteen. Kaksi vuotta myöhemmin hän valmistui, mutta sitä ennen hän oli jo tutustunut Maskun kirkkoherran Jakob Caireniuksen tyttäreeseen Agnes Corneliaan ja solminut avioliiton tämän kanssa ¹.

T. T. Renvallin *äidin suku* ei sosiaalisessa suhteessa ollut yhtä yhtenäisen kuin isän. Sekin oli talonpoikaista juurta, mutta siinä ilmeni pyrkimystä sosiaaliseen nousuun ja myös opintielle aikaisemmin kuin Renvallin isän suvussa, vaikka monien nuorukaisten keskenjääneet opinnot osoittivatkin, ettei siirtyminen säädyistä toiseen ollut helppoa edes Turun lähiympäristön suhteellisen kehittyneissä oloissa. Suvun kantaisa Pekka Fransinpoika (k. 1740) hoiti 1700-luvun alussa Kaarinassa lampuotina Turun kaupungille kuuluvaa Kairisten tilaa Nummenmäellä. Hänen vaimonsa oli Brita Yrjöntytär (k. 1760)². Heidän pojistaan Mikael Cairenius (1711—86) lähti jo opintielle ja toimi pappina Kurussa ³. Tämän veli Simo Pekanpoika (k. 1750)⁴ asettui Turkuun porvariksi ja meni v. 1723 naimisiin tunnettuun Tolpo-sukuun kuuluvan Maria Martintyttären kanssa ⁵. Simo Pekanpoika mainitaan asiakirjoissa nimillä Tolpo, Kimalainen, Lill-Pässilä, Pässä ja Cairenius ⁶. Tämä saa selityksensä siitä, että Turussa vävyt usein käyttivät apen sukunimeä ja että 1800-luvulle asti virallisissa asiakirjoissa käytettiin talon nimeä sukunimen asemes-

¹ NMA Yksit. kirj.: Henrik Renvallin kaksi omaelämäkertakatkelmaa; Lagus, mt. II s. 484.

² Pekka Fransinpoika on ollut talossa ainakin jo v. 1710. VA 7423 f. 3488; 7451 f. 7327. Turun manttaaliluettelot puuttuvat 1702:n ja 1710:n välisiltä vuosilta. Caireniuksia koskevat henkilötiedot perustuvat Turun molempien seurakuntien, Halikon, Maskun, Lemun, Kiteen ja Finströmin kirkonkirjoihin.

³ Jalava, mt. s. 87, 122; Lagus, mt. s. 407.

⁴ VA z 421 f. 173 (Turun kämnerioik. ptk. 24/2 1742). Turun suom. seurakunnan kuolleiden luetteloon merkitty Simo Pekanpoika Pässä, joka kuoli 51-vuotiaana 15/2 1750, lieenee sama henkilö kuin tämä, vaikka hänet siinä mainitaan naimattomaksi. VA z 108 f. 876—877 (Raastuvan-oik. ptk. 16/11 1747).

⁵ Tolpo-suvusta Carl von Bonsdorff, Abo stads historia I s. 474—475.

⁶ Vihittyjen luettelo 29/8 1723; kastettujen kirja 8/4 -26, 12/9 -28, 17/11 -30, 31/3 -33, 11/9 -35, 8/7 -37, 18/7 -41, 18/7 -43; Turun manttaali-luettelo VA 7481 f. 1728 (1728); 7506 f. 4917 (1735); VA z 108 f. 876—877 (Raastuvanoik. ptk. 16/11 1747).

ta¹. Simo Pekanpojan kaikki eloonjääneet pojat ovat jonkin aikaa olleet oppilaina katedraalikoulussa, mutta kukaan heistä ei suorittanut loppuun koulun kurssia². Vanhin pojista Andreas Cairenius (1730—1800) erosi rehtorin luokalta 1750³ ja meni samana vuonna naimisiin Halikon lukkarivainajan Henrik Carpaeuksen⁴ tyttären Marian (1728—1808) kanssa saaden samalla appensa jälkeen pitäjän lukkarinviran. Hoidettuaan virkaa 34 vuotta hän luopui siitä poikansa hyväksi. Elämänsä viimeiset vuodet Andreas Cairenius toimi vapaaherratar Maria Katarina Armfeltin Halikkoon perustaman Toijalan koulun opettajana⁵. Hänenkin poikiaan on ollut yrittämässä onneaan Turun koulussa⁶, mutta vain Jakob (1754—92) kävi sen loppuun. Tämä näyttää olleen lahjakas oppilas, joka parhaiden joukossa selviytyi luokalta toiselle. Valmistuttuaan Jakob Cairenius toimi aluksi ylimääräisenä sotilaspappina, mutta mentyään naimisiin Johanna Sofia Boreniuksen (1757—91) kanssa hän tuli appensa kuoleman jälkeen v. 1782 Maskun kirkkoherraksi⁷. Johanna Borenius oli sukulaisuussuhteissa Gottlebeneihin ja Paulinuksiin sekä äitinsä kautta Björnramien ja Appelbomien kanssa⁸. Vaimonsa kuoleman jälkeen Jakob Cairenius solmi uuden avioliiton Ebba Ljungbergin (s. 1765) kanssa, mutta kuoli itse pian jättäen jälkeensä kuusi lasta ensimmäisestä ja yhden toisesta avioliitostaan⁹.

¹ Vilho Selinheimo, Turun porvariston sukunimiä 1700-luvulla s. 67—69.

² Jalava, mt. s. 177, 200, 228, 248, 250.

³ Jalava, mt. s. 225.

⁴ Henrik Carpaeus eli v. 1699—1749 ja oli naimisissa Maria Kustaan-tyttären (1700—80) kanssa.

⁵ Carpaeuksesta ja Caireniuksesta V. J. Kallio, Halikon historia s. 176—179, 185—187, 223 sekä saman Salon historia s. 234, 240, 385.

⁶ Jalava, mt. s. 311, 364, 407.

⁷ Lagus, mt. II s. 220; C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne I s. 147.

⁸ Hänen vanhempiensa olivat Erik Borenius (1715—82) ja Beata Björnram (1728—99). Borenius ja Gottleben suvuista ks. Axel Bergholm, Sukukirja I s. 169—176, 514—518, Björnrameista Gustaf Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor s. 415—417.

⁹ Sofia Albertina (1783—1812) meni naimisiin laamanni Nils Arppen (1766—1823) kanssa Kiteeltä. Vaimonsa kuoleman jälkeen Arppe solmi avioliiton tämän sisaren Amalia Beatan (1786—1863) kanssa. Amalia Arppen poikia oli yliopiston rehtori A. E. Arppe (1818—94) sekä herännäispappina tunnettu N. G. Arppe (1823—96). Johanna Charlottan (1784—1836) puoliso oli kruununvouti Samuel Gabriel Crusell (1783—1832) Fin-

Agnes Cornelia Cairenius (1790—1835), Torsten Thure Renvallin äiti, oli Jakob Caireniuksen lapsista viides. Hänen samoin kuin hänen sisarustensa lapsuus- ja nuoruusvuosista on hyvin niukasti tietoja. Perheelle myönnettiin kolme ylimääräistä armovuotta, jotka se sai viettää Maskun pappilassa ¹. Sen jälkeen äitipuoli muutti oman tyttärensä kanssa Kuopioon ja Maskun uusi kirkkoherra Isak Arenander otti ainoan pojan Jakobin kasvatikseen ². Muista tyttäristä tiedetään vain, että kolme heistä oli v:n 1805 vaiheilla »mamsseleina» Turun seudun aatelisperheissä ³. Mahdollista on, että Agneskin on elättänyt itseään samalla tavoin, mutta varmasti tiedetään hänestä vain, että hän on mennyt hyvin nuorena naimisiin äitinsä serkun Claes Anders Björnramin kanssa, mutta avioliitto ei ollut onnellinen, ja se päättyi avioeroon v. 1814 ⁴.

Caireniuksen sisarusten kesken vallitsi läheinen yhteenkuuluvuus, mikä ei häiriytynyt siitäkään, että tyttäret naimisiin mentyään joutuivat kauaksi toisistaan. Koska näissä Torsten Thure Renvallin äidinpuoleisissa sukulaisissa on useita aikanaan huomattavassa asemassa olleita henkilöitä, on syytä otaksua, että hän on perinyt lahjakkuuttaan lähinnä tältä ta-

¹ Strandberg, mt. I s. 147.

² Uno Stadius, Konstnärliga anlag inom släkten Tavaststjerna. STSV XIX—XX s. 146; Maskun kirkonkirjat. Jakob Cairenius-vainajan perhe on merkitty vielä rippikirjaan vuosilta 1796—1807, mutta ei mainita milloin ja mihin he ovat pappilasta muuttaneet. Muuttaneiden kirjaa ei tältä ajalta ole.

³ Amalia ja Gustava olivat Carpelan-suvun perheissä Maskussa ja Raisiossa sekä Johanna Turussa maaherra E. G. von Willebrandilla. Main. pitäjien rippikirjat sekä Turun manttaaliluettelo v. 1806 VA 7852 f. 908.

⁴ TMA Turun kämnerioik. ptk. 6/10, 8/10 1814. Avioliitosta oli poika Claes Gustaf (1807—15), joka kuoli ennen äitinsä uutta avioliittoa. Turun ruotsalaisen seurakunnan kirkonkirjoissa olevan merkinnän mukaan Agnes Cairenius muutti poikansa kanssa Turkuun Karjaalta 1812 ja asui erossa miehestään (kirkonkirja 78 s. 284). Hänen nimeään ei löydy Karjaan kirkonkirjoista eikä myöskään Snappertunasta, josta Claes Anders Björnram muutti Turkuun 1816 (kirkonkirja 78 s. 287).

strömistä. Näiden poika oli lääkäri ja etevä tiedemies G. S. Crusell (1810—58). Gustava Jakobina (s. 1789) kuoli naimattomana Turussa 1873. Jakob (1791—1829) valmistui lakimieheksi ja hoiti kasvatusvanhemmiltaan perimäänsä Hajalan tilaa Halikossa. Kristina Magdalena (1792—1857) oli naimisissa Carlborgin sota-akatemian opettajan Jakob Johan Tavaststjernan (1781—1824) kanssa. Näiden pojanpoika oli runoilija K. A. Tavaststjerna.

holta¹. Olosuhteiden pakosta Agnes Caireniuksen lapset joutuivat turvautumaan paljon äitinsä sukulaisiin ja näin täältä saatu henkinen perintö yhä voimistui. Hakeutuessaan koulun ja sittemmin kirkon palvelukseen nuori Torsten Thure Renvall itse asiassa seurasi juuri Caireniusten perinteitä. Tässä tarjoutuu mielenkiintoinen esimerkki muutamassa sukupolvesta tapahtuvasta vähittäisestä siirtymisestä lukkarin ja kyläkoulun opettajan vaatimattomista tehtävistä kirkon johtoon.

T. T. Renvallin *varhaislapsuus* oli ulkonaisesti levoton. Kun Henrik Renvall ja Agnes Cairenius tammikuussa 1816 menivät naimisiin, aviomiehen opinnot olivat vielä kesken. Vasta puolisen vuotta ennen toisen lapsen syntymää hän sai auskultoimisen suoritetuksi, mutta senkään jälkeen hänellä ei ollut vakinaista tointa. Elatusta perheelleen Henrik Renvall hankki toimimalla tuomareiden apuna maaseudulla². Toimeentulo oli alusta asti vaikeaa, ja perhe joutui monesti turvautumaan sukulaisten apuun. On mahdollista, että Renvalleilla ei kaikin ajoin ollut edes omaa kotia. Ainakin Agnes Renvall on eri otteisiin oleskellut Halikossa veljensä Jakobin kasvatusisältään perimällä Hajalan tilalla sekä serkkunsa, pitäjänapulaisen Johan Fredrik Boreniuksen (k. 1836) luona Päittenpäässä³. Näissä vaatimattomissa oloissa näkivät päivänvalon kaksi vanhinta lasta, Emma⁴ ja Torsten Thure, joka syntyi lokakuun 23. päivänä 1817 sekä kastettiin uskonpuhdis-

¹ Ks. s. 19.

² TMA NMA Yksit. kirj.: omaelämäkerta.

³ TMA NMA Yksit. kirj.: Agnes Renvallin päiväämättömiä kirjeitä Henrik Renvallille, Emma Renvall 23/10 1827 isälleen, Henrik Renvall 10/11 1827 Emmalle; Halikon kirkonkirjat. Merkillistä on, että Renvallien nimeä ei ole Turun tuomiokirkkoseurakunnan, Kaarinan eikä Nummen muuttaneiden kirjassa, vaikka Agneksen mainitaan Halikosta muuttaneen 1816 Nummelle, jolla tarkoitettaneen Kaarinaa. Myöskään ei heidän lastensa nimiä ole mainittujen seurakuntien eikä Halikon kastekirjoissa. T. T. Renvallin suvustaan keräämissä tiedoissa (TMA RK I 1) ei myöskään ole mitään tätä aikaa koskevaa. Kun Renvall myöhemmin tarvitsi kastetodistusta viranhakua varten, hänen nimeään ei löytynyt kirjoista. OE s. 69.

⁴ S. 2/3 1816, meni 22/11 1839 naimisiin Porin kämnerioikeuden esimiehen Gustaf Napoleon Carlborgin kanssa, tämän kuoltua solmi uuden avioliiton v. 1849 Vaasan teknillisen reaalikoulun johtajan Frans Edvard Conradin kanssa, kuoli 1876.

tuksen 300-vuotisjuhlapäivänä 31/10. Rippikirjassa on hänen syntymäpaikakseen mainittu Turku ¹. Vasta v. 1818 Renvallit mainitaan ensi kerran Turun taksoitusluettelossa ². Saadakseensa perheelleen paremman toimeentulon sekä vakinaisen asuinpaikan Renvall haki Naantalin pormestarinvirkaa ja sai sen ³. Siten perhe muutti Naantaliin v. 1821, ja samana vuonna aikaisemmin oli perheeseen syntynyt kolmas lapsi Volmar Teodor ⁴. Nuorin lapsista Carl August syntyi Naantalissa v. 1823 ⁵.

Renvallien muuttaessa Naantaliin Torsten oli lähes nelivuotias. Hänen ensimmäiset lapsuusmuistonsa liittyvät tähän pieeneen, hiljaiseen luostarikaupunkiin. Renvallit asuivat ensin raatihuoneella, mutta muuttivat myöhemmin Kalunpään taloon, jonka Henrik Renvall osti kruununvouti Anton Grönlundilta. Säätyläisten tapaan perhe asui melko laveasti, ja kohonnutta elintasoja osoittaa, että heillä oli kaksi palvelijatarta. Naantalilaiset ottivat uuden pormestarinsa ystävällisesti vastaan, ja näytti siltä, kuin vaikeudet olisivat päättyneet ⁶.

¹ Renvallin syntymän päivänmäärä ei ole aivan selvä. Naantalin rippikirjassa, missä on vanhin häntä koskeva merkintä, on päiväys 23/10, samoin kaikissa asiakirjoissa v:n 1844 jälkeen, mutta rippikirjoissa Raumalla ja Turussa vuoteen 1844 on syntymäpäiväksi merkitty 29/10. Jälkimmäiseen on myöhemmin todennäköisesti Renvallin omalla käsialalla korjattu päälle 23/10. Täältä päiväys 29/10 on papinkirjan välityksellä tullut lukion (TMA TLA Inträdesbesökandes betyg 1832—1834; Elevförteckningar 1832—1850) ja yliopiston matrikkeliin (Tor Carpelan, Helsingfors Universitets studentmatrikel s. 6), ja se voisi olla peräisin Raumalla tapahtuneesta kopioimisvirheestä. Kuitenkin tavataan sama päivänmäärä Renvallin 2/11 1825 isälleen kirjoittamassa kirjeessä, jossa hän kiittää syntymäpäivänensä 29/10 saamastaan kirjeestä. Kun vanhemmat kirkonkirjamerkinnät puuttuvat, ei asiaa voitane lopullisesti ratkaista. Renvall itse on pitänyt oikeana päivänmääränä 23/10.

² TMA TLHA Verifikaatit v. 1818 f. 1604; v. 1819 f. 1763; v. 1820 f. 1806. Renvalleja ei mainita Turun kummankaan seurakunnan kirkonkirjoissa näiden talojen kohdalla.

³ TMA NMA Maistraatin ptk. 31/1 1820; kirjediaario 5/7 1821.

⁴ Promovottiin maisteriksi v. 1847, toimi historian ja maantiedon kollegana Turun lyseossa, julkaisi useita alansa oppikirjoja, kuoli v. 1902.

⁵ Valmistui maisteriksi v. 1850, toimi vt. kollegana Turun yläalkeiskoulussa, Abo Tidningarin toimittaja, julkaisi yhdessä Carl Collanin kanssa Heinen runot ruotsinkielellä, kuoli v. 1853.

⁶ TMA TLHA Verifikaatit v. 1822 f. 2286; v. 1823 f. 2622; v. 1824 f. 2755; v. 1825 f. 2735; v. 1826 f. 2194. NMA Yksit. kirj.: päiväämätön kirkjekonsepti Turun HO:lle.

Henrik Renvallin toiminta Naantalissa ei kuitenkaan muodostunut pitkäaikaiseksi, koska hän ei pystynyt virkaansa hoitamaan. Usean kerran tapahtui, että hän ei toimittanut pöytäkirjoja Naantalin raastuvanoikeudesta muille oikeuksille. Kun hän kaiken lisäksi uudistuvista kehoituksista huolimatta ei lopultakaan saanut lähetetyksi uuden kenraalikuvernöörin A. Zakrevskijn v. 1824 tekemäänsä tarkastusmatkaa varten kaupungin pormestareilta vaatimia luetteloita ja tilejä ¹, Turun hovioikeus tuomitsi hänet maaliskuussa 1825 virasta pidätyksi sekä riisti häneltä palkkaedut siksi, kunnes hän olisi asian hoitanut ². Kykenemättömänä maksamaan eräistä laiminlyönneistä määrättyjä sakkoja Renvall saman vuoden lopulla joutui Turun lääninvankilaan. Suoritettuaan sakkorangaistuksen hänen oli edelleen jätävä sinne, koska hovioikeus myöhemmin oli tuominnut hänet pidettäväksi vankeudessa, kunnes hän olisi toimittanut vaaditut asiakirjat ³. Kun Renvall yrityksistään huolimatta ei saanut niitä valmiiksi, hovioikeus lopulta tuomitsi hänet virasta erotettavaksi ⁴.

Naantaliin muutto ei siten tuonutkaan toivottua helpotusta perheen taloudelliseen asemaan. Renvallien täytyi supistaa asumistaan ja lopulta myydä talonsa ⁵. Jo ennen Naantaliin muuttoa he olivat velkaantuneet, ja vähän ennen isän virastapidätystä myytiin koko omaisuus pakkohuutokaupalla velkojien tyydyttämiseksi. Kun Renvall sitten menetti palkkatulonsa, perhe jäi aivan varattomaksi ⁶.

Samoihin aikoihin rikkoutuivat puolisoitten välit. Miehen kykenemättömyys huolehtia perheen toimeentulosta sekä hänen taipumuksensa juoppouteen aiheuttivat kodissa ristiriitoja,

¹ Ks. H. A. Turja, Kenraalikuvernööri Zakrevskin tarkastusmatkoista touko-elokuussa v. 1824. HAik 1933 s. 128.

² TMA THA Päätökset virkasyyteasioissa 7/5 1828.

³ TMA TLVA Förslags-Böcker öfver Åbo slotts Krono Häkte v. 1825—1829. Renvall oli vankeudessa 20/10 1825—10/5 28 sekä uudelleen sakkoja sovittamassa 2/12 1828—27/1 29.

⁴ TMA THA Päätökset virkasyyteasioissa 7/5 1828.

⁵ TMA TLHA Verifikaatit 1824 f. 2755; 1825 f. 2735. TMA NMA Yksit. kirj.: heinäkuussa 1825 päivättyllä asiakirjalla Renvall luopuu oikeuksistaan taloon.

⁶ TMA NMA Yksit. kirj.: Renvallin kirjekonsepteja hovioikeudelle; TMA TLHA Verifikaatit 1826 f. 2194.

joita aviopuolisoiden luonteen ja syntyperän erilaisuus yhä syvensivät. Ajatus omasta talonpoikaisuudesta papintyttären rinnalla rasitti Henrik Renvallia. Sairaalloisen tunneherkänä ja itse-erittelyihin taipuvaisena hän ei pystynyt suhtautumaan ilmiöihin asiallisesti, mikä vaikeutti hänen lakimiestointimaansaakin. Agnes Renvall, joka oli erinomainen äiti lapsilleen, ei jaksanut suhtautua yhtä äidillisesti mieheensä, vaan vähän ennen Henrik Renvallin virastapidätystä hän jätti tämän keväällä 1825 sekä otti mukaan tyttärensä ja nuoremmat pojat. Torsten sen sijaan jäi aluksi isän luo¹, mutta tämä ei kauan voinut pitää lasta luonaan, vaan Torstenkin joutui äidin hoitoon. Eron jälkeen Agnes Renvall muutti sisarensa, laamanninleski Amalia Arppen luo Savonlinnaan², minne tämä vast'ikään miehensä kuoleman jälkeen oli asettunut³.

Agnes Renvall ja lapset olivat myöhemmin kirjeenvaihdossa vankilassa olevan isän kanssa sekä kävivät häntä katsomassakin, mutta vankilasta päästyään tämä ei palannut perheensä luo⁴. Vapautuessaan hän toivoi voivansa elättää itsensä laatimalla asiakirjoja talonpojille tai toimimalla tuomarin kirjuri-
na⁵. Hänen olinpaikastaan ei ole tarkkoja tietoja, mutta ainakin v. 1830 hän asui Marttilan pitäjän Purkalan kylässä Uotilan talossa. Siellä hän myös köyhänä ja yksinäisenä kuoli halvaukseen 24/3 1830. Henrik Renvall oli painunut lopulta takaisin siihen talonpoikaiseen ympäristöön, josta hän oli lähtenyt.

¹ TMA NMA Yksit. kirj.: Torsten äidilleen 19/3, 20/3 1825. Avioeroa ja Henrik Renvallin suhtautumista perheeseen esittäviä lähteitä: TMA NMA Yksit. kirj.: Agnes Renvallin kirjeitä Henrikille 1815 (3), 1820 (1); Henrik Renvallin kirj. Agnekselle 1826 (2), 1827 (1), 4 päiväämätöntä vankilasta, kirjekonsepti HO:lle 1827, useita kirjeitä Emmalle ja Torstennille vankilasta (useimmista puuttuu tarkka päiväys); THA Suppl. akt. 1828 n:o 227, 228.

² TMA NMA Yksit. kirj.: lisähuomautukset Agneksen kirjeeseen vuodelta 1820.

³ Kiteen muuttaneiden luettelo.

⁴ TMA TLHA Verifikaatit 1830 I. Rauman taksoitusluettelossa talossa n:o 224 mainitaan Agnes Renvallin kohdalla hänen miehensä, mutta tämä on myös Marttilan taksoitusluettelossa; RMA Konkurssi-asiakirjoja 12/7 1830.

⁵ TMA NMA Yksit. kirj.: Renvallin päiväämätön kirjekonsepti vai-
molleen 1828, samoin jollekin ystävälleen, jota hän pyytää toimittamaan
itselleen työtä; RMA Konkurssi-asiakirjat. Renvallin perunkirjassa maini-
taan myös asiakirjoja.

Hänen mukansa kuljettamassaan vähässä jäämistössä ei ollut enää edes yhtä kirjaa, mutta sininen frakki ja harmaa sortuutti kuitenkin todistivat, että Uotilan vuokralainen oli ollut herrasmies¹. Vasta hänen lapsensa pääsivät siihen elämänpiiriin, johon hän ei onnistunut kotiutumaan.

Vaikka Agnes Renvallin osuus lastensa kehityksessä oli huomattavampi, ei isänsä osuutta voi väheksyä. Torsten Thure Renvallin puhujanlahjat, ilmeikäs sanonta sekä taipumus asioiden erittelemiseen lienevät lähinnä isän perintöä, samoin selvät humanistiset taipumukset, jotka ilmenevät myös Kustaa Renvallin sukuhaarassa. Vaikka ei pystynytäkään huoltamaan lapsiaan, Henrik Renvall oli kiintynyt heihin ja suri vankilassa istuessaan heidän tulevaisuuttaan. »Voi minun lapseni», hän kirjoitti vaimolleen. »Hyvä Jumala! Kuka on kasvattava minun poikani? Talonpojan pojan jälkeläisistä tulee huonompia kuin hän itse. Minun, josta piti tulla uuden virkamiessuvun kantasä, täytyy todeta, että minusta lähteekin heittiöiden suku»². Varsinkin vanhimman poikansa kehitystä Henrik Renvall seurasi tarkkaavasti. Itse hän opetti tälle lukemisen ja kirjoittamisen alkeet ja pojan jo ollessa koulussa hän edelleen opasti tätä tahtoen siten helpottaa lastensa opintietä. Vankilastakin käsin hän kirjeissä molemmille vanhimmille lapsilleen neuvoi koulutehtävien suoritusta sekä antoi heille siveellisiä elämänohjeita. Omassa elämässään epäonnistunut mies halusi lapsistaan kasvattaa parempia kuin hän itse oli ollut³.

Huolenpito lapsista oli isän vankilaan joutumisesta lähtien kokonaan äidin harteilla, ja hänen ansiotaan oli, että nämä kaikista huolimatta saivat säätynsä mukaisen kasvatuksen. Agnes Renvall järjestikin koko elämänsä tätä silmällä pitäen. Vaivojaan säästämättä ja sukulaisiinsa turvautuen hän hyvinkin vaikeissa olosuhteissa vei perhettään eteenpäin. Kuten rikokotuneissa avioliitoissa useimmiten lapset tässäkin tapauksessa läheisemmin liittyivät äitiin. Vaikka Agnes Renvallillaikin oli omat heikkoutensa, hän äidillisyytensä, valoisan luon-

¹ TMA RMA Perunkirj. 19/6 1830.

² TMA NMA Yksit. kirj.: H. Renvall 20/10 1826 vaimolleen.

³ TMA NMA Yksit. kirj.: Renvallin kirjeitä vaimolleen ja lapsilleen.

teenlaatunsa sekä neuvokkuutensa turvin pystyi luomaan lapsilleen kodin ¹. Uskonnollinen henki, jonka Torsten Thure Renvall mainitsee vallinneen lapsuudenkodissaan, oli kokonaan äidin vaikutusta, sillä isän uskonnollisuudesta ei ole mitään merkkejä säilynyt ². On mahdollista, että Agnes Renvall on lapsuudessaan saanut vaikutteita Länsi-Suomen rukoilevaisuudesta, jonka keskuspaikkoja oli Maskun naapuripitäjä Nousiainen, vaikkakaan tämä vanhempien varhaisen kuoleman takia ei ole voinut tapahtua heidän välityksellään, kuten H. Råbergh muistokirjoituksessaan mainitsee ³. Suvussa säilyneen tiedon mukaan hän joka tapauksessa asuessaan Turun palon jälkeen Raumalla oli kosketuksissa sikäläisten heränneiden kanssa. Kodin uskonnolliseen henkeen viittaa sekin, että Torsten Thure perheen suuresta köyhyydestä huolimatta sai oman Raamatun jo 11-vuotiaana. Renvallin lasten uskonnollisessa kasvatuksessa oli osuutensa myös heidän naimattomalla, hurskaalla tädillään Gustava Caireniuksella, joka vuodesta 1813 asui Turussa ⁴.

Torsten Renvall oli aloittanut *koulunkäyntinsä* Naantalin pedagogiossa ⁵, mutta joutui perheen hajaantumisen vuoksi jättämään oppilaitoksen jo keväällä 1825. Savonlinnassa hänet pantiin sikäläiseen alkeiskouluun, jossa hän joutui opiskelemaan mm. saksankieltä, ainetta, jota ei luettu edes Turun

¹ OE s. 69—70; senaattori H. Renvallin kertoman mukaan T. T. Renvall ei milloinkaan puhunut omille lapsilleen isästänsä.

² OE s. 75.

³ Herman Råbergh, Torsten Thure Renvall. TA 1898 s. 476. Agnes Renvallin lapsuuden aikana Antti Achrenius (k. 1810) oli kirkkoherrana Nousiaisissa, ja Maskun kappalaisena oli isänsä jälkeen Henrik Johan Ylenius (k. 1815), jonka kaksi sisarta oli Abraham Achreniuksen aikana haastettu kärkeihin osallistumisesta hartauskokoukseen Nousiaisten kirkon asehuoneessa v. 1761. Martti Ruuth, Abraham Achrenius II. s. 135—139.

⁴ Kert. 9/6 1945 H. Renvall. Hänen hallussaan on mainittu Raamattu, jonka kannessa on päivänmäärä 15/3 1829 sekä Torsten Thure Renvallin nimi.

⁵ 10/3 1825 päivätyssä kirjeessä paikkakunnalta pois muuttaneelle Henrik Efraim Flemingille silloin 8-vuotias Torsten Renvall kertoi lukuvansa koulussa maantiedettä, Ruotsin historiaa ja raamatunhistoriaa sekä pian aloittavansa latinan kieliopin. Näin ollen hän on jo kuulunut edistyneempien ryhmään. Kirje NMA:ssa; TTA G I Naantalin pedagogion oppiennätykset.

katedraalikoulussa¹. Agnes Renvall ei kuitenkaan aikunut lapsineen pysyvästi jäädä Savonlinnaan, vaan vielä samana talvena hän suunnitteli muuttoa Turkuun². Syksyllä 1826 hän jo asui siellä³. Taloudellista tukea hän edelleen sai Amalia Arppelta⁴. Jo samana syksynä Torsten oli pyrkinyt ja päässyt oppilaaksi katedraalikoulun ensimmäiselle luokalle⁵.

Torsten Renvall oli vanhan tuomiokirkon ympärysmuurissa sijainneen, Turun palossa tuhoutuneen katedraalikoulun viimeisiä oppilaita. Opetusmenetelmiltään oppilaitos oli vielä täysin »vanhan koulun» kannalla. Sen käytössä oli kaksi huonetta, joista pienemmässä luki kaksi, suuremmassa kokonaista kuusi luokkaa samanaikaisesti. Oppilaat istuivat penkeillä, joiden väliin oli sopiviin paikkoihin sijoitettu opettajien istuimet. Huoneen perällä olevasta katederista rehtori ja konrehtori voivat seurata tapahtumia kaikissa luokissa. Kun koulun oppilasluku oli varsin suuri — yksin Renvallin luokalla oli syksyllä 1826 peräti 73 poikaa⁶ — tapahtui opiskelu kaikkea muuta kuin hiljaisuuden vallitessa. »Pian koko koulu surisi, ja kuulosti siltä kuin olisi kehrätty parillakymmenellä vanhalla rukilla; viisi poikaa, jotka huusivat täyttä kurkkua tullakseen kuulluiksi, yhtä monen opettajan tiukka ääni sekä silloin tällöin annetut läimäykset ynnä väliin kuuluva itku ja valitus estivät jossakin määrin sorinaa muodostumasta yksitoikkoiseksi», kuvaa opiskelua katedraalikoulussa Renvallin koulutoveri Ad. Moberg⁷. Tällaisessa ympäristössä opettajan työ pakostakin rajoittui pelkkään kuulusteluun, eikä läksyjen valmistaminen ja opitun syventäminen juuri voinut tulla kysymykseen.

¹ TMA NMA Yksit. kirj.: Torsten isälleen 2/11 1825; Mikko Saarenheimo, Savonlinnan historia s. 496; Matthias Akiander, Skolverket inom forndna Wiborgs och nuvarande Borgå stift s. 298.

² TMA NMA Yksit. kirj.: Emma R. isälleen 2/11 1825.

³ TMA TLHA Verifikaatit v. 1827 f. 1675. Renvallit asuivat Ryssänmäellä, kirkkokortteli n:o 175, 176 1/2.

⁴ TMA RMA Perunkirjoituksessa 19/6 1830 mainitaan kuolinpesän olevan velkaa laamanninleski Amalia Arppelle 200 Riks.Sv.Bco.

⁵ TMA TKK Åbo Skolas Matrikel 1803—1838. Renvall merkittiin koulun kirjoihin 23/11 1826.

⁶ Jalava, mt. s. 696—697.

⁷ Professor Adolf Mobergs autobiografi. SSL CXCI s. 122—124.

Alimman kollegan luokalle otettujen oppilaiden tietomäärä oli hyvin erilainen. Kullakin luokalla oltiin, kunnes sen kurssi osattiin, ja sen mukaisesti oppilaat siirrettiin ylemmälle luokalle ¹. Suureksi avuksi oli, jos oppilas tullessaan osasi ruotsia ja jos hänellä oli mahdollisuus saada koulun ulkopuolelta henkilökohtaista opastusta luvuissaan. Tässä kohden Torsten Renvall oli onnellisemmassa asemassa kuin aikoinaan isänsä, joka nyt vankilasta käsin ohjaili poikansa opintoja ². Vaikka Turun palo syyskuun 4:ntenä päivänä 1827 keskeytti koulunkäynnin pitkäksi aikaa, voitiin Torsten jo keväällä 1828 siirtää seuraavalle luokalle ³.

Turun palossa Renvallit lukuisten muiden kaupunkilaisten tavoin menettivät kotinsa. Puille paljaille joutunut perhe sai aluksi turvapaikan äidin sukulaisten luona Halikossa ⁴. Palon jälkeen koulu aloitti toimintansa Raumalla, minne se toistaiseksi siirrettiin. Agnes Renvall lapsineen muutti sinne, koska poikien kouluttaminen oli hänelle vain siten mahdollista. Elatuksen perheelleen hän hankki tekemällä käsitöitä ja pitämällä koululaisia asumassa saaden taloustöissä apua tyttäreltään Emmalta. Talouteen kuului talvella 1828 jopa 20 henkeä, joukossa Torstenin serkut kruununvouti S. G. Crusellin pojat Ahvenanmaalta. Agnes Renvall oli tarkka lastensa seuran suhteen, ja siksi hän valitsi nuoret asukkaansa hyvistä perheistä. Renvallien toimeentulo oli tähän aikaan vaikea, kuten taksoitusluettelon merkintä »utfattig» osoittaa ⁵. Suvussa säilyneen tiedon mukaan Rauman rukoilevaiset lahjoittivat köyhälle leskelle lehmän, joka suuressa taloudessa olikin tarpeen. Myös kerrotaan Torstenin Raumalla jo 10-vuotiaana opettaneen aakkosia muille lapsille. Kautta koulu- ja opiskeluaikansa hän ansaitsi elatustaan antamalla yksityisopetusta. Koulusta Ren-

¹ Pääsyaatimuksista ja luokaltasiirrosta ks. J. T. Hanho, Suomen oppikoululaitoksen historia I s. 206—214.

² TMA NMA Yksit. kirj.: Henrik R. vaimolleen 25/7 1827.

³ TMA TTK Ordines Discentium 1825—1830.

⁴ TMA NMA Yksit. kirj.: Emma R. isälleen 23/10 1827.

⁵ TMA NMA Yksit. kirj.: Emma R. isälleen 9/3 1828; OE s. 69; TMA TLHA Verifikaatit 1828 II f. 1973. Perunkirjasta käy ilmi, että Agnes R. ei pystynyt maksamaan vuokraansa. TMA RMA Perunkirj. 19/6 1830.

vallin pojat toistuvasti saivat apurahoja ¹. Raumalla koulu toimi vuoteen 1831, jolloin se siirrettiin takaisin Turkuun. Koulun mukana seurasi jälleen lapsineen Agnes Renvall, joka nyt sai perheelleen asunnon Puolalanmäeltä ².

Turun katedraalikoulussa, joka v. 1830 muuttui triviaalikouluksi, Renvall menestyi hyvin. Koulun oppimäärän suorittamiseen häneltä meni 6 1/2 vuotta siihen luettuina Turun palon ja syksyllä 1831 raivonneen koleran aiheuttamat keskeytykset. Oppilasluetteloissa hänet mainitaan nopeaälyiseksi (qvick), elämäntavoiltaan siveelliseksi (sedig) sekä ahkeraksi. Keväällä 1833 hänet päästettiin lukioon ensimmäisenä oppilaana arvosanana egregiae spei, jota ei ollut kenelläkään muulla hänen luokkatovereistaan ³. Koulun opettajista nuoreen Torsteniin oli tehnyt syvimmän vaikutuksen Gustaf Henrik Schroderus (k. 1858 Siikajoen kirkkoherrana), ankara ja vaativa koulumies, joka opetti pojat ymmärtämään lukemaansa ⁴.

Turun lukio oli perustettu vasta yliopiston Helsinkiin siirtämisen jälkeen. Se sijaitsi palon jäljiltä uudelleen kunnostetussa hovioikeuden talossa Aurajoen rannalla ⁵. Rakennus oli kolmikerroksinen, kumpaakin luokkaa varten oli omat luokkahuoneet. Edelleen siellä oli rukoussali, kirjasto ja opettajien huoneet. Jo aivan ulkonaisessakin suhteessa siirtyminen katedraalikoulun ahtaista suojista lukioon merkitsi oppilaalle suurta muutosta. Opetuksesta huolehtivat eri aineiden lehtorit. Lukiolaisia kohdeltiin akateemisina kansalaisina, eikä tullut kysymykseenkään, että heille osaamattomuudesta olisi annettu ruumiillista kuritusta. Lehtorit olivat samalla tuomiokapitulin jäseniä. Täten vallitsi läheinen yhteys lukion ja kirkon välillä. Oppilaitoksen eforina arkkikiispa valvoi sen toimintaa ja oli mukana lukukauden alkajais- ja päättäjäistilaisuuksissa. Täten Renvall lukiolaisena sai nähdä läheltä erään edeltäjänsä Turun piispanistuimella, E. G. Melartinin ⁶.

¹ Kertonut senaattori H. Renvall 9/6 1945. TMA TKK Djeknepengar 1802—1838.

² Eteläinen kortteli n:o 227. Tuomiokirkkoseurak. rippikirjat.

³ TMA TKK Tabeller över skolungdomen.

⁴ OE s. 71—72.

⁵ Talossa toimii nykyisin Turun ruotsalainen lyseo.

⁶ Robert Tigerstedt, Abo Gymnasium 1828—1872 s. 76—81, 278—283.

Useimmat tämänaikaisista lukion opettajista olivat oppiarvoistaan huolimatta varsin keskinkertaisia koulumiehiä. Huomattavin heistä oli historian ja maantiedon lehtori Edvard Bergenheim, joka todellisena kasvattajana halusi kehittää oppilaitensa ymmärrystä ja jalostaa heidän sydäntään. Hän oli myös etevä opettaja, joka pystyi herättämään lukiolaisissa harrastusta aineisiinsa. Historian opettajana Bergenheim oli käytännöllinen realisti, joka konservatiivisen katsomustapansa mukaisesti opetti olemassaolevan oikeutusta. Tätä näkemystään hän sovelsi Suomenkin historiaan esittäen, että maamme menestyminen edellytti läheistä liittymistä Venäjään. Aatehistoria ja suuret persoonallisuudet eivät häntä erityisesti kiinnostaneet, eikä hän myöskään sanottavasti pyrkinyt herättämään oppilaissa isänmaallista mieltä, kuten sittemmin useat seuraavan sukupolven historianopettajista. Lehtori Bergenheim loi oman opetusmetodinsa, joka antoi puolittain akateemisen leiman hänen tunneilleen. Suurin osa historian kaksoistunneista käytettiin keskusteluun läksyyn sisältyvistä ilmiöistä. Tällöin oppilailla oli tilaisuus esittää omiakin käsityksiään, joita Bergenheim sitten tarkasteli. Vasta lopuksi tapahtui lyhyt kuulustelu, jolloin nopeasti toisiaan seuraavat kysymykset vaativat oppilailta läksyn tuntemusta, valpasta tarkkaavaisuutta sekä ajattelukykyä ¹.

Lehtori Bergenheimin historianopetus poikkesi huomattavasti tässäkin aineessa tavanomaisesta pelkkään kuulusteluun rajoittuvasta opetustavasta. Torsten Thure Renvallista hän sai innostuneen oppilaan, joka hänen tunneillaan kehittyi tarkkaamaan historian ilmiöitä ja muodostamaan niistä oman käsityksensä. Nuorukainen ei sokeasti omaksunut kaikkia opettajansa mielipiteitä, mutta Bergenheimin vaikutus Renvallin henkiseen kehitykseen samoin kuin hänen vastaisiin pedagogisiin mielipiteisiinsä oli joka tapauksessa varsin huomattava.

Tietojaan hän lisäksi kartutti lukemalla omin päin historiallista kirjallisuutta ². Täten Renvall jo kouluaikanaan tutustui

¹ Bergenheimistä opettajana Tigerstedt, mt. s. 21—29; K. G. Leinberg, Bergenheimska realskolan i Åbo s. 3—5; SLS n:o 342 T. T. Renvall 7/5 1884 L. L. Laurénille.

² OE s. 71.

E. G. Geijerin silloin parhaillaan ilmestyvän Ruotsin historian välityksellä naapurimaan kansallisromantiikkaan ¹. Hän luki myös Anders Fryxellin historiallisia kertomuksia, joiden siveellisen maailmankatsomuksen värittämät ja vilpitöntä totuuteen pyrkimystä ilmentävät eloiset kuvaukset jättivät pysyvän jäljen nuoreen mieleen ². Sakari Topelius, Y. S. Yrjö-Koskinen ja Julius Krohn ovat meillä samoin nuoruudessaan saaneet vaikutteita Fryxelliltä ³.

Myös toverielämällä oli oma vaikutuksensa Renvallin kehitykseen. Turun lukiossa opiskeli samaan aikaan useita lahjakkaita nuorukaisia, jotka myöhemmin tulivat tunnetuiksi julkisen elämän eri aloilla ⁴. Vaikka näiltä ajoilta ei ole säilynyt oppilaiden harrastuksia valaisevia lähteitä, uskaltaa hyvällä syyllä otaksua, että lukiolaiset ovat keskenään selvittelleet ajatuksiaan. Bergenheimin opetus sekä nuoruuden ikuiset kysymykset antoivat sellaiseen riittävästi aihetta, vaikka aikakauden uudet virtaukset, herännäisyys ja kansallinen liike, eivät vielä olleetkaan ehtineet lukiolaismaailmaan ⁵.

Taloudelliset syyt panivat Renvallin kiirehtimään opintojaan lukiossa, jonka kurssin hän suoritti kahdessa vuodessa, vaikka siihen meni yleensä kolme vuotta. Tämä tietysti tuntui opinto-saavutuksissa, ja hänet päästettiinkin lukiosta yliopistoon keväällä 1835 vasta kymmenentenä oppilaana. Siitä huolimatta hänelle on oppilasluetteloon merkitty korkein arvosana luonnonlahjoissa sekä ahkeruudessa. Eräs säilynyt arvostelu osoit-

¹ E. G. Geijerin Svenska Folkets historia ilm. v. 1832—36.

² Anders Fryxellin Berättelser ur Svenska Historien ilm. v. 1823—79.

³ Anders Fryxell, Kertomuksia Ruotsin historiasta nuorisoa varten I—II s. V—VI; Valfrid Vasenius, Zacharias Topelius IV s. 341.

⁴ Näitä olivat sittemmin herännäisyyden historiassa tunnetut veljekset Olof Henrik (k. 1868) ja Carl Jakob (k. 1879) Helander Raahesta, Renvallin työtoveri Vaasan lukiossa, sittemmin kouluhallituksen jäsen J. E. Bergroth (k. 1876), Helsingin kirkkoherra F. A. Snellman (k. 1873), yliopiston kirjastonhoitaja G. E. Ingelius (k. 1864), tunnettu suomalainen suusmies S. G. Elmgren (k. 1897) sekä Renvallin monikymmenvuotinen työtoveri Turun tuomiokapitulissa F. W. G. Hjelt (k. 1889). TMA TLA Elevförteckningar och rangeringslistor 1832—1850.

⁵ Herännäisyys alkoi levitä lukiossa vasta keväällä 1839. Tor Krook, Väckelserörelserna i Österbottens svenska församlingar under 1800-talet II s. 271.

taa hänen historian ohella harrastaneen vanhoja kieliä. Saipa hän kerran latinankirjoituksestaan 10 ruplan suuruisen palkinnonkin ¹.

Täten päättyi Torsten Thure Renvallin koulunkäynti. Työnsä hän oli suorittanut tunnollisesti saaden hyvän pohjan vastaisille opinnoilleen. Isän antamasta kasvatuksesta osattomaksi jäänyt poika oli täällä saanut varttua miehisessä ympäristössä. Lisäksi hän oli jo nyt joutunut tekemisiin sekä silloisten että vastaisten kirkon johtomiesten kanssa. Merkitystä vailla ei ollut sekään, että hän oli tutustunut nuorukaisiin, joista eräät tulivat esittämään huomattavaa osaa ajan uskonnollisten ja kansallisten virtausten piirissä.

¹ TMA TLA Elevförteckningar och rangeringslistor 1832—1850; Åbo Gymnasii Matrikel 1830—1862; Kostnadsförslag för reparationer m.m.

Opiskeluvuodet

1830-luku oli ylioppilasmaailmassa henkisen heräämisen aikaa kansallisromantiikan, hegeliläisen filosofian ja herännäisyyden saadessa silloin innokkaita kannattajia Helsingin akateemisissa piireissä. Renvallin ylioppilasajan alkaessa vuosikymmenen puolivälissä nämä *johtavat henkiset virtaukset* alkoivat juuri levitä entistä laajemmalle, oltuaan siihen asti lähinnä vielä pienten ryhmien asia.

Kansallisen liikkeen keskuksena oli 1830-luvun alusta lähtien Lauantaiseura, jonka äänenkannattaja oli J. L. Runebergin toimittama Helsingfors Morgonblad¹. Seuran ohjelman toteuttamiseksi perustettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (1831) ja kokeilukouluksi Helsingin Lyseo (1831). Merkkitapaus kansallisen liikkeen historiassa oli Kalevalan ilmestyminen kahtena osana, joista edellinen tuli julkisuuteen joulukuussa 1835, jälkimmäinen maaliskuussa 1836. Juuri näihin aikoihin Lauantaiseuran edustamat aatteet alkoivat saada jalansijaa ylioppilaspiireissä, ensin Pohjalaisessa osakunnassa J. J. Nervanderin ja J. V. Snellmanin vaikutuksesta² sekä sitten Savo-karjalaisessa osakunnassa, joka 1840-luvun alussa kohosi johtoasemaan. Kummassakin esiintyivät suomalaisuuden ensioireet juuri vuoden 1835 vaiheilla. Keskustelut ajankohtaisista kysymyksistä syrjäyttivät näissä osakunnissa aikaisemmat,

¹ Lehti ilmestyi tämännimisenä v. 1832—44, Runeberg toimitti sitä sen perustamisesta vuoteen 1837.

² Vilho Helanen, Suuri murros s. 208—239.

esitettyjen teesien pohjalta syntyneet latinankieliset väittelyt ja vaikuttivat paljon kehittävämmin osanottajiin. Muissa osakunnissa aatteelliset harrastukset olivat toistaiseksi vähäiset¹. Kansallisen liikkeen tarkoituksena oli aluksi lähinnä suomalaisen kulttuurin luominen ja kehittäminen. Tässä vaiheessaan fennomania oli kirjallis-esteettinen liike. Valtiollisissa ja kielipoliittisissa kysymyksissä se edusti maltillista kantaa. Vasta syksystä 1844 liike jyrkkeni ja snellmanilaisen aktiivisuuden kausi alkoi².

Filosofian harrastus ei rajoittunut yksinomaan filosofiseen tiedekuntaan, vaan muissakin tiedekunnissa oli opettajia ja opilaita, jotka tunsivat erityistä mielenkiintoa tähän tieteeseen. Filosofian vaikutus tuntui voimakkaana paitsi erityistieteissä myös ajan kirjallisissa virtauksissa sekä ihmisten uskonnollisissa, poliittisissa ja yhteiskunnallisissa mielipiteissä. Ajan muotifilosofi oli saksalaisen spekulatiivisen idealismin johdonmukaisin edustaja Friedrich Hegel, jota yliopistomiehet J. M. Sundvall (k. 1843), A. A. Laurell (k. 1852) sekä J. J. Tengström (k. 1858) jo 1820-luvulla olivat täällä tehneet tunnetuksi. Laajemmissa piireissä tutustuttiin Hegeliin varsinaisesti vasta sen jälkeen kun J. V. Snellman, kansallisen liikkeen keskeisin johtomies, 1830-luvulla ryhtyi kirjoissaan ja luennoissaan esittämään hänen aatteitaan. Hegeliläisyyden vaikutus kansallisesti heränneisiin ylioppilaspiireihin oli varsin huomattava. Sen järjestelmä herätti suurta innostusta, ja luultiin, että oli jo saavutettu lopullinen filosofia³. Hegeliläisyys onkin painanut lähtemättömän leiman tuon ajan akateemisen nuorison elämäntähtämykseen.

Herännäisyyden toi akateemisiin piireihin v. 1834 eräs liikkeen huomattavimmista johtajista, silloinen ylioppilas Carl Gustaf von Essen oleskeltuaan sitä ennen useaan otteeseen sukulaisensa Jonas Laguksen luona Ylistarossa. Pohjalainen yli-

¹ Helanen, mt. s. 238—239.

² Suomalaisuusliikkeestä Savo-karjalaisessa osakunnassa ks. Heikki Waris, Savo-karjalaisen osakunnan historia I s. 97—218.

³ Aug. Schauman, Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa I s. 157; Hegelin filosofian tulosta Suomeen ks. J. E. Salomaa, J. V. Snellman s. 284—310.

oppilas toisensa jälkeen liittyi siihen. Erityisesti liike levisi vuosikymmenen puolivälistä lähtien, sen jälkeen kun Lauri Stenbäck ja hänen ystävänsä J. J. Östring yliopistosta karkoitettuna olivat kevätlukukaudella 1835 tulleet herätykseen ¹. Heränneiden ylioppilaiden kokouksissa haluttiin keskittyä hengellisen elämän syntyä ja kehittämistä edistäviin aiheisiin eikä sen tähden puututtu kansallisuus- ja kulttuurikysymyksiin. Samoin niissä kartettiin teologista seivittelyä ². Kuvaa-va herännäisylioppilaille oli, että he vuoden 1840 maisteripromootioihin, joissa Renvallkin sai laakeriseppeleensä, kutsuivat vieraakseen Paavo Ruotsalaisen sekä eräitä pappisystäviään. Muiden kokoontuessa virallisten tilaisuuksien päätyttyä omiin juhliinsa heränneet ylioppilaat ja maisterit kerääntyivät kuuntelemaan savolaisen talonpojan puhetta ainoasta tarpeellisesta. Renvallin lähimmistä sukulaisista hänen serkkunsa Nils Gabriel Arppe (s. 1823) kuului tähän ylioppilasryhmään ³.

Kansallinen liike enempää kuin muutkaan tämän ajan henkiset virtaukset ei tietenkään temmannut kaikkia ylioppilaita mukaansa. Päinvastoin suuri enemmistö oli välinpitämätön aatteellisille harrastuksille. Mutta niille, joita yleiset kysymykset kiinnostivat, 1830-luvun puolivälistä alkanut vuosikymmen tarjosi runsaasti herätteitä. Se oli uusien aatteiden esiinmurtautumisen aikaa.

Ylioppilastutkinnon Torsten Thure Renvall suoritti syksyllä 1835, ja hänet merkittiin yliopiston nimikirjaan Boreaalisen osakunnan jäseneksi lokakuun 12. päivänä ⁴. Suorituksistaan hän sai 24 puoltoääntä ja yleisarvosanan laudatur ⁵. Ylioppilastutkinnon voi suorittaa mihin aikaan vuodesta tahansa ja useimmat turkulaiset olivat tehneet sen jo kesäkuussa ⁶. Äitinsä sairastuttua pahasti Renvall ei silloin voinut matkustaa

¹ Pietismin leviämistä ylioppilaspiireihin ks. Krook, mt. II s. 198—217.

² C. G. von Essenin kuvaus ylioppilaspietisteistä Eliel Aspelin-Haapkyllä, Lauri Stenbäck s. 230—231.

³ E. Aspelin-Haapkyllä, mt. s. 309—310.

⁴ Carpelan, mt. s. 61.

⁵ HYA Ylioppilastodistukset liitteineen 1835.

⁶ Carpelan, mt. s. 59—60.

Helsinkiin, vaan hänen tutkintonsa lykkääntyi syksyyn¹. Runsaan kuukauden kuluttua vanhimman poikansa ylioppilaak-situlosta Agnes Renvall kuoli aivohalvaukseen ja Turun koti hajosi tällöin lopullisesti².

Helsinkiin siirryttyään lapsuudenkotinsa vast'ikään menettänyt nuori ylioppilas tuli kotiopettajaksi kamarineuvos J. G. von Bonsdorffin (k. 1873) luo. Täten Renvall pääsi asumaan sivistyneeseen ja arvossapidettyyn perheeseen, josta hän sai kodin kolmen vuoden ajaksi. Lomatkin hän vietti perheen parissa³.

1830-luvun maalaisylioppilaiden elämänpiiri Helsingissä oli varsin erilainen riippuen yhteiskuntaluokasta, mistä he olivat lähtöisin. Aatelisnuorukaisille ja rikkaiden rovastien pojille avautui pääsy Helsingin seurapiireihin, missä he avarsivat käsitystapojaan ja solmivat arvokkaita tuttavuussuhteita. Muille helsinkiläiskodit pysyivät suljettuina, ellei heillä sattunut olemaan kaupungissa sukulaisperheitä. Mikäli heidän osakuntansa toimi vilkkaasti, he voivat saada sieltä herätteitä, mutta ansiohuolien takia useilla varattomilla ylioppilailla ei ollut aikaa osakuntaelämään. Monien ylioppilasvuodet olivat senvuoksi henkisesti varsin köyhät⁴. Kamarineuvos von Bonsdorffilla Renvall tottui sivistyneeseen seurusteluun ja oppi tuntemaan virkamiesperheitä. Helsingissä asuvien äidinpuoleisten sukulaisien luona hän kävi ahkerasti ja joutui heidänkin kautta kosketuksiin säätyläisten kanssa⁵. Täten Renvallin elämänpiiri oli avarampi kuin useimpien maaseudulta tulleiden opiskelijoiden.

Taloudellisessa suhteessa Renvall opiskeluaikanaan oli ahtaalla, varsinkin sen jälkeen kun hän oli jättänyt kotiopetta-

¹ Kertonut 9/6 1945 senaattori Heikki Renvall.

² Agnes Renvall kuoli 17/11 1835. Turun tuomiokirkkoseurak. rippikirjat n:o 80 f. 403; n:o 81 f. 97; n:o 82 f. 67; OE s. 70.

³ HYA Yliopiston asuntoluett. I f. 282; Renvall mainitsee (OE s. 70) olleensa kotiopettajana 1½ vuotta, mutta tässä on ilmeisesti muistivirhe, koska asuntoluettelon mukaan hän on asunut v. Bonsdorffilla syksystä 1835 kevääseen 1838.

⁴ Waris, mt. s. 54—63.

⁵ Charlotta Crusell ja Kristina Tavaststjerna asuivat Helsingissä leskiksi jäätyään. TMA RK I 6 Agnes Renvallin päiväamäton kirje T. T. Renvallille. Myös Arppen perheen jäseniä on asunut Helsingissä. E. Aspelin-Haapkyliä, mt. s. 312.

janpaikkansa, joka oli vapauttanut hänet pahimmista toimeentulonhuolista. Opintojensa alkuvaiheessa hän näyttää saaneen taloudellista tukea Kustaa Renvallilta, joka oli auttanut hänen isäänsäkin opintielle. Samoin yliopiston rehtori F. W. Pipping on häntä jollakin tapaa tukenut jo hänen yliopistoon tullessaan¹. Luovuttuaan kotiopettajan toimestaan Renvall eli lainojen ja stipendien sekä yksityisopetuksesta saamansa tulon varassa².

Vaikka Renvall suoritti huomattavan pitkän elämäntyön kirkon palveluksessa, hän ei yliopistossa opiskellut teologiaa, vaan kirjoittautui filosofiseen tiedekuntaan tavoitteenaan filosofian maisterin arvo. Täten hän joutui henkisesti rikkaampaan ilma-
piiriin kuin mitä silloinen teologinen tiedekunta tarjosi. Täälläkin tosin oli useita lahjakkaita opettajia 1830-luvulla, mutta he suorittivat tieteellisen tutkimustyönsä pääasiassa muilla aloilla, eikä heillä senvuoksi ollut elävää kosketusta teologiaan³. Opiskelijat taas olivat enimmäkseen pappiskodeista tai maalaispoikia, ja useimmat olivat hakeutuneet tähän tiedekuntaan sen vuoksi, että sitä tietä valmistui nopeasti⁴. Varakkaammat ja lahjakkaammat papiksi aikovat nuorukaiset opiskelivat filosofisessa tiedekunnassa siirtyäkseen myöhemmin koulun kautta kirkon palvelukseen. Täällä he saivat melko perusteellisen yleissivistyksen, jota vaille erityistiedekuntien opiskelijat jäivät, koska kouluissa luettiin pääasiassa latinaa ja teologiaa. Filosofian kandidaatin tutkinto olikin pakollinen lääketieteelliseen tiedekuntaan siirtyville sekä niille, jotka aikoiivat suorittaa korkeampia oppiarvoja teologiassa ja lakitieteessä. Kaikille tiedekunnille yhteiseen filosofian kandidaatin tutkintoon kuului vuoden 1828 yliopistosäännön mukaan 11 ainetta, ja lisäksi oli maisterinarvoa varten suoritettava tutkinto teologiassa. Opiskelu-aika oli sen vuoksi tässä tiedekunnassa pitempi kuin muissa. Keskimäärin meni tutkinnon suorittami-

¹ TMA RK I 6 Agnes Renvall 21/10 1835 T. T. Renvallille.

² OE s. 70. Stipendiaattitutkinnon Renvall suoritti 14/12 1836 saaden siitä toiseksi parhaan tuloksen 6 ääntä. Yliopiston konsist. puhtaaksi-kirj. ptk. v. 1836 f. 561.

³ I. Heikel, Helsingin yliopisto s. 471.

⁴ Heikki Waris, Savo-karjalaisen osakunnan historia I s. 31—35.

seen 6 vuotta¹. Täten eri aloille aikovat nuoret miehet joutuivat usean vuoden ajan opiskelemaan yhdessä ja saamaan toisiltaan arvokkaita herätteitä. Etenkin 1830-luku oli tämän tiedekunnan loistoaikaa, koska silloin opettajissa ja oppilaissa oli harvinaisen monia sytyttäviä ja lahjakkaita persoonallisuuksia. Tarvitsee mainita vain Renvallin pääaineiden opettajat historian professori Gabriel Rein (k. 1867)², Rooman kirjallisuuden professori Juhana Gabriel Linsén (k. 1848)³, kreikkankielen professori Aksel Gabriel Sjöström (k. 1846)⁴ sekä dosentit Juhana Ludvig Runeberg⁵ ja Juhana Vilhelm Snellman saadakseen havainnollisen kuvan siitä henkisesti rikkaasta ilmapiiristä, joka filosofisessa tiedekunnassa vallitsi näiden Lauantaiseuraan kuuluvien tai muuten sitä lähellä olevien miesten tultua kiinnitetyksi erilaisiin yliopistollisiin tehtäviin.

Renvallin opinnot filosofisessa tiedekunnassa sujuivat säännönmukaisesti. Pro exercition hän suoritti toukokuussa 1837 saaden arvosanakseen cum lauden, mikä oli paras silloisista tuloksista⁶. Pro gradusta hän selvisi marraskuussa 1839⁷ sekä suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon toukokuussa 1840⁸, samoihin aikoihin kuin Z. Topelius, C. J. Helander, F. W. G. Hjelt, S. G. Elmgren, A. E. Arppe ja monet muut, jotka yliopiston 200-vuotisjuhlissa heinäkuussa 1840 promovoitiin maistereiksi. Renvallin tutkinto ei mennyt niin hyvin kuin hän oli toivonut, koska hän heikentyneen terveytensä vuoksi — lääkäri arveli hänen sairastavan tuberkuloosia — ei voinut keskittyä tenttilukuihin. Korkeimman arvosanan hän sai vain historiassa. Latinassa ja kreikassa, joita hän aina oli harrastanut, hänen oli tyydyttävä cum laudeen. Fysiikassa, tähtitieteessä, kemiassa, eläin- ja kasvitieteessä sekä oppineisuuden historiassa hänellä oli approbatur ja admittitur teoreettisessa ja käytän-

¹ Heikel, mt. s. 404—406.

² G[abriel], R[ein], Rein, Gabriel. KE s. 464—467.

³ G[unnar] C[astrén], Linsén, Juhana Gabriel. KE III s. 470—472.

⁴ G[unnar] C[astrén], Sjöström, Aksel Gabriel. KE V s. 135—136.

⁵ OE s. 75. Runebergin johdolla Renvall harjoitteli latinankirjoitusta.

⁶ HYA Filosofisen tiedek. ptk. 30/5 1837 f. 126.

⁷ HYA Filosofisen tiedek. ptk. 11/12 1839 f. 266.

⁸ HYA Filosofisen tiedek. ptk. 26/5 1840 f. 362.

nöllisessä filosofiassa, matematiikassa sekä itämaisessa kirjallisuudessa ¹. Kaikkiaan hän sai 12 ääntä ja yleisarvosanakseen »admodum dignus». Hänen serkullaan Adolf Edvard Arppella, joka oli primusmaisteri, oli 30 ääntä, Topeliuksella 18, mutta monilla oli vähemmänkin kuin Renvallilla ².

Renvallin opiskeluaika ei päättynyt maisterintutkintoon, sillä hän ryhtyi kirjoittamaan dosentinväitöskirjaa historian alalta. Samalla hän opiskeli kieliä. Venäjää hän oli jo aikaisemmin lukenut M. Akianderin johdolla, ja nyt hän harrasti lisäksi ranskaa ja englantia ³. Syksystä 1841 kevätlukukauden loppuun 1844 hän samalla oli latinan, historian ja maantiedon opettajana Lauantaiseuran miesten perustamassa Helsingin Lyseossa ⁴. Osakuntansa inspehtorin, yliopiston rehtorin F. W. Pippingin toimesta hän pääsi yliopiston kirjaston amanuenssiksi v. 1842 ⁵. Toimi oli palkaton, mutta Renvall pysyi siten kiinteässä kosketuksessa yliopistopiirien kanssa. Syksyllä 1844 hän muutti Vaasaan, jossa hän oli saanut historian lehtorin sijaisuuden hoidettavakseen ⁶. Siihen päättyi Renvallin opintoaika. Hän olisi mielellään jäänyt Helsinkiin ja valmistunut yliopiston opettajaksi, mutta taloudelliset syyt pakottivat hänet hakeutumaan lehtorinvirkaan etäiseen maaseutukaupunkiin. Hänen lähtiessään Helsingistä väitöskirja, joka käsiteli Cato vanhempaa, ei ollut valmis. Vasta Vaasasta käsin hän väitteli syksyllä 1845, ja hänet nimitettiin sen jälkeen dosentiksi filosofiseen tiedekuntaan ⁷. Tätä virkaa hän ei kuitenkaan ryhtynyt hoitamaan, sillä heti väitöskirjan julkaisemisen jälkeen hän sai nimityksen Vaasan lukion historian lehtoriksi ⁸.

Varsinaisten opintojen ohella *toverielämällä* oli tärkeä osuus Torsten Thure Renvallin nuoruudenkehityksessä. Osakunnan

¹ OE s. 73.

² HYA Filosofisen tiedek. ptk. 23/4 1840 f. 335; 12/5 1840 f. 344.

³ HYA Asuntoluettelo I f. 282; OE s. 75.

⁴ TTA ptk. 12/8 1857. (Seuraavassa TTA ptk. tarkoittaa Turun tuomiokapitulin pöytäkirjojen pääsarjaa.)

⁵ OE s. 73.

⁶ OE s. 76.

⁷ HYA Konsistorin ptk. 4/10 1845 f. 367.

⁸ TTA ptk. 15/12 1846.

vaikutus tosin jäi hänen kohdallaan vähäiseksi, koska boreaalien toiminta oli hänen ylioppilasaikanaan varsin laimeata. Näyttää siltä kuin ei kokouksiakaan olisi pidetty läheskään säännöllisesti. Lauantaiseuran jäsenen professori J. J. Nordströmin (k. 1874) tultua osakunnan inspehtoriksi v. 1841 yritettiin sen toimintaa elvyttää. Neuvoteltiin toimenpiteistä ylioppilaiden henkisen ja siveellisen tason kohottamiseksi sekä yritettiin, tosin latinankielisten teesien pohjalta, saada aikaan keskustelua osakunnan kokouksissa ¹. Sen sijaan ei pöytäkirjoissa ole mitään merkkejä siitä, että olisi keskusteltu äidinkielellä ajankohtaisista kysymyksistä samaan tapaan kuin Pohjalaisessa ja Savo-karjalaisessa osakunnassa. Boreaalien pyrkimykset osakuntaelämän uudistamiseksi eivät johtaneet tuloksiin, mihin pääasiallisimpana syynä oli osakunnan pienuus. Koko Renvallin opiskeluajan sen jäsenmäärä pysytteli kolmenkymmenen vaiheilla. Vasta kun boreaalit, satakuntalaiset ja turkulaiset yhtyivät Länsisuomalaiseksi osakunnaksi v. 1846, toiminta vilkastui, mutta silloin Renvall ei enää ollut Helsingissä ².

Luennoilla ja yhteisissä ylioppilasjuhlissa eri osakuntiin kuuluvat ylioppilaat tapasivat toisiaan. Kun opiskelijoiden lukumäärä ei ollut kovin suuri — vuosittain kirjoittautui yliopistoon n. 100 uutta ylioppilasta — heidän oli mahdollista tuntea toisensa. Yhteisten harrastusten pohjalla syntyi tällöin yli tiede- ja osakuntarajojen ystävyysuhteita, joilla tuli asianomaisille olemaan vielä suurempi merkitys kuin pelkällä opintotai osakuntatoveruudella. Tällaisia ystäviä Renvallillakin oli eri piireistä ³. Boreaaaleista näitä olivat hänen serkkunsa Carl Mauritz Crusell ⁴, yliopiston rehtorin poika, lahjakas ja jalo-luontoinen Joakim Wilhelm Pipping ⁵ sekä Frans Edvard

¹ TMA RK I 1 Renvallin osakunnassa esittämät teesit.

² HYA Yliopistoluettelot v. 1835—44; Boreaalisen osakunnan nimikirja; Boreaalisen osakunnan pöytäkirjat v. 1835—42; HYK Rufus Saikku, Länsisuomalaisen osakunnan historia II (käsikirj.).

³ OE s. 74—75.

⁴ C. M. Crusellista lähemmin s. 43—44.

⁵ S. 1818, FM 1840, lääket. ja kir. tri 1847, yliopiston dosentti, k. 1858. G[unnar] J[ohansson], Pipping, Joachim Wilhelm. K.L. IV s. 369—370.

Conradi¹, josta myöhemmin tuli hänen lankonsa. Felix von Willebrand², jonka Renvall myös mainitsee ylioppilasajan ystäviensä joukossa, kuului Turkulaiseen osakuntaan. Renvallilla oli suhteita niinikään Pohjalaiseen ja Savo-karjalaiseen osakuntaan. Edelliseen kuului useita hänen luokkatovereitaan, ja hän oli jo ensimmäisenä ylioppilasvuotenaan tutustunut Matias Aleksanteri Castréniin. Hänen serkkunsa Adolf Edvard Arppe taas oli savo-karjalainen, ja tämän välityksellä Renvall voi seurata, mitä tuossa vireästi toimivassa osakunnassa tapahtui. Kaikki nämä Renvallin ystävät olivat lahjakkaita nuorukaisia, joilla oli keskeinen asema ylioppilasmaailmassa. Huomattavaa on, että heissä ei ollut ketään herännäisylioppilaiden piiriin kuuluvaa, vaikka Renvallilla Arppen perheen tytärten ja nuorimman pojan välityksellä oli suhteita myös tähän liikkeeseen. Ilmeisesti hän näihin aikoihin ei ole halunnut hakeutua pietistien seuraan.

Renvallin oman kehityksen kannalta oli erityisen tärkeä hänen tutustumisensa Matias Aleksanteri Castréniin, jonka kanssa hän asui samassa talossa parin vuoden ajan³. Tämän juuri kandidaatinlukujaan lopettelevan, lahjakkaan ja kansallisesti heränneen nuoren tiedemiehen välityksellä Renvall heti ensimmäisinä ylioppilasvuosinaan tuli kiinnittäneeksi huomionsa suomenkieleen sekä Kalevalaan, joka useimmille ruotsinkielisille ylioppilaille jäi jo kielivaikeuksien vuoksi vieraaksi. Castrén ryhtyi ruotsintamaan tätä kansallista merkkiteosta, joka ilmestyi painosta täydellisenä ruotsinkielisenä laitoksena v. 1841. Käännöstyötä suorittaessaan Castrénin oli tapana lukea nuoremmalle toverilleen, mitä oli saanut valmiiksi, ja kysyä tämänkin mielipidettä ruotsinkielisistä ilmaisuista. Usein he muutenkin keskustelivat Kalevalaan liittyvistä kysymyksistä ja olivat tällöin joskus hyvinkin jyrkästi vastakkain.

¹ S. 1812, Vaasan Teknillisen Reaalikoulun johtaja 1849, Uudenkaarlepyyn seminaarin johtaja 1873, k. 1888. N[iilo] L[iak]ka, Conradi, Frans Edvard. KE I s. 430—431.

² S. 1814, FM 1836, lääket. ja kir. tri 1840, lääket. professori ja lääkintöhallituksen johtaja, k. 1893. G[unnar] J[ohansson], von Willebrand, Knut Felix. KE V s. 629—631.

³ OE s. 74.

Niinpä Castrén piti Kalevalan sankareita Suomen kansan myy-
tejä luovan mielikuvituksen tuotteina, kun taas Renvall opet-
tajaansa Gabriel Reiniin vedoten oli ehdottomasti sitä
mieltä, että ne olivat muinaiskreikkalaisten sankarien tavoin
todellisia historian henkilöitä¹. Täten Renvall jo nuorena yli-
oppilaana perehtyi Kalevalaan, ja näin hänen mielenkiintonsa
oman kansan muinaisuutta kohtaan heräsi. Tutustuminen Krei-
kan, Rooman ja Ruotsin historiaan oli jo kouluaikana herättä-
nyt hänessä isänmaallista mieltä, mutta vasta näiden keskus-
telujen vaikutuksesta, samanaikaisesti kuunnellessaan Gab-
riel Reinin ja muiden kansallisesti heränneiden opettajiensa
luentoja, Torsten Thure Renvall oppi tajuamaan, että »tämä
isänmaa, jota minun ja meidän kaikkien tuli rakastaa, oli
Suomi». Samoihin aikoihin Renvall ja Castrén keskustelivat
myös kansallisen historiankirjoituksen tarpeellisuudesta edelli-
sen väittäessä jo silloin, että kansan historiaa voidaan kirjoit-
taa oikein vain jos se kirjoitetaan »isänmaallisella ja siis myö-
tätuntoisella musteella»². Vaikka Renvallista ei itsestään tul-
lut historiantutkijaa, hänen oppilaansa Yrjö Sakari Yrjö-Kos-
kinen toteutti tutkimustyössään tätä ohjelmaa³.

Renvallin kansallisia harrastuksia oli edelleen omiansa tu-
kemaan hänen ystävyytensä Adolf Edvard Arppen kanssa, jolla
oli oma osuutensa Savo-karjalaisessa osakunnassa 1840-luvun
alussa ilmenneeseen fennomaanisten pyrkimysten voimistumi-
seen. Jatkaessaan nuorena maisterina kemian opintoja Tukhol-
massa tämä Renvallin serkku yhdessä savo-karjalaisten ku-
raattorin Fabian Collanin (k. 1851) kanssa, joka myös näihin
aikoihin oleskeli naapurimaassa tieteellistä työtä varten, tu-
tustui lähemmin Ruotsin henkiseen elämään. Täällä vieraalla
maalla nämä lahjakkaat nuoret miehet oppivat huomaamaan,
että maamme tulevaisuuden takeena oli nimenomaan juuri suo-
malainen sivistys, jonka kielenä oli suomi. Kotimaahan palat-

¹ OE s. 74.

² OE s. 74—75, K[ai] D[onner], Castrén, Matias Aleksanteri. KE I s. 388—392.

³ Yrjö Koskinen, Oppikirjasta Suomen kansan historiassa. Kirjallinen Kuukauslehti 1869 s. 120—121.

tuaan he osakuntansa piirissä toimivat innokkaasti tämän ihanteen tunnetuksi tekemiseksi ¹.

Renvallin opintovuosinaan omaksumat kansalliset mielipiteet ovat sen maltillisen fennomanian mukaisia, jota edustivat Matias Aleksanteri Castrén, Gabriel Rein, Fab. Collan ja monet savo-karjalaiset johtavat ylioppilaat. Päähuomio kiinnitettiin kansallisen kirjallisuuden ja tieteen kehittämiseen. Valtiollisissa ja kielipoliittisissa kysymyksissä oltiin varovaisen etene-
misen kannalla ². Kuvaavaa silloisille mielialoille oli se suopeus, jolla suhtauduttiin yliopiston 200-vuotisjuhlilla vieraillesiin venäläisiin tiedemiehiin. Kun sitten venäjän kielen ja kirjallisuuden professori Jakob Grot ³ syyslukukaudella 1841 rupesi luennoimaan yliopistossa, Renvallkin oli hänen ensimmäisten kuulijoittensa joukossa ⁴.

Vaikka Torsten Thure Renvall oli historian mies eikä kandidaatintutkinnossa ollut erityisesti keskittynyt filosofiaan, hänkin opintovuosinaan joutui *hegeliläisyyden vaikutuspiiriin*. Olikin ollut merkillistä, ellei näin olisi käynyt. Ei tarvinnut edes itse vaivautua lukemaan saksalaisen filosofin vaikeatajuisia teoksia, sillä toveripiirissä oli aina joku, joka auliisti oli valmis selostamaan hänen mielipiteitään. Lisäksi hegeliläisyys on voimakkaasti vaikuttanut ajan johtavien henkilöiden koko ajattelutapaan, joten jokaisen aikaansa seuraavan opiskelijan täytyi joutua sen kanssa kosketuksiin.

Renvall sanoo omaelämäkerrassaan, että hän ei itse paljoa ole lukenut Hegeliä, mutta hän on omakohtaisesti tutustunut ainakin tämän historianfilosofiaan ⁵. Suurimmalta osalta hänen Hegelin-tuntemuksensa perustui keskusteluihin tämän innokkaiden kannattajien kanssa, joista erityisesti on mainittava hänen serkkunsa Carl Mauritz Crusell. Tämä oli viisi vuotta

¹ Waris, mt. s. 123—126.

² Waris, mt. s. 131—134.

³ Professori Helsingin yliopistossa v:sta 1841, siirtyi sittemmin Pietariin, k. 1893.

⁴ HYA Asuntoluettelo I f. 282.

⁵ OE s. 75. Väitöskirjan esipuheessa Renvall usein viittaa siihen. Renvall, De M. Porcio Catone Censorio commentatio s. 1—36.

Renvallia vanhempi ja oli kouluaikoinaan Raumalla asunut hänen kotonaan. Crusell valmistui filosofian kandidaatiksi ja promovoiitiin maisteriksi jo v. 1836. Hän näyttää jatkaneen opin-tojaan lainopillisessa tiedekunnassa, mutta valmistui kuitenkin lopulta filosofian lisensiaatiksi v. 1849. Crusell oli niitä maistereita, jotka eivät malttaneet lähteä akatemian innoittavasta ilmapiiristä. Hän toimi erilaisissa tilapäisissä tehtävissä ja oli mm. Topeliuksen sijaisena Helsingfors Tidningarissa monena kesänä. Lopulta hän sai v. 1845 konsistorin amanuenssin viran. Renvallin muutettua Vaasaan tämä serkku piti kirjeillään häntä päivän tuoreimpien akateemisten uutisten tasalla. Carl Mauritz Crusell kuoli v. 1852¹.

Renvallin tullessa ylioppilaaksi Crusell oli jo melkein filosofian kandidaatti ja luonnollisesti häntä paljon kehittyneempi. Heti alusta pitäen Renvall liittyi serkkunsa seuraan. Kautta aikojen ovat nuoret ihmiset saaneet vaikutteita heitä itseään hieman vanhemmilta henkilöiltä, jotka jo ovat onnistuneet luomaan itselleen selkeän käsityksen asioista, joiden parissa nuorempi vasta kamppailee. Ei ole siis ihme, että Renvall omaksui kokeneemman toverinsa mielipiteet, jotka perusteellisesti horjuttivat hänen entisiä käsityksiään. Ei ole todettavissa, onko tämä tutustuminen Hegeliin tapahtunut jo Renvallin ylioppilasaikana vai vasta hänen maisteriksi tultuaan. Joka tapauksessa väitöskirjatyo on antanut hänelle aiheen syventyä ajan muotifilosofiaan. Muillakin Renvallin ystäväistä oli filosofisia harrastuksia. Niinpä F. E. Conradi, samoin kuin tietysti C. M. Crusell, kuuntelivat Snellmanin luentosarjaa, jonka tämä piti palattuaan pitkältä ulkomaanmatkaltaan kevätlukukaudella 1843. Vaikka Renvall ei ollut kuulijoiden joukossa, hän varmaan ystäviltään sai kuulla, mitä Snellman oli esittänyt².

Tutustumisesta Hegelin filosofiaan oli lähin seuraus, että Renvall joutui uskonnolliseen epäilykauteen. Hegel itse ei tosin nähnyt mitään todellista ristiriitaa uskon ja tiedon vä-

¹ Carpelan-Tudeer, Helsingin yliopiston opettajat ja virkamiehet I s. 149; Schauman, mt. II s. 53; Konsist. puhtaaksikirj. ptk. 1839 f 377; RK I 4 Carl Renvall 8/7 1841 T. T. Renvallille.

² HYA Konsist. asiakirjat v. 1843 Luettelot läsnäolleista eri osakuntien jäsenistä.

lillä. Absoluutti, jota hän systeeminsä avulla tutki, oli hänelle sama kuin jumaluus. Korkein uskonto oli kristinusko, jonka opissa Jumalan ihmiseksi tulemisesta ilmeni syvällisellä tavalla maailman ja Jumalan yhteys. Kristinuskon ja filosofian sisältö oli näin itse asiassa aivan sama, vaikka edellinen käsitteli abso-luuttia mielikuvien muodossa jälkimmäisen pyrkiessä selviin käsitteisiin. Täten niiden välinen ero oli lopulta vain muodol-lista laatua ¹. Tätä nuoren Renvallin oli kuitenkin hyvin vai-kea käsittää hänen yrittäessään sovittaa yhteen lapsuudenko-dista omaksumiaan käsityksiä hegeliläisiin spekulatioihin äärettömän suhteesta äärelliseen ².

Opiskeluaikanaan Renvall sai käsiinsä saksalaisen teologin David Friedrich Straussin (k. 1874) tunnetun teoksen *Das Le-ben Jesu*, joka aiheutti hegeliläisen koulukunnan jakaantumisen uskonnollisissa kysymyksissä konservatiiviseen, teististä käsitystä kannattavaan oikeistoon sekä vasemmistoon, joka lopulta päättyi materialismiin ³. Straussin teoksessa yritetään osoittaa Jeesuksen elämä alkukristillisen seurakunnan myto-logisoivan messiastoivon tuotteeksi. Kirjan Suomen johtavissa teologipiireissä herättämää huomiota osoittaa, että jo v:n 1840 promootioissa teologisen tiedekunnan tohtorinkysymys koski Straussia ⁴. Kesällä 1841 teoksesta ilmestyi ruotsinmaalaisen Aftonbladetin kustannuksella huono käännös erään saksalaisen pappismiehen kirjasta tekemästä mukaelmasta nimellä »Strauss och evangelierna, eller Jesu lefnad af D. F. Strauss». Kirja herätti Ruotsissa heti vilkasta mielipiteiden vaihtoa ⁵, johon J. V. Snellmankin osallistui julkaisemalla ruotsinmaalai-sessa Freja-lehdessä neliosaisen kirjoitussarjan nimimerkillä »F». Suomessa Straussin mielipiteet tulivat yleisemmin tunne-tuiksi ylioppilasmaailmassa vasta vuoden 1848 tienoilla. Sitä ennen vain jotkut yksityiset henkilöt olivat tutustuneet täällä

¹ Arvi Grotenfelt, Uuden ajan filosofian historia II s. 282—286; Fr. Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie IV s. 97—98.

² OE s. 75—76.

³ Grotenfelt, mt. II s. 444—452; OE s. 76.

⁴ Juva, mt. s. 64.

⁵ Hjalmar Holmqvist, Från romantiken till världskriget. Handbok i Svensk Kyrkohistoria III s. 14—16.

hänen kuuluisaan teokseensa, joka sitäpaitsi oli sensuurin kiel-
tämäkin ¹. Renvall on sen ilmeisesti saanut käsiinsä serkkunsa
A. E. Arppen välityksellä, joka oleskeli Ruotsissa juuri Strauss-
kiistan aikana.

Renvallin opiskeluaikanaan kokema uskonnollinen kriisi oli
luonteeltaan toisenlainen kuin herännäisylioppilailla, joilla lä-
hinnä oli kysymys pelastuksen omakohtaisesta omistami-
sesta ². Renvall näyttää tähän aikaan etsineen kristinuskosta
ensi sijassa ristiriidatonta ja yhtenäistä maailmankatsomusta.
Kun hän sitä ei mielestään löytänyt, hän menetti lapsenuskonsa
ja samalla myös luottamuksensa Raamattuun. Hän ei voinut
vapautua käsityksestä, että uskonto oli myös ajattelun asia;
mutta toisaalta taas häntä eivät tyydyttäneet ne kielteiset tu-
lokset, joihin hän oli johtunut. Erityisesti häntä pelästyttivät
ne johtopäätökset, joihin Straussin raamatunkritiikki oli hä-
net vienyt, ja hän alkoi arvostella tätä ³. Renvallin kokeman
uskonnollisen kriisin laatua valaisevia lähteitä ei ole säilynyt,
mutta kovin pitkäaikainen ei Straussin repivä vaikutus liene
ollut. Opintoaikansa päättyessä hän oli voimakkaasti kiinnos-
tunut uskonnollisista kysymyksistä, mikä ilmenee mm. hänen
osakunnassa v. 1844 esittämistään teeseistä ⁴. Tyytymättä
tavanomaiseen ortodoksiseen hurskauteen hän pyrki vakavasti
kristinuskon persoonalliseen omaksumiseen, vaikka hänen huo-
mionsa toistaiseksi olikin ensisijaisesti kohdistunut sen maail-
mankatsomukselliseen puoleen. Voimakas intellektuaalisen sel-
vittelyn tarve lienee ollut osaltaan syynä siihen, ettei Renvall
opiskeluaikanaan liittynyt pietisteihin, jotka eivät erityisesti
kiinnittäneet huomiota tähän asiaan.

Syvällisimmin Hegel on vaikuttanut Renvalliin historianfilo-
sofiallaan, johon tämä perehtyi väitöskirjaansa kirjoittaes-
saan. Tämän tutustumisen jättämä ensi vaikutelma tosin oli
epätietoisuus historian tutkimuksen tarkoituksesta. Innokkaat
hegeliläiset näet pitivät turhana vanhojen asiakirjojen tutki-

¹ Juva, mt. s. 65.

² E. Aspelin-Haapkyllä, mt. s. 230—231.

³ OE s. 76.

⁴ TMA RK I 1.

mista. Maailman kehitystä koskevat spekulatiot, jotka eivät suorastaan nojautuneet mihinkään asiatietoihin, olivat itse asiassa osoituksena tutkijan suuremmasta lahjakkuudesta. Vaikka tällaiset väitteet ensin panivat nuoren historianlukijan pään pyörälle, ne pakottivat hänet pian vakavasti selvittämään itselleen, mikä historian tarkoitus oli¹. Hegelin historianfilosofiasta Renvall on muutenkin saanut monia herätteitä, joiden pohjalle hän rakensi oman historiankäsitteensä.

Hegelin mielestä olevainen ei ole mikään moneus itsenäisiä perusolioita, vaan yhden ehdottoman olevaisen, absoluutin eli jumaluuden ilmauksia. Hegel käsittää siten olevaisen eräänlaiseksi kokonaisuudeksi. Absoluutti on olemukseltaan henkeä ja se ilmentää itseään historiassa. Kun hengen olemus on vapaus, on maailmanhistoria edistymistä vapauden tajuamisessa. Sen toteutuminen tapahtuu asteittain, ja yksityiset kansanhenget ovat näitä kehitysvaiheita. Kukin kansa pyrkii tiedottomastikin toteuttamaan omaa tarkoitustaan. Kunakin ajankohdana on jokin kansa maailmanhengen varsinainen kannattaja. Kun se on tehtävänsä suorittanut, sen olemassaolo saattaa jatkua, mutta maailmanhistoriassa astuu sijalle toinen kansa antamaan korkeamman muodon maailmanhengelle. Vaikka kansanhengi tuhoutuu, se on ollut vaihe maailmanhengen kehityksessä ja säilyy siten kokonaisuuden osana. Näin kehityksen myöhäisemmät vaiheet sisällyttävät itseensä kaikki edelliset.

Kehityksen välikappaleina ovat suuret persoonallisuudet, jotka kunkin kansan piirissä ilmaisevat ihmisille, mitä nämä tahtovat. Johtavan kansan suurmiehet ovat siten maailmanhistoriallisia yksilöitä. Käytännössä he lähinnä ajavat omia pyrkimyksiään, mutta silti maailmanhenki toteuttaa itseään heidän kauttaan. »Järjen viekkaus» johtaa kehitystä siten, että se käyttää ihmisten intohimoja tarkoitustensa toteuttamiseksi. Maailmanhengen toteuttaminen tapahtuu yksityishenkilön onnesta piittaamatta. Vasta jälkimaailma pystyy näkemään suurten tarkoitusten toteuttamisen yksilön ja kansojen kärsimyksissä. Täten maailmanhistoria on maailmantuomio².

¹ OE s. 75.

² Nicolai Hartman, Hegel s. 350—365; Grotenfelt, mt. s. 277—281.

Historianfilosofiassaan Hegel asettaa henkisen historiallisen todellisuuden filosofisen tarkastelun kohteeksi. Täten hän eroaa aikaisemmista filosofiista, joiden ajattelu oli ollut epähistoriallista. Ei edes Schelling ollut antanut täyttä arvoa historialliselle todellisuudelle¹. Hegel korosti tasapuolisesti suurten persoonallisuuksien ja sekä henkisten että aineellisten realiteettien merkitystä. Historia ei hänelle ollut vain irrallisten yksityistapausten summa, vaan kehitysprosessi, jonka kulessa absoluutti toteuttaa itseään eri muodoissa.

Renvallia on Hegelissä ilmeisesti viehättänyt tälle ominainen pyrkimys kokonaiskäsitteksen luomiseen. Vaasassa v. 1846 pitämässään virkaanastujaisesitelmässä, johon hän on koonnut opintovuosiensa mietiskelyn tulokset, Renvall on lähemmin selvittelyt kantaansa historian tutkimuksesta². Hän tekee eron empiirisen ja ajattelevan tutkimustavan välillä. Edellinen tyytyy pelkkään yksityisilmiöiden tarkasteluun. Spekulatiivinen metodi, jota Renvall pitää tieteellisenä, sen sijaan tarkkaa historian tapauksissa ilmenevää kehitystä ja siinä toteutuvaa aatetta. Samalla tutkimustyön kuitenkin tulee pohjautua empiirisiin tosiasioihin.

Hegeliin liittyen Renvall pitää maailmanhistoriaa kokonaisuutena, jossa tietty tarkoitus toteutuu. Kuten jokainen yksilö, samoin myös jokainen kansa ja ihmiskunta on organismi. Kansa ei ole vain joidenkin yksilöiden yhteenliittymä, vaan organinen kokonaisuus, jonka perusvoimana on kansanhengi. Se painaa leimansa kaikkeen, mitä kansakunnan piirissä tapahtuu. Sen vaiheet, laitokset, kieli, uskonto, taide ja kirjallisuus ovat kansanhengen sekä ilmenemismuotoja että välikappaleita.

Erityisesti Renvallia on kiinnostanut kysymys kansanhengestä. Se olikin ajankohtainen aihe, koska vast'ikään oli tajuuttu suomalaisten kansallinen omalaatuisuus. Oli selvitetävä, mitä tämä sisälsi ja miten se ilmeni. Väitöskirjassaan Renvall vielä käsitteli kansallisen hengen esiintymismuotoja muinaisessa Roomassa, mutta virkaanastujaisesitelmässään Turussa

¹ Ueberweg, mt. s. 87.

² TMA RK I 1. Esitelmä painettu nimellä *Werldshistoriens begrepp och väsende*, Ilmarinen (Ilm) 1848 n:o 13—16.

(1852) hän nimenomaan selvitteli suomalaisen kansanhengen erikoispiirteitä ja sen merkitystä¹. Oman individualisuutensa toteuttaminen on yksityisen kansan maailmanhistoriallinen tehtävä. Kuitenkaan sillä ei ole oikeutta liiaksi korostaa kansallista omalaatuisuuttaan, sillä kansakunnan yläpuolella on vielä ihmiskunta. Tässä Renvall poikkeaa Hegelistä, jonka mielestä kansalla oli oikeus väkivaltaisinkin keinoin tehostaa omalaatuisuuttaan.

Renvallin käsityksen mukaan myös ihmiskunnan historiassa ilmenee vähittäistä kehitystä. Edistyminen ei koske vain tietoja ja taitoja sekä muita sivistyksen aikaansaannoksia, vaan ensi sijassa ihmisyyden olemuksen yhä monipuolisempaa ilmenemistä entistään rikkaampina luonnonlahjoina, sielunvoimina ja suuntina. Hegeliin yhtyen Renvall totesi, että ihmiskunnan kehitystä vievät eteenpäin ne kansat, jotka antavat kullekin kehitysvaiheelle sen leiman, yksilöistä suuret persoonallisuudet, joissa kansanhengi selvimmin ilmenee, sekä yhteiselämän muodoista valtio ja kirkko. Kansoilla on eri tehtäviä, eivätkä ne kaikki ole samalla kehitystasolla, mutta vähitellen etäisemmätkin kansat tulevat osallisiksi yleisistä kulttuurivirtauksista. Ihmiskunnan historiassa voidaan erottaa eri kehitysjaksoja. Toistaiseksi näemme takanamme vasta yhden aikakauden, ihmiskunnan lapsuuden, joka päättyi Kristuksen syntymään. Siitä alkaneelle kehitysvaiheelle on ominaista sivistyksen syventyminen kristinuskon vaikutuksesta.

Tämä yksilön, kansan ja ihmiskunnan historiassa tapahtuva kehitys on Renvallin mielestä jumalallisen kaitselmuksen tulosta. Täten hänen historiankäsityksensä on luonteeltaan uskonnollinen. Maailmanhistoria on orgaanisessa yhteydessään ja suurenmoisessa järjestyksessään Jumalan työtä. Suuret miehet ja huomattavat kansat ovat aseita Kaitselmuksen kädessä yleisen maailmansuunnitelman toteuttamiseksi. Kansojen yksilöllisyys on jumalallinen kutsumus ja samalla niiden maailmanhistoriallinen tehtävä. Historiassa yhtyvät toisiinsa jumalallinen kaitselmuks ja inhimillinen vapaus, joka ikäänkuin näky-

¹ Esitelmä Renvallin kokoelmassa TMA RK I 1.

mättömän käden pitelemänä ei milloinkaan eksy niin kauas, että Jumalan tarkoitus jäisi tapahtumatta ¹.

Renvallia kiinnosti hegeliläisyydessä lähinnä historianfilosofia. Sitä vastoin hän ei kiinnittänyt mitään huomiota metafysiikkaan ja logiikkaan. Renvallin historiankäsityksessä ilmeni voimakas holistinen piirre. Maailmanhistoria oli hänelle ajan ja ikuisuuden käsittävä kokonaisuus, jossa tapahtui kehitystä Jumalan tarkoituksen mukaisesti. Kaikki elämänalat olivat Jumalan johdon alaisia. Renvall suhtautui täten myönteisesti inhimillisen elämän eri puoliin. Hän uskoi maailmassa tapahtuvaan vähittäiseen kehitykseen, jonka aikana kristillisyyden perusaatteet enenevässä määrässä pääsevät vaikuttamaan eri aloilla. Kristinuskolla olikin Renvallin mielestä keskeinen osuus tässä kehitysprosessissa kohti todempaa ihmisyyttä. Humanistisen peruskatsomuksensa mukaisesti hän korosti kasvatustyön merkitystä. Kehittymisen perusedellytyksenä on, että yksityiset persoonallisuudet ja kokonaiset kansat sen avulla tulevat tietoisiksi itsestään ².

Historiankäsitystään Renvall oli kehitellyt valmistaessaan viimeisinä opiskeluvuosinaan *tutkimusta dosentinvirkaa* varten Cato vanhemmasta. Väitöskirja tarkastettiin syksyllä 1845. Vastaväittäjänä ollut professori Gabriel Rein totesi lausunnossaan kirjoittajalla olevan perusteellisen Rooman historiaa koskevien lähteiden sekä alaa käsittelevän uudemman kirjallisuuden tuntemuksen, ja väittelijän puolustus oli ollut sujuvaa ja varmaa ³.

Väitöskirjan aiheen valinta on kuvaava Renvallille itselleen ja samalla koko aikakaudelle. Hän sanoo omaelämäkerrassaan ryhtyneensä tutkimaan Cato vanhempaa, koska tässä hänen mielestään ilmeni oikea roomalaishenki, ja hän halusi selvittää, miten tapahtunut kansallinen kehitys pohjautui kansallisiin

¹ OE s. 83.

² Kuvaukseen Renvallin historiankäsityksestä on käytetty lähteinä Renvallin kokoelmasta (I 1) hänen v. 1844 osakunnassa esittämiään teesejä, virkaanastujaisesityksiä Vaasassa (1846) ja Turussa (1852) sekä väitöskirjaa, s. 1—36.

³ HYÄ Filosofisen tiedekunnan ptk. 2/10 1845 f. 307.

erikoispiirteisiin, joiden perusteella voitiin ymmärtää sen historiallinen merkitys¹. Väitöskirjan johdannossa Renvall aluksi luonnehti roomalaisten kansallisia erikoispiirteitä. Varsinaisessa esityksessä hän selvästi ja eloisasti kuvasi Caton elämäntyötä ja persoonallisuutta. Erityistä huomiota hän kiinnitti Caton kehitykseen osoittaen, miten tämä kaikessa toiminnassaan aina ilmensi omaa luonnettaan ja roomalaista olemustaan.

Renvall perusti esityksensä antiikin kirjailijoiden antamiin tietoihin, joihin hän kaiken aikaa suhtautui kriittisesti. Näiden teoksista hän käytti uusia julkaisuja ja harrasti jonkin verran tekstikritiikkiäkin. Hän nojautui myös uudempaan antiikkia koskevaan tutkimukseen. Lähdeluettelossa mainitaan useita teoksia, joilla antiikin tutkimukselle on ollut uraauurtava merkitys. Näistä huomattavin on uudenaikaisen lähdekriittillisen tutkimuksen tienraivaajan B. G. Niebuhrin (k. 1831) pääteos *Römische Geschichte*, johon Renvall useita kertoja on viitannut.

Renvallin väitöskirja oli oman aikansa tieteen tasolla, kuten professori Reinkin lausunnossaan totesi. Se vastaa uudenaikaisellekin tutkimukselle asetettavia vaatimuksia sikäli, että siinä kriittisesti seulottujen lähteiden avulla luodaan kokonaiskuva tutkimuksen kohteesta ja kiinnitetään samalla jonkin verran huomiota myös ympäristönkuvaukseen. Omaan aikaansa sen liittää siinä havaittava historianfilosofinen piirre. Kuvaavaa onkin, että aatehistoriallinen tausta käsittää runsaan viidenneksen koko teoksesta.

¹ OE s. 74.

Koulumiehenä Vaasassa ja Turussa

V a a s a, jonne Renvall Helsingistä siirtyi, oli viime vuosisadan puolivälissä virkeä kaupunki. Asukkaita siellä oli n. 3000, mutta siitä huolimatta se oli suuruusjärjestyksessä maan kaupungeista viides Turun, Helsingin, Oulun ja Porin jälkeen¹. Tämä vauraan maakunnan ympäröimä kaupunki oli huomattava kaupan ja merenkulun keskus, jonka ulkosatamasta Brändöstä (nyk. Palosaari) porvarien laivat tekivät pitkiä matkoja ulkomaisiin satamiin. Kosketus vieraisiin oloihin kasvatti vaasalaisissa yritteliäisyyttä, jonka tuloksena oli pitkäaikainen taloudellinen nousukausi, ja tietenkin se antoi myös runsaasti henkisiä heräitteitä. Erityisesti tunnettiin mielenkiintoa Englannin oloja kohtaan².

Maaseutukaupungiksi Vaasassa oli harvinaisen paljon opillisesti sivistynyttä väkeä. Siellä toimi maaherra lääninhallitukseen ja yksi maan kolmesta hovioikeudesta. Runsaslukuinen opettajisto sekä opiskeleva nuoriso painoivat oman leimansa kaupungin elämään. 1840-luvun lopulla Vaasassa oli 9 oppilaitosta, joista kaupungin sivistyselämän kannalta lukio ja yläalkeiskoulu olivat tärkeimmät³. Seuraelämä oli vilkasta, ja

¹ A. I. Arwidsson, *Lärobok i Finlands historia och geografi* s. 97—109.

² H. Em. Aspelin, *Wasa stads historia* s. 260—272.

³ TMA RK I 24 Kertomus Vaasan kaupungin toiminnasta v. 1849. Kaupungin muut oppilaitokset olivat ala-alkeiskoulu, bell-lancasterkoulu, käsityökoulu, sunnuntaioulu, teknillinen reaalikoulu, kauppakoulu sekä merenkulkukoulu.

ainakin jossain määrin oli vapauduttu tavanomaisista sääty- ja nurkkakuntarajoituksista. Pidettiin kahvikekkereitä, musikaalisia illanviettoja ja tanssiaisia, mutta usein yhdessäololla oli vakavampikin luonne ¹. Kaupungissa toimi lukuisia yhdistyksiä, kuten Vaasan Raamattuseura, Koulunopettajien Yhdistys sekä v. 1851 perustettu Vaasan Rouvasväen Yhdistys. Vaasalaisia kuului jäsenenä myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan ja Suomen Taideyhdistykseen ². P. M. F. Lundbergin hyvin varustetusta kirjakaupasta voi hankkia itselleen koti- ja ulkomaista kirjallisuutta ³. Olipa vaasalaisilla oma sanomalehtikin *Wasa Tidning*, joka vuodesta 1848 ilmestyi Ilmarinen nimisenä. Kaupunkilaisten henkistä vireyttä osoittaa sekin, että Renvall pitäessään kevätlukukaudella 1852 maksullisen esitelmäsarjan kaupungin sivistyneistölle uusimman ajan historiasta sai kuulijoita täyden huoneen ⁴.

Myös hengellinen elämä oli Vaasassa ja sitä ympäröivässä maakunnassa tähän aikaan vireää. Useat myöhemmän herännäisyyden johtajista toimivat 1840-luvun jälkipuoliskolla pappena Etelä-Pohjanmaalla. Niilo Kustaa Malmberg oli Lapualla, Carl Gustaf von Essen Ylihärmässä, Frans Oskar Durchman Isossakyrössä, Antero Wilhelm Ingman Alahärmässä ja Alfred Kihlman Kruununkylässä. Ruotsalaisseudulla liikettä esiintyi vielä mm. Vöyrissä, Oravaisissa, Maksamaalla, Munsalassa ja Maalahdella. Vaasassa toimi vuosina 1838—44 Renvallin luokkatoveri Olof Henrik Helander, nuori ja rohkea herätyssaarnaaja, joka pappisvihkimyksensä aikoihin oli liittynyt heränneisiin. Helander sai kokea paljon vastustusta, mutta hänen ympärillään oli myös hengellistä liikettä, joka ulottui koululaismaailmaankin ⁵. Vuodesta 1846 v:een 1852 kaupungissa asui itse Lauri Stenbäck, joka kuitenkin Vaasassa-oloaikanaan pysyteli syrjässä heränneistä ⁶.

¹ *Wasa Tidning* (WT) 1846 n:o 29 Renvallin kuvaus Vaasan seura-elämästä.

² RK I 17 Renvallin ansioluettelossa mainitaan seuroja, joihin hän Vaasassa kuului; Aspelin, mt. s. 538; WT 1846 n:o 13.

³ Kirjakaupan luetteloita *Wasa Tidningissä* ja Ilmarisessa.

⁴ OE s. 80.

⁵ Krook, mt. II s. 263—271, 311—326.

⁶ Aspelin-Haapkylä, mt. s. 407.

Renvall oli jo Helsingissä asuessaan 24/6 1843 *solminut avio-liiton* Emilia Maria Lovisa Bergenstrålen kanssa, johon hän oli tutustunut ollessaan kotiopettajana tämän kodissa ¹. Elokuussa 1844 syntyi heidän vanhin lapsensa Agnes Maria Elisabet ². Perheellisenä miehenä Renvallin oli hankittava itselleen vakinainen toimi, ja sen vuoksi hän aluksi pyrki Vaasan vasta-perustettuun lukioon väliaikaiseksi historianlehtoriksi. ³ Koska virka täytettiin vain lukukaudeksi kerrallaan, hän ei heti tuonut perhettänsä mukanaan, vaan Emilia Renvall asettui pienen tyttärensä kanssa toistaiseksi sukulaistensa luokse Porvooseen ⁴. Kun virka seuraavana kesänä julistettiin vakinaisesti haettavaksi, Renvall sai kilpahakijakseen promootiotoverinsa Sakari Topeliuksen, joka oli filosofian lisensiaatti. Turun tuomiokapitulin edessä suoritettavista opetusnäytteistä Renvall sai arvosanan laudatur (27/28) ja Topelius cum lauden (24/28). Renvallin hankittua itselleen respiittiajan kuluessa aivan viime tingassa dosentinpätevyyden kilpailijat olivat keskenään jokseenkin tasaväkiset ⁵. Paremmat näytteet sekä viranhoidossa osoitettu taitavuus ratkaisivat asian Renvallin hyväksi ⁶.

Vaasassa Renvallit asuivat ensin kauppias Jakob Calamniuksen omistamassa talossa Thölberginkadun varrella ⁷, mutta

¹ Kertonut 26/6 1946 Renvallin tytärpuoli professorin rouva Sigrid Rindell. Emilia Renvall oli syntynyt 7/10 1814 Vihdissä, k. Turussa 15/8 1863. Hänen vanhempansa olivat luutnantti Karl Johan Rudman Bergenstråle ja Maria Fredrika Linder. Bergenstråle-suvusta ks. Oskar Wasastjerna, *Ättartaflor* I s. 95—106.

² S. 7/8 1844, puoliso 24/8 1869 oikeuspormestari Oskar Ludvig Palmgren, s. 18/2 1843.

³ Renvallin viransijaisuutta koskevat virkamääräykset TTA ptk. 22/5 1844, 8/1 1845, 19/6 1845.

⁴ Zachris Topelius, *Sulhaskirjeitä* s. 249—250. Renvallit mainitaan ensi kerran kaupungin henkikirjoissa v. 1846 II osa f. 1215 VA. Perheen muuttokirja Vaasaan päivätty 18/7 1845. Vaasan kirkonarkisto.

⁵ Ks. s. 39. Konsistori nimitti Renvallin dosentiksi 4/10 ja respiittiaika olisi oikeastaan päättynyt 5/10 klo 12. Silloisissa oloissa olisi ollut mahdotonta saada pöytäkirjanotetta Helsingistä Turkuun vuorokaudessa. Mutta 5/10 sattui olemaan sunnuntai, ja sen vuoksi määräpäivä siirtyi maanantaihin 6/10 klo 12:een ja todistus hyväksymisestä ehti ajoissa perille. Valfrid Vasenius, Zacharias Topelius II s. 484.

⁶ TTA ptk. 17/9, 4/10, 15/10 1845; OE s. 76.

⁷ VA Vaasan kaup. henkikirjat v. 1846 f. 1215 v.

muuttivat myöhemmin kauppias Bergin taloon Torikadulle lähelle kirkkoa ¹. Perheeseen syntyi tänä aikana kaikkiaan viisi lasta, joista kuitenkin vanhin poika kuoli parin vuoden ikäisenä ². Renvallin velkaannuttua hänen taloudellinen asemansa oli perheen yhä kasvaessa sangen vaikea ³. Emilia Renvall, joka miehensä arvostelun mukaan oli sivistynyt, hienotunteinen sekä uskonnollismielinen, oli jo näihin aikoihin sairallinen ja näyttää olleen epätaloudellinen, kuten miehensäkin ⁴. Näistä ulkonaisista vaikeuksista huolimatta avioliitto oli sopuisa ja onnellinen ⁵.

Vaasan lukio oli pieni oppilaitos. Sen aloittaessa toimintansa syksyllä 1844 oppilaita oli vain 35, eikä heidän lukumääränsä paljoakaan kasvanut Renvallin Vaasassa-oloaikana. Koulu sijaitsi tehtaanpatruuna G. A. Wasastjernalta vuokratussa huoneistossa Kauppiaskadulla. Opettajia oli oppilasmäärään nähden runsaasti ja heidän opetusvelvollisuutensa oli suhteellisen pieni. Historian lehtorilla, jolle kuului myös maantiedon sekä latinan ja ruotsinkielen opetusta, oli 16 viikkotuntia ⁶. Täten koulutyö ei vienyt opettajien kaikkea aikaa, vaan heillä oli sen ohella tilaisuus harrastustensa ja taipumustensa mukaiseen toimintaan. Useat lukion ensimmäisistä opettajista, jotka kaikki olivat nuoria, alaansa innostuneita miehiä, jatkoivat vielä opintojaan päämääränään joko lisensiaatin tutkinto tai dosentin väitöskirja, tai sitten he muuten tekivät kirjallista

¹ VA Vaasan kaup. henkikirjat v. 1848 f. 1246 v.

² Thorsten Mauritz, s. 8/10 1845, k. 24/5 1847; Elin Emilia, s. 3/3 1847 (Vaasan kastettujen luettelon mukaan), puoliso 7/10 1879 agronomi Gustav Emil Toll; Ture Armand, s. 28/3 1848, k. naimattomana 21/1 1871; Selma Sofia, s. 8/11 1849, k. 24/6 1864; Emma Cecilia, s. 10/12 1850, k. 30/10 1928, puoliso Bron seurakunnan kirkkoherra Helmer Gustaf Leonard Asbrink Ruotsista. Vaasan ja Turun tuomiokirkkoseurak. kirkonkirjat.

³ RK I 4 Kirjeitä T. T. Renvallille: Chr. Toll 3/5 1851, Julius Leander 21/8 1852, S. G. Elmgren 24/10 1853, J. W. Pipping 13/12 1853, E. R. Sylvin 11/2 1856. RK I 20 Renvallin velkakirjoja; VMA Lukion tilikirjat.

⁴ OE s. 76; Elmgren, mt. s. 317.

⁵ RK I 3, 7 Puolisoiden kirjeenvaihtoa.

⁶ Program upptagande de förändringar m.m. som inträffat vid Gymnasium i Wasa under läsåren 1844, 1845 och 1846; sama v. 1847—49 sekä 1850—1852; K. G. Leinberg, Skolstaten i nuvarande Åbo stift s. 244; Aspelin, mt. s. 425; 6/12 1843 KJ I 8, 9.

työtä julkaisemalla oppikirjoja ja kansantajuista suomen- tai ruotsinkielistä kirjallisuutta. Renvallin opettajatovereita olivat mm. suomentaja Gustaf Cannelin (k. 1855)¹, ensimmäinen suomenkielisen lukukirjan julkaisija August Lilius (k. 1876)², ruotsalaisen kansanrunouden tutkimuksen syntysanojen lausuja Johan Oskar Immanuel Rancken (k. 1895)³, lämpimästi uskonnollinen Ludvig Leonard Laurén (k. 1884), joka kansantajuisilla kirjasillaan ja sanomalehtikirjoituksillaan tahtoi herättää isänmaanrakkautta sekä pyrkimystä kaikkeen hyvään⁴, ja ahkera oppikirjojen sepittäjä sekä sittemmin kouluhallituksen jäsen Julius Efraim Bergroth (k. 1876)⁵. Harva nuori maisteri on ensimmäisessä virkapaikassaan kaukana pääkaupungista voinut aloittaa työnsä näin henkisesti vireässä ympäristössä.

Lehtoriksi tullessaan Renvall ei ollut saanut mitään opettajakoulutusta, koska sitä ei meillä vielä siihen aikaan annettu⁶. Omana kouluaikanaan hän oli saanut pedagogisia herätteitä pastori G. H. Schroderukselta sekä historian lehtoriltaan Edvard Bergenheimiltä⁷. Näistä ajoista lähtien hän oli hankkinut itselleen myös runsaasti käytännöllistä opettajankokemusta, koska hänen oli täytynyt ansaita elatuksensa antamalla yksityisopetusta⁸. Vuodet Helsingin Lyseossa ennen Vaasaan muuttoa olivat ratkaisevan tärkeät hänen opettajakehitykselleen⁹. Tämä oppilaitos oli eräänlainen kokeilukoulu. Voimistelua lukuunottamatta aineet olivat samat kuin vanhassa koulussa, mutta niiden tärkeysjärjestys oli toinen. Uusiin kieliin

¹ M[artti] A[irila], Cannelin, Gustaf. KE I s. 376—377.

² E. A. S[aarimaa], Lilius, Aukusti. KE III s. 428.

³ K. Rob. V. W[ikman], Rancken, Johan Oskar Immanuel. KE IV s. 444—445.

⁴ I[var] A. H[eikel], Laurén, L[udvig] Leonard. KE s. 383—384.

⁵ G[unnar] S[arva], Bergroth, Julius Efraim. KE I s. 230—231.

⁶ Opettajaksi aikovien oli esitettävä todistus yliopistosta sekä tuomiokapitulin edessä annettava opetusnäytteet ja puolustettava esittämiään teesejä. Viimeksimainitusta vaatimuksesta vapautuivat ne, jotka olivat väitelleet yliopistollista opettajanvirkaa varten. 6/12 1843 KJ V 44, 47, 48.

⁷ OE s. 71—72.

⁸ S. G. Elmgren mainitsee muistiinpanoissaan 14/9 1858, että Renvall oli yksityisopettajana erittäin pidetty. S. G. Elmgrenin muistiinpanot s. 317.

⁹ Ks. ed. s. 39.

kiinnitettiin huomiota enemmän kuin ennen. Koulussa pyrittiin myös kehittämään uusia opetusmenetelmiä, joiden avulla oppilaat johdatettiin ymmärtämään oppimaansa. Yläalkeiskoulu ja lukio liitettiin yhteen, vaikkakin juuri Renvallin toimiessa laitoksessa kaksi ylintä luokkaa oli erotettu siitä omaksi oppilaitokseksi. Aineopettajia käytettiin myös ala-asteella. Kurinpidossa kartettiin ruumiillista rangaistusta niin paljon kuin mahdollista ja sen sijaan yritettiin vedota oppilaiden vastuuntuntoon ja itsekuriin. Monet Lauantaiseuran miehet olivat jonkin aikaa tämän koulun opettajia. Vaasalaisista opettajista saivat siellä pedagogisen koulutuksensa Renvall sekä hänen lankonsa, teknillisen reaalikoulun opettaja F. E. Conradi ¹.

Vaikka täten jo esiintyi pyrkimystä kouluopetuksen kehittämiseen, se oli kuitenkin käytännössä vielä suurin piirtein samanlaista asioiden mekaanista päähänpänttämistä kuin Renvallin omana kouluaikana ja oli jo ollut vuosisatoja ². Vaasankin kouluissa oli vielä 1840-luvulla vanhanaikaisia ulkoläksyn kuulustelijoita ja patukankäyttäjiä, kuten tämänaikaisten oppilaiden koulumuistelmista ilmenee ³. Pääkaupungin virkeistä akateemisista piireistä Vaasan lukioon siirtynyttä nuorta maisteri Renvallia tällaiset opetusmenetelmät eivät lainkaan tyydyttäneet, vaan hän ryhtyi täällä omassa aineessaan kehittämään opetusta uudenaikaiselle kannalle.

Jo sikäli Renvall oli opettajana uudenaikainen, että oli hankkinut itselleen perusteelliset tiedot pääaineessaan historiassa ja kartutti niitä jatkuvasti lueskelemalla alaansa käsittelevää kirjallisuutta ⁴. Tunneilleen hän valmistautui huolellisesti, ja kun hän hallitsi opetettavat asiat, hänen ei tarvinnut antaa kirjan orjuuttaa itseään. J. Kr. Svanljung, joka oli Vaasan lukion ensimmäisiä oppilaita, kuvaa Renvallin opetusta seuraavasti: »Hän oli erittäin etevä opettaja ja me pidimme hänen oppituntejaan virkistyshetkinä. Hän ei ollut pikkumainen läksyjen suhteen, mutta kuitenkin useimmat oppilaat osasivat sängen

¹ K. G. Leinberg, Helsingfors Lyceum s. 18—24, 30, 118—123.

² Ks. s. 27—28.

³ C. G. Estlander, Ungdomsminnen s. 111—121; Minnen från Wasa Gymnasium. Mbl 1878 n:o 94.

⁴ OE s. 80.

hyvin oppikurssinsa lukukausien lopulla. Hän harvoin seurasi kuivaa oppikirjaa orjallisesti, mutta sen sijaan hän vyörytti eteemme kuvia menneiden päivien historiasta. Hän veti esiin unohduksen yöstä monia suurmiehiä ja asetti useat henkilöt, joita tuonnoin liiaksi huomattiin, oikealle paikalleen, vakan alle.^{1»}

Renvallin historianopetuksessa oli edelleen uutta, että pääpaino oli itse opetuksessa eikä enää läksyn kuulustelussa. Hän osasi elävöittää pojille historian tapahtumat ja henkilöt sekä opettaa heidät ymmärtämään niitä. Tämän hän oli oppinut Bergenheimiltä, jota hän puolestaan piti maamme ensimmäisenä uudenaikaisena historian opettajana². Mutta itse opetuksen henki oli kummallakin erilainen. Toisin kuin Bergenheim, tuo käytännöllinen realiteettien mies, joka historian tunneilla kiinnitti poikien huomion jokapäiväisen elämän kannalta tärkeihin ilmiöihin, Renvall 1830-luvun henkisenä kasvattina halusi antaa oppilailleen ihanteita ja herättää heissä isänmaallista mieltä. Historiannäkemyksensä mukaisesti hän osoitti, miten kaikki kehitys oli jumalallisen kaitselmuksen tulosta ja miten inhimillisestä itsekkyydestä huolimatta Jumalan tarkoitukset lopulta toteutuvat niin kansojen kuin koko ihmiskunnan elämässä. Hän kunnioitti ehdottomasti oikeudenmukaisuutta ja tuomitsi ankarasti kaiken väkivallan sekä epävanhurskauden. Varhaisempina opettajavuosinaan hän erityisesti ihaili Yhdysvaltoja, joissa hän näki poliittisen ihanteensa toteutuman. Yleensäkin Renvallin historianopetuksessa ilmeni vapaamielinen katso-
mustapa³.

Renvall osasi innostaa oppilaat aineisiinsa. Hänen oppilais-
taan Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen ja sittemmin turkulaisesta Herman Råberghistä tuli historianutkijoita. Mutta vielä tärkeämpää oli, että hänen esittämänsä ihanteet tapasivat vasta-
kaikua opiskelevassa nuorisossa. Sen koulunuorison itsenäistymispyrkimyksen ohella, joka lukion alkuvuosina aiheutti risti-

¹ J. Kr. S[vanljung], *Minnen från Wasa Gymnasium 1844—1847 s. 16—17*; ks. myös *Mbl* 1878 n:o 88.

² SLS T. T. Renvall 7/5 1884 L. L. Laurénille.

³ R. Tigerstedt, *mt. s. 109*; Råbergh, *mk. s. 476*; OE s. 83.

riitoja opettajien ja oppilaiden välillä, lukiolaisia elähdytti isänmaallinen henki sekä halu perehtyä ajan suuriin kysymyksiin. Tässä oli tärkeä osuutensa Renvallin historianopetuksella, joka tietoja antaessaan samalla kehitti nuorukaisten henkisiä kykyjä ja kasvatti heidän luonnettaan¹. Suhtautumisessaan oppilaisiin Renvall eli »Rölle», joksi pojat häntä nimittivät, oli ensi aikoina jäykkä, kuten nuoret opettajat useimmiten, ja pojat tunsivat epäluuloa häntä kohtaan, koska hän oli ankaran ja jäntevän rehtori Fredrik Julius Odenvallin (k. 1867) ystävä². Vähitellen he kuitenkin oppivat huomaamaan, että historian lehtori vilpittömästi harrasti heidän parastaan, ja lähestyivät häntä luottavina. Hän oli humaani poikia kohtaan, mutta toverillinen nykyaikaisessa mielessä hänen suhteensa heihin ei koskaan ollut³.

Vaasassa Renvall myös teoreettisesti perehtyi kasvatuskysymyksiin *Koulunopettajien Yhdistyksessä*. Tämä sai alkunsa siten, että sikäläiset opettajat kevätlukukaudelta 1848 lähtien kokoontuivat keskustelemaan koululaitosta koskevista kysymyksistä, jotka näihin aikoihin herättivät yleistä mielenkiintoa sekä jo tapahtuneiden että odotettavissa olevien kouluuudistusten tähden. Heräte tällaiseen toimintaan oli ilmeisesti saatu Turusta, jossa muutamia vuosia aikaisemmin oli syntynyt vastaavanlainen yhdistys, Edvard Bergenheim puheenjohtajana⁴. Sen äänenkannattajaa »Skoltidning», joka ilmestyi v. 1847—48, luettiin Vaasankin opettajapiireissä⁵. Täällä aloitteen tekijöinä olivat J. O. I. Ranckenin kertoman mukaan hänen ohellaan muutamat kasvatuskysymyksiä ja suomenkieltä harrastavat lukion opettajat, joiden nimiä Rancken ei kuitenkaan mainitse. On todennäköistä, että Renvall oli yksi heistä. Joka tapauksessa hän saman vuoden syksyllä yhdessä yläalkeiskoulun rehtorin Lauri Stenbäckin kanssa ehdotti oman yhdistyksen perustamista. Lukion rehtori F. J. Odenvall asetui hankkeen johtoon. Yhdistyksen tarkoituksena oli antaa

¹ Gunnar Suolahti, Nuori Yrjö-Koskinen s. 70—81; WT 1885 n:o 46 A.

² K[nut] Sv[anlung], Odenvall, Fredrik Julius. KE IV s. 262—263.

³ J. Kr. S[vanlung], mt. s. 16—17; Mbl 1878 n:o 88.

⁴ Tigerstedt, mt. s. 150.

⁵ Ilm 1848 n:o 41.

opettajille ja muillekin kouluasioista mahdollisesti kiinnostuneille henkilöille tilaisuus niitä koskevien mielipiteiden vaihtamiseen sekä kiinnittää huomiota käytännössä tarkoituksenmukaisiksi osoittautuneisiin opetusmenetelmiin. Oppikoulua koskevat kysymykset olivat yhdistyksessä etualalla, mutta jonkin verran keskusteltiin opetustyöstä muissakin Vaasan oppilaitoksissa. Kansanopetukseen sen sijaan ei yhdistyksen kokouksissa lainkaan puututtu.

Yhdistys toimi vilkkaasti ensimmäisen lukuvuoden ajan, ja tällöin kokoonnuttiin kokonaista 22 kertaa. Mutta sen jälkeen kun 4/6 1849 annetulla julistuksella kaikkien yksityisten seurojen ja yhdistysten perustaminen ilman keisarin armollista lupaa kiellettiin, merkittiin pöytäkirjaan päätös tämänkin yhdistyksen lopettamisesta. Se toimi kuitenkin vielä tämän jälkeen epävirallisena samaan tapaan kuin aikaisemmin, mutta innostus laimeni vähitellen, ja Vaasan palon jälkeen toiminta lakkasi kokonaan. Kokouksen pöytäkirjat, joihin osanottajat omakätisesti kirjoittivat lausuntonsa tai merkitsivät muuten, ketä kannattivat, ovat mielenkiintoinen todistuskappale sikäläisen opettajapolven vakavasta suhtautumisesta työhönsä, samalla kun ne valaisevat mielipiteiden muodostumista suurten koulu-uudistusten kynnyksellä. Keskusteluilla on ollut yksityisiä osanottajia laajemmallekin ulottuva vaikutus, koska useat yhdistyksen jäsenistä joutuivat toimimaan koko koululaitoksen hyväksi oppikirjan tekijöinä, sanomalehden toimittajina, koulukomiteoiden jäseninä sekä tärkeissä kirkon ja koulun viroissa ¹.

Renvall osallistui innokkaasti yhdistyksen toimintaan, ja häntä voidaan V. T. Rosenqvistiin yhtyen pitää sen huomatta-

¹ Pöytäkirjat (KYP) säilytetään Ranckenin kokoelmassa (RnK) Vaasan ruotsalaisen lyseon arkistossa (VRA). Yhdistyksen synnystä ks. J. O. I. Rancken, Lars Stenbäck inom skollärareföreningen i Wasa s. 1—7. Siinä on lueteltu keskustelukysymykset sekä selostettu paitsi Stenbäckin eräiden muidenkin, mm. Renvallin puheenvuoroja. Myöhemmin ovat mainittuja pöytäkirjoja käyttäneet Aspelin-Haapkyllä Stenbäckin elämäkerrassaan sekä V. T. Rosenqvist kirjoituksissaan »Lars Stenbäck som pedagog» KA 1912 s. 2—14 ja »T. T. Renvall i skolläreföreningen i Wasa» KA 1912 s. 100—116. Viimeksi mainitussa kirjoituksessa Rosenqvist on selostanut Renvallin tärkeimmät puheenvuorot.

vimpana jäsenenä¹. Muita keskeisiä henkilöitä olivat rehtorit Odenvall ja Stenbäck sekä matematiikan lehtori J. E. Bergroth. Varsinainen asioiden kehittäminen oli lähinnä näiden neljän varassa, joskin Lauri Stenbäck ja Renvall harkituilla ja perusteellisilla lausunnoillaan suorittivatkin päätyön². Molempia elähdytti aito pedagoginen harrastus. Vaikka heidän peruskemiyksessään oli paljon samaa, he usein joutuivat puolustamaan vastakkaisia käsityskantoja. Stenbäck, joka kasvatuskysymyksissään edusti pietistisiä mielipiteitä, oli yleensä vanhoillisempi ja yksipuolisempi. Renvall paneutui ennakkoluulottomasti mitä erilaisimpiin hänelle vieraisiin asioihin, ja monessa tapauksessa hänen esittämänsä kanta on myöhemmin osoittautunut oikeaksi silloinkin, kun hän ei saanut opettajatoveriensa hyväksymistä. Useimmiten hänen puheenvuoronsa näyttävät ratkaisevasti vaikuttaneen keskustelun suuntaan. Jo nyt Renvallilla oli kyky osoittaa problemat, joista varsinaisesti oli kysymys, sekä selvästi määritellä käytetyt käsitteet³.

¹ Rosenqvist, T. T. Renvall i skollärareföreningen i Wasa s. 100.

² Renvall esitti 6 alustusta sekä 13 omaa lausuntoa. Muulloin hän aina merkitsi pöytäkirjaan, ketä kannatti. Stenbäckillä vastaavat luvut 7 ja 13, Odenvallilla 5 ja 13, Bergrothilla 3 ja 9.

³ Seuraavista keskustelukysymyksistä Renvall on esittänyt oman lausunnon. R-kirjain tarkoittaa, että hän on ehdottanut keskustelunaiheen ja on sen alustaja. Renvallin puheenvuoroihin viitattaessa mainitaan myöhemmin vain keskustelukysymyksen numero. Numerointi on sama kuin edellä mainitussa Ranckenin kirjassa, jossa on täydellinen luettelo keskustelunaiheista.

1. Voidaanko opetus ja kuri maan alkeisoppilaitoksissa saattaa kyllin yhtenäiseksi, niin kauan kuin näiden laitosten korkein hallinto on tuomiokapitulien käsissä?

2. Mitkä rangaistukset ovat tarkoituksenmukaisimmat alkeisoppilaitoksissa sekä miten niitä on käytettävä?

3. Tuleeko opettajan kutsumustansa suorittaessaan kiinnittää mitään huomiota yleiseen mielipiteeseen?

8. Onko Skoltidningin ehdotus siitä, että yläalkeiskoulujen rehtori jättämällä pois muut opetusaineet hoitaisi koulun kaikkien luokkien uskonopetuksen, tarkoituksenmukainen ja mahdollinen hyväksyttäväksi?

9. Mitä koulunopettajan tulee pitää tärkeimpänä tekojensa motiivina opettajan kutsumustaan suorittaessansa?

10. Mitä koulun alimpien luokkien latinankielen opettajan on pidettävä päätehtäväänään, jotta hänen työnsä vastaisuudessa olisi oppilaalle suurimmaksi hyödyksi?

12. Voidaanko jonkin kielen kielio-pin varma ja luotettava tuntemus saavuttaa ilman kirjoitusharjoituksia? Jos näin ei ole, eikö silloin yhtä suurella syyllä kuin tähän asti latinassa olisi käytettävä sellaisia harjo-

Renvallin Koulunopettajien Yhdistyksessä esittämä kasvatushihanne oli luonteeltaan lähinnä uushumanistinen¹ kuten useiden Helsingin Lyseon ensimmäisten opettajien. Uushumanismi, joka oli saanut alkunsa Saksassa 1700-luvun puolivälissä, piti korkeimpana kasvatustavoitteena sivistyneen, harmonisen persoonallisuuden kehittämistä. Tärkeä osuus tässä oli klassillisilla kielillä, joiden opetuksessa ei päähuomiota enää kiinnitetty kielioopin pänttäämiseen eikä kaunopuheisuuden harjoitteluun, vaan klassillisen kirjallisuuden lukemiseen. Antiikkiin perehtyminen ei ollut mikään itsetarkoitus, vaan sen avulla pyrittiin kasvattamaan yksilöitä suorituksiin oman kansallisen kulttuurin piirissä. Uushumanistinen kasvatusihanne oli

¹ Renvallin yksityisiä puheenvuoroja ei tässä selosteta, koska Rosenqvist on sen jo tehnyt mainitussa kirjoituksessaan, vaan esitetään ainoastaan niiden pohjalta yhteenveto hänen pedagogisista käsityksistään.

tuksia kaikissa opetettavissa kielissä tekemättä poikkeusta edes heprean suhteen? (R)

13. Eikö koulujemme opetustavan erittäin olennaisena virheenä ole pidettävä sitä, että kirjalliset harjoitukset tieteissä ovat sivuasiaina kokonaan laiminlyödyt? Eikö päinvastoin opettajien arvostelun oppilaiden kypsytydestä siirtoon alemmalla luokalta korkeammalle sekä lopulta oppilaitoksesta pääsemiseen tulisi pääasiallisesti perustua oppilaiden suorittamiin kirjallisiin kokeisiin? (R)

14. Eikö olisi tarkoituksenmukaisempaa, että lukioissa kukin omassa aineessaan ohjaisi ainekirjoitusta, kuin että sen opetus on annettu yhdelle tai kahdelle opettajalle? (R)

15. Eikö voitaisi sopivimmin määrätä loma-aikojen tehtäviksi oppilaille muutamia kirjallisia esityksiä, jonkin vanhempaan tai uudempaan klassilliseen kirjallisuuteen kuuluvan teoksen kursorista lukemista, kartan piirtämistä, piirustuksia ym., jotka työt opettajien tulisi tarkastaa lukukauden alussa? (R)

17. Mitä olisi tehtävä yläalkeiskouluissa ja lukioissa parempien tulosten saavuttamiseksi uskonnossa ja teologiassa?

19. Koulunopettajan persoonallisuuden tärkeys ja merkitys hänen kutsumustyössään.

25. Salliiko lukio- ja koulujärjestys lukion oppilaan siirtämistä ensimmäiseltä luokalta toisen luokan ylemmälle osastolle, ja eikö tällainen lahjakkaampien oppilaiden siirtäminen olisi hyödyllistä ja välttämätöntä.

26. Olisiko hyödyksi vai vahingoksi, että sama opettaja hoitaa koulun kaikkien luokkien matematiikan opetuksen?

27. Voidaanko bell-lancasterkoulu ilman haittaa yhdistää ala-alkeiskouluun?

29. Voidaanko katsoa Uuden Testamentin lukemisen alkukielellä enää puoltavan paikkaansa alkeisopetuksessa? (R)

30. Miten opettajan on, ottaen huomioon saman luokan eri oppilaiden usein hyvinkin erilaiset tiedot, järjestettävä opetuksensa, jotta siitä olisi mahdollisimman suurta hyötyä?

siten luonteeltaan voimakkaasti individualistinen. Myös äidinkielelle, historialle sekä uusille kielille vaadittiin tilaa koulun opetusohjelmassa ¹.

Uushumanististen ihanteiden mukaisesti Renvallkin Koulunopettajien Yhdistyksessä korosti, että oppikoulun tehtävä ei ensisijaisesti ole tietojen antaminen eikä myöskään oppilaiden valmistaminen johonkin määräämättiin, kuten esim. papinvirkaan, vaan heidän sielunkykyjensä monipuolinen kehittäminen todelliseen ihmisyyteen ja kansalaiskuntoon ². »Kasvatuksen tarkoitus on», hän lausui opettajapersoonallisuudesta käydyin keskustelun yhteydessä, »muodollisesti kehittävien ja elämässä hyödyllisten oppiaineiden avulla kehittää monipuolisesti ja sopusointuisesti sielun kykyjä, jotta nuoret pystyisivät järjen mukaisesti käsittämään siveellisesti oikean ja toden mahdin, jonka he jo kodissaan ovat tajunneet välittömästi tunteen avulla. Tämä on koulukasvatuksen teoreettinen puoli. Sen käytännöllisenä tehtävänä on kasvattaa kansalaiskuntaa. Koulu muodostaa oman pienois yhteiskuntansa lakeineen ja sääntöineen. Se on tosin kansalaisyhteisön epätäydellinen kuva, mutta siinä harjaantuu elämää varten jälkimmäisen piirissä»³. Kuten tästä lausunnosta ilmenee, Renvall persoonallisuuden kehittämisellä lähinnä tarkoitti siveellistä kasvatuksista liittyen täten Kantiin, johon hän kirjoituksessaan koulukurista viittasikin ⁴. Koulun antaman sosiaalisen kasvatuksen merkitystä hän korosti voimakkaammin kuin uushumanistit yleensä, kuten Hegelin oppilaalta voi odottaakin ⁵.

¹ Uushumanismin kasvatusihanteista ks. John Landqvist, Nyhumanism. PPU III s. 1328—1333.

² Kirjoituksessaan Om skoldisciplinen (WT 1846 n:o 47, 49 sekä 1847 n:o 1, 4, 7, 10, 15) Renvall oli jo aikaisemmin tähdentänyt koulun kasvatuksellista merkitystä Morgonbladetissa (1846 n:o 72) olleen samannimisen artikkelin johdosta, jossa väitettiin, että koulun ainoa tehtävä oli tietojen antaminen. Saima (1846 n:o 42) sekä Åbo Underrättelser (ÅU 1846 n:o 80—81), jonka viimeksimainitun Saksan ja Englannin kouluoloja koskeva kuvaus oli saanut Morgonbladetin kirjoittajan tarttumaan kynään, olivat asiassa samalla kannalla kuin Renvall.

³ VRA RnK KYP 19.

⁴ WT 1847 n:o 7.

⁵ Hegelin kasvatusperiaatteista ks. E[lof] A[kesso]n, Hegel, Georg Friedrich Wilhelm. PPU II s. 728—730.

Käsityksessään koulun oppiaineista ja opetusmetodeista Renvall samoin liittyi lähinnä uushumanisteihin. Hän korosti tietojen osuutta koulukasvatuksessa, vaikka niiden merkitystä ei saanutkaan yliarvioida. Suunnitelman mukaisesti etenevä opetus kehittää jo sinänsä sielunkykyjä ja samalla se antaa siveellisiä ihanteita sekä jokapäiväisessä elämässä tarpeellisia tietoja. Opittavan aineksen määrän suuresti lisääntytyä on luotava mahdollisimman tehokkaita metodeja oppimisen helpottamiseksi¹. Renvall suosi menetelmiä, jotka pakottavat oppilaan itsenäiseen työskentelyyn. Hän ehdotti useita uudistuksia, jotka myöhemmin on toteutettu kouluissamme. Siten hän vaati kirjoituksia kaikkien kielten opetukseen, kirjallisia tehtäviä reaaliaineisiin sekä loma-ajoiksi suorituksia eri aineissa. Hän oli myös sitä mieltä, että luokalta siirto ja koulusta päästäminen olisi ratkaistava kirjallisten kokeiden perusteella².

Renvall myönsi, että koulun antama tietoaines vaihtelee ajan tarpeiden mukaisesti. Hän ymmärsi myös, että klassillisten kielten täytyi antaa tilaa reaaliaineille ja uusille kielille. Toista mieltä oli rehtori Stenbäck, joka pelkäsi, että monet oppiaineet vain kasvattavat oppilasta pintapuolisuuteen. Koulun tehtävä oli edelleenkin oleva ensi sijassa muodollisen kasvatuksen antaminen, ja siksi tuli klassillisten kielten ja uskonnon olla jatkuvasti keskeisimmät aineet. Muut opettajat yhtyivät Renvalliin³. Koulun oppiaineista Renvallia eniten kiinnostivat uskonto, vanhat kielet ja historia, mutta niitä oli opetettava siten, että oppilaat todella tutustuisivat menneisiin aikoihin ja silloin eläneisiin ihmisiin. Vanhoissa kielissä oli kieliopin lukua vähennettävä, latinasta oli puheharjoitukset hyödyttöminä jätettävä pois. Myöskään ei Uuden Testamentin lukeminen alkukielellä kuulunut oppikouluun. Sen sijaan oli edelleenkin luettava klassillisia kirjailijoita, kuten aikaisemminkin, sillä antiikkiin tutustumisella oli erittäin kehittävä vaikutus nuorukaisen sieluun. Uskonnon opetus kiinnosti Renvallia aivan erikoisesti.

¹ Metodien kehittämisen tarpeellisuudesta myös WT 1846 n:o 49 Om skoldisciplinen.

² VRA RnK KYP 12, 13, 15.

³ VRA RnK KYP 5.

Paitsi Koulunopettajien Yhdistyksessä hän esitti sitä koskevia mielipiteitä myös sanomalehdessään¹. Uskonnollisista ja pedagogisista syistä hän vastusti opetuksen silloista katekismusvaltaisuutta vaatien, että oppilaat oli jo koulussa tutustuttava Raamattuun². Historian opetuksessaan Renvall korosti persoonallisuuksien ja aatteiden merkitystä, kuten edellä jo mainittiin³. Kansallisten näkökohtien esille tuomiseen yhdistyksessä käsitellyt keskustelukysymykset eivät antaneet aihetta⁴.

Renvallin täten pitäessä kasvattamista koulun tärkeimpänä tehtävänä on luonnollista, että opettajan työ oli hänelle koko persoonallisuutta velvoittava kutsumus. Jo ulkonaisessa esiintymisessään opettajan tuli olla oppilaille esikuvana. Hänen täytyi edelleen todella hallita aineet, joita opetti, ja siksi Renvall halusi ulottaa aineopettajajärjestelmän koko oppikouluun. Menestyksellinen kasvatus työ edellytti myös sielutieteen ja kasvatustieteen tuntemusta, sillä opettajan täytyi osata ottaa huomioon oppilaittensa yksilölliset eroavuudet⁵. Samalla Renvall kuitenkin korosti sitä, että opettajan suhde oppilaaseen ei saanut muodostua liian läheiseksi, koska opettaja oli koulun kurin ja järjestyksen ylläpitäjä. Siveellisten tunteiden vaalinta kuului ensi sijassa vanhemmille ja tovereille eikä opettajalle, jonka oli kasvatettava älyä ja tahtoa⁶.

Renvall on uudenaikaisen historianopetuksen tienraivaajia maassamme ja samalla muutenkin sen ajan kaikkein etevimpiä käytännön koulumiehiä⁷. Tyytymättä vain oman aineensa opetuksen kehittämiseen hän jo Vaasassa ryhtyi vaatimaan

¹ Ilm 1849 n:o 28—29 Om katekesens plats och betydelse i religionsundervisningen.

² Renvallin uskonnonopetusta koskevista mielipiteistä lähemmin VII luvussa.

³ Ks. s. 58.

⁴ Eri kouluaineiden asemaa ja opetusta käsittelevät keskustelukysymykset KYP n:o 5, 10, 16, 17, 29.

⁵ Arvostellessaan tuomiokapitulissa oppikirjoja Renvall kiinnitti huomiota siihen, että niiden oli täytettävä määrätty psykologiset ja pedagogiset vaatimukset. TTA ptk. 5/1, 7/12 1853.

⁶ VRA RnK KYP 7, 19. Myös Hegel korosti järkkymättömän koulukurin kasvattavaa merkitystä. E[lof] A[kesson], mk. s. 728—730.

⁷ Ilm 1852 n:o 64; NP 1898 n:o 282.

koko oppikoululaitoksen sisäistä uudistusta. Tästä puhuessaan ja kirjoittaessaan hän joutui kehittämään omaa pedagogista perusnäkemystään. Siinä ilmenee johdonmukaisesti hänen vakava vastuuntunto ja intellektualistisia arvoja korostava maailmankatsomuksensa, mutta toisaalta se samalla on elämänläheinen ja osoittaa hänen saaneen herätteitä niin Helsingin Lyseosta kuin omasta koulutyöstään Vaasassa.

Astuessaan vakinaiseen virkaan Renvallista samalla tuli *sanomalehtimies* hänen ryhtyessään vuoden 1846 alusta hovioikeudenneuvos Carl Johan Boyn jälkeen toimittamaan *Wasa Tidningiä*. Taloudelliset syyt pakottivat hänet hankkimaan lisäansiota¹, mutta samalla hänelle tarjoutui tilaisuus omaksumiensa aatteiden ajamiseen.

Wasa Tidning ilmestyi nelisivuisena joka lauantai. Kuten Boyn aikana se edelleenkin oli lähinnä pohjalainen uutislehti, jossa lisäksi oli erilaisia asia-artikkeleita sekä runoja, kertomuksia ja pikku-uutisia. Renvallin käsissä lehti sai kuitenkin uuden luonteen. Aikaisemmin se oli julkaissut etupäässä käytännön miestä kiinnostavia kirjoituksia talouselämän ja tekniikan alalta. Uusi toimittaja teki siitä Morgonbladetin kaltaisen kulttuurilehden, jonka artikkeleissa käsiteltiin kansallisuuskysymystä, koululaitoksen kehittämistä, sosiaalista toimintaa sekä kirjallisen elämän ilmiöitä. Wasa Tidningiä varten Renvall seurasi kotimaisia ja ulkomaisia sanomalehtiä ja aikakauskirjoja sekä kirjallisuutta. Näistä hän lainasi kirjoituksia tai selosti lukemaansa liittäen mukaan omia huomautuksiaan. Ruotsinmaalaisista lehdistä hän on eniten käyttänyt Freytä sekä maltillisesti vapaamielistä viikkolehteä Borea, jota hän suositteli lukijoilleen sen asiallisten ja päivän poliittisissa kysymyksissä todella liberaalisten kannanottojen vuoksi². Vaikka vain suhteellisen pieni osa lehden sisällöstä oli kirjoittajan omasta kynästä lähtöisin, Wasa Tidning ei kuitenkaan enää kuulunut, kuten Morgonbladet siitä kerran lausui, niihin »unikekoihin», joihin Snellman aikaisemmin oli verrannut maam-

¹ OE s. 80.

² Ilm 1850 n:o 102.

me sanomalehdistöä¹. Sillä todella oli, kuten sama lehti jatkaa, »toimitus, jolla on muutakin harrastusta kuin mitätön pyrkimys täyttää lehden palstat tavalla tai toisella ja joka todella tahtoo jotakin»².

Uuden toimittajan harrastukset tulivat näkyviin jo lehden ensimmäisessä numerossa, jossa alkoi Renvallin oma kirjoitus kansakoulusta³. Yhtyen Snellmanin aloittamaan sanomalehtikeskusteluun kansakoulun toteuttamismahdollisuuksista⁴ hän esitti siinä meillä ensimmäisen perustellun ehdotuksen kansakoulujen järjestämiseksi olevien olojen pohjalta. Renvallin kirjoitus oli huomattavimpia 1840-luvulla esitetyistä asioita koskevista lausunnoista⁵. Herättääkseen lukijoissaan mielenkiintoa kansanopetusta kohtaan Renvall julkaisi kuvauksia ulkomaiden henkilöistä, jotka olivat ansiokkaasti toimineet sen hyväksi⁶, sekä selosti kansansivistyksen kohottamiseksi tehtyjä yrityksiä⁷. Oppikoulua koskevaan sanomalehtikeskusteluun hän osallistui laajalla koulukuria koskevalla artikkelillaan, jossa hän lähtien samalta pohjalta kuin Koulunopettajien Yhdistyksessä vastoin Morgonbladetin omaksumaa kantaa osoitti, että koulun tärkein tehtävä ei ole tietojen jakaminen, vaan kasvattaminen⁸.

Renvallin aikana täysin ruotsinkielisellä paikkakunnalla ilmestyvistä sanomalehdestä tuli suomalaisuuden äänenkannattaja. Varsinaisia taistelukirjoituksia Saiman tapaan Wasa Tidningissä tosin ei ollut, mutta pitkin matkaa tuli näkyviin, että toimittajaa elähdytti suomalaiskansallinen henki. Siten Renvall mm. kirjoituksessaan Martti Lutherin kuoleman 300-vuotispäivän johdosta muistutti mieleen uskonpuhdistuksen

¹ Th. Rein, Juhana Vilhelm Snellmanin elämä I s. 345.

² Mbl 1846 n:o 8.

³ WT 1846 n:o 1—3, 8—9 Några ord om folkskolan.

⁴ Saima 1845 n:o 2—3, 13—15.

⁵ Renvallin osuudesta kansakoululaitoksen syntyyn lähemmin VIII luvussa.

⁶ WT 1846 n:o 35, 36 Selostus D. E. Stoeberin kirjoittamasta elsassilaisen papin J. F. Oberlinin (k. 1826) elämäkerrasta; WT 1846 n:o 43—44 Kuvaus saksalaisesta G. F. Dinteristä (k. 1831) nimellä Teckning af en sann folkklärare.

⁷ WT 1847 n:o 42.

⁸ WT 1846 n:o 47, 49 ja 1847 n:o 1, 4, 7, 10, 15; Mbl 1846 n:o 72—74.

merkitystä äidinkielen kirjallisuuden syntymiselle Suomessa ja vaati, että sivistyneistön on liityttävä kansaan ja sen kieleen ja siten luotava eurooppalainen sivistys kansalliselle pohjalle¹. Edelleen hän vaati rahvaalle oikeutta käyttää viranomaisten edessä omaa kieltään². Renvall antoi myös lehtensä palstoilla tilaa lähetetyille suomenkieltä ja sen kehittämistä koskeville kirjoituksille³, suositteli uusia suomenkielisiä tai muuten isänmaallisessa hengessä kirjoitettuja kirjoja⁴ ja yritti saada tilaajia Gottlundin toimittamalle Suomalaiselle sekä Snellmanin Kallavedelle⁵.

Wasa Tidningissä käsiteltiin myös sosiaalisia kysymyksiä. Useaan otteeseen Renvall kirjoitti toimenpiteistä, joihin olisi ryhdyttävä rahvaan aseman parantamiseksi. Juuri tästä syystä hän oli kiinnostunut kansanopetuksesta ja ajoi suomalaisuuden asiaa, koska vain kansansivistystä kohottamalla ja saattamalla suomenkieli sille kuuluvaan asemaan kansan elintasoja voitiin kohottaa ja poistaa juopa eri yhteiskuntaluokkien väliltä⁶. Yhtenä tärkeänä keinona nimenomaan köyhyiden poistamiseksi hän piti säästämis-toimintaa. Edistääkseen sitä hän selosti lehdessään ulkomailla saatuja kokemuksia. Erityisesti häntä näyttävät kiinnostaneen erään berliiniläisen ihmisystävän Liedken toimenpiteet kausiluontoisessa työssä toimivien ihmisten kasvattamiseksi säästämiseen, ja hän ehdotti, että Vaasaankin perustettavan säästöpankin yhteyteen järjestettäisiin liedkeläinen säästämis-yhtiö. Mainitun säästöpankin puolesta, joka aloitti toimintansa lopulla vuotta 1846, Renvall myös lehdessään puhui⁷.

Huomattavin vähäväkisten auttamista koskevista kirjoituksista oli kolmiosainen »Hajanaisia filantrooppisia esityksiä»⁸,

¹ WT 1846 n:o 12.

² WT 1846 n:o 8.

³ WT 1846 n:o 16, 20, 37, 41, 47; 1847 n:o 39, 41, 45, 46, 50, 52.

⁴ WT 1846 n:o 5, 27, 41.

⁵ WT 1846 n:o 3, 16.

⁶ Tämä käy ilmi mm. kansansivistystä käsittelevistä kirjoituksista WT 1846 n:o 1, 12.

⁷ WT 1846 n:o 27 Nytt sätt att hjelpa de fattige; WT 1846 n:o 29 Lösa utkast i filantropisk syftning I; WT 1846 n:o 44 Ytterligare i ett förut vidrört ämne.

⁸ WT 1846 n:o 29, 32, 36, 38 Lösa utkast i filantropisk syftning.

joka sisältää varsin uudenaikaisia ajatuksia. Köyhiä ihmisiä oli autettava järjestämällä heille työtä, ja ainoastaan täysin työkyvyttömille voitiin antaa rahaa. Niitä varten, jotka eivät pystyneet täyteen työhön, olisi perustettava työtupia, joista saamallaan palkalla he voisivat elää. Ennen avun antamista olisi tarkoin otettava selvää siitä, ketkä olivat todella sen tarpeessa. Sitä varten Renvall ehdotti, että jokaiseen kortteliin määrättäisiin köyhien luottamusta nauttivia miehiä ja naisia ottamaan selvää olosuhteista, joissa nämä elivät, ja näiden tarkkaajien tulisi olla köyhäinhoitojohtokunnan alaisia. Tähän työhön Renvall toivoi saatavan mukaan sivistyneistöä, ja erikoisen tärkeänä hän piti sitä, että naiset siihen osallistuisivat. Renvall esitti myös, että naiset perustaisivat Vaasaan samantapaisen hyväntekeväisyysyhdistyksen, jollainen jo oli Kuopiossa ¹. Osoitukseksi siitä, mitä tällaiset yhdistykset voivat saada aikaan, Renvall useaan otteeseen selosti kotimaisten ja myös ulkomaisten vastaavien yhtymien toimintaa lastenhoidon kehittämiseksi, koulujen perustamiseksi köyhille tytöille ja ansiotyön hankkimiseksi varattomille äideille ². Renvallin ansiota osaltaan lieneekin, että Vaasaan v. 1851 perustettiin Rouvasväen yhdistys ³.

Samassa kirjoituksessa Renvall esitti kantansa naisen kasvatuksesta ja hänen asemastaan yhteiskunnassa. Tarkasteltuaan aluksi tapansa mukaan kysymystä historian valossa hän totesi, että ajassa liikkui voimakkaana pyrkimys naisen vapauttamiseksi siitä ihmisarvoa alentavasta holhouksesta, jossa häntä tähän saakka oli pidetty. Omasta puolestaan Renvall tunnustautui tämän liikkeen kannattajaksi ja vaati samalla naiskasvatuksen perusteellista uudistamista. Pinnallisten taitojen sijasta oli tyttöjenkin päästävä osalliseksi samasta sivistyksestä kuin poikien ja heissä oli herätettävä rakkautta isänmaahan ja lähimmäisiin. Naisen varsinainen työkenttä oli Renvallin mielestä kylläkin koti, mutta hänellä oli velvollisuus

¹ Kuopion naisten toiminta oli saanut alkunsa Snellmanin kehoituksesta. Rein, mt. I s. 320.

² Ilm 1848 n:o 47, 60, 61, 87.

³ Aspelin, mt. s. 538.

toimia myös yhteiskunnassa perheen hengessä »siveellisyyden, kotoisen ahkeruuden sekä valistuksen hyväksi». Naisen oikeudesta omaan ammattiin kodin ulkopuolella Renvall ei tässä mainitse, mutta kirjoittaessaan pari vuotta myöhemmin Kokkolan rouvasväen yhdistyksestä hän nimenomaan lausui, ettei hän tarkoittanut, että naisen tulisi olla valtion virassa, vaikka hänellä olikin yhteiskunnallisia velvollisuuksia ¹. Täten Renvall ajoi naisen aseman kohottamista samassa hengessä kuin Saima, Helsingfors Tidningar ja Morgonbladet, jotka 1840-luvulla kysymystä käsitelivät ².

Vuoden 1848 alusta Renvallin lehti alkoi ilmestyä kahdesti viikossa suurempikokoisena, joskin edelleen 4-sivuisena nimellä *Ilmarinen. Notisblad för Österbotten*. Uudistuksen jälkeen se ulkonaisesti oli samantapainen lehti kuin sen turkulaiset virkaveljet Åbo Tidningar ja Åbo Underrättelser. Ilmarisella oli sama suomalaiskansallinen ohjelma kuin edeltäjällään, kuten jo nimi osoittaa. Näytenumerossaan se lupasi julkaista suomenkielisiäkin kirjoituksia, jos niitä sille lähetetään. Renvallin aikana näitä oli lehdessä pari kertaa ³. Ilmarisen ohjelma oli huomattavasti laajempi kuin Wasa Tidningin. Pohjalaisten paikallisuutisten lisäksi se lupasi lukijoilleen tietoja kotimaisista ja ulkomaisista tapahtumista etenkin kaupan, teollisuuden ja sivistyselämän alalta sekä myös poliittisia uutisia. Lisäksi se aikoi julkaista maantieteellisiä ja historiallisia kuvauksia eri maista, sanomalehtikatsauksia sekä erityistä kaukokirjallista osastoa ⁴. Tällaisena lehdellä oli edellytykset kiinnostaa entistä laajempaa lukijakuntaa.

Ilmarisen näytenumerossa julkaistun ohjelman toteuttaminen tuotti tosin erinäisiä vaikeuksia. Ennenkuin tiedot päivän tapahtumista olivat silloisissa oloissa ehtineet Vaasassa saakka ilmestyvän lehden palstoille, ne useimmiten jo olivat menettäneet tuoreutensa. Poliittisten uutisten samoin kuin yleensäkin valtiollisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä käsittelevien kir-

¹ Ilm 1848 n:o 60.

² Sisko Vilkkama, Naissivistyksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840—1880-luvuilla s. 68—70.

³ Ilm 1848 n:o 72; 1849 n:o 26—27.

⁴ Ilmarisen näytenumero, ilm. 11/12 1847.

joitusten julkaisemista vaikeutti sensuuri, joka vuoden 1848 tapahtumien johdosta oli tullut entistä valppaammaksi. Jo pelkkä jonkin epäkohdan mainitseminen voitiin käsittää sellaiseksi loukkaukseksi maan hallitusta vastaan, joka vuoden 1829 sensuuriasetuksessa oli kielletty¹. Ulkomaidenkaan oloja ei saanut vapaasti kuvata. Tuon tuostakin oli Ilmarisen pakko ilmoittaa, että se ei voinut painattaa jotakin kirjoitusta tai että se »sattuneesta syystä» oli täynnä pelkkiä poimintoja². Lisäksi kahdesti viikossa ilmestyvän lehden toimittamisessa oman viran ohella oli siksi paljon työtä, ettei toimittaja ehtinyt enää itse kirjoittaa siihen yhtä usein kuin Wasa Tidningiin. Renvall olikin sitä mieltä, ettei sanomalehden tarvitse olla toimittajan kirjoittama, kunhan se vain ajaa omaksumaansa ohjelmaa³.

Renvallin omista kirjoituksista huomattavin käsitteli katekismuksen asemaa ja merkitystä uskonnonopetuksessa. Siinä hän Koulunopettajien Yhdistyksessä esittämänsä kannan muokaisesti ajoi uskonnonopetuksen uudistamista⁴. Toisessa laajassa artikkelissa hän kirjoitti Suomen jalostamisteollisuudesta⁵. Luotuaan siinä tilastoihin perustuvan katsauksen Suomen teollisuuteen Renvall totesi, että sen tulee keskittyä omasta maasta saatavien raaka-aineiden jalostamiseen. Samassa artikkelissa hän vaati vielä elinkeinovapautta sekä arvosteli ammattikuntalaitosta, jota hän piti alunperinkin maamme oloihin soveltumattomana. Hän tähdensi myös työätekevien henkisen ja siveellisen tason kohottamisen välttämättömyyttä sekä vaati ammattisivistyksen kehittämistä. Muissa kirjoituksissaan Renvall ajaa samoja aatteita, joista jo Wasa

¹ 14/10 1829 annettu sensuuriasetus I 6. Muutamat Renvallin kokelmassa (I 4) säilyneet maaherra Berndt Federleyn kirjelappuset Renvallille osoittavat, miten vaikeissa oloissa sanomalehtimiehet silloin työskentelivät.

² Mm. Ilm 1848 n:o 21, 31; 1849 n:o 39.

³ Ilm 1848 n:o 22.

⁴ Ilm 1849 n:o 28—29. Kirjoituksessa esitettyjä ehdotuksia käsitelään lähemmin VII luvussa.

⁵ Ilm 1848 n:o 84—86, 88—93, 97 Om förädlingsnäringsens tillstånd i Finland.

Tidningin yhteydessä oli puhetta, tuomatta niissä esille enää uusia näkökohtia.

Uutta Ilmarisessa olivat kuvaukset eri maiden valtiollisista ja yhteiskunnallisista oloista sekä kansallisuusliikkeestä, vaikka niiden julkaiseminen monesti olikin vaikeaa, kuten edellä on mainittu. Etenkin esitellään usein Englannin ja Amerikan oloja. Myös oli lehdessä maantiedon ja historian alalta olevia elinkeinoelämään liittyviä kirjoituksia, joiden Renvall arveli kiinnostavan kaupungin ammatinharjoittajia. Hän halusi täten laajentaa lukijoittensa tietopiiriä ja opettaa heidät ymmärtämään, mitä maailmassa parhaillaan tapahtui¹.

Renvall toimitti Ilmarista kolme vuotta. Vuoden 1850 lopussa hän luovutti sen virkatovereilleen L. L. Laurénille ja J. O. I. Ranckenille². Muiden tehtäviensä vuoksi Renvallilla ei ollut enää aikaa tähän työhön. Lisäksi hän oli niin työlästynyt sensuuriin, ettei jaksanut enää yrittää³. Oli todella, kuten Renvall kerran lehdessään huomautti, eri asia sanoa julkaisevansa yleistä mielenkiintoa herättäviä asioita ja toteuttaa sitä käytännössä⁴. Aivan kokonaan hän ei sentään sanomalehtityötä jättänyt, sillä jo ennen Ilmarisesta luopumistaan hän oli lupautunut Finlands Allmänna Tidningin Vaasan kirjeenvaihtajaksi⁵.

Renvallin sanomalehdissään ajamat aatteet olivat samat kuin Snellmanin. Hänenkin pyrkimyksensä oli suomalaisen sekä henkisen että aineellisen kulttuurin kehittäminen. Mutta Saiman ollessa maamme koko sivistyneistölle tarkoitettu taistelulehti Renvall toimitti Wasa Tidningiä ja Ilmarista aivan tiettyä pohjalaista lukijakuntaa silmälläpitäen, johon sivistyneistön lisäksi kuului kauppiaita sekä erilaisten ammattien harjoittajia. Tästä samoin kuin Renvallin kirjoittajanluonteesta johtui lehtien opettava sävy. Renvall ei osannut ilmaista sanottavaansa yhtä kepeästi kuin Helsingfors Tidningarin To-

¹ Ilm 1848 n:o 22.

² Ilm 1850 n:o 102.

³ OE s. 80.

⁴ Ilm 1850 n:o 3.

⁵ RK I 4 Kenraalikuvernöörin kanslian kirjelmä 10/4 1850 T. T. Renvallille; Berndt Federley 25/10 1850 T.T. Renvallille.

pelius. Usean kerran toiset lehdet arvostelivatkin »Sepän» ja »Nokisen maaseutulaisen» raskasta tyyliä, eikä suinkaan syyt-
tä¹. Pakinoitsijaksi Renvallista ei ollut. Mutta hän ei myös-
kään osannut tai ei kenties tahtonut iskeä kuten Snellman.
Hänen alaansa olivat perusteelliset ja harkitut asia-artikkelit.
Niissä hän enimmäkseen käsitteli samoja kysymyksiä kuin
muutkin lehdet tarkastaen usein ratkaisuun päästäkseen ky-
seessäolevaa ilmiötä historian valossa. Täten hän monesti toi
keskusteluun uusia näkökohtia. Uskonnollis-siveellisiä arvoja
Renvall korosti voimakkaasti koko toimittajana olonsa ajan.
Taloudellisissa ja yhteiskunnallisissa kysymyksissä hänen
edustamansa kanta oli lähinnä maltillista liberalismia.

Nämä viisi vuotta, jotka Renvall oli sanomalehden toimitta-
jana, olivat hänen oman kehityksensä kannalta sangen tär-
keätä aikaa. Ne avarsivat hänen näköpiiriään hänen tutustues-
saan jo virkansa puolesta monenlaisiin ilmiöihin ja joutues-
saan muodostamaan niistä oman kantansa. Sen vuoksi hänen
oli seurattava myös olojen kehitystä ulkomailla. Samalla hän
jo täten voi aktiivisesti toimia omaksumiensa aatteiden toteut-
tamiseksi.

On luonnollista, että Renvallin tavoin yleisistä asioista kiin-
nostunut henkilö joutui mukaan *julkiseen toimintaan* Vaasassa.
Jo ennen Helsingistä lähtöään hänet talvella 1844 kutsuttiin
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäseneksi². Renvallin saa-
tua lopullisen nimityksen historian lehtorin virkaan häntä heti
pyydettiin toimimaan Vaasassa seuran asiamiehenä³. Tätä
tehtävää hän hoiti Turkuun muuttoonsa saakka. Täten hän
joutui levittämään seuran toimittamaa kirjallisuutta ja muu-
tenkin hoitamaan sitä koskevia käytännöllisiä asioita⁴. Ren-
vall kuului myös Vaasan Piipilaseuraan⁵ sekä Suomen Taide-

¹ HT 1848 n:o 4; Borgå Tidning (1848 n:o 44) varoitti Ilmarista yrit-
tämästä olla sukkela, »sillä siinä et onnistu paremmin kuin karhu tans-
sissa».

² RK I 17 Jäsenkirja päivätty 16/3 1844.

³ RK I 4 G. Rein 6/11 1846 T. T. Renvallille.

⁴ Seuran asioita koskevaa kirjeenvaihtoa, etenkin sen sihteerin S. G.
Elmgrenin kirjeitä T. T. Renvallille RK I 4.

⁵ RK I 4 17/6 1846 päivätty kutsu seuran jäseneksi.

yhdistykseen, jolla kuitenkin ei ollut Vaasassa omaa haara-osastoa¹. Hänen toiminnastaan Koulunopettajien Yhdistyksessä on jo edellä ollut puhetta². Kouluasioiden erikoistuntijana hän joutui kauppakoulun sekä käsityöläisiksi aikoville tarkoitettun sunnuntaikoulun johtokuntaan³. Kun hän itse lisäksi toimi teknillisen reaalikoulun opettajana sen perustamisesta lähtien⁴ sekä köyhäinhuoltalautakunnan jäsenenä v. 1850—52⁵ joutui valvomaan myös bell-lancasterkoulun sekä tyttöjen käsityökoulun toimintaa, hän oppi omakohtaisesti tuntemaan eri koulumuodot. Renvallin lausunnot Koulunopettajien Yhdistyksessä sekä hänen koululaitosta koskevat sanomalehtikirjoituksensa osoittavat, ettei hän ole ollut passiivinen mukanaolija koulujen johtokunnissa, vaan on tuntenut vastuuta niiden kehittämisestä tarkoitustaan vastaaviksi oppilaitoksiksi. Erityisesti on syytä panna merkille hänen ammattikasvatusta kohtaan osoittamansa mielenkiinto⁶. Kun Renvall tämän lisäksi kuului Vaasan Säästöpankin johtokuntaan⁷ vuosina 1847—49, voi täydellä syyllä sanoa, että hänellä nuoruudestaan huolimatta oli keskeinen asema kaupungin yhteisissä riennöissä.

Vaikka Renvall perheineen viihtyi Vaasassa hyvin, hänen vaikea taloudellinen asemansa pakotti hänet pyrkimään parempituloiseen virkaan. Sen vuoksi hän haki arkkipiispaksi v. 1850 nimitetyn Edvard Bergenheimin jälkeen avoimeksi jäänyttä Turun lukion historian lehtorin virkaa. Toiminta tässä oppilaitoksessa tulisi sitäpaitsi tarjoamaan laajemman työalan, koska sikäläiset lehtorit samalla olivat tuomiokapitulin jäseniä. Lisäksi Turku oli Renvallin kotikaupunki, jossa hänellä oli omaisia ja ystäviä. Myös halu tulevaisuudessa siirtyä papinvirkaan sai hänet pyrkimään Turkuun.

¹ RK I 17 1/6 1846 päivätty kutsu seuran jäseneksi; WT 1846 n:o 13.

² Ks. s. 59—65.

³ Renvall oli näiden johtokunnassa ajan 24/8 1846 — 24/8 52. RK I 1 Ansioluettelo.

⁴ Renvall toimi koulun äidinkielen, historian ja maantiedon opettajana lukuvuodet 1849—52. RK I 24 Kert. Vaasan kaupungin toiminnasta 1849.

⁵ RK I 1 Ansioluettelo.

⁶ Utisia ja kirjoituksia ammattiopetuksesta mm. Ilm 1848 n:o 4, 7, 14; 1850 n:o 102.

⁷ TTA ptk. 12/8 1857.

Hakijoita oli 6, mutta yhden heistä saatua nimityksen professorin virkaan ja kahden muun ollessa epäpäteviä kilpailu tapahtui jälleen Sakari Topeliuksen ja Renvallin sekä kolmannen hakijan, Turun lukion apulaisen E. G. Eurénin (k. 1872) välillä. Asiaa käsitellessään tuomiokapituli piti Topeliusta vähiten ansioituneena¹. Arkkipiispa itse käytti ensimmäisen puheenvuoron, jossa hän suorittamiensa tarkastusten perusteella antoi täyden tunnustuksen Renvallin opetuskyvyille. Erityisesti hän sanoi kiinnittäneensä huomiota tämän harkittuun, selvään ja mukaansatempaavaan esitystapaan sekä oppilaiden hyviin vastauksiin. Pitäen myös Eurénia etevänä opettajana ja näiden kahden parhaan ollessa virkavuosiin nähden jokseenkin tasaveroiset arkkipiispa ehdotti, että virka annettaisiin Eurénille, koska tämä lukion apulaisena oli huonommin palkattu kuin Renvall silloisessa virassaan ja siksi tarvitsi virkaylennystä. Äänestyksessä ainoastaan Renvallin entinen virkatoveri Vaasan lukioista, teologian lehtori G. F. Helsingius (k. 1886) asetti hänet ensimmäiselle sijalle². Enemmistön kantaa vaikutti aivan selvästi halu auttaa eteenpäin opettajatoveria. Päätöksestä Renvall valitti senaattiin, ja se hyväksyi valituksen. Tämän johdosta tuomiokapituli antoi hänelle valtakirjan Turun lukion historian lehtorin virkaan³.

Täten Renvallit syksyllä 1852 valmistautuivat rasittavaan muuttoon Vaasasta Turkuun. Sitä ennen kuitenkin elokuun 3. päivänä tapahtui Vaasan palo, jossa Torsten Thure Renvallin menetti melkein kaiken omaisuutensa. Lisäksi hänen vaimonsa sairastui vaikeasti, joten matkaan päästiin vasta loka-kuussa. Tänä aikana avuton perhe sai monin tavoin kokea ystävien tukea. Itse muutto syyssateessa oli vaivalloinen. Renvall perheineen suoritti tuon pitkän matkan hevosella. Palosta säilyneet vähäiset tavarat lähetettiin laivalla, mutta kävi niin

¹ Topelius haki Renvallin jälkeen Vaasan lukion historian lehtorin virkaa, johon hänet nimitettiin, mutta hän ei ryhtynyt sitä hoitamaan. Vasenius, mt. III s. 386—405.

² TTA ptk. 5/3 1851.

³ Sen. Talousosaston pt. talt. v. 1851 I s. 754 sekä AD 348/209 1851; TTA ptk. 30/7 1851.

onnettomasti, että se syysmyrskyissä haaksirikkoutui. Siten Renvallilla Turkuun tullessaan ei ollut muuta maallista omaisuutta kuin perheensä ja ne vähäiset tavarat, jotka olivat ajoneuvoihin sopineet ¹.

Palatessaan kotikaupunkiinsa Torsten Thure Renvall oli yhtä köyhä tavarasta kuin lähtiessään sieltä tuskin 18-vuotiaana nuorukaisena syksyllä 1835 opiskelemaan Helsinkiin, ja nyt hänellä lisäksi oli huollettavanaan 7-henkinen perhe. Mutta hän oli mies parhaassa iässään ja lisäksi omalla alallaan tunnustettu kyky. Hänen kaltaiselleen monipuolisesti koululaitoksen työhön perehtyneelle ja samalla yleisistä asioista kiinnostuneelle henkilölle avautui Suomen kirkollisessa pääkaupungissa runsaasti toimintamahdollisuuksia.

Turun lukio oli Renvallille tuttu jo hänen omalta kouluajaltaan. Se oli edelleen entisessä talossaan Aurajoen rannalla. Oppilasmäärä oli jonkin verran kasvanut ja oli vaihdellen 60—80 ². Kouluna se ei ollut Vaasan lukion veroinen, josta rehtori Odenvall yhdessä etevien ja alastaan kiinnostuneiden opettajien kanssa oli luonut erinomaisen oppilaitoksen. Turun lukion yleiskurissa oli oppineen ja hyväsydämisen rehtorin Fredrik Hertzbergin (k. 1865 Loimaan kirkkoherrana) aikana paljon toivomisen varaa ³, eikä kaikkien aineiden opetukseen vastannut sille asetettavia vaatimuksia ⁴. Opettajissa oli tosin täälläkin pystyviä miehiä, mutta heidän pääharrastuksensa kohdistui enimmäkseen vanhan kulttuurikeskuksen ja maan kirkollisen pääkaupungin tarjoamiin moninaisiin koulun ulkopuolella oleviin tehtäviin ⁵. Uudessa koulussaan Renvall antautui opettajantyöhönsä yhtä innokkaasti kuin aikaisem-

¹ OE s. 82; Heikki Renvall, *Eheä elämäankaari*. Uusi Suomi 1948 n:o 286.

² Program öfver förändringarne. . . 1850—1853 s. 13; sama 1853—1856 s. 12.

³ Tigerstedt, *Åbo Gymnasium* s. 29—36; TMA Turun lukion ptk. 1835—1860.

⁴ Ylioppilastutkintolautakunta lähetti vuoden 1852 tulosten johdosta kouluun kirjelmän, jossa todettiin oppilaiden osoittaneen tutkinnoissa puuttuvia tietoja, joiden lautakunta katsoi pikemminkin johtuvan opettajista ja opetusmetodeista kuin oppilaiden lahjattomuudesta. TTA ptk. 3/11 1852.

⁵ Opettajista ks. Tigerstedt, *mt.* s. 86—188.

minkin ja noudattaen samoja opetusmenetelmiä. Pian häntä pidettiin Turun lukion etevimpänä opettajana ¹. Lisätuloja saadakseen hän varsinaisen virkansa ohella toimi parin vuoden ajan opettajana rehtori Hertzbergin perustamassa yksityisessä poikakoulussa, joka valmisti oppilaita kadettikouluun ².

Hertzbergin koulun lopetettua toimintansa Renvall käytti täten vapaaksi jäänyttä aikaa *oppikirjojen laatimiseen*. Ensiksi hän ryhtyi julkaisemaan eri maanosia käsittävää kartastoa J. W. Lilljan kustannuksella, mutta siitä ehti ilmestyä vain viisi karttalehteä sisältävä vihko ³. Tämä oli ensimmäinen nimenomaan Suomen oloja varten suunniteltu ja tšekäläiset oppikirjat huomioonottava koulukartta. Sitä laatiessaan Renvall käytti apunaan saksalaista Steinin kartastoa. Kesällä 1857 hän suunnitteli toisen osan julkaisemista, mutta yhä lisääntyvien tehtävien vuoksi se jäi toteutumatta ⁴.

Enemmän työtä vaati historian oppikirja. Yleisessä historiassa ei meillä lainkaan ollut ajan pedagogisia vaatimuksia tyydyttäviä oppikirjoja ⁵. Vaasan lukiossa Renvall oli käyttänyt Edvard Bergenheimin mukaelmaa tanskalaisesta Estrupin historiasta ⁶. Tätä tiivistä ja runsasasiaista kirjaa, joka kuvasi enimmäkseen sotia ja valtioiden välisiä suhteita kiinnittämättä sanottavaa huomiota suuriin persoonallisuuksiin, pidettiin hyvin vaikeana. Renvallia, jonka käsitys historianopetuksen tehtävästä oli toisenlainen kuin Bergenheimin, oppikirja ei tyydyttänyt eikä hän sitä opetuksessaan orjallisesti seurannutkaan ⁷. Turkuun siirryttyään hän otti käytäntöön saksalaisen W. Pützin oppikirjat, joista juuri oli ilmestynyt ruotsinkielinen

¹ Tigerstedt, mt. s. 110; VA Ranckenin kok. Gustav Rancken 7/1 1864 F. W. Ranckenille.

² RK I 4 Fr. Hertzberg 19/8 1852 T. T. Renvallille; OE s. 83.

³ Atlas öfver alla verdens delar för tidningsläsare och den studerande ungdomens behof. Med särskild afseende å D:r C. G. D. Steins geografiskt — statistiska verk tecknad och utförd af A. H. Köhler, K. F. Mühlert, F. W. Streit, m. fl. samt öfversedd och för de i Finlands Läroverk begagnade historiska och geografiska läroböcker lämpad af T. T. Renvall. Åbo 1855.

⁴ TMA RK I 7 T. T. Renvall Emilia Renvallille 4/8 1857.

⁵ Ks. esim. Skoltidning 1848 n:o 12.

⁶ Edvard Bergenheim, Lärobok uti allmänna worldshistorien. Helsingfors 1837.

⁷ Ks. ed. s. 58.

käännös. Pütz antaa selvän yleiskatsauksen tapahtumien kulkuun, mutta äärimmäisen keskitetty esitystapa teki hänenkin kirjansa liian raskaaksi ¹. Jo Vaasassa Renvall oli suunnitellut alkeisopetukseen soveltuvan yleisen historian oppikirjan kirjoittamista, mutta saatuaan tietää, että Fabian Collan oli jo ryhtynyt tähän tehtävään, hän luopui aikomuksestaan. Collan kuoli kuitenkin jo v. 1851 saamatta työtään valmiiksi. Renvallin siirryttyä Turkuun arkkipiispa Bergenheim, joka hänkin piti uusien oppikirjojen saamista välttämättömänä, kehoitti seuraajaansa historian lehtorin virassa laatimaan ne sekä alkeisoppilaitoksia että lukioita varten. Tähän Renvall suostuikin. Asian tässä vaiheessa Fredrik Cygnaeus pyysi häntä saattamaan päätökseen Fabian Collanin oppikirjan. Renvall on harkinnutkin asiaa, mutta jostakin syystä siitä ei tullut mitään ². Sen sijaan hän ryhtyi alkeisopetusta varten laatimaan mukaelmaa saksalaisen G. G. Bredowin (k. 1814) julkaisemasta historian oppikirjasta, jonka ruotsiksi oli kääntänyt ja lisäyksiin varustanut tunnettu ruotsinmaalainen koulumies ja oppikirjain tekijä Jakob Ekelund (k. 1840) ³. Renvallin mukaelma kirjasta ilmestyi v. 1857 nimellä *Första begreppen i allmänna historien, för begynnare, af G. G. Bredow. Omarbetning af T. T. Renvall*. Kirjasta otettiin toinen painos v. 1859. Sitä käytettiin myös suomenkielisissä oppilaitoksissa. Suomensuomen on E. G. Eurénin tekemä ja se ilmestyi v. 1858 ⁴. Renvallin kirjeestä vaimolleen kesällä 1857 käy ilmi, että hänellä silloin oli tekeillä toinenkin oppikirja ⁵. Todennäköisesti oli kyseessä se yleinen historia lukiota varten, jonka hän oli Bergenheimille luvannut. Tämäkin työ jäi kesken Renvallin siirryttyä pappisuralle.

G. G. Bredowin oppikirja, josta oli ilmestynyt useita saksan- ja ruotsinkielisiä painoksia, oli ajan oloihin katsoen etevästi

¹ Tigerstedt, mt. s. 110.

² RK I 6 Fredrik Cygnaeuksen päiväamäton kirje T. T. Renvallille; HYK Renvallin päiväamäton kirje F. Cygnaeukselle.

³ G. G. Bredow, *Första begreppen i allmänna historien för begynnare*. Översatt från 19. tyska originalupplagan, med tillägg af Jakob Ekelund. Ensimmäinen ruotsalainen painos vuodelta 1835.

⁴ Ensimmäiset alkeet ihmiskunnan historiassa, alkaville kirjoittanut G. G. Bredow ja mukaillut T. T. Renvall. Suomentama. Turku; OE s. 83.

⁵ RK I 7 T. T. Renvall 4/8 1857 Emilia Renvallille.

kirjoitettu. Tosin siinäkin oli runsaasti nimiä ja vuosilukuja, mutta esitettävää ainesta oli kuitenkin selvästi karsittu. Tekijä kuvaa ilmiöitä, joilla on merkitystä historiallisen kehityksen kannalta. Kirjan esitys alkaa maailman luomisesta, vanhaa ja keskiaikaa kuvataan suhteellisen laajasti, mutta 30-vuotisen sodan jälkeinen aika esitetään aivan lyhyesti. Kaikkea tarkastellaan uskonnollisesta tai oikeammin protestanttisesta näkökulmasta. Tekijää on erityisesti kiinnostanut Jumalan johdatus toteutuminen historiassa.

Mukaelmassaan Renvall korostaa Bredowin oppikirjan uskonnollis-eettillisiä piirteitä. Hänkin esittää ihmiskunnan alkuhistorian Raamatun mukaan sekä kuvaa melko laajasti Israelin kansan vaiheita ja kristinuskon syntyä. Kirkollisen elämän kehitykseen hän kiinnittää enemmän huomiota kuin Bredow. Renvallin oppikirja on tavallaan yhdistetty raamatun-, kirkko- ja yleinen historia. Kirjan johtavia ajatuksia on, että historiassa Jumalan johdatus ja inhimillinen vapaus yhtyvät. Siten kehitys menee eteenpäin historian henkilöiden suorittamien uskonnollis-siveellisten ratkaisujen kautta ¹. Kuten aikalaisensa Topelius Renvallkin halusi historian avulla opettaa nuorisoa. »Kaikissa elämän vaiheissa antaa historia hyödyllisiä opetuksia ja vaikuttavimpia kehoituksia viisauteen ja siveyteen sekä voimallisimpia varoituksia erhetyksiä ja rikoksia vastaan», hän kirjoittaa johdantoluvussa ja jatkaa: »Historia ilmoittaa meille kaikki hallitsevan Jumalan vanhurskauden ja kasvattavan rakkauden; historiasta opimme, että hurskaus korottaa kansan, mutta että synty on kansan turmio» ².

Tämän käsityksensä mukaisesti Renvall tarkkailee hyvän ja pahan vaikutusta historian tapahtumiin kiinnittäen erityistä huomiota henkilökuvauksiin, joita hän elävöittää havainnollisin pikku piirtein. Koska kirja oli tarkoitettu tyttöoppilaitoksillekin, kuvataan myös historian naisia. Tekijää elähdyttänyt isänmaallinen henki ilmenee jo siinä, että oppikirja on sovitettu Suomen oloihin ja se sisältää kuvauksia oman maan, pohjois-

¹ OE s. 83.

² Eurénin suomennos s. 2.

maiden sekä Venäjän historiasta, mutta muutenkin siinä kiinnitetään huomiota kansallisuusaatteen kehittymiseen.

Renvallin oppikirjan opettava sävy saa selityksensä siitä, että se on tarkoitettu nimenomaan historian alkeisopetukseen, mutta samalla se vastaa hänen käsitystään kaiken opetuksen kasvattavasta luonteesta. Varhaisemmista meillä kirjoitetuista kouluhistorioista ¹ se poikkeaa sikäli, että huomiota kiinnitetään persoonallisuuksiin ja kulttuurihistoriaan. Vaikka Renvallinkin kirjaa vaivaa tiivis asiarunsaus, se on Bredowin kirjaa huomattavasti havainnollisempi ja selväpiirteisempi.

Ensimmäiset vuodet Turussa olivat ulkonaisesti katsottuna rauhallista aikaa Renvallin elämässä hänen keskittyessään lähinnä koulutyöhönsä sekä osallistuessaan lehtorijäsenenä tuomiokapitulin toimintaan ². *Yleisten asioiden hoitoon* hän ei alkuvuosina puuttunut, mikä onkin luonnollista, koska hän oli uusi mies paikkakunnalla. Seuraelämään Renvallit, kuten lehtorit yleensäkin ³, eivät näytä erikoisesti osallistuneen, ja siihen lienee yhtenä lisäsyynä ollut rouva Renvallin sairaalloisuus. Siten lehtori Renvall näinä vuosina oleskeli paljon kotona perheen parissa käyttäen aikaansa sensorin tehtäviin, jotka hän oli ottanut hoitaakseen vuoden 1855 alusta ⁴, kirjallisiin töihinsä, historiallisen ja teologisen kirjallisuuden luekeluun sekä seurusteluun henkilökohtaisten ystävien kanssa ⁵. Vasta viimeisinä lehtorivuosinaan Renvall joutui Turussa mukaan julkiseen elämään, mutta silloin se saikin hänestä lujan otteen. Eniten työtä antoi Suomen Talousseura, jonka jäseneksi Renvall kutsuttiin v. 1856 ⁶; hänen toimintaansa sen piirissä käsitellään lähemmin toisessa yhteydessä ⁷. Lisäksi Renvall kuului vuodesta 1856 Kirkollis- ja kouluvirkakunnan leski-

¹ Ks. Hanho, mt. I s. 276—279.

² Renvallin toimintaa tuomiokapitulissa käsitellään VI luvussa.

³ Tigerstedt, mt. s. 94—95.

⁴ RK I 17. Määräys sensoriksi on päivätty 10/12 1845. Ennen häntä hoiti Turussa sensorin tehtäviä lehtori Henrik Heikel, joka mainitsee luopuneensa virasta, jotta Renvall saisi sen. SLS n:o 349 H. Heikel 28/4 1858 F. L. Schaumanille.

⁵ HYK T. T. Renvall 5/10 1855 A. Kihlmanille; OE s. 83.

⁶ Suomen Talousseuran arkisto Talousseuran ptk. 5/2 1856.

⁷ Ks. IX luku.

ja orpokassan¹ sekä vuodesta 1857 Turun kauppakoulun johdantokuntaan². Ei olekaan ihme, että Renvall historian oppikirjaansa viimeistellessään kesällä 1857 vaimolleen kirjoitti, että hänen täytyy karata pois töittensä ääreltä voidakseen pitää pienen loman³. Toisaalta hän kuitenkin oli erittäin työkykyinen mies, jonka oli helppo paneutua uusiinkin tehtäviin.

Renvallilla oli ilmeiset lahjat koulutyöhön. Elämänsä loppuun saakka hänessä säilyi opettajaa ja kasvattajaa. Hänen opetusaineensa historia tarjosi erinomaisen tilaisuuden kansallisen mielen herättämiseen opiskelevassa nuorisossa. Koulun osoittauduttua kykenevälle miehelle liian ahtaaksi toimintalueeksi Renvallista tuli sanomalehden toimittaja ja oppikirjojen tekijä. Tässä työssä samoin kuin osallistuessaan asuinpaikkakuntiansa julkiseen elämään hän määrätietoisesti toimi ylioppilasaikanaan omaksumiensa suomalaiskansallisten ihanteitten toteuttamiseksi. Lehtorivuosien aikana tapahtunut uskonnollinen herääminen sai hänet tuntemaan yhä suurempaa kiinnostusta kirkon työtä kohtaan ja lopulta siirtymään kokonaan sen palvelukseen. Tätä puolta Renvallin kehityksessä kuvataan lähemmin seuraavassa luvussa.

¹ RK I 17 H. Heikelin 16/4 1856 allekirjoittama kirjelmä T. T. Renvallille.

² RK I 1 Renvallin ansioluettelo.

³ RK I 7 T. T. Renvall 4/8 1857 Emilia Renvallille.

Uskonnollinen kehitys

Ensimmäiset uskonnolliset vaikutteensa T. T. Renvall sai, kuten edellä on osoitettu, lapsuudenkodistaan ¹. Tutustuttuaan opintoaikanaan D. F. Straussiin hän jossakin määrin vieraantui lapsenuskostaan ². Straussin repivä vaikutus jäi tosin lyhytaikaiseksi, mutta hegeliläisyys ja kansallinen liike tempasivat nuoren opiskelijan siinä määrin valtoihinsa, että uskonnollisten kysymysten selvittely näyttää jääneen taka-alalle. Vasta Vaasassa nämä asiat tulivat Renvallille uudelleen ajankohtaisiksi.

Muistellessaan vuosikymmeniä myöhemmin Vaasassa viettämiään vuosia Renvall mainitsi siellä saaneensa rauhan sielulleen ja omaksuneensa pelastussanomana Kristuksessa ³. Vaikka hengellisen elämän kehitystä koskeviin muistelmiin aina on suhtauduttava varovasti, koska myöhemmät käsitykset pyrkivät niitä värittämään, Renvallin väite näyttää kuitenkin pitävän paikkansa. Hänen tämän ajan uskonnollista kantaansa suoranaisesti selvittelevää kirjeenvaihtoa tai kirjoituksia ei tosin ole säilynyt, mutta hänen ystävyysuhteittensa, lukemansa kirjallisuuden sekä toimittamiensa sanomalehtien avulla voidaan silti seurata hänen uskonnollisen kehityksensä suuntaa.

Vaasan pienissä oloissa Renvall ei voinut välttää joutumasta *kosketuksiin pietismin kanssa*. Sen vaikutus tuntui jopa kou-

¹ Ks. s. 26.

² Ks. s. 46.

³ OE s. 78.

lussakin¹, ja ainakin kahdessa Renvallien lähimmän seurustelupiirin perheessä oli pietistisiä jäseniä. Jo Vaasaan muuttaessaan Renvall oli joutunut turvautumaan entiseen opettajaansa, Mustasaaren silloiseen kappalaiseen Gustaf Henrik Schroderukseen², jonka puoliso Betty Sofia oli pietisti³. Perheet seurustelivat keskenään siihen saakka, kunnes Schroderukset v. 1848 muuttivat Siikajoelle⁴. Yläalkeiskoulun rehtori Lauri Stenbäck taas oli naimisissa Renvallin serkun Ebba Arppen (s. 1816) kanssa, ja sukulaisperheet olivat tietenkin kosketuksissa toistensa kanssa⁵. Lauri Stenbäckin välityksellä Renvall tutustui lähemmin herännäispappeja askarruttaviin kysymyksiin. Juuri Wasa Tidningissä Stenbäck julkaisi tunnetun arvostelunsa Nordströmin kirkkolakiehdotuksesta⁶. Lehdessään Renvall myös teki tunnetuksi herännäispappien kirjansuomennoksia⁷. Läheisiä ystäviä ja hengenheimolaisia Renvall ja Stenbäck eivät silti liene olleet⁸.

Koska Renvallilla yleensäkin oli voimakas tarve selvittää kantansa niihin ilmiöihin, joiden kanssa joutui tekemisiin, täytyy otaksua, että hänen Vaasassa on täytynyt kiinnittää huomiota pietismin vaatimuksiin persoonallisesta hurskaudesta. Wasa Tidningistä se käykin ilmi. Tosin hän ei missään ryhtynyt varsinaisesti selvittämään kantaansa, mutta muiden asioi-

¹ Minnen från Wasa Gymnasium. Mbl 1878 n:o 112.

² OE s. 72.

³ Tor Krook, En österbottnisk väckelsehövding s. 82. Betty Schroderus oli sukulaisuussuhteissa useihin herännäisjohtajiin. Hänen isänsä oli Maalahden kirkkoherra Jakob Wegelius, Carl Gustaf von Essen oli hänen serkkunsa ja Jonas Lagus hänen tätinsä mies. Wasastjerna, mt. I s. 352—355.

⁴ Schroderus on kastanut useita Renvallien lapsista, ja molemmat puoliset olivat v. 1845 syntyneen Thorsten Mauritzin kummeja. Vaasan seurakunnan kastettujen luettelo.

⁵ Ebba Stenbäck oli v. 1847 syntyneen Elin Emilian ja Lauri Stenbäck v. 1850 syntyneen Emma Cecilian kummi.

⁶ WT 1847 n:o 35—36.

⁷ WT 1847 n:o 5; Ilm 1848 n:o 42.

⁸ Tämä käy ilmi Renvallin kokoelmassa (RK I 4) olevista Stenbäckin kirjeistä, joissa ei ole sitä sydämellistä sävyä kuin esim. A. Kihlmanin, Fr. Odenvallin ja L. L. Laurénin kirjeissä Renvallille. Myöskään ei Aspelin-Haapkyän Stenbäckin elämäkerrassa mainita näiden kahden ystävyys-suhteesta. Huomiota kiinnittää niinkään, ettei Stenbäck ole kastanut ketään Renvallin lapsista, vaikka he olivatkin sukulaisia.

den yhteydessä hän useaan kertaan esitti, mikä hänen suhteensa kristillisyyteen ja erityisesti myös pietismiin oli.

Wasa Tidningistä v. 1846—47 käy ensinnäkin ilmi, että Renvall antoi arvoa pietismille, mutta että hän ei itse kuulunut pietisteihin. Artikkelissaan kansakoulusta ¹ hän piti pietismin esiintymistä osoituksena vakavamman hengellisen elämän syntymisestä, ja liike oli hänen mielestään täysin sopusoinnussa uskonpuhdistuksen hengen kanssa, koska uskonto sen mukaisesti ei saa olla elämästä erillistä, kaavoihinsa jähmettynyttä puhdasoppisuutta, vaan sen on päinvastoin osoitettava voimansa elävässä elämässä ja julistettava tämän suurta vakavuutta. Renvall yhti pietisteihin siinäkin, että uskonnonopetuksen on pyrittävä kehittämään oppilaissa elävää uskonnollista vakaumusta ja että kaiken kasvatuksen tulee perustua uskontoon ². Samoin hän piti tärkeänä, että opettaja itse on kristitty persoonallisuus ³. Toisaalta Renvall arvosteli pietistejä siitä, että he eivät antaneet tarpeeksi arvoa maalliselle elämälle. Maailma ei ole vain surun laakso, josta on ikävöitävä pois taivaan iloon, vaan myös olotila, jossa, vaikka se onkin synnin turmelema, tietty kehitys toteutuu. Tässä on jokaisella ihmisellä osuutensa, josta hän on vastuussa ⁴. Myönteinen suhde maalliseen elämään sekä siihen liittyvä syvä vastuuntunne säilyivät Renvallissa kautta koko hänen elämänsä. Tutustuminen Hegeliin on näitä piirteitä Renvallin maailmankatsomuksessa voimistanut, mutta mitä nimenomaan vastuuntuntoon tulee, sen juuret ovat, kuten Råbergh on huomauttanut, hänen lapsuusvuosiensa uskonnollisen ympäristön ankaran vakavassa hurskaudessa ⁵.

Näinä vuosina Renvallia kiinnosti kristillissosiaalinen toiminta, jota hän lehdessään esitteli lukijoilleen. Hän tutusti heitä ulkomaiden sisälähetystyön eri puoliin sekä otti Wasa Tidningiin kuvauksia henkilöistä, jotka kristillisen rakkauden

¹ WT 1846 n:o 1—3, 8—9.

² WT 1846 n:o 9.

³ WT 1847 n:o 1. Pietististen ihanteiden mukaisia käsityksiä muualta lainatuissa artikkeleissa, esim. WT 1846 n:o 35—36; 1847 n:o 44.

⁴ WT 1846 n:o 1.

⁵ Råbergh, mk. s. 476—477.

hengessä olivat toimineet lähimmäistensä henkisen ja ruumiillisen tilan kohottamiseksi ¹.

Renvallin lehtikirjoitusten perusteella hänen uskonnollinen kantansa näinä vuosina osoittautui lähinnä kristilliseksi hegeliläisyydeksi. Juuri sen mukaista oli myönteinen suhtautuminen erilaisiin virtauksiin samoin kuin kristillisen elämän merkityksen korostaminen. Myös Renvallin v. 1846 pitämä virkaanastujaisesityelmä, jossa hän väittää, että Kristus on maailmanhistorian keskipiste, näyttää tukevan tätä käsitystä ².

Vuodesta 1848 lähtien Renvall ei enää lehdessään arvostellut pietismiiä. Muutenkin näyttää siltä kuin uskonnolliset kysymykset olisivat ruvenneet kiinnostamaan häntä omakohtaisesti näihin aikoihin enemmän kuin ennen. Vuoden 1848 lopulla hän ensi kerran tutustui tanskalaisen teologin H. L. Martensenin saarnoihin, joita hän mainitsee käyttäneensä apunansa pitäessään ensimmäistä saarnaansa läheisessä Koivulahden kirkossa uuden vuoden päivänä 1849 ³. P. M. F. Lundbergin kirjakaupasta oli näihin aikoihin saatavissa vanhemman ja uudemman saarna- ja hartauskirjallisuuden ohella suhteellisen runsaasti myös sekä kotimaista että ulkomaista teologista kirjallisuutta ⁴. Vaasassakin oli täten mahdollista kirjallisuuden avulla seurata kirkon elämässä tapahtuvia tärkeitä ratkaisuja sekä tutustua erilaisiin ulkomaiden teologisiin virtauksiin. On hyvin todennäköistä, että näistä kysymyksistä on keskusteltu juuri niissä piireissä, joissa Renvall liikkui.

Se, että Renvall historian lehtorina ja maallikkona piti kirkokosaarnan, ei sinänsä vielä todista hänen syventyneestä uskonnollisesta harrastuksestaan. Se saattoi vain merkitä sitä, että hän vallitsevaa tapaa noudattaen aikoi joidenkin kouluvuosien jälkeen siirtyä parempituloiseen kirkkoherran virkaan ja siksi hankki itselleen saarnakokemusta. Täten menettelivät muutkin

¹ WT 1846 n:o 29, 35—36, 43—44.

² Esitelmästä lähemmin Renvallin historiankäsityksen yhteydessä s. 48—52.

³ OE s. 79. Martensenin saarnat mainitaan P. M. F. Lundbergin kirja-kauppaluettelossa ensi kerran lokakuussa 1848 (Ilm 1848 n:o 81).

⁴ Kirjallimoituksia mm. Ilm 1848 n:o 87; 1849 n:o 99, 1850 n:o 18; 1852 n:o 1.

opettajat, ja itse rehtori Odenvallkin kävi saarnaamassa Koi-vulahden kirkossa ¹. Ilmeisesti Renvall kuitenkin on ottanut tehtävän vakavalta kannalta, koskapa hän valmistautui siihen huolellisesti. Seuraavana vuonna hän saarnasi kerran Vaasan kirkossa ² sekä kesällä 1851 lähes parin kuukauden aikana joka sunnuntai Raippaluodon Björkössä, missä hän silloin perheineen vietti kesää ³.

Raippaluodossa Renvall jälleen joutui tekemisiin pietismin kanssa, jota pitäjässä oli jo 1830-luvulta lähtien. Liike oli eniten levinnyt Södra Vallgrundin kylään, mutta heränneitä oli myös Raippaluotoon kuuluvalla Björkön saarella. He olivat rakentaneet itselleen oman kappelinkin, ja siellä Renvall ma-
nuttuna kesänä saarnasi ⁴.

Raippaluodossa vietetty kesä oli Renvallin hengelliselle elämälle ratkaisevan tärkeä. Maaseudun rauhassa yksinkertaisten ja hurskaiden talonpoikien parissa vaasalainen lehtori koki eräänlaisen *hengellisen murroksen* ⁵. Saarnatoiminta tuotti nyt hänelle sisäistä tyydytystä. Saarelaiset puolestaan kiintyivät lehtori Renvalliin, ja kun tämä Vaasan palossa seuraavana kesänä menetti melkein koko omaisuutensa, hekin auttoivat puutteeseen joutunutta perhettä ⁶.

Samoihin aikoihin tapahtui elpymistä Vaasankin hengellisessä elämässä sen johdosta, että sinne v. 1851 muutti kappalaiseksi Henrik Moliis (k. 1871), joka oli voimakas sananjulistaja ja lämminsydäminen ihminen. Lukeutumatta varsinaisesti heränneisiin Moliis kävi heidän seuroissaan, ja hänen saarnansa liikkui pietistisellä pohjalla. Tunnettu on hänen herättävä ja särkevä puheensa Vaasan raatihuoneen portailta palon hävittämän kaupungin kodittomille asukkaille palon jälkeisenä päi-

¹ J. Kr. S[vanljung], Minnen från Wasa Gymnasium s. 29.

² Ilm 1850 n:o 36.

³ OE s. 79.

⁴ Krook, Väckelserörelserna II s. 319—322; K. Smeds, Något om Replot församling s. 8—15.

⁵ Kert. 25/5 1949 senaattori Heikki Renvall.

⁶ OE s. 79.

vänä¹. Moliisia käytiin ahkerasti kuuntelemassa, ja kaupungissa on ilmeisesti ollut hengellistä liikehtimistä. Kuulijoiden joukkoon liittyi myös Torsten Thure Renvall, joka juuri näihin aikoihin tuli persoonalliseen uskoon².

Renvall alkoi nyt lukea Raamattua syventyen erityisesti Uuteen Testamenttiin ja psalmeihin. Kommentaareja hän ei käyttänyt, vaan halusi tutustua Raamatun sanaan sellaiseenaan, niin vaikeata kuin sen ymmärtäminen hänestä aluksi olikin³. Jo aikaisemminkin hän oli uskonnonopetuksesta puhussaan tähdentänyt Raamatun lukemisen tarpeellisuutta⁴. Nyt hän omassa hurskauselämässään pyrki yhä enemmän syventymään siihen⁵. Jo ennen bekkiläisyyteen tutustumistaan Renvall tottui pitäytymään Raamattuun. Täten Renvallin kehityshistoria osaltaan todistaa oikeaksi sen Soverin väitteen, että meillä oli eräissä piireissä jo huomio kiintynyt Raamatun keskeiseen merkitykseen, ennenkuin Beckin raamatullinen teologia täällä tuli tunnetuksi⁶.

Perheen kotihartauksissa samoin kuin valmistaessaan saarnaajan Björkössä kesällä 1851 Renvall käytti ruotsinmaalaisen papin ja hengellisen kirjailijan Johan Mikael Lindbladin saarnakokoelmaa, joka ilmestyi kolmena niteenä v. 1849—50⁷. Lindbladin saarnat ovat luonteeltaan lähinnä herättäviä, mutta

¹ Mauno Rosendal, Herännäisyyden historia IV s. 388. Luetellessaan kirjeessä 24/9 1851 Saksassa oleskelevalle Kihlmanille miehiä, jotka olivat heidän kannallaan, A. W. Ingman mainitsi Moliisista, että tämä ei ollut mikään puolue mies, mutta pitäytyi tarkoin hallelaisiin. Ur Alfred Kihlman's brevväxling s. 186.

² OE s. 78. Renvallissa tapahtuneesta muutoksesta maininta Carl Gustaf von Essenin kirjeessä 17/3 1852 Alfred Kihlmanille. Ur Alfred Kihlman's brevväxling s. 165.

³ OE s. 79.

⁴ Ilm 1849 n:o 28—29; RnK KYP 17.

⁵ Carl Gustaf von Essen mainitsee Renvallista nimenomaan, että hän on alkanut ahkerasti tutkia Raamattua. Ks. noottia 2.

⁶ A. J. Soveri, Silmäys Pohjanmaan herännäisyyden piirissä vuosisadan keskivaiheilla nousseen raamatullisen suunnan syntyyn. TA 1924 s. 153.

⁷ OE s. 79. J. M. Lindblad (1817—93) oli jyrkästi kirkollinen, mutta tunsikin ymmärtämystä herätysliikkeitä kohtaan ja toimi Evangeliska Fosterlandsstiftelsenin asiamiehenä useita vuosia. Hän harrasti myös lähetystä ja raittiusasiaa. Lindbladista lähemmin ks. T. Nerman, En präst av gamla stammen. Lindbladin saarnoja oli Lundbergin kirjakaupassa elokuusta 1850 lähtien. Ilm 1850 n:o 62.

samalla Kristus-keskeisiä. Ihmisiä varoitetaan väärästä varmuudesta, mutta samalla teroitetaan, ettei kukaan voi lain teoilla tulla vanhurskaaksi. Pyhityksen välttämättömyydestä kristityn elämässä puhutaan myös. Saarnat olivat tunnepitoisia ja monisanaisia, mutta Renvallia on niiden pelastuskeskeinen sisällös miellyttänyt, ja siksi hän käytti tätä saarnakirjaa tarvitessaan helpotajuista hengellistä lukemista. Itse hän lueskeli H. L. Martensenin saarnoja sekä dogmatiikkaa, joka ilmensi Vaasan kirjakauppaan joulukuussa 1851¹. Martensenistä, jota pohjalaiset herännäispapitkin näyttävät lukeneen², Renvall sanoo erityisesti pitäneensä³. Onkin hyvin ymmärrettävää, että tämä tanskalainen välitysteologi, joka pyrki luomaan synteisin kristinuskon ja sivistyselämän välille, miellytti Renvallia, joka nuoruusvuosinaan oli kamppaillut samantapaisten ongelmien parissa. Martensenissa hän tapasi teologin, jolla samoin kuin hänellä itsellään oli tarve kristillisen maailmankatsomuksen muodostamiseen sekä keskeisten uskonnollisten kysymysten käsitteelliseen selvittämiseen, mutta joka samalla korosti uudestisyntymisen välttämättömyyttä. Renvallia liebee Martensenissa miellyttänyt myös tämän raamatullisuus.

Renvallissa tapahtunut käänne kristillisesti väritetystä hegeliläisyydestä persoonallisesti omaksuttuun kristillisyyteen oli pitkäaikaisen kehityksen tulos. Ratkaisuvaiheessa oli pietismin vaikutus tuntuvin, mutta samanaikaisesti hän sai herätteitä Lindbladin välityksellä lännestä päin Ruotsin uusevankeilisesta liikkeestä sekä Martensenin kautta välitysteologiasta. Varsinaista pietistiä Renvallista ei tullut. Herännäisyyden juuri näihin aikoihin hajaantuessa hän liittyi niihin pohjalaisiin pap-

¹ Ilm 1851 n:o 103. Martensen syntyi 1808, teol. prof. Kööpenhaminan yliopistossa v. 1840—54, kuoli Själlannin piispana 1884. Pääteokset *Den kristelige Dogmatik* (1849) ja *Den kristelige Ethik I—II* (1878). C. I. Scharling, Martensen, Hans Lassen. *Dansk biografisk Leksikon* XV s. 367—377.

² A. Kihlman 11/12 1851 A. W. Ingmanille. Ur Alfred Kihlmans brev-växling s. 50.

³ OE s. 79.

peihin, jotka siitä erosivat. Jo Vaasassa ollessaan hän näyttää etsineen yhteyttä heihin ¹.

Renvallin siirryttyä Turkuun häntä yhä askarruttivat uskonnolliset kysymykset. Toisaalta hänellä oli tarve päästä kasvamaan uskonelämässään, toisaalta hän halusi muodostaa itselleen selvän käsityksen kristillisen opin sisällyksestä. Huomattavaa tukea Renvall sai tässä eräiltä ystäviltään, joista ensi sijassa on mainittava hänen »hengellinen äitinsä» *Gustava Cairenius*. Tämä Renvallin naimaton täti eli tähän aikaan Turussa vaikeissa olosuhteissa papintyttärenä nauttimansa niukan eläkkeen, omaisten ja ystävien antamien avustusten sekä koululaisten pidosta saamansa tulon varassa ². »Moster» Gustava oli omaperäinen ja syvälinen kristitty persoonallisuus, joka toimi itseään paljon oppineempien ihmisten sielunhoitajana. Saatuaan nuoruudessaan ilmeisesti vaikutteita Lounais-Suomen herännäisyydestä hän oli kautta elämänsä ahkera kirkko- ja rippivieras ³. Erityisesti häntä kiinnostivat oppia koskevat kysymykset, kuten ilmenee jo siitäkin, että hänelle kirkonkirjoihin on merkitty kristinopin taidosta Turussa harvinainen arvosana »kiitettävä» (berömd) ⁴. Pietistissävyinen lopputoivotus eräässä Gustava Caireniuksen tuntemattomalle vastaanottajalle lähettämässä kirjeessä vuodelta 1827 osoittaa, että tässä ei ole kysymys vain tavanomaisesta kirkollisten muotojen noudattamisesta ⁵. Kun Turkuun 1830-luvun lopulla

¹ Tämä ilmenee mm. siitä, että Renvall otti osaa neuvotteluihin, jotka koskivat Vaasan lukion teologian lehtorin viran täyttämistä, ja ehdotti silloin, että Alfred Kihlman suorittaisi Saksassa filosofian tohtorin arvon saadakseen pätevyyden kyseiseen virkaan. C. G. von Essen 17/3 1852 A. Kihlmanille. Ur Alfred Kihlmans brevväxling s. 165.

² TTA E VII 1 Luettelot eläkkeen saajista; HYK Gustava Cairenius 29/6 1849 A. Kihlmanille; C. G. von Essen 4/8 1857 A. Kihlmanille; RK I 4 A. E. Arppe 27/2 1861 T. T. Renvallille. Mm. Kihlman asui kouluajan jonkin aikaa Gustava Caireniuksen luona. Aspelin-Haapkylä, Alfred Kihlman I s. 31.

³ Caireniusten lapsuuskodin uskonnollisuudesta ks. ed. s. 26. Turun tuomiokirkkoseurakunnan kirkonkirjoissa on kunkin kohdalla yleensä vain yksi merkintä ehtoollisella käynnistä vuodessa, mutta Gustava C. on säännöllisesti käynyt ehtoollisella 2—3 kertaa vuodessa.

⁴ Tavallisimmat arvosanat »väl», »försvarligt» ja »svagt».

⁵ KHS:n kirjekok. Kirje päivätty 22/5 1827.

syntyi herännäispiiri, joka oli yhteydessä Paimiossa v. 1838—40 toimineen F. G. Hedbergin kanssa, Gustava Cairenius kuului siihen ja hänen kodissaan pidettiin seurojakin ¹.

Syksyllä 1843 syntyi Turun heränneiden keskuudessa hajaan-nusta, jonka aiheuttajana oli juuri F. G. Hedberg. Ollessaan vankilansaarnaajana Oulussa hän oli omaksunut evankelisen uskonnäkemyksen, jonka hän esitti pappisveljille omissa vir-kaanasettajaisissaan Pöytyällä kesällä 1843. Vastoin pietistejä, jotka askartelivat ihmisen sisäisissä tuntemuksissa Jumalan edessä, Hedberg ja häneen liittyneet papit teroittivat, että kukin sai vapaasti sellaisena kuin oli uskossa omaksua koko pelastus-armon Kristuksessa ². Tämä uusi käsitys oli Hedbergissä kyp-synyt hänen tutkiessaan Lutheria ³, ja varsin pian hän alkoi väittää, että pietistit teko-opillaan olivat syrjäyttäneet uskon-puhdistuksen alkuperäisen opin vanhurskauttamisesta yksin uskon kautta ⁴. Täten evankelisuudessa jo alusta pitäen oli ha-vaittavissa tietoista tunnustuksellisten näkökohtien korosta-mista. Hedbergissä itsessään tämä piirre yhä voimistui vuosi-kymmenen lopulla, jolloin hän toimittamassaan Evangelisten-nimisessä Ruotsissa ilmestyvässä lehdessä selvään ilmaisi myö-tätuntonsa tunnustususkollisuutensa vuoksi vainottuja Preus-sin vanhaluterilaisia kohtaan sekä arvosteli ankarasti väärä-oppisuudesta Ruotsin uutta käsikirjaa ja katekismusta, osoit-tautuen näin luterilaisen uusortodoksian edustajaksi ⁵. Teroit-taessaan omakohtaisen ratkaisuvaatimuksen ohella oikean opin merkitystä Hedberg ja häneen liittyneet papit tulivat täten jälleen vahvistaneeksi hurskauselämässä vanhaluterilaiselle yhtenäiskulttuurille ominaisia intellektualistisia ja kollektivis-tisia piirteitä.

Evankelisen liikkeen ruvetessa leviämään Turussa Gustava Cairenius pysyi uskollisena herännäisyydelle, ja hän on ensim-

¹ Aspelin-Haapkylä, mt. I s. 32. Turun herännäispiiristä ks. Lauri Takala, Evankelisen liikkeen historia I s. 299 sekä Krook, mt. II s. 271—283. LEYA H. J. Ylander 12/4 1846 F. G. Hedbergille.

² W. A. Schmidt, Fredrik Gabriel Hedberg s. 91—92, 101—108.

³ Takala, mt. I s. 431—434.

⁴ Takala, mt. II s. 130—135.

⁵ Schmidt, mt. s. 164—167.

mäisenä täällä arvostellut julkisesti tätä liikettä. Ensimmäisen kerran tämä tapahtui lokakuussa 1843 pappismies E. O. Reuterin (k. 1890) häissä, joissa mm. F. G. Hedberg ja vast'ikään evankelisiin liittynyt nuori pappi Elias Malakias Rosengren (k. 1897) olivat läsnä. Kun siellä läsnäolevia muutta mutkitta kehoitettiin uskomaan Herraan Jeesukseen, Gustava Cairenius asetui vastustamaan tällaista puhetta sanoen, »ettei suinkaan uskon oppia tullut esittää niin suoraviivaisen yksipuolisesti» (att man ingalunda borde så rätt fram och uteslutande drifva trones lära). Kuukautta myöhemmin hän jälleen eräissä seuroissa esiintyi Hedbergiä vastaan, jolloin tämän kerrotaan leikillisesti lausuneen: »Taas vetää neiti Cairenius esille Nohrborginsa»¹.

Gustava Caireniuksen uskonnollisuutta on Alfred Kihlman päiväkirjassaan elokuussa 1851 kuvannut seuraavasti: »Hän on koeteltu nainen, jonka vertaisia tunnen harvoja ainakin herasväessä. Hänellä on puhdas ja selvä tieto, eikä ainoastaan tietoa vaan kokemustakin, jopa tuoretta kokemusta. Hänen puheessaan on suolaa, ja se vaikuttaa terveellisesti. Hän tunsi elävästi arvottomuutensa; hän sanoi, että olisi mitä suurin ihme, jos hän tulisi pelastetuksi, mutta puhui myös kyynelsilmin Jumalan laupeudesta häntä kohtaan. Missään yhteydessä hedbergiläisten kanssa hän ei ollut, mutta hän uskoi, että heidänkin joukossaan oli Jumalan valittuja»².

Monet huomattavat kirkonmiehet olivat Gustava Caireniuksen ystäviä. Näitä oli ennen edellä kuvattuja vuoden 1843 tapahtumia F. G. Hedberg, jota juuri neiti Cairenius oli kehoittanut hakemaan Paimioon³. Alfred Kihlman piti kouluvuosisistaan lähtien yllä yhteyttä tähän kokeneeseen kristittyyn⁴. Saksasta palattuaan hän tosin joutui opillisiin väittelyihin Gustavan kanssa ja vieraantui tästä joksikin aikaa, mutta seurustelu jat-

¹ Matth. Akiander, Historiska upplysningar om religiösa rörelserna i Finland VII s. 336; Rosendal, mt. II s. 531.

² Aspelin-Haapkyllä, mt. I s. 148.

³ Takala, mt. II 2 s. 398.

⁴ V. 1846 Kihlman ollessaan Turussa pappisvihkimystä varten piti yhdessä ystävänsä Reinhold Helanderin kanssa seuroja Caireniuksella. LEYA H. J. Ylander 12/4 1846 F. G. Hedbergille.

kui pian entiseen tapaan¹. Edelleen A. W. Ingman, C. G. von Essen, F. H. Bergroth ja J. I. Bergh vierailivat Turussa käydesään »moster» Gustavan luona ja lähettivät hänelle terveisensä Renvallin kirjeissä². Muutenkin hän näyttää toimineen erilaisten ihmisten sielunhoitajana³.

Sisarenpoikansa T. T. Renvallin kodissa Gustava Cairenius kävi usein⁴. Hän keskusteli mielellään tämän kanssa hengellisistä asioista eikä suinkaan säästännyt kirpeää arvosteluakaan, kun hänen mielestään siihen oli aihetta⁵. Renvall kunnioitti suuresti tättään, jota hän piti esikuvallisena kristittynä⁶.

Tätinsä kehoituksesta Renvall alkoi syventyä ruotsinmaalaisen hovisaarnaajan Anders Nohrborgin tunnettuun postillaan, jota täti itse piti suuressa arvossa. Viettäessään kesää 1853 Naantalissa saamassa hoitoa Emilia Renvallin sairauteen perhe kokoontui joka päivä terveysveden juonnin jälkeen sitä lukemaan. Läsä oli palvelijoiden lisäksi eräitä muitakin kylpyvieraita, joista jotkut Renvallin kertoman mukaan tulivat todelliseen parannukseen ja uskoon⁷.

Nohrborgin postillassa yhtyvät toisiinsa ortodoksian ja pietismin julistus. Se haluaa herättää ihmiset miettimään tilaansa ja johdattaa heitä eteenpäin Jumalan tiellä, mutta samalla varoittaa heitä luottamasta hurskaisuun tunteisiin sekä julistaa voimakkaasti vanhurskauttamista Jumalan tekona. Sen vuoksi erityisesti monet vähemmän tunneherkät ihmiset ovat tästä saarnakirjasta ammentaneet itselleen hengellistä ravintoa⁸. Renvallkin viihtyi tämän kirjan äärellä, ja itse asiassa hänen

¹ A. W. Ingman kosketteli kirjeessään 20/10 1854 tätä vieraantumista varoittaen Kihlmanian katkaisemasta välejään G. Caireniuksen kanssa, jonka hän sanoo olevan Jumalalle uskollinen oman leiviskänsä mukaan. Ur Alfred Kihlmans brevvetling s. 314. C. G. von Essen lähetti Kihlmanin mukana »moster» Gustavalle terveisiä useissa kirjeissä v. 1854—55. Kirjeet HYK:ssa. Turussa käydessään kesällä 1857 Kihlman kävi vierailulla Gustavan luona. RK I 7 T. T. Renvall 4/8 1857 Emilia Renvallille.

² Näiden kirjeitä RK I 4.

³ RK I 7 T. T. Renvall 28/7 1857 Emilia Renvallille.

⁴ Tämä käy ilmi T. T. Renvallin ja hänen omaistensa kirjeenvaihdosta RK I 3, 7, 8.

⁵ RK I 7 T. T. Renvall 14/7 1857 Emilia Renvallille.

⁶ OE s. 82.

⁷ OE s. 82—83.

⁸ Yngve Brilioth, Predikans historia s. 212—216.

julistuksessaan on havaittavissa samoja piirteitä kuin Nohrborgilla. Naantalin kesänä Renvall oli tavallista herkemmissä mielentilassa, mikä johtui mm. siitä, että hänen nuorin veljensä Carl oli odottamatta kuollut aivan lyhyen sairauden jälkeen¹.

Turun seudun ollessa *hedbergiläisyyden* pääpaikkoja Renvallinkin täytyi heti paikkakunnalle muutettuaan määrätä kantansa tähän liikkeeseen. Jo tällöin hän suhtautui siihen varsin arvostelevasti, kuten Gustava Caireniuskin. Tämä käy selvästi ilmi siitä seikkaperäisestä lausunnosta, minkä hän laati F. G. Hedbergin toimittamasta runokokoelmasta »Andeliga sänger», jonka uusintapainokselle pyydettiin tuomiokapitulilta painolupaa². Annettuaan tunnustusta kokoelmassa ilmeväälle uskon luottamukselle Renvall totesi, että sen edustama kristillisyydennäkemys oli yksipuolinen, ja sen vuoksi esitti siitä poistettavaksi ennen painoluvan myöntämistä muutamia kohtia, »joissa yhtä epärunollisella kuin epäevankelisella tavalla polemisoidaan kaikkea perusteellisempaa kristinuskon opin käsittämistä vastaan». Yksityiskohtaisista poistoehdotuksista ilmenee Renvallin tällä tarkoittavan, että Hedberg hänen mielestään Raamatun opin vastaisesti jätti tarpeeksi korostamatta katumuksen, parannuksen ja elämän uudistumisen merkitystä, päinvastoin eräissä runoissa taisteli tällaisia vaatimuksia vastaan³. Renvallin lausunnon jyrkkyys saattoi johtua osaksi siitä, että tämä oli hänen ensimmäinen kirja-arvostelunsa tuomiokapitulissa, mutta se osoittaa samalla hänen koros-

¹ OE s. 82.

² F. G. Hedberg, *Andeliga sänger*. Första häftet. Helsingfors. Ensimmäinen painos vuodelta 1850.

³ Renvall mainitsi erityisesti kokoelman runot 7, 14, 17, 22. Todettuaan, miten 14:nnessä laulussa katkerassa ja ivallisessa sävyssä taistellaan sitä Lutherin lausumaa Jumalan selvään sanaan perustuvaa totuutta vastaan, että »uskon paras teko on hengen taistelu lihaa vastaan», hän jatkaa: »Samma gäller ock om den 17:de sången, hvarest dessutom uttryck sådana som »fromma fäder», »ruelsens fäder» framkastat utan all närmarre förklaring, men dock i den tydliga afsigt att dermed förlöjliga och bestrida all ruelses (bättrings) nödvändighet och hvarest lag och djefvul nyttjas såsom koordinerade begrepp t. ex. vers 12, 13, och 16, i hvilken sistnämnde vers det till och med heter, att lagen i likhet med satan, vill mörda oss, och författaren förty tyckes alldeles hafva glömt det att fastän vi äro köttsliga och sålda under synden, dock lagen är andelig och god.»

tavan-kristillisyydessä toisia piirteitä kuin Hedberg, joka hänkin tosin jo tähän aikaan oli evankelisessa liikkeessä esiintyneiden antinomististen tendenssien johdosta alkanut vapaan evankeliumin ohella tähdentää pyhityksen merkitystä uskovaisen elämässä¹. On myös syytä panna merkille, että Renvall kantansa tueksi nimenomaan vetoaa juuri Raamattuun. Tuomiokapitulissa Renvall sai vastaansa lehtori E. G. Eurénin, joka painolupaa puoltaessaan suoraan sanoi, ettei jonkin teoksen arvoa ole lupa tarkastella vain omien mielipiteittensä valossa².

Toinen henkilö, jolla Renvallin uskonnolliselle ja teologiselle kehitykselle oli tärkeä merkitys, oli *Alfred Kihlman*, joka pitkän ulkomaanmatkansa jälkeen tammikuun alusta v. 1854 siirtyi Turkuun arkkipiispan antamiin erikoistehtäviin³. Renvall ja Kihlman ystäväystyivät tällöin. He opiskelivat ranskaa lukion vt. kieltenopettajan Gustaf Ritoun johdolla, kävivät yhdessä kävelemässä sekä vaihtoivat ajatuksia kumpaaakin kiinnostavista kysymyksistä. Joulunkin Kihlman vietti Renvallin luona. Kihlmanin muutettua Pietarsaareen lukion kieltenopettajaksi syksystä 1855 ystävykset olivat edelleen kirjeenvaihdossa keskenään, ja kun Kihlman meni uudelleen naimisiin v. 1858, Renvall vihki hänet avioliittoon. Vuosien mukana kirjeenvaihto harveni, mutta ystävyysuhde säilyi, mikä ilmeni mm. siinä, että Renvall Helsingissä käydessään tavallisesti vieraili Kihlmanilla ja tämä taas Turussa Renvallin luona⁴.

Alfred Kihlman tutusti Renvallin tübingeniläisen professo-

¹ Schmidt, mt. s. 175—177.

² TTA ptk. 10/11 1852. Renvallin kantaan yhtyivät mm. lehtorit G. F. Helsingius ja H. Heikel sekä arkkipiispa Bergenheim.

³ Aspelin-Haapkylä, mt. I s. 300. Kihlman oli syntynyt Vaasassa 1825. Liittyttyään jo kouluaikana heränneisiin hän toimi aluksi pappina Pohjanmaalla. Heikentyneen terveytensä takia tekemällään ulkomaanmatkalla v. 1851—52 Kihlman tutustui Saksassa J. T. Beckin raamatulliseen teologiaan. Tämän jälkeen hän siirtyi koulualalle ja toimi ensin Vaasan lukion saksankielen opettajana sekä sittemmin Normaalityönsä uskonnollisena yliopettajana ja rehtorina. Tämän ohella hän osallistui monipuolisesti julkiseen toimintaan. Kihlman kuoli v. 1904.

⁴ Aspelin-Haapkylä, mt. I s. 305—306, 312, 317, 376; RK I 4 A. Kihlman 7/1 1855 sekä 11/5 1856 T. T. Renvallille; HYK T. T. Renvall 5/10 1855 A. Kihlmanille. Renvallin ja Kihlmanin kirjeenvaihtoa Renvallin kokoelmassa (RK I 4) sekä Kihlmanin kirjekoelmassa HYK:ssa.

rin *J. T. Beckin raamatulliseen teologiaan*, jolla tuli olemaan huomattava merkitys kirkkomme elämässä useiden entisten herännäispappien omaksuessa itselleen sen perusajatuksien. Tämä saksalainen jumaluusoppinut oli hänkin aikaisemmin ollut kiinnostunut hegeliläisistä spekulatioista, mutta sanouduttuaan niistä kokonaan irti sittemmin pyrki kehittämään uskon systeemin esille suoraan pyhästä kirjasta Raamatun omia käsitteitä käyttäen. Tämä oli mahdollista, koska Raamattu Beckin mielestä oli orgaaninen kokonaisuus. Tunnustuksellista teologiaa hän arvosteli siitä, että se ei tehnyt täyttä totta periaatteestaan, että Raamattu oli oleva norma normans. Beckiläisyyden perustunomerkki oli siten raamatullisuus. Beckin teologian keskuksena on hänen oppinsa jumalanvaltakunnasta, jonka hän käsittää realistisesti. Jumalanvaltakunta ei suinkaan ole vain sisäisesti uskovaississa, vaan se on varsinaisesti olemassa taivaassa, josta käsin se vaikuttaa syntiseen ihmiskuntaan saaden jumalallisen luomissuunnitelman mukaisesti vähitellen muodon maallisessa elämässä yksityisten ihmisten uudestisyntymisen kautta. Koska uudestisyntymisellä on näin huomattava osuus jumalanvaltakunnan toteutumisessa, pelastusjärjestys saa varsin keskeisen aseman Beckin teologiassa samoin kuin hänen saarnoissaankin. Vanhurskauttamisopissa sama realismi ilmeni siten, että tässä tapahtumassa ei ollut kysymys ainoastaan syntisen vanhurskaaksijulistamisesta, siis eräästä forenssisesta toimesta, vaan Jumalan hengen uudesti luovasta toiminnasta, todellisesta vanhurskaaksitekemisestä. Täten Beckin kristillisyydennäkemys sai kauttaaltaan eettillisen leiman. Jumalanvaltakunnan taivaallista realismia korostaessaan ja odottaessaan kaikkea pelastusta ylhäältä Beck suhtautui vieroksuen inhimillisiin yrityksiin, joiden tarkoituksena oli jumalanvaltakunnan toteuttaminen maan päällä. Tästä johdettiin hänen kielteinen suhtautumisensa kaikkeen kristilliseen yhdistystoimintaan ¹.

Vaikka Renvallilla olikin takanaan toisenlaiset uskonnolliset

¹ Beckin teologian pääpiirteistä ks. lähemmin Geert Sentzke, *Die Theologie Johann Tobias Becks und ihr Einfluss in Finnland* I s. 43—50. Ks. myös Tiilikä, *Uuden elämän etiikka* s. 21—22.

kehitysvaiheet kuin Alfred Kihlmanilla, A. W. Ingmanilla, C. G. von Essenillä ja muilla papeilla, jotka jo opiskeluvuosinaan olivat liittyneet pietismiin, hänkin oli samoihin aikoihin kuin nämä päätnyt korostamaan Raamatun ja kristillisen elämän merkitystä. Siksi on hyvin ymmärrettävää, että hän tunsi erityistä mielenkiintoa juuri Beckiä kohtaan, johon Kihlman hänet tutusti palattuaan pitkältä ulkomaanmatkaltaan. Renvall onkin maassamme ensimmäisiä henkilöitä, jotka ovat syventyneet beekiläisyyteen. Kihlman oli jo tosin Saksasta käsin kirjoittanut vaikutelmistaan lähimmille ystävilleen ja palattuaan syksyllä 1852 kotimaahan käynyt heitä henkilökohtaisesti tapaamassa. Tällöin Kurun kappalaisen apulainen A. A. Favorin (k. 1898) sekä rehtori Lauri Stenbäck suhtautuivat myönteellisesti Beckiin, mutta C. G. von Essenin ja A. W. Ingmanin kanssa Kihlman joutui pitkiin väittelyihin edellisen luona Ylihärmässä¹. Tämän johdosta hän lakkasikin tyrkymästä mielipiteitään muille ja keskusteli niistä vain sellaisten kanssa, jotka todella olivat asiasta kiinnostuneita. Tosin von Essen ja Ingman Kihlmanin ollessa Turussa ryhtyivät lähemmin perehtymään Beckin oppeihin, mutta silloin Kihlmanilla ei ollut tilaisuutta henkilökohtaiseen keskusteluun näiden ystäviensä kanssa². Sen sijaan hän Renvallin sekä tämän opettajatoverin E. T. F. Reuterin (k. 1889) kanssa voi vapaasti vaihtaa mielipiteitä näistäkin asioista ja siten kehitellä omia käsityksiään³. Vielä suurempi merkitys näillä keskusteluilla perinpohjaisen ja itsenäisen Kihlmanin kanssa oli Renvallille, joka ei yliopistossa ollut opiskellut teologiaa, mutta herätykseen tultuaan tunsi voimakasta tarvetta perehtyä jumaluusoppiin.

Syventyäkseen tarkemmin Beckin oppeihin Renvall ryhtyi tutustumaan hänen kirjoituksiinsa. Kihlmanin Turussa-olon ajalta ei ole säilynyt tarkempia tietoja siitä, mitä näistä hän on saanut käsiinsä. Lukion kirjastossa oli ehkä jo silloin Beckin teoksista »Umriss der biblischen Seelenlehre» (ilm.

¹ Aspelin-Haapkyllä, mt. I s. 285—287.

² Aspelin-Haapkyllä, mt. I s. 314—315.

³ Aspelin-Haapkyllä, mt. I s. 305, 330.

1843) sekä »Christliche Reden, 3:te Sammlung» (ilm. 1847), vaikka luetteloista ei käy ilmi, milloin ne on sinne hankittu. Kihlmanin muutettua syksyllä 1855 Pietarsaareen hänen ja Renvallin kirjeenvaihdosta selviää, että jälkimmäinen siihen aikaan lueskeli Beckin saarnoja, joita hän toimitti Kihlmanille Saksasta, sekä teosta »Die christliche Lehrwissenschaft nach den biblischen Urkunden I» (ilm. 1841). Itse Renvall omisti ainakin 9 saarnaa, jotka hän Kihlmanin luvalla oli Saksasta tulleista kirjalähetyksistä pidättänyt itselleen¹. Renvalliinkin Beck jo heti alusta pitäen teki syvän vaikutuksen. »Olen lukenut sen yhä uudelleen ja uudelleen», Renvall kirjoittaa Kihlmanille syksyllä 1855 eräästä uskoa käsittelevästä saarnasta ja jatkaa: »Olen suuresti nyt, niinkuin ennenkin, ihaillut Beckin selvää esitystapaa ja Raamattuun perustuvaa todistelua hänen kuvatessaan asiaa, jota meidän »uskovaisemme» ovat niin huonosti pidelleet sekä opissa että elämässä. Mutta en ole ainoastaan ihaillut kirjoittajan loogista terävyyttä, hänen tietojaan ja sananjulistajakykyään, vaan olen myös kehoitukseksi itselleni ja nöyryytyksekseni koettanut tuomita itseäni ja omistaa itselleni niiden sisällyksen. Joskus tulevaisuudessa minun pitää yrittää sopivassa tilaisuudessa saada sinulta lainaksi myös muut näistä saarnoista, joita en ole ehtinyt lukea»². Beckin Renvallissa herättämä ihastus ei ollut ohimenevää laatua. Hän sai pysyviä herätteitä tältä saksalaiselta teologilta, joka tavallaan puhui hänen kanssaan samaa kieltä korostaessaan kristinuskossa niitä piirteitä, jotka hänelle itselleen vähitellen olivat kirkastuneet tärkeiksi. Jo Renvallin pappisvihkimystään varten pitämä saarna keväällä 1857 osoittaa hänen olleen Beckin oppilas³. Kirjastoaan hän

¹ Renvall toimitti Kihlmanille syksyllä 1855 Beckin käsinkirjoitettuja saarnoja. Seuraavana syksynä hän lähetti painetut kokoelmat Christliche Reden IV:te Sammlung, V:te Sammlung, 11:te Bogen sekä jonkin kirjälähetyksen O. H. Helanderin mukana tammikuussa 1859. HYK T. T. Renvall 5/10 1855 A. Kihlmanille; RK I 4 Kirjakauppias I. A. Steinkopf 21/11 1856 T. T. Renvallille, samoin A. Kihlman 26/1 1859. Kihlmannilta Renvall lainasi Christliche Reden, Erster Band. A. Kihlman 26/1 1859 T. T. Renvallille.

² HYK T. T. Renvall 5/10 1855 A. Kihlmanille.

³ RK I 2.

jatkuvasti kartutti tämän ja muiden raamatullisen suunnan miesten teoksilla ¹.

Kihlmanin välityksellä Renvall myös liittyi läheisemmin tämän ystäviin C. G. von Esseniin ² sekä varsinkin A. W. Ingmaniin ³. Näiden miesten välinen yhteistyö ilmeni mm. siten, että heillä oli tapana arvostella toistensa kirjallisia töitä. Kihlmanin ollessa Turussa Renvallkin joutui lukemaan toisten kirjoituksia ja lausumaan niistä mielipiteensä ⁴. Myöhemminkin toiset lähettivät hänelle kirjojaan pyytäen niistä hänen lausuntoaan ⁵.

Uskonnollinen murros, jonka Renvall koki suhteellisen myöhään jo nuoruusvuotensa sivuutettuaan, toi tietysti uusia piirteitä hänen toimintaansa. Tästä lähtien kristillis-siveelliset ja kirkolliset intressit alkoivat yhä enemmän suomalaiskansallisten näkökohtien rinnalla määrätä hänen harrastuksiaan.

¹ Turun yliopiston kirjasto. Luettelo sinne lahjoitetuista T. T. Renvallin kirjoista.

² Kirjeissään Kihlmanille Turkuun von Essen säännöllisesti lähetti terveisiä Renvallille. 2/3 1854 hän pyysi Kihlmania antamaan ystävilleen varaamistaan tekijänpätkäpaleista yhden Renvallille. Kirjeet HYK:ssa.

³ RK I 8 T. T. Renvall 8/10 1865 Amanda Renvallille; RK II 1 T. T. Renvall Armand Renvallille 17/9 1865.

⁴ A. W. Ingman 24/3 1855 sekä 10/5 1855 A. Kihlmanille. Ur Alfred Kihlmans brevväxling s. 324, 329; Aspelin-Haapkylä, mt. I s. 324—325.

⁵ RK I 4 A. W. Ingman 14/5 1870 ja 2/6 1873 T. T. Renvallille; Aspelin-Haapkylä, Alfred Kihlman I s. 443.

Turun tuomiokirkkoseurakunnan kirkkoherrana

T. T. Renvallin uskonnollisen kehityksen valossa on hyvin ymmärrettävää, että hän keväällä 1857 pyysi pappisvihkimystä, mutta näin menetellessään hän samalla seurasi vanhoja koulumiesperinteitä. Vanhaluterilaiselle yhtenäiskulttuurille ominainen kirkon ja koulun välinen yhteys oli niin läheinen, että molempien virkamiehistö muodosti saman opettajasäädyn, jonka kirkon viroissa toimivia jäseniä usein nimitettiin seurakunnan opettajiksi¹. Papiksi ruvetessaan ei koulunopettajana toimineen maisterin tarvinnut enää yliopistossa suorittaa teologisia tutkintoja, vaan hänen oli ainoastaan tuomiokapitulin edessä osoitettava omaavansa papinvirkaan tarpeelliset tiedot ja taidot². Opettajien oikeudella päästä kirkon virkoihin oli aikanaan tärkeä merkitys sekä kirkolle että koululle. Rasittavasta koulutyöstä maksettavan palkan ollessa pieni houkuttelivat paremmat tulevaisuuden mahdollisuudet hyvätuloisissa kirkkoherran viroissa, joihin opettajilla suuremman oppinsa vuoksi oli etuoikeus, eteviä miehiä koulun palvelukseen. Kouluissa oli täten nuoret opettajat ja kirkko puolestaan sai entisistä koulumiehistä sivistyneitä pappeja. Järjestelmällä oli myös heikkoutensa, eikä se koulun maallis-

¹ Edv. Rodhe, *Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet I* s. 41. Ks. esim. 1686 KL 23: 1; *Prestmötet i Åbo 1859* s. 273.

² Sven Wilskman, *Swea Rikes Ecclesiastique Werk* s. 187.

tuessa ja toisaalta taas pappisihanteen muuttuessa herätysliikkeiden vaikutuksesta hengellisemmäksi enää vastannut ajan tarpeita¹. Uuden kirkkolain astuessa voimaan tämä oikeus kokonaan lakkasi. Renvall onkin viimeisiä kirkkomme johtajia, jotka vanhan järjestelmän mukaan siirtyivät koulusta seurakuntapapeiksi.

Renvall vihittiin papiksi huhtikuun 1. päivänä 1857². Jo seuraavana kesänä hän suoritti pastoraalitutkinnon, jolloin hänen historian alalta oleva dosentinväitöskirjansa kelpasi tutkielmaksi sitä varten³. Tapaus osoittaa, että kirkossa yhä vielä annettiin sama arvo humanistisille kuin teologisille suorituksille.

Renvallin tultua täten hakukelpoiseksi oli Vaasan ja Mustasaaren kirkkoherran virka parhaillaan avoinna. Monet syyt puhuivat tämän hänelle tutun seurakunnan puolesta ja arkkipiispakin kehoitti häntä hakemaan sinne⁴. Mutta kun Turun tuomiorovastinvirka samanaikaisesti oli avoinna J. A. Edmanin jälkeen, Renvall hakikin sitä. Muistokirjoituksessaan Råbergh otaksuu hänen tehneen näin arkkipiispan toivomuksesta⁵. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä Bergenheimin mielestä ylennysperiaatteet vaativat tällä kertaa, että virkaan tulisi sen väliaikainen hoitaja lehtori Henrik Heikel, joka oli Renvallia vanhempi ja sitä paitsi arkkipiispan mielestä häntä ansioituneempi⁶. Henkilökohtaisesti Bergenheim tosin olisi mieluummin ottanut lähimmäksi miehekseen Renvallin, jonka kanssa hän paremmin luuli voivansa sopia, mutta nyt, niinkuin yleensä aina, hän oli valmis luopumaan omista mieliteoistaan, jos katsoi asioiden sitä vaativan. Renvallin jätettyä hakemuksensa arkkipiispa ilmaisi hänelle selvästi, ettei hän siitä pitänyt⁷. Vaalissa, joka oli sikäli historiallinen, että

¹ Kirkon ja koulun suhteesta Ruotsi-Suomessa vanhaluterilaisen yhteiskulttuurin vallitessa ks. Rodhe mt. s. 37—43.

² Tuomiokapitulin edessä suoritetusta pappistutkinnosta Renvall sai arvosanan laudatur (15/16). TTA ptk. 31/3 1857.

³ Tutkinnon yleisarvosana oli jälleen laudatur (23/24). TTA ptk. 10/6 1857 ja 17/7 1857.

⁴ RK I 7 T. T. Renvall 20/7 ja 4/8 1857 Emilia Renvallille.

⁵ Råbergh, mk. s. 477.

⁶ SLS H. Heikel 28/4 1858 F. L. Schaumanille.

⁷ RK I 7 T. T. Renvall 20/7 1857 Emilia Renvallille.

Turun tuomiokirkkoseurakunnalla oli nyt ensimmäisen kerran oikeus itse kutsua itselleen kirkkoherra¹, Renvallilla oli huomattava äänten enemmistö. Saatuaan nimityksen tuomiorovastin virkaan kesäkuun 9. päivänä 1858 hän ryhtyi sitä hoitamaan seuraavan kuukauden alusta².

Tuomiorovastiksi tullessaan Renvall oli 40 vuoden ikäinen. Yliopistolliset teologian opinnot häneltä tosin puuttuivat eikä hänellä ollut mitään kokemusta käytännöllisestä seurakuntatyöstä³. Ajan tavan mukaan hän kuitenkin oli koulussa saanut teologista tietoa, jota hän Vaasan ajoista lähtien oli kartuttanut lueskelemalla alaa koskevaa kirjallisuutta. Lisäksi hän oli vähän aikaisemmin joutunut kosketuksiin beekiläisyyden kanssa, joka parhaillaan teki tuloaan Suomeen, ja oli samalla ystäväystynyt useiden nuoremman pappispolven johtajien kanssa, joilla tuli olemaan huomattava asema kirkollisessa ja yhteiskunnallisessa uudistustyössä. Kirkko- ja kouluhallinnollisiin tehtäviin hän sen sijaan oli hyvin perehtynyt osallistuttuaan kuuden vuoden aikana tuomiokapitulin työhön⁴. Oma merkityksensä oli silläkin, että Renvall oli historian mies. Se antoi tietynlaista vankkaa pohjaa hänen kannanotoilleen. Renvallissa Turun hiippakunta sai toiselle johtajanpaikalleen työkykyisen, pystyvän ja ajan tarpeet tajuavan miehen, joka tuona kirkollisen ja valtiollisen elämämme murroskautena oli käyttökelpoinen monenlaisissa tehtävissä.

Uuteen virkaansa Renvall asetettiin saman vuoden elokuussa, ja tilaisuus oli tavallista juhlallisempi sen johdosta, että maan kaikki kolme piispaa olivat läsnä. Toimituksen suoritti arkki-

¹ Turun ruotsalainen ja suomalainen seurakunta olivat aikaisemmin akatemian prebendoja. Yliopiston siirtyessä Helsinkiin molempien seurakuntien kirkkoherrat luopuivat yliopistovirastaan. Tuomiorovasti G. Gadolinin kuoleman jälkeen seurakunnat yhdistettiin v. 1845, ja suomalaisen seurakunnan kirkkoherra J. A. Edman tuli tuomiorovastiksi. Colliander, Suomen kirkon paimenmuisto I s. 720—721; Råbergh, Teologins historia vid Åbo Universitet II s. 226—227.

² TTA B I 125 kirjelmä 28/4 1858 HKM:lle; VA Kirkollisasian toimitusk. kirjek. 1858 kirje n:o 172 28/6 1858 (381/37 1858).

³ Muistiinpanoissaan 14/9 1858 S. G. Elmgren Renvallin tuomiorovastiksi tulon johdosta toteaa, että tämä ei lainkaan tunne teologiaa. Elmgrenin arvostelu ei täysin pidä paikkaansa, kuten edellisessä luvussa on osoitettu. Elmgren, mt. s. 317.

⁴ Ks. s. 111 —.

piispa Bergenheim, ja hänen avustajinaan oli useita Turussa parhaillaan koolla olleiden katekismus- ja kirkkolakikomitean jäseniä ¹.

Pappilaa Turussa ei ollut. Lehtorina ollessaan Renvall oli vuokrannut itselleen tilavan asunnon Venäjän kirkkokatu 1:stä (nyk. Yliopistokatu), ja siinä hän asui siksi kunnes nykyinen piispantalo v. 1890 valmistui ². Oman *perheen* lisäksi, johon Turussa ensimmäisestä avioliitosta syntyi vielä kaksi lasta ³, Renvallin oli huollettava varattomia appivanhempiaan, jotka vähän ennen kuolemaansa siirtyivät tyttärensä ja vävynsä luo ⁴. Ensimmäisinä tuomiorovastinvuosinaan Renvallilla oli raskaita perhesuruja. Parin vuoden aikana hän menetti kaksi lastaan sekä 15/8 1863 puolisonsa Emilia Bergenstrålen, joka jo kauan oli ollut sairaalloinen. Tämä oli raskas isku, josta Renvallin oli vaikea toipua ⁵.

Koska avuton perhe välttämättä tarvitsi äitiä, Renvall meni uudelleen naimisiin 9/5 1865 kruununvouti Gustav Magnus Rindellin lesken Amanda Sofia Limmellin kanssa ⁶, jolla edellisestä avioliitostaan oli yksi tytär ⁷. Vaikka kyseessä olikin järki-avioliitto — Renvall ei lähemmin tuntenut 27-vuotiaasta kruununvoudin leskeä pyytäessään tätä puolisoakseen — se onnistui hyvin ⁸. Amanda Renvallilla oli tosin suuria vaikeuksia jou-

¹ AT 1858 n:o 66.

² RK I 1 23/2 1856 päivätty vuokrasopimus. Renvallin käytössä oli portin oikealla puolella sijaitseva rakennus, jossa oli 9 huonetta ja keittiö; TMA Turun kaup. henkikirjat.

³ Minna Johanna, s. 30/6 1854, kansakoulunopettaja Turussa, puoliso 9/5 1896 liikemies Joh. Garström Tukholman Claran seurakunnasta, k. 28/3 1908.

Carl Severin, s. 4/9 1855, k. 31/5 1862.

⁴ Kert. 26/6 1946 Sigrid Rindell; RK I 4 E. Bergenstråle 13/7 1859 T.T. Renvallille; Wasastjerna, mt. I s. 100.

⁵ HYK T.T. Renvall 24/2 1864 A. Kihlmanille; RK II 1 T. T. Renvall 21/10 1863 Armand Renvallille.

⁶ S. 23/11 1837, k. 1915. Hänen vanhempansa olivat värjäri ja tilanomistaja Klas Reinhold Limmell ja Margareta Elisabet Ollonqvist.

⁷ Sigrid Elisabeth, s. 12/1 1857, puoliso 30/12 1878 professori ja Abo Akademin varakansleri Arthur Rindell, k. 1948.

⁸ RK I 4 T. T. Renvallille tulleita kirjeitä Emma Conradilta 10/4 1865, F. E. Conradilta 12/5 1865, Amanda Rindelliltä 15/3 ja 19/3 1865; HYK T. Reuter A. Kihlmanille 2/1 1865 sekä kaksi päiväämätöntä kirjettä samalta vuodelta.

tuessaan melkein ikäistensä lasten äitipuoleksi, mutta puoliset sopivat hyvin yhteen ¹. Amanda, varakkaan liikemiehen tytär, oli käytännöllinen ja viisas nainen, jolla oli myös aatteellista harrastusta, vaikkakaan hän ei aina ymmärtänyt miehensä ja sittemmin poikiensa harrastusta »maailman parantamiseen». Hän otti hoitoonsa talon käytännölliset asiat, joista hänen miehensä ei ollut lainkaan kiinnostunut, ja antoi täten hänelle työrauhan. Toisen avioliiton aikana Renvallin huonot raha-asiatkin korjaantuivat. Heti heidän naimisiin mennessään appi maksoi osan veloista ja myöhemmin hän testamenttasi tyttärensä lapsille nyk. Muurlan pitäjstä Isontalon tilan, jota Amanda Renvall lastensa puolesta hoiti ja jossa perhe sai ilmaiseksi asua. Aikoinaan J. V. Snellmanin toimesta ottamansa henkivakuutuksen turvin Renvall sai raha-asiansa lopullisesti järjestetyksi ja oli arkipiispaksi tullessaan enää velassa vain omalle pesälleen ².

Toisesta avioliitosta syntyi kaikkiaan kymmenen lasta, joista kolme kuoli pieninä ³. Kesät perhe aluksi vietti Renvallin appivanhempien omistamalla Mynämäen Ravean kanssa yhteisviljelyksessä olevalla Hietämäen tilalla Mietoisissa, mutta ainakin vuodesta 1871 lähtien Muurlan Isossatalossa, joka sijaiten luonnonkauniilla seudulla Muurlajärven rannalla tarjosi todella virkistävää lepoa raskaan työn lomassa ⁴. Lapsiinsa Renvall oli hyvin kiintynyt ja hänellä oli aina aikaa heitä varten.

¹ Puolisoiden välistä kirjeenvaihtoa RK I 3.8.

² Kert. 26/6 1946 Sigrid Rindell sekä 26/5 1949 Heikki Renvall; RK I 4 J. V. Snellmanin kirjeitä T. T. Renvallille henkivakuutusasioista 13/3 1854, 18/7 1854, 18/7 1855, 3/7 1857; RK I 8 T. T. Renvall 12/3 1888 Amanda Renvallille.

³ Lennart Torstensson, s. 7/5 1866, fil.kand., k. 9/3 1891.

Claës Torsten Gustaf, s. 10/3 1868, fil.tri, lehtori, k. 5/11 1927.

Emilia Sofia, s. 17/5 1869, k. 17/8 1875.

Thekla Matilda, s. 8/8 1870, k. 1942.

Henrik Gabriel, s. 19/1 1872, lakit. tri, senaattori.

Marta Amanda, s. 7/8 1873, NNKY:n sihteeri, tilanomistaja, k. 1937.

Maria Margareta, s. 18/1 1875, k. 24/10 1875.

Tancred Teodor, s. 22/7 1876, pastori, k. 1905.

Uuno Mikael, s. 17/9 1877, kirkkoherra, k. 20/4 1918.

Eino Thure, s. 1/5 1881, k. 2/10 1881.

⁴ Kert. 26/6 1946 Sigrid Rindell; RK II 1 T. T. Renvall 7/8 1867 ja 9/5 1871 pojalleen Armandille.

Poikien lukuja hän seurasi tarkoin, mutta tyttäretkin saivat ajan oloihin katsoen parhaan mahdollisen kasvatuksen¹. Eri-tyisesti hän oli kiintynyt vanhimpaan poikaansa Thure Armandiin, jonka kanssa hän tämän opintovuosina oli ahkerassa kirjeenvaihdossa². Tästä pojastaan, jonka kanssa hän voi vapaasti keskustella erilaisista asioista, isä toivoi omaksumiensa ihanteiden toteuttajaa. Kun Armand odottamatta 26-vuotiaana kuoli aivohalvaukseen, Renvall sanoman saadessaan pyörtyi³. Nuorempien poikien ja isän ikäero oli siksi suuri, ettei yhtä läheinen suhde heidän välillään enää ollut mahdollinen.

Siirtyminen lehtorista tuomiorovastiksi merkitsi huomattavaa muutosta Renvallin yhteiskunnallisessa asemassa. Hän oli nyt Turun kaupungin keskeisimpiä henkilöitä, jonka virkansa vuoksi oli oltava mukana erilaisissa yhteisissä pyrkimyksissä kirkon edustajana. Perheen seurustelupiiriinkin laajeni, ja siihen kuuluivat sukulaisten ja läheisten työtoverien lisäksi useat huomattavimmista virkamiesperheistä, arkkipiispasta ja kuvernööristä alkaen. Perheenjäsenten keskeisestä kirjeenvaihdosta ilmenee, että talossa kävi paljon vieraita. Perheenisän joutuessa olemaan paljon poissa Turusta Amanda Renvall hoiti hänen puolestaan näitä edustusvelvollisuuksia.

Tuomiorovastiksi tullessaan Renvall joutui monipuoliseen ja vaativaan työhön. Hän oli nyt suuren seurakunnan kirkkoherra, jolla *papillisten tehtävien* suoritusta varten oli apunaan kolme kappalaista⁴. Hänen seurakuntansa oli kaksikielinen, suomalaiset pienenä enemmistönä⁵. Olosuhteiden ollessa tästä huolimatta ruotsinkielisille edullisemmat tarjoutui kansallisen

¹ Renvallin kirjeitä lapsilleen RK II 1—4; lasten kirjeitä RK I 3.

² Kirjeet julkaissut Johan August Saxén (1858—67) olivat kappalaisia Renvallin tullessa tuomiorovastiksi. Myöhemmin toimivat tässä virassa mm. evankelishenkiset papit H. A. Appelberg (1868—85) sekä Gustaf Dahlberg (1870—74).

³ Kert. Sigrid Rindell.

⁴ Anders Gustaf Indrén (v. 1857—68), Fredrik Joakim Ekman (1848—77) sekä Karl Johan August Saxén (1858—67) olivat kappalaisia Renvallin tullessa tuomiorovastiksi. Myöhemmin toimivat tässä virassa mm. evankelishenkiset papit H. A. Appelberg (1868—85) sekä Gustaf Dahlberg (1870—74).

⁵ TTA E VII 2 Renvallin synodaalikokousta varten antamien tietojen mukaan väkiluku oli v. 1875 21123 henkeä, joista suomenkielisiä n. 1000 enemmän. Todellisuudessa näiden lukumäärä oli suurempi, koska, kuten Renvall huomautti, ruotsinkielisiksi yleensä ilmoittautuivat kaikki, jotka edes jonkin verran osasivat tätä kieltä.

herätyksen saaneelle uudelle tuomiorovastille hyvä tilaisuus suomalaisuuden asian edistämiseen. Pyrkien kielen suhteen mahdollisimman suureen tasapuolisuuteen Renvall huolehti siitä, että kummallekin kieliryhmälle pidettiin sama määrä jumalanpalveluksia. Kirkonkokouksissa sekä kirkkoneuvostossa ja -valtuustossa käytettiin rinnan molempia kieliä. Samoin huolehdittiin seurakunnan hoidossa olevissa alkeiskouluissa siitä, että suomenkieliset lapset todella saivat omalla äidinkiellään saman opetuksen kuin ruotsinkieliset. Näin ei suinkaan ollut laita kaupungin muissa kouluissa ¹. Renvallin ansiota siis on, että Turussa ryhdyttiin ensin juuri seurakunnan piirissä samalla tavoin huolehtimaan kummastakin väestöryhmästä.

Tuomiorovasti itse, niin halikkolaisen ratsutilallisen pojanpoika kuin hän olikin, ei kuitenkaan osannut kunnolla suomenkieltä ². Lehtorina ollessaan hän oli sitä vakavasti yrittänyt opetella ³, mutta hän ei milloinkaan oppinut sitä vapaasti käyttämään. Suomenkielisiä saarnoja ja puheita hän kyllä piti, mutta hän kirjoitti niihin aina tarkan konseptin. Piispantarkastuksilla liikkeudessaan hän merkitsi suomeksi paperille jokaisen lauseen, jopa kehoitukset astua esiin kuulusteltavaksi ⁴. Pappein- ja kirkolliskokouksissa sekä valtiopäivillä hän aina esitti puheenvuoronsa ruotsinkielellä. Renvall kuului siihen sukupolveen, joka oli kokenut kansallisen herätyksen, vaikka vain harvat siitä vielä osasivat käyttää kansan omaa kieltä. Sitä innokkaampi hän oli antamaan lapsilleen perinnöksi hyvän suomenkielen taidon ⁵.

Rippikoulu oli kaikista papinvirkaan kuuluvista tehtävistä Renvallille mieluisin, vaikka hän monien muiden toimiensa vuoksi ei aina voinut sitä itse pitää ⁶. Onkin hyvin ymmär-

¹ TTA E VII 2 Main. kertomus synodaalikokousta varten; Pappissäädyn ptk. 1872 s. 1140.

² SLS H. Heikel 28/4 1858 F. L. Schaumanille; LEYA E. M. Rosengren 4/3 1872 F. G. Hedbergille.

³ HYK T. T. Renvall 5/10 1855 A. Kihlmanille.

⁴ RK I 1,2 Saarna- ja puhekonsepteja.

⁵ Torsten T. Renvalls bref till sin son s. 10, 28, 33, 34. RK I 3 Emma Renvall 20/5 1871 isälleen. Renvallin pojista kävi suomenkielisen koulun ainoastaan Heikki (Henrik) Gabriel, s. 1872.

⁶ OE s. 84.

rettävää, että entinen lehtori vielä pappinakin mielellään toimi nuorison parissa. Etenkin sivistyneet kodit halusivat saada lapsensa tuomiorovastin rippikouluun. Siellä hänellä oli tilaisuus soveltaa käytäntöön uskonnonopetuksesta esittämiään ajatuksia. Turussa ruvettiin Renvallin toimesta vaatimaan rippikoulunuorisolta raamatunhistorian taitoa. Lukusilla, joita siihen aikaan vielä kaupungissa pidettiin, sitä kuulusteltiin kinkeriyteisöltä, ja täten sen tuntemus yleistyi koko kaupungissa ¹.

Seurakuntalaistensa perehdyttämiseksi Pyhään Kirjaan Renvall vielä v:n 1859 pappeinkokouksessa tehdyn päätöksen mukaisesti ² järjesti tuomiokirkkoon seuraavan vuoden syksystä lähtien raamatunselityksiä. Täten sai alkunsa uusi työmuoto, jota jatkettiin halki vuosikymmenien. Tilaisuudet pidettiin arki-iltaisain, ja tarkoituksena oli, kuten Renvall kirjeessään tuomiokapitulille mainitsi, kaikkea oppineisuutta karttaen selvittää kulloinkin tutkistelun kohteena olevaa raamatunkirjaa sekä samalla soveltaa sen sanaa kuulijoihin itseensä. Kaikki seurakunnan papit, myös Renvall itse, pitivät vuorollaan näitä raamatunselityksiä ³.

Nämä seurakuntatyössä toimeenpannut uudistukset tarkoittivat Raamatun saattamista sille kuuluvaan asemaan uskonnonharjoituksessa. Luvussa VII kuvataan lähemmin hänen toimenpiteitään asian hyväksi koko kirkon piirissä.

Raamattuun pitäytyminen painoi leimansa myös Renvallin kirkkosaarnoihin, joiden keskeisenä aiheena oli Jumalan armopäätös ja sen toteutuminen yksityisen ihmisen elämässä. Alussa oli ensin useimmiten esipuhe, jossa käsiteltiin jotakin itse tekstiin sisältyvää asiaa. Rukouksen ja virrenveisuun jälkeen hän luki evankeliumitekstin ja vasta sitten seurasi varsinainen saarna. Tavallisesti Renvall heti alussa ilmoitti, mitä kysymystä hän sillä kertaa aikoi käsitellä. Mikään tunnehehkuinen herätyspuhuja hän ei ollut, mutta opinkysymyksiä selvitellessään hänen tarkoituksensa oli herättää kuulijat vää-

¹ TTA E VII 1 T. T. Renvall 26/4 1861 tuomiokapitulille.

² Prestmötet i Åbo 1859 s. 42—43.

³ TTA E VII 1 T. T. Renvallin kirjelmä 26/4 1861.

rästä rauhasta sekä kuolleesta uskosta todelliseen parannukseen¹. Saarnatuolissakin hän ensi sijassa oli opettaja, joka pyrki vetoamaan kuulijainsa ajatuksiin ja omaantuntoon. Erittäinkin mainitaan hänen osanneen sattuvasti eritellä ihmisten sieluntiloja². Vaikka tuomiorovasti Renvall voimakkaasti korosti siveellisen uudistumisen välttämättömyyttä, hän silti lain ohella aina julisti evankeliumia, ja tämä piirre voimistui hänen saarnoissaan vuosien mukana. Niiden keskeiset ajatukset ja ulkonainen muoto osoittavat hänen pitäneen esikuvanaan J. T. Beckin »Kristillisiä puheita», jotka nekin olivat Raamattuun pohjautuvia, kuulijoiden hengelliseen rakentumiseen tähtääviä opinesityksiä. Mikään orjallinen Beckin opetuslapse Renvall ei silti ollut, vaan esim. sakramenttien merkitystä hän on korostanut voimakkaammin kuin tämä³. Saarnatoimintansa ohella Renvall joutui lisäksi puhumaan lukuisissa kirkollisissa ja maallisissa tilaisuuksissa. Hänellä oli sana vallassaan ja hänen puheensa olivat kaunismuotoisia, mutta samalla sisällökkäitä ja syvällisiä. Itse asiassa hän olikin, kuten Råbergh on huomauttanut, enemmän puhutun kuin kirjoitetun sanan mies⁴.

Seurakunnan kirkkoherrana Renvallin oli huolehdittava monista *käytännöllisistä asioista*. Siten hänen aikanaan laajennettiin Uudenmaan tien varrella sijaitsevaa hautausmaata pariinkin otteeseen sekä rakennettiin sinne lahjoituksen turvin hautakappeli⁵. Tuomiokirkossa tehtiin hänen toimestaan useita korjauksia, joiden johdosta se entistä paremmin voitiin täyttää tarkoitustaan. Sinne hankittiin mm. kaasuväli, lämmityslaitteet sekä uudet, mukavammat penkit. Kirkon restauroimistyöt pantiin alulle ja niiden johdossa toimi paikallinen komitea, jonka puheenjohtaja oli arkkipiispa⁶. Renvallin tullessa tuomiorovastiksi kirkonkokouksessa käsiteltiin tärkeitä

¹ HYK T. Reuter 21/6 1861 A. Kihlmanille

² KHS E. Bergenheim 23/7 1868 A. G. Borgille.

³ RK I 1,2 Saarnakonsepteja; Sentzke, mt. I s. 114.

⁴ Råbergh, mk. s. 479.

⁵ TSA Hautausmaakomitean ptk. v. 1861—83.

⁶ TSA Kirkonkok. ptk. 29/6 1863, 15/4 1873, 11/5 1875, 1/3 1879, 21/12 1881; Juhani Rinne, Turun tuomiokirkko s. 34—35.

yhteisiä asioita, kuten kansanopetusta ja köyhäinhoitoa koskevia kysymyksiä, koska se v:n 1874 loppuun saakka oli ainoa elin, johon kaikki kaupunkilaiset voivat ottaa osaa ¹. Renvallin toimintaa Turun koululaitoksen hyväksi käsitellään lähemmin VIII luvussa. Turun köyhäinhoito-ohjesäännön mukaisesti hän seurakunnan kirkkoherrana kuului itseoikeutettuna jäsenenä köyhäinhoitohallitukseen ja oli sen puheenjohtajana v. 1858—75 ². Ryhtymättä tässä yksityiskohtaisesti kuvaamaan Renvallin toimintaa köyhäinhoidon alalla mainittakoon, että hän 1860-luvun loppupuolen nälkävuosien aikana Turun maistraatin pyynnöstä laati tuomiokirkkoseurakunnan puolesta huomionarvoisen ehdotuksen siitä, miten kerjäävien henkilöiden siirtyminen paikkakunnalta toiselle voitaisiin estää. Lähtien siitä, että apua tarvitsevien työkykyä olisi käytettävä hyväksi ja että kullekin tulisi järjestää hänen ikänsä ja voimiansa mukaista työtä, Renvall ehdotti, että jokainen kunta itse järjestäisi työtilaisuuksia omalla alueellaan ja että niille joissakin tapauksissa olisi tähän myönnettävä valtion avustusta. Köyhien elatus olisi joka tapauksessa järjestettävä siten, että heidän ei tarvitsisi eikä heidän olisi lupakaan lähteä kerjäämään ³.

Tuomiorovastina Renvall joutui suorittamaan *lääninrovastille* kuuluvat tehtävät tuomiorovastikunnan alueella. Täten hän välitti kirjeenvaihdon tuomiokapitulin ja seurakuntien kesken sekä suoritti tavanomaiset tarkastukset ja virkaanasettajaiset. Kontrahtikokouksissa, joita kutsuttiin koolle erilaisia vaalitoimituksia varten tai antamaan tuomiokapitulin pyyntämiä lausuntoja, keskusteltiin myös ajankohtaisista kysymyksistä ⁴, mutta tämän lisäksi kokoonnuttiin toisin ajoin muuten-

¹ O. W. Louhivuori, Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa s. 32.

² TSA Köyhäinhoitohallituksen ptk. v. 1858—75.

³ TSA Kirkonkok. ptk. 19/9 1867. Lausunto allekirjoitettu 1/11 1867. Sairaita varten tuomiokirkkoseurakunta järjesti 100 potilassijaa käsittävän tilapäisen sairaalan. Main. ptk. 15/4 1868.

⁴ Pöytäkirjoista, jotka on kirjoitettu irrallisille paperiarkeille, on vain osa säilynyt tuomiorovastikunnan lääninrovastin arkistossa. 18/5 1859 pidetyn kokouksen pöytäkirja painettu *Handlingar i anledning af Prestmötet i Åbo 1859. Bilagor s. 98—113.*

kin. Erityisen vilkasta toiminta oli v. 1864—65, jolloin kerran kuukaudessa pidetyissä pappeinkokouksissa käytiin läpi koko uusi kirkkolakiehdotus ¹. Renvallin aikana perustettiin rovas-tikunnan papistolle myös oma kirjasto v. 1861 ².

Torsten Thure Renvall oli tuomiorovastina elämänsä parhaat vuodet, ja hän onkin tänä aikana suorittanut tärkeim-män osan elämäntyöstään. Vaikka hän aikaisemminkin oli harrastanut yleisiä asioita ja osallistunut Turussa maallikko-jäsenenä hiippakuntahallintoonkin, hänen toimintansa pää-kohteena oli tähän saakka ensi sijassa ollut oma koulu. Tuo-miorovastiksi tulon jälkeen hänen vaikutusalaansa huomatta-vasti laajeni. Oman seurakunnan hoidon ohella hänen oli tuo-miokapitulin varapuheenjohtajana ja arkkipiispan lähimpänä miehenä entistä vastuunalaisemmalla tavalla huolehdittava Tu-run hiippakunnan asioista. Pian tuomiorovastiksi tulonsa jäl-keen hän hoiti yhden vuoden arkkipiispa Bergenheimin viran kokonaan tämän pitkän ulkomaanmatkan aikana 1/7 1859—1/7 60 ³. Esimiehensä toivomuksesta Renvall joutui kirkon piirissä erilaisiin tehtäviin, joista tässä mainittakoon hänen toimin-tansa Suomen Pipliaseurassa ⁴ sekä Suomen Evankelisessa Seurassa, jonka tarkoituksena oli täydentää Pipliaseuran työtä levittämällä uskonnollista kirjallisuutta ⁵. 1860-luvun alusta

¹ TRA Rovastikunnan kirkkoherrojen kokouksen ptk. 20/8 1864; Tähti 1864 n:o 41,45; 1865 n:o 3, 7, 11, 16, 19, 39.

² TRA Kontrahtikokouksen ptk. 19/9 1861.

³ OE s. 84.

⁴ Renvall kutsuttiin seuran johtokunnan jäseneksi v. 1858, ja hän toimi siinä kuolemaansa saakka. Bergenheimin ulkomaanmatkan ajan hän oli seuran varapuheenjohtaja ja johtokunnan puheenjohtaja, samoin arkki-piispaksi tultuaan. TMA Pipliaseuran johtok. ptk. 25/10 1858, 18/7 1859, 31/10 1884. Seuran toiminnasta ks. lähemmin Finska Bibelsällskapet 1812—1912.

⁵ Seuran synnystä ja tehtävistä ks. E. Anthoni, Jacob Tengström och stiftstyrelsen i Åbo stift 1808—1832 II s. 347. Renvall kutsuttiin seuran jäseneksi v. 1858, ja hän toimi siinä samoissa tehtävissä kuin Pipliaseu-rassa. TMA Evank. Seuran ptk. 25/10 1858, 18/7 1859. Hän hankki seuran julkaisuihin sopivia kirjasia sekä huolehti niiden painatuksesta ja levit-tämisestä. TMA Seuran ptk. 31/10 1859, 6/7 1860, 21/1 1865, 23/2 1866, 25/4 1868; RK I 6 E. Bergenheimin päiväamättömiä kirjelippusia T. T. Renvallille. A. Malmgrenin päiväamättömästä kirjeestä Renvallille (RK I 6) käy ilmi, että Renvall arkkipiispana ollessaan julkaisi ilman tekijän nimeä sarjassa pari omaakin kirjoitustaan (n:o 173, 174), joista toinen käsittelee uskonpuhdistuksen suhdetta Raamattuun, toinen lähetystyötä.

lähtien hän sen lisäksi toimi jäsenenä tärkeissä kirkon ja koulun vastaista toimintaa suunnittelevissa komiteoissa sekä säätynsä edustajana valtiopäivillä.

Renvallin julkisessa toiminnassa voidaan erottaa kaksi ajanjaksoa, joiden välisenä rajakohtana on uuden kirkkolain voimaantuminen v. 1870. Edelliseen kauteen, jota on pidettävä tärkeämpänä, sisältyvät kirkkolain valmistelun ohella hänen osallistumisensa katekismuksen laatimiseen, toimintansa kansa- ja oppikoulukomiteoissa sekä Tammikuun valiokunnassa v:n 1862 ja v:n 1863—64 valtiopäivillä. Tällöin Renvall yleensä oli uudistusystävällinen, mutta omaten kyvyn nähdä, mikä entisissä oloissa oli säilyttämisen arvoista, hän pyrki kehittämään muutokset esiin olevien olojen pohjalta. Koska hänellä lisäksi oli kyky löytää suunnitelluille uudistuksille sopivat muodot, hänellä oli varsin keskeinen asema tehtävissä, joihin hän oli joutunut. Jälkimmäisen ajanjakson kuluessa, jolloin aluksi oli havaittavissa uudistusinnon laimenemista sekä kirkossa että yhteiskunnallisen elämän alalla, Renvall käy reformivaatimukseen nähden varovammaksi, vaikkei hän niitä nytkään kokonaan vastusta. Tänä aikana hän saavuttaa kirkon piirissä yhä vaikutusvaltaisemman aseman ensin vanhan arkkipiispa Bergenheimin rinnalla ja lopuksi hänen seuraajanaan kirkon johdossa.

Tuomiokapitulin jäsenenä

T. T. Renvall suoritti harvinaisen pitkän päivätyön Turun tuomiokapitulissa, jonka jäsen hän oli ensin lehtorina, sitten tuomiorovastina ja lopulta arkkipiispana, kaikkiaan 46 vuotta. Näin ollen on mahdotonta ryhtyä yksityiskohtaisesti kuvaamaan hänen toimintaansa oman hiippakunnan kirkollisessa hallinnossa. Seuraavassa rajoitutaankin tarkastelemaan sitä vain sikäli, kuin se valaisee toisaalta sitä vanhaluterilaisen yhtenäiskulttuurin hajoamista, josta jo edellä on ollut puhe, toisaalta taas Renvallin omaa kehitystä. Koska tärkeimmät periaatteelliset selvittelyt tuomiokapitulissa käytiin ennen uuden kirkkolain voimaantulusta, käsitellään tässä vain 1850- ja 1860-luvuilla esillä olleita kysymyksiä. Täten saadaan samalla tausta Renvallin koko muulle kirkolliselle toiminnalle, sillä juuri täällä hän joutui muodostamaan oman käsityksensä asioista, joiden järjestelyyn hän komiteoissa, pappein- ja kirkolliskokouksissa sekä valtiopäivillä osallistui.

Renvallin aloittaessa syksyllä 1852 toimintansa Turun tuomiokapitulissa sen jäseniä olivat 11. päivänä helmikuuta 1687 annetun asetuksen mukaisesti arkkipiispa, tuomiorovasti sekä lukion lehtorit, ja sen tehtävänä oli kirkkoa ja koulua koskevien hallinnollisten asioiden hoito hiippakunnan alueella ¹.

¹ Wilskman, mt. s. 141.

Täten ainoastaan arkkipiispa ja tuomiorovasti olivat varsinaisia kirkon edustajia lehtorien muodostaessa tuomiokapitulin enemmistön, mutta maallikoita sanan nykyaikaisessa mielessä nämä eivät olleet. He kuuluivat opettajasäätyyn, kuten papitkin, ja heillä oli voimakkaat kirkolliset intressit¹. Käsitys koulun ja kirkon yhteenkuuluvuudesta ilmeni täten jo tuomiokapitulin kokoonpanossa. Katsantokanta oli kuitenkin parhaillaan muuttumassa, kuten ilmenee siitäkin, että Renvallin lehtoritoverit olivat melkein kaikki papiksivihittyjä ja siirtyivät kukin vuorollaan yhtä lukuunottamatta kirkkoherranvirkoihin, mutta heidän seuraajistaan olivat pappeja enää vain teologian lehtori J. A. Lindelöf (k. 1897) ja kreikankielen lehtori J. A. Hornborg (k. 1883), joista edellisestä tuli Porvoon tuomiorovasti ja jälkimmäisestä saman hiippakunnan piispa. Muut 1860-luvun lehtorit jäivät koulun ja kirkon erotessa edellisen palvelukseen².

Suurimman osan ajasta, minkä Renvall oli tuomiokapitulin jäsenenä, oli sen puheenjohtajana arkkipiispa Edvard Bergenheim (k. 1884), joka Renvallin tultua tuomiorovastiksi samalla oli hänen lähin esimiehensä. Bergenheimistä Suomen kirkko oli v. 1850 saanut tarmokkaan ja järjestelykykyisen johtajan. Ollen pohjaltaan vanhoillinen hän ymmärsi silti kirkollisten uudistusten välttämättömyyden. Teologi Bergenheim ei ollut lainkaan, eikä hänellä liioin ollut kokemusta seurakuntatyöstä ennen piispaksi tuloaan, mutta siitä huolimatta hän liikkui tottuneesti myös hänelle alun perin vieraalla kirkollisella alalla, ja taitavana organisaattorina hän antoi niiden toimia, joilla oli sitä, mitä häneltä itseltään puuttui. Siten Bergenheimin arkkipiispuuden kausi oli vilkasta kehityksen aikaa Suomen kirkossa³. Vaikka Renvall oli tullut tuomiorovastiksi alunperin vastoin Bergenheimin toivomusta, näiden kahden yhteistyö sujui erittäin hyvin. Arkkipiispa oli tosin luonteeltaan sulkeutunut eikä päästänyt oikein lähelleen ketään. Kuvaavaa olikin, ettei hän Renvallia kohtaan osoitta-

¹ Ks. ed. s. 99.

² Ks. Tigerstedt, mt. s. 92—157.

³ V. T. R[osenqvist], Bergenheim, Edvard. KE I s. 219—221.

mastaan ystävällisyydestä huolimatta ollut tämän kanssa edes lähemmin tuttu. Tuomiorovastinsa mielipiteille hän näyttää antaneen suuren arvon ja neuvotelleen tämän kanssa esille tulevista kysymyksistä ¹. Omakohtaiseen periaatteelliseen harkintaan pohjautuvien kannanottojensa vuoksi Renvall olikin sopiva mies seisomaan Bergenheimin kaltaisen reaali politiikan rinnalla.

Bergenheim ja Renvall kuuluivat molemmat tuomiokapituliin noin puolen vuosisadan ajan, muut jäsenet sen sijaan vaihtuivat useammin. Näistä huomattavin oli latinankielen lehtori, sittemmin lukion rehtori, tarmokas ja työkykyinen F. W. G. Hjelt (k. 1889), josta Renvallin jälkeen tuli v. 1886 Turun tuomiorovasti. Hän oli vuosikymmenien ajan Renvallin lähin työtoveri tuomiokapitulissa, valtiopäivillä, pappein ja kirkolliskokouksissa. Ollen ihmisinä varsin erilaiset he edustivat julkisessa toiminnassaan useimmiten vastakkaisia käsityskantoja. Hjelt, joka oli enemmän juristi ja pankkimies kuin opettaja ja pappi, oli hyvin perehtynyt taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja oli lakien ja asetusten tarkka tuntija. Jo nuoresta pitäen hän oli konservatiivi ja kielikysymyksessä ruotsinmielinen ². Omaa mielipidettään muodostaessaan Renvall joutui tämän läheisen yhteistyön vuoksi aina ottamaan huomioon, mitä Hjelt asioista ajatteli. Muista mainittakoon lämminsydäminen kristitty, F. L. Schaumanin lanko, lehtori Henrik Heikel (k. 1867) ³ sekä tarmokas ja itsenäinen Gustaf Erik Eurén (k. 1872), joka lyhyenä tuomiokapitulissaoloaikanaan ajoi suomalaisuuden asiaa, vaati koululaitoksen uudistamista sekä taisteli papiston ja opettajien virkavaltaisuutta vastaan ⁴.

Tuomiokapitulissa käsitellyt asiat olivat luonteeltaan enim-

¹ RK I 4 E. Bergenheimin kirjeitä T. T. Renvallille, joukossa runsaasti päiväämättömiä kirjelappusia.

² Österbladh, Kaarlo, Pappissäätö Suomen valtiopäivillä 1809—1906 II s. 102—103; I[lmari] S[alonen], Hjelt, Frans Wilhelm Gustaf. KE II s. 429—430.

³ S[ulho] R[osengren], Heikel, Henrik. KE II s. 382—383; Ernst Newman, Edvard Björkenheims utveckling till frikyrkoman s. 202.

⁴ L[auri] H[akulinen], Eurén, Gustaf Erik. KE I s. 601—603.

mäkseen, kuten arkkipiispa Tengström kerran on lausunut, »helppoja ja mekaanisia»¹. Ne vain joko esitettiin pöytäkirjaan merkittäväksi tai ratkaistiin jo vakiintuneen käytännön mukaisesti. Yksityisten jäsenten mielipiteet tulivat näkyviin vain jos asiasta oli tuomiokapitulissa syntynyt keskustelua, jolloin kukin omakätisesti merkitsi lausuntonsa pöytäkirjaan. Lehtorituomiokapitulin aikana näin tapahtui varsin usein, ja tämäkin oli merkinä siitä, että kirkkolakiin perustuva käytäntö ei enää vastannut ajan tarpeita.

Tämän murrosajan kirkollisia viranomaisia ja nimenomaan Turun tuomiokapitulia näkee usein syytettävän itsepäisestä pitäytymisestä vanhaan². Tämä arviointi pitää paikkansa vain osaksi, sillä tuomiokapitulin pöytäkirjoista näkyy, miten keskustelun aikana on esitetty hyvinkin jyrkkiä uudistusvaatimuksia, monesti silloinkin, kun ne eivät päässeet vaikuttamaan päätökseen enemmistön ollessa toista mieltä. Silti vähemmistön mielipiteet ovat osaltaan vähitellen muokanneet käsityksiä, kuten voi todeta, kun ryhtyy tarkastelemaan tuomiokapitulin ratkaisuja pitemmän ajan kuluessa.

Suhtautuminen *seurakuntien jakoa* koskeviin anomuksiin, joita tuomiokapituli vuosisadan puolivälistä lähtien usein joutui käsittelemään, oli kirkollisen elämän kehittymisen kannalta tärkeimpiä kysymyksistä, joissa vanhan hierarkkisen ja uuden seurakuntakeskeisen katsomustavan edustajat joutuivat vastakkain. Kehitys oli Ruotsin mahtavuuden ajoista lähtien vienyt yhä enemmän siihen, että uusia seurakuntia perustettaessa ne useimmiten jäivät edelleen kappeleina emäseurakunnan yhteyteen, jotteivät kirkkoherran tulot pienenisivät. Täten asutuksen levitessä ja väestön lukumäärän lisääntyessä itsenäisten kirkkoherrakuntien lukumäärä kasvoi hyvin hitaasti, mutta sen sijaan perustettiin runsaasti kappalaisen ja apulaisen virkoja. Koska entiset koulupapit ja muut akateemisen oppiarvon suorittaneet olivat etuoikeutettuja suurpitäjien kirkkoher-

¹ Eric Anthoni, Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift 1808—1832 II s. 221.

² Ks. esim. Palmén, mt. s. 82—84; Juva, mt. s. 212; Aimo Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia II s. 17.

ran virkoihin, syntyi sivistyneen mutta vähälukuisen pappis-ylimystön rinnalle pappisköyhälistö, johon kuuluvilla ei ollut mahdollisuuksia kilpailuun näistä paikoista, koska heillä ei yleensä ollut akateemisia oppiarvoja. Papiston jakaantuminen kahteen toisistaan jyrkästi eroavaan luokkaan muodosti kirkossa vakavan sosiaalisen ja sivistyksellisen ongelman, jonka ratkaisua vaikeutti sekin, että pappisköyhälistöön kuuluvien pojilla ei yleensä ollut mahdollisuuksia korkeamman sivistyksen hankkimiseen ja siten paremmin palkattujen kirkkoherrojen ryhmään siirtymiseen¹. Päävastuu sielunhoidosta oli siis suhteellisen harvojen henkilöiden käsissä, jotka nämäkin enimmäkseen vasta varttuneessa iässä olivat siirtyneet kirkon palvelukseen. Laajojen alueiden ollessa huonosti palkattujen ja heikosti sivistyneiden kappalaisten sekä apulaisten hoidossa ei kirkollinen elämä voinut päästä kehittymään ajan muuttuneita tarpeita vastaavaksi. Täten ongelma oli luonteeltaan myös uskonnollinen.

1800-luvun alkupuoliskolla oli uusia seurakuntia syntynyt vain vähäisessä määrin². Kirkollisen toiminnan vilkastuessa vuosisadan puolivälissä kysymys kappelien itsenäistämisestä ja suurseurakuntien jakamisesta tuli ajankohtaiseksi. Varsinkin näin oli laita Turun arkkihiippakunnassa, jonka alueella epäkohdat tässä suhteessa olivat erityisen räikeät³.

Jakoanomuksista käydyt keskustelut osoittavat, että Turun tuomiokapitulissa 1850-luvulta lähtien kiinnitettiin vakavaa huomiota suurseurakunnista johtuviin haittoihin. Renvallin aikana tällainen asia oli ensi kertaa esillä joulukuussa 1854,

¹ Gunnar Suolahti, Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla s. 180—183; Lauri Ingman, Ylennysperusteista papinviroissa s. 128—129.

² V. 1800—50 syntyi koko maassa yhteensä 23 uutta seurakuntaa, joista Turun hiippakunnassa 14. V. 1850—1900 uusia seurakuntia perustettiin kaikkiaan 72. Joh. Björklund, Suomen papisto 1800-luvulla s. 20.

³ V. 1854 oli Turun hiippakunnassa kirkkoherranvirkoja 105, kappalaisen ja muita vakinaisia papinvirkoja 293 sekä ylimääräisiä pappeja, joloin mukaan on laskettu myös hiippakunnassa palvelevat ylimääräiset opettajat, yhteensä 137. And. Johan Hornborg, Åbo Erkestifts Matrikel s. 5. Useimmat suurpitäjät olivat Pohjanmaalla, ja näistä olivat jakamatta vielä mm. Ilmajoki (Kauhajoen, Kurikan, Jalasjärven, Seinäjoen ja Peräseinäjoen kappelit), Lappajärvi (Evijärven, Vimpelin, Alajärven ja Korttesjärven kappelit sekä Soinin ja Lehtimäen saarnaajakunnat) sekä Lapua (Kauhavan, Ylihärmän, Alahärmän ja Nurmon kappelit).

jolloin tuomiokapitulin oli annettava lausuntonsa Isojoen kap-pelin erottamisesta itsenäiseksi kirkkoherrakunnaksi. Lehtori G. E. Euréniin yhtyen Renvall vaati suurseurakuntien jaka-mista sekä uskonnollisen ja sivistyksellisen toiminnan tehosta-mista niiden alueella. Lausunnossaan hän korosti, miten kas-vaneen sielunhoidollisen tarpeen edellyttämä persoonallinen suhde kirkkoherran ja yksityisten seurakuntalaisten välillä on mahdollista vain jos seurakunnat jaetaan. Tällöin vasta pappikin voi vapautua siitä väärästä ja nöyryyttävästä suh-teesta suurimpaan osaan seurakuntalaisiaan, että hän vain nauttii heiltä palkkaa voimatta tehdä heille hengellistä vasta-palvelusta ¹. Täten Renvall määrätessään kantansa jakoano-muksiin alusta alkaen otti huomioon myös yksilöiden eikä ai-noastaan koko seurakunnan uskonnolliset tarpeet. Samalla hän korosti myös sitä, että näitä asioita ei tullut ratkaista ensi sijassa papiston palkkaetujen, vaan lähinnä seurakunnan hoi-don kannalta. Tämä periaate, että pappi oli seurakuntaa var-ten eikä seurakunta pappia varten, sisältyi vuoden 1863 kirk-kolakiehdotukseen, jota valmistaneeseen komiteaan Renvallkin kuului ². Muussa yhteydessä hän lisäksi vaati, että myöskään seurakuntien tai niiden osien taloudelliset edut eivät saisi rat-kaisuissa liikaa huomiota, vaan että tässäkin sielunhoidolliset näkökohdat oli asetettava ensi sijalle ³. Tämän kantansa mu-kaisesti Renvall oli myös sitä mieltä, ettei kappeleilla niiden edelleen jäädessä emäseurakunnan yhteyteen ollut velvolli-suutta tämän taloudelliseen tukemiseen omien kirkollisten ra-situstensa lisäksi. Jokaisen seurakunnan oli itse huolehdit-tava papiston palkkauksesta ja samoin rakennuskustannuksis-

¹ TTA ptk. 20/12 1854.

² Förslag till kyrkolag s. 176.

³ Renvallin kantaa valaisivat vielä mm. hänen lausuntonsa Vaasan ja Mustasaaren seurakunnan jakamisesta (ptk. 12/3 ja 5/11 1856) sekä Satavan ja Kakskerran anomuksesta saada muodostaa oma kappeli Kaa-rinan yhteyteen (ptk. 17/10 1857). Muita tapauksia, jolloin Renvall ää-nessä seurakuntajaon puolesta, mm. ptk. 20/4 1859 (Lappajärvi), 14/9 1859 (Ikaalinen), 8/10 1862 (Ulvila). G. E. Eurénin siirryttyä Hämeenlinnan lukioon Renvall jäi yksin tuomiokapituliin puolustamaan kantaansa, kuten keskustelu Satavan ja Kakskerran anomuksesta osoittaa. Lehtorit G. F. Helsingius ja F. Hertzberg sekä tuomiorovasti J. A. Edman useim-miten vastustivat seurakuntajakoja sillä perusteella, että heikosti pal-

taan, koska vain siten voi säilyä oikea suhde papin ja seurakuntalaisten välillä ¹.

Renvallin kielteinen suhtautuminen palkkapitäjiin eli prebendoihin oli johdonmukainen seuraus hänen seurakuntajakoihin nähden omaksumastaan kannasta. Hän oli sitä mieltä, että valtion olisi korvattava prebendan lakkauttamisesta virkamiehelle koituva tulojen vähennys ². Tuomiokapitulissa Renvall ei tosin saanut tukea mielipiteelleen — asia koski sen jäseniä liian läheisesti, sillä vanhimmalla lehtorilla oli Maaria palkkapitäjänä —, mutta anneksien aika alkoi jo olla ohi, ja ne lakkautettiin arm. julistuksella 18. päivästä huhtikuuta 1856 ³.

Tuomiokapitulin käsittelemien asioiden joukossa olivat keskeisessä asemassa papinvirkojen hoitoa sekä yleensäkin *papisto* koskevat. Vaaliehdotusten tekeminen oli näistä tärkeimpiä,

¹ Tapauksia, jolloin Renvall puolsi kappelilaisten vapauttamista emäkirkon rakennusvelvollisuuksista: ptk. 5/12 1855 (Halsua), 12/11 1856 (Kullaa), 14/5 1862 (Suoniemi). Sen sijaan hän toisinaan halusi velvoittaa emäseurakunnan osallistumaan kappelin papinpalkkaukseen: ptk. 13/12 1865 (Loimaa—Alastaro), 25/10 1872 (Orivesi—Eräjärvi).

² TTA ptk. 17/10 1857, 19/10 1860.

³ Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetuskokous v:ltä 1865 n:o 15. Lehtori H. Heikelin siirtyessä Pedersören kirkkoherraksi maarialaiset anovivat, että heidän seurakuntansa lakkaisi olemasta anneksi. Koska vain lehtorit K. K. Tigerstedt, H. Heikel itse ja Renvall kannattivat tehtyä anomusta, se ei antanut aihetta toimenpiteisiin. Bergenheimin lausunto oli hänelle kuvaava. Arkkipiispa näki vallitsevan järjestelmän heikkoudet, mutta koska vanhimmalla lehtorilla oli oikeus prebendaan, asiaa ei voitu auttaa (ptk. 19/9 1860). Renvall taas oli lausunut puheen ollessa Satavan erottamisesta Maariasta ja siitä mahdollisesti aiheutuvasta asianomaisen lehtorin palkkauksen pienentymisestä, että »korkeamman intressin, joka tässä tapauksessa on seurakunnan hoito, on väistytävä vähäisemmän eli yksityisen virkamiehen palkkauksen tieltä» (ptk. 17/10 1857).

kattuja virkoja hoidetaan huonosti ja että joidenkin hyvien pastoraattien avulla on houkuteltava lahjakkaita miehiä kirkon palvelukseen. Tämä oli ollut jo Tengströmin ja hänen aikaisensa tuomiokapitulin käsitys asiasta (Anthoni, mt. II s. 125—129). Bergenheim, joka kiinnitti erityistä huomiota papiston palkkauksessa vallitsevan epäsuhtaan poistamiseen, lausuntoissaan sekä kannatti että vastusti jakoa sen mukaan, miten seurakunnat kulloinkin saivat asian järjestetyksi. Arkkipiispan kantaa valaisee hänen katsauksensa synodaalikokouksessa 1864 (Prestmöter i Åbo 1864 s. 10—11). Mainittakoon jo tässä, että Renvall 1870-luvulta lähtien, johon mennessä seurakuntajakoja oli runsaasti suoritettu, usein suhtautui kielteisesti niitä koskeviin anomuksiin. Ks. esim. TTA ptk. 6/11 1879, 21/3 1881, 16/9 1881, 19/1 1883, 5/4 1883, 18/6 1883.

mutta myös vaikeimpia, koska erimielisyyttä ilmeni sekä yleisperiaatteista että henkilökysymyksistä.

21. päivänä elokuuta 1786 annetun kuninkaallisen kirjeen mukaan¹ oli kirkkoherranvirkoja täytettäessä kiinnitettävä huomiota ensi sijassa hakijan jumalanpelkoon sekä siveään ja vakavaan käytökseen. Näiden edellytysten puuttuessa ei ehdollepano voinut tulla kysymykseen, mutta »muuten tuli ainoastaan ansion ja taidon antaa toiselle etusija toisen edellä». Taidolla tarkoitettiin tällöin oppia ja virantoimituksessa tarvittavia tietoja, ansiolla saatua kokemusta.

Tuomiokirkkojen ja suurempien seurakuntien papeiksi oli asetettava vain miehiä, jotka »olivat tehneet itsensä yleisesti tunnetuiksi erityisestä opista ja taidosta», mutta jotta ansioituneiden kappalaistenkin vanhuus tulisi turvatuksi, oppineisuudesta voitiin tinkiä pieniin seurakuntiin vaaliehdotuksia tehtäessä. Jotta eri ylennysperusteille voitaisiin tehdä oikeutta, ryhmitettiin kunkin hiippakunnan seurakunnat kolmeen luokkaan². Käytännössä tämä johti siihen, että suoritettaessa ehdollepanoja ensimmäisen luokan kirkkoherran virkoihin ratkaiseva arvo annettiin oppineisuudelle, mutta muissa luokissa sekä kaikissa kappalaisen viroissa pantiin pääpaino ansioon, minkä suuruus määriteltiin lähinnä virkavuosien lukumäärän mukaan³.

Täten oli helppo määrittää hakijoiden ansion suuruus, mutta menettely ei tehnyt oikeutta seurakunnan eduille, eikä se Turun tuomiokapituliakaan tyydyttänyt. Erityisesti Renvall ja G. E. Eurén vaativat huomion kiinnittämistä hakijoiden toiminnan laatuun⁴. Tämä ilmeni selvästi keskusteltaessa arkipiispa Bergenheimin tekemästä ehdotuksesta, että lääninrovastien tulisi liittää pappien hakupapereihin oma lausuntonsa, joka ehdollepanoja tehtäessä otettaisiin huomioon. Arkipiispaan

¹ Sisältyy julkaisuun Utdrag utur alla ifrån 1783 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer. Stockholm 1803.

² Jacob Tengström, Afhandling om presterliga tjenstgöringen och aflöningen i Åbo Erkestift I s. 510—516.

³ Ingman, mt. s. 118—131.

⁴ RK I 1 Vaaliehdotuksessa noudatettavia periaatteita koskeva konsepti.

yhtyen Renvall piti tällaista lausuntoa tarpeellisena, mutta oli sitä mieltä, että tuomiokapitulin tulisi se antaa, koska sillä jou-
tuessaan jatkuvasti tekemisiin alaistensa pappien kanssa oli
tehtävään parhaat edellytykset. Enemmistö yhtyi Renvalliin,
ja vain Heikel oli täysin arkkipiispan kannalla ¹. Vaikka koko
tuomiokapituli oli itse asian takana, ei tämän jälkeenkään oman
hiippakunnan pappien virkatoiminnasta annettu vaaliehdoille-
panoa varten mitään arvostelemaa lausuntoa.

Ehdollepanoja laadittaessa ja niistä äänestettäessä Renvall
ennen uuden kirkkolain voimaantuloa yleensä asetti virkavuuo-
sien edelle papinvirassa osoitetun todellisen pystyvyyden ja
opilliset ansiot, kiinnittäen myös erityistä huomiota julkaisui-
hin sekä muihin osoituksiin siitä, että asianomainen jatkuvasti
harrasti tieteellistä toimintaa ². Vaikka muutkin tuomiokapitu-
lin jäsenet periaatteessa olivat samaa mieltä, virkavuodet kui-
tenkin useimmissa tapauksissa lopulta ratkaisivat vaalisijan
etenkin toisen ja kolmannen luokan kirkkoherranvirkoihin ³.
Oli vaikea päästä siitä käsityksestä, että työssä harmaantu-
neen papin tai opettajan ansiot oli korvattava parempituloisella
paikalla siitä riippumatta, pystyikö hän sitä hoitamaan vai ei.

Uuden kirkkolain määräykset vaaliehdotusten tekemisestä
olivat pääasiassa samat kuin edellä mainitussa kuninkaalli-
sessa kirjeessä, mutta pastoraattien luokittelu oli poistettu ⁴.
Eräitä harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta oli kaikkia vaali-
ehdotuksia tehtäessä aina noudatettava samoja perusteita.
Kirkkolakiin sisältyi lisäksi määräyksiä, joista selvästi kävi

¹ TTA ptk. 22/3 1854.

² TTA ptk. 29/3, 5/9 1854, 28/3 1863, 5/7 1867. Tapauksia, jolloin Ren-
vall ei halunnut antaa ehdokassijaa sen vuoksi, että asianomainen ei elä-
mäntavaltaan ollut nuhteeton tai oli muuten sopimaton hakemaansa vir-
kaan: ptk. 1/4 1857, 9/6 ja 19/7 1876, 2/8 1894. 9/11 1853 hän samasta
syystä vastusti pappisvihkimyksen myöntämistä eräälle henkilölle. Jos-
kus hän kuitenkin on antanut virkavuosillekin ratkaisevan merkityksen,
esim. ptk. 27/9 1854, 15/8 1866.

³ Ingman, mt. s. 131.

⁴ Renvall oli tuomiokapitulissa vielä v. 1865 luokkajaon kannalla,
koska katsoi sen edistävän teologian harrastusta papiston keskuudessa
ja siten olevan sekä papiston että seurakuntien edun mukaista, mutta
samalla hän kuitenkin herätti kysymyksen, oliko tarkoituksenmukaista,
että pastoraattien luokittelu tapahtui niistä saatavien tulojen perus-
teella. TTA ptk. 1/3, 13/12 1865.

ilmi, ettei ansiota ja virkavuosien lukumäärää tullut samastaa¹.

Renvallin tullessa tuomiokapituliin oli sekä kirkossa että koulussa voimassa indigenaattioikeus, jonka mukaisesti kussakin hiippakunnassa syntyneillä ja papiksivihityillä oli etuoikeus sen virkoihin². Tämä määräys rajoitti huomattavasti sekä yksityisen mahdollisuutta hakea elatustansa mistä halusi että seurakunnan oikeutta saada paras mahdollinen pappi, koska kilpailijoiden lukumäärä täten vähentyi. Tuomiokapitulilta voitiin kuitenkin anoa oikeutta virkojen hakemiseen toisen hiippakunnan alueelta. Niissä harvoissa tapauksissa, joita Renvallin aikana oli esillä, hän aina puolsi tehtyä anomusta³. Indigenaatti olikin voimassa viimeisiä vuosiaan, sillä senaatti antoi jo Tammikuun valiokunnalle esityksen sen kumoamisesta. Omaa puheenvuoroa käyttämättä Renvall siellä äänesti esityksen puolesta, jota vain yksi valiokunnan pappisjäsenistä vastusti⁴. Hallitus valmisti sitten vuosien 1863—64 valtiopäiville asiasta arm. esityksen, joka pienin muutoksin hyväksyttiin. Asetus indigenaatin lakkauttamisesta annettiin 2. päivänä huhtikuuta 1864⁵.

Pappissäädyn privilegioissa 16. päivästä lokakuuta 1723 oli määrätty, että papin leski ja alaikäiset lapset saivat armovuoden, joka laskettiin alkavaksi miehen kuolemaa seuranneesta vapunpäivästä⁶. Säällittävissä tapauksissa leskellä oli oikeus

¹ Ingman, mt. s. 234—236; 1869 KL 165, 174—176 §.

² 17/4 1849 annettu asetus pappistutkinnosta.

³ TTA ptk. 18/9 1858. Lehtorit W. E. Neovius, G. F. Helsingius ja F. W. G. Hjelt vastustivat arkkihiippakunnassa vallitsevan pappispulan vuoksi erään pappismiehen anomusta saada siirto Kuopion hiippakuntaan, lehtorien Heikelin, Renvallin ja Bergenheimin ollessa sitä mieltä, että anomusta ei tällaisin perustein voitu evätä. Toisen kerran vastaavanlainen asia oli esillä 9/1 1861, jolloin käsiteltiin tohtori C. E. Grönlundin anomusta saada hakea Vaasan lukioon, vaikka hänellä oli indigenaattioikeus Porvoon hiippakunnassa. Yhtyen K. K. Tigerstedtin lausuntoon, jossa todettiin Grönlundin siirtymisen vain olevan eduksi hiippakunnalle, jos tämä oli kanssahakijoitaan etevämpi, Renvall puolsi tehtyä anomusta. Hjelt ehdotti sen hylättäväksi sillä perusteella, että omassa hiippakunnassa oli kylliksi päteviä hakijoita virkaan, samoin arkkipiispa, joka vetosi pappisprivilegioiden määräyksiin.

⁴ Protokoller förda i det Utskott af Finlands fyra Stånd . . . s. 197.

⁵ Ingman, mt. s. 188—189.

⁶ Kunink. kirje 28/1 1697. Samling af Författningar och Stadgar s. 83.

pyytää ylimääräistä armovuotta, ja tuomiokapitulin oli tällöin annettava lausuntonsa anomuksesta ¹. Renvallin lehtori-kautena näitä tapauksia oli muutamia. Hän yhtyi tällöin periaatteessa G. E. Euréniin, joka tuomiokapitulissa joutui esittämään kantansa ennen Renvallia. Pitäen sekä seurakunnan että tulevan viranhoitajan etujen vastaisena, että seurakunta edellisen papin kuolinpesästä huolehtiessaan joutui olemaan vuosikausia ilman vakinaista sielunhoitajaa, Eurén ei hyväksynyt koko armovuosijärjestelmää, vaan luki sen »muinaisajoilta periytyneiden kummallisuuksien» joukkoon. Jyrkkänä periaatteen miehenä hän suhtautui aina yhtä kielteisesti anomuksiin. Renvall sen sijaan joskus puolsi niitä ja kävi tässä suhteessa anteliaammaksi itse tuomiorovastiksi tultuaan. Puheenvuoroista käy ilmi, että hän on harkinnut kunkin tapauksen erikseen ja ottanut selville, missä apu todella oli tarpeen vaatima ².

Tuomiokapitulin jäsenenä Renvall joutui kuulustelemaan papiksi aikovia ja pastoraalitutkinnon suorittajia sekä ratkaisemaan, milloin oli myönnettävä vapautus jostakin tutkinto-vaatimuksesta. Ollen kokeita arvostellessaan varsin kohtuullinen Renvall hyväksyi joskus heikkojakin suorituksia, jos asianomainen muuten hänen mielestään oli sopiva papinvirkaan ³. Hänen taistelunsa pastoraalitutkinnon puolesta v:n 1864 synodaalikokouksessa ⁴ sekä hänen kantansa vaaliehtoituksia tehtäessä osoittavat kuitenkin, ettei hän suinkaan pitänyt vähäarvoisena pappien opillista harrastusta. Niinpä hän toisin kuin tuomiokapitulin jäsenet yleensä puolsi virkavapauden myöntä-

¹ Kunink. kirje 6/11 1761. Samling af Författningar och Stadgar s. 84.

² Eurén ehdotti hylättäväksi sekä Isonkyrön kirkkoherran K. E. Hällforsin (ptk. 16/8 1854) että Vaasan ja Mustasaaren kirkkoherran B. Frosteruksen (ptk. 26/11 1856) perikunnan anomukset ylimääräisistä armovuosista. Renvall yhtyi häneen edellisessä tapauksessa, mutta kannatti yhden ylimääräisen armovuoden myöntämistä Frosteruksen leskelle, koska vainaja ei ollut kantanut kaikkia maksuja, joihin hänellä oli oikeus. Muut tuomiokapitulin jäsenet kannattivat tehtyjä anomuksia. Näitä juttuja oli esillä vielä mm. 19/12 1866 ja 21/5 1896. Toisinaan Renvall ylimääräisten armovuosien sijasta suositteli raha-avustuksen myöntämistä papin kuolinpesälle: ptk. 8/11 1865, 13/11 1867.

³ Renvall ehdotti kokeet hylättäväksi esim. 28/9 1853, 23/11 1853. Heikkoja suorituksia hän hyväksyi esim. 18/1 ja 3/4 1860, 14/6 1866.

⁴ Prestmötet i Åbo 1864 s. 95—113.

mistä jatko-opintoja tai kirjallista työtä varten¹. Suomenkielen taidon vaatimuksista hän sen sijaan ei suostunut tinkimään, vaan tuomiokapitulilla piti, kuten hän kerran lausui, »ehdottomasti olla täysi varmuus siitä, että sen seurakunnan palvelukseen lähettämällä opettajalla on kyky saarnaajana yksinkertaisesti ja selvästi jakaa oikein Totuuden sanaa maamme luterilaisen asujamiston kummallakin kielellä»². Sen vuoksi oli jokaisen papiksi aikovan suoritettava asetusten mukaiset julkiset saarnanäytteet ja kirjoituskoe myös suomeksi, eikä Renvall suostunut tekemään poikkeusta edes teologian kandidaattien suhteen, jotka muuten olivat vapautetut tuomiokapitulin edessä suoritettavista tutkinnoista³. Renvallin jyrkkyys tässä kohden johtui hänen omaksumistaan kansallisista mielipiteistä, mutta toisaalta siinä samalla ilmeni uusi käsitys papin tehtävästä seurakunnassa. Voidakseen lähestyä kansaa ja todella palvella sitä hengellisissä asioissa papin täytyi välttämättä osata sen omaa kieltä.

Muutenkin Renvall pyrki kaikin tavoin edistämään *suomenkielisen ja -mielisen, kansan tarpeita ymmärtävän virkamiehistön kasvattamista*. Kouluasioiden käsittely 1850- ja 1860-luvulla tarjosi siihen monta hyvää tilaisuutta. Hän puolsi uusien suomenkielisten oppikirjojen käytäntöönottamista⁴ sekä äänesti virkoja täytettäessä niihin suomalais-kansallisista harastuksistaan tunnettuja miehiä, mikäli nämä muuten olivat pystyviä⁵. Renvallin ehdotuksesta tuomiokapituli esitti lausunnossaan tamperelaisten anomuksesta saada kaupunkiinsa yläalkeiskoulu, että siitä tehtäisiin suomenkielinen, vaikka itse anomuksessa ei opetuskielestä mainittu mitään⁶. Ehdotustaan Renvall perusteli sillä, että uusi koulu voisi tarjoamalla maa-

¹ TTA ptk. 14/9 1853, 15/6 1853, 12/10 1864, 14/7 1869.

² TTA ptk. 9/11 1853.

³ TTA ptk. 9/11 1853, 18/1 1854, 7/6 1854. Aivan ehdottomasti Renvall ei tässäkään pitänyt kiinni lain kirjaimesta, jos hakija uudessa virassaan ei ollenkaan tarvinnut suomenkieltä. Täten hän esim. suostui antamaan ehdokassijan ruotsinkielisen Munsalan kappalaisen virkaan F. Östringille, joka ei ollut kielikoetta suorittanut. TTA ptk. 27/9 1854.

⁴ TTA ptk. 19/10 1864.

⁵ TTA ptk. 5/1 1853 (A. Lilius), 25/4 1855 (A. Kihlman), 1/12 1858 (Y. S. Yrjö-Koskinen).

⁶ TTA ptk. 17/3 1858.

seudun lahjakkaille pojille mahdollisuudet korkeamman opetuksen saamiseen edistää sivistyksen tekemistä koko kansan asiaksi ja siten tulla huomattavaksi tekijäksi maan sivistyselämässä. Tuomiokapitulin päätös ei ollut yksimielinen lehtori Hjeltin vastustaessa kyseisen koulun perustamista ja arkkipiispan vaatiessa ruotsia sen opetuskieleksi. Vaikka lisäksi sittemmin senaatin enemmistö ehdotti anomuksen hylättäväksi, määrättiin 13. päivänä huhtikuuta 1859 annetulla käskykirjeellä, että Tampereelle oli perustettava samanlainen suomenkielinen yläalkeiskoulu kuin Jyväskylässä jo oli ¹.

Vielä ankarampi kielikiista syntyi tuomiokapitulissa, kun oli annettava lausunto sen komitean mietinnöstä, joka useiden Tammikuun valiokunnan jäsenten, mm. Renvallin, anomuksesta oli toukokuussa 1862 asetettu harkitsemaan, miten suomenkielen asema virastoissa ja oikeuksissa olisi järjestettävä. Mietinnössä todettiin, että maan virallinen kieli oli joko suomi tai ruotsi, mutta koska virkamiehet eivät osanneet riittävästi suomenkieltä, reformi oli aloitettava kouluista ja yliopistosta. Kuitenkin ehdotettiin, että suomenkielisiä kirjoituksia heti saataisiin jättää virastoihin ja oikeuksiin ja että virkamiehet, jotka tätä kieltä osaavat, oikeutettaisiin sitä käyttämään helpommissa jutuissa, mutta ajankohtaa, josta lähtien olisi pakko antaa suomenkielisiä asiakirjoja, ei tarkemmin määrätty. Elias Lönnrotin, Z. J. Cleven ja K. K. Borgin vastalauseessa sen sijaan ehdotettiin, että tuomarinvirat suomenkielisillä paikkakunnilla annettaisiin ainoastaan sellaisille henkilöille, jotka viiden vuoden kuluttua toimittavat suomenkielisiä pöytäkirjoja. Toisessa vastalauseessa, jonka olivat esittäneet kihlakunnantuomarit A. E. Stråhlman ja K. F. Forsström, ehdotettiin määrääjäksi kymmenen vuotta ².

Asian tullessa esille Turun tuomiokapitulissa siitä oli jo paljon julkisuudessa keskusteltu puolin ja toisin. Mielipiteet olivat täälläkin jyrkästi vastakkain enemmistön yhtyessä komitean mietintöön muuten, paitsi mikäli oli kysymys suomenkielisten toimituskirjojen saamisesta. Tässä suhteessa kannatettiin

¹ Viljo Hytönen, Suomalaista sivistystaistelua 1858—1908 s. 20—22.

² Th. Rein, J. V. Snellmanin elämä II s. 432—438.

Stråhlmanin ja Forsströmin vastalauseita. Arkkikiispa yhtyi eräin pienin varauksin enemmistöön. Eriävällä kannalla olivat lehtorit F. W. G. Hjelt ja W. E. Neovius, joiden mielestä komitea jo oli mennyt liian pitkälle, sekä Renvall, joka taas piti tuomiokapitulin enemmistön päätöksessä tehtyjä myönnytyksiä aivan riittämättöminä. Puheenvuorossaan hän sanoi täysin yhtyvänsä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Suomettaressa esittämään julkilausumaan, jossa vaadittiin suomenkielen aseman parantamista kouluissa ja yliopistossa sekä esitettiin yksityiskohtainen ehdotus uudistusten asteittaisesta toteuttamisesta oikeuslaitoksessa ja virastoissa siten, että viimeistään 13 vuoden kuluttua suomi olisi »kaikkein ylempäin ja alempain oikeutten ja virkakuntien kuin myös kaikkien virka- ja palvelusmiesten virallinen kieli»¹. Tuomiokapitulin lausuntoon Renvallin mielipide ei suoranaisesti vaikuttanut, koska kukaan ei häntä kannattanut². Seuraavan vuoden alussa pyydettiin tuomiokapitulilta jälleen lausuntoa siitä yksityiskohtaisesta ehdotuksesta, jonka senaatti oli laatinut Aleksanteri II:n 1. päivänä elokuuta 1863 antaman kielireskriptin johdosta. Asiaa käsiteltäessä Renvall oli valtiopäivillä eikä näin ollen osallistunut keskusteluun. Tuomiokapitulin lausunto olikin tällä kertaa sisällykseltään huomattavasti varovampi kuin edellisellä kerralla, jolloin Renvall oli ollut läsnä³. Myöhemmin hän joutui vielä valtiopäivillä käsittelemään samaa asiaa.

V. 1868 käytiin tuomiokapitulissa vielä pitkä keskustelu kieliasista hallituksen pyydettyä sen lausuntoa talonpoikaissäädyn anomuksesta, että suomenkielestä tehtäisiin vallitseva opetuskieli kaikkiin oppikouluihin puhtaasti suomalaisella alueella ja että Turun yläalkeiskoulun toinen osasto muutettaisiin suomenkieliseksi ja Helsingin normaalikouluun perustettaisiin suomalainen osasto. Tuomiokapitulin enemmistö, johon nyt arkkikiispakin kuului, hyväksyi jokseenkin sellaisenaan Renvallin yhdessä J. A. Lindelöfin ja K. K. Tigerstedtin kanssa laatiman ehdotuksen, jossa lämpimästi puollettiin anomusta

¹ Suometar 1863 n:o 20.

² TTA ptk. 11/3 1863.

³ TTA ptk. 27/1 1864 sekä kirjekirja B I 137.

sekä esitettiin lisäksi, että yläalkeiskoulujen jatkoksi olisi perustettava suomenkieliset lukiot. Puheenvuorossaan Renvall vielä erityisesti korosti, miten kansa voi tuntea todella omakseen vain sellaisen virkamiehistön, joka puhuu sen omaa kieltä, ja siten häviää eri yhteiskuntaluokkien väliltä niitä erot-tava syvä juopa. Korkeamman sivistyksen suomalaistuminen ei suinkaan ole mikään kulttuurivaara, kuten oli väitetty, vaan päinvastoin sivistys voi kehittyä elinvoimaiseksi vain kansan-kielisenä ja imien voimaa yhteydestä itse rahvaaseen. Asian käsittely kokonaisuudessaan osoittaa, että Turun tuomiokapi-tulissa ruotsinmielisten F. W. G. Hjeltin ja W. E. Neoviuksen vastustuksesta huolimatta Renvallin edustama suomenmielinen suuntaus 1860-luvun lopulla oli voimistunut. Erityisesti on syytä panna merille arkkipiispa Bergenheimissa tapahtunut muutos ¹.

Kielikiistat tuomiokapitulissa loppuivat kokonaan sen jäl-keen kun lehtorit lakkasivat olemasta sen jäseniä. Asessorit, jotka seurakuntapappeina elivät lähellä kansaa, ymmärsivät sen tarpeita aivan toisella tavalla kuin koulumiehet. Hjelt tosin palasi tuomiokapituliin tultuaan tuomiorovastiksi Renvallin jälkeen, mutta viimeisinä elinvuosinaan hänkin oli käynyt kie-liasiassa maltillisemmaksi ².

Kuten edellä on mainittu, ei kirkollinen lainsäädäntö Ren-vallin tullessa tuomiokapitulin jäseneksi vielä tehnyt periaat-teellista eroa *papin ja opettajan* välillä, vaan koulunopettajilla oli oikeus siirtyä kirkon palvelukseen sekä lukea virkavuo-siksi koulussa palvelemansa aika ³. 1800-luvun puoliväliin tul-taessa ruvettiin yhä selvemmin tajuamaan, että tässä oli ky-seessä kaksi eri alaa ja että papiksi aikovalta sen vuoksi täy-tyi vaatia nimenomaan teologista sivistystä. Tämä tuli näky-viin selvästi jo Nordströmin kirkkolakiehdotuksen johdosta annetuissa lausunnoissa ⁴. Renvall, joka itse siirtyi koulusta

¹ TTA ptk. 18/4 1868.

² Österbladh, mt. II s. 512.

³ Ks. s. 99.

⁴ Virastoista mm. Vaasan hovioikeus ja Turun tuomiokapituli, yksityi-sistä henkilöistä C. G. von Essen kiinnittivät huomiota tähän seikkaan. TTA I I 28, 29 Kirkkolakiehdotuksesta annetut lausunnot.

kirkon virkaan, näyttää vanhan kirkkolain aikana pitäneen kiinni entisestä käytännöstä. Kiistanalaisissa tapauksissa hän oli valmis helpottamaan koulumiesten pääsyä papinvirkaan¹. Uuden kirkkolain astuessa voimaan opettajat menettivät tämän siirtymisoikeuden, joten kaikilta papiksi aikovilta siitä lähtien vaadittiin todistus jumaluusopillisessa tiedekunnassa suoritetusta tutkinnosta².

Eräs ilmaus luterilaiselle yhtenäiskulttuurille ominaisesta maallisen ja hengellisen elämänpiirin yhteensulautumisesta oikeudenkäytön alalla oli, että maallinen oikeus määräsi eräistä rikkomuksista rangaistukseksi *julkiripin*³. Uskonnollisten vaatimusten sisäistyessä ruvettiin vaatimaan maallisten viranomaisten määräämän kirkkorangaistuksen poistamista. Jo Nordströmin kirkkolakiehdotuksen arvosteluissa kiinnitettiin tähän huomiota, mm. yliopiston ja C. G. von Essenin lausunnoissa⁴. Asia otettiin esille Turun synodaalikokouksessa v. 1859. Ensimmäisen puheenvuoron käytti Renvall, joka todeten pakollisen kirkkorangaistuksen loukkaavan kirkon elinprin-

¹ Puoltaessaan v. 1859 kreikkankielen lehtorin Gustaf Cannelinin anomusta saada suorittaa pastoraalitutkinto, vaikkei ollut toiminut papinvirassa, Renvall perusteluissaan nimenomaan viittasi vallitsevaan lainsäädäntöön, joka ei tehnyt eroa koulun ja seurakunnan opettajan välillä. Tuomiokapitulin enemmistö, johon mm. lisäjäsen F. G. Hedberg kuului, oli samalla kannalla (ptk. 31/5 1859). Sama kysymys tuli esille kymmenkunta vuotta myöhemmin sen johdosta, että rehtori A. F. Rosendal ja lehtori L. L. Laurén, jotka molemmat olivat tuomiokapitulissa suorittaneet opinnäytteet teologian lehtorin virkoja varten, anoisivat pappisvihkimystä ilman pappistutkinnon suorittamista. Edellinen oli lisäksi jonkin aikaa ja jälkimmäinen vakinaisesti hoitanut teologian lehtorin virkaa. Nytkin Renvall puolsi anomusta perustellen kantaansa hakijoiden tutkintojen ja virkatoiminnan laadulla. Tällä kertaa ei kuitenkaan ollut kysymys opettajista yleensä, vaan henkilöistä, jotka jo aikaisemmin olivat tuomiokapitulille osoittaneet omaavansa tarpeelliset teologiset tiedot (ptk. 24/2 ja 13/3 1869). Tuomiokapitulin pöytäkirjoista löytää myös esimerkkejä tapauksista, jolloin Renvallin mielestä suoritukset papinvirkoja varten antoivat samalla pätevyyden kouluvirkoihin, esim. ptk. 20/10 1852, 15/12 1854.

² Renvallin suhteesta kirkon ja koulun eroa koskeviin kysymyksiin lähemmin VIII luvussa.

³ 1686 KL 9: 1—3. Kirkkorangaistusta koskevista yksityiskohtaisista määräyksistä ks. lähemmin Samling af Författningar och Stadgar s. 26—31.

⁴ TTA I I 28, 29.

siippejä asettui sitä jyrkästi vastustamaan. Yksimielisesti kokous päättikin esittää sanotun rangaistuksen poistamista kirkkolakiehdotuksesta ja antoi tuomiokapitulin tehtäväksi sitä käsittelevän ehdotuksen jättämisen kirkkolakikomitealle¹.

Muutamia kuukausia myöhemmin tuomiokapituli Renvallin ollessa puheenjohtajana sai käsiteltäväkseen kirkkorangaistusjutun, jossa räikeällä tavalla tuli näkyviin, miten vähän tässä kiinnitettiin huomiota uskonnollisiin näkökohtiin. Asia koski viittä mustalaista, jotka Vaasan hovioikeus oli tuominnut raipparangaistukseen ja sen lisäksi julkirippiin Alavuden kirkossa². Seurakunnan kirkkoherran K. F. Stenbäckin kieltäytyttyä näitä ripittämästä sillä perusteella, että toimitus vain paaduttaisi tuomittuja, kuvernööri oli jättänyt asian tuomiokapitulille toimenpiteitä varten. Vaikka julkiripin käyttö rangaistuksena jo sinänsä oli herättänyt arvostelua, asian teki entistä mutkikkaammaksi se, että tuomitut eivät olleet minäkään seurakunnan jäseniä. Ainoastaan lehtori Hjelt paheksui Stenbäckin menettelyä ja vaati tuomiokapitulia velvoittamaan hänet toteuttamaan lainvoiman saaneen tuomion. Muut sen sijaan olivat sitä mieltä, että mustalaiset eivät olleet kirkkokurin alaisia ja että kirkkorangaistus olisi vaihdettava Alavuden kirkossa luettavaan kuulutukseen. Keskustelussa Renvall yhtyi lehtori Heikeliin, joka piti tuomioistuimen oikeutta määrätä syntien anteeksisaamisen julistamista koko synninpäästön pilkkaamisena. Todettuaan vielä, että tuomioistuimen vaatimusten toteuttaminen johtaisi siihen, että kirkko pakotetaan ottamaan yhteyteensä jäseniä toisin kuin Kristus on käsenyt, Renvall esitti, että tuomiokapituli pyytäisi senaattia

¹ Prestmötet i Åbo 1859 s. 140—141. Renvallin kannanotosta kirkkolakiehdotuksen julkisyntisen ripittämistä koskevaan pykälään (7: 4) käy myös ilmi, että hän käsitti ripin puhtaasti sielunhoidolliseksi toimitukseksi ja tarkasteli sitä lähinnä asianomaisen henkilön kannalta. Useiden puhujien vaatiessa v:n 1864 synodaalikokouksessa julkiripin säilyttämistä hän lakiehdotukseen yhtyen oli sitä mieltä, että rikollisella rippii pyytäessään oli oikeus ilmaista, halusiko sen julkiseksi vai yksityiseksi. Prestmötet i Åbo 1864 s. 70—71; Prestmötet i Åbo 1880 s. 191.

² Tuomiokapitulin pöytäkirjassa mainittu Kuortaneen kirkko tarkoittaa silloista Alavuden kirkkoa, Colliander, mt. I s. 32.

alistamaan HKM:n harkittavaksi tämän kirkolliselta kannalta tärkeän asian, jossa yleisen lain määräämät ja kirkolliset vaatimukset olivat joutuneet keskenään ristiriitaan ¹. Asia herätti huomiota laajemmaltikin ja siitä keskusteltiin mm. teologisen tiedekunnan kokouksessa ². Kirkkorangaistuksen poistamisesta annettiin esitys vuosien 1863—64 valtiopäiville. Säätyjen hyväksyttyä sen pienin muutoksin asiaa koskeva asetus julkaisiin 19. päivänä joulukuuta 1864 ³.

Renvallin tullessa tuomiokapitulin jäseneksi sen tehtäviin kuului vielä *lausunnon antaminen painettavaksi tarkoitettusta hengellisestä kirjallisuudesta*. Tällainen holhous oli kaikin puolin vallitsevan luterilaisen yhtenäiskulttuurin mukaista ja perintöä Ruotsin vallan ajoilta ⁴. Täten valvottiin, että kirkkolain tunnustuspykälää noudatettiin ja ettei mitään harhaoppeja voitu painetun sanan avulla levittää. Samalla se oli Nikolai I:n aikana vallinneen suuntauksen mukaista, jolloin pyrittiin määrätietoisesti tukahduttamaan jo ennakolta kaikki sellainen, mikä voisi synnyttää levottomuutta kansassa. Painovapausmääräyksiä tiukennettaessa niihin sisältyi jatkuvasti myös uskonnollisen kirjallisuuden ennakkosensuuri, joka Turun hiippakunnassa oli yliopiston Helsinkiin muuton jälkeen joutunut tuomiokapitulille ⁵.

1850- ja 1860-luvuilla Turun tuomiokapituli yleensä ilman muuta myönsi pyydetyn painoluvan asian vain harvoin jou-

¹ TTA ptk. 30/11, 3/12 1859. Antamassaan reskriptissä senaatti määräsi kihlakunnanoikeuden päätöksen toteutettavaksi. Stenbäckin uudelleen kieltäydyttyä synninpäästöä julistamasta asia joutui jälleen tuomiokapituliin. Tälläkin kertaa Hjelt yksin paheksui Stenbäckin menettelyä ja vaati hänelle vastuuta käyttäytymisestään. Lehtori F. S. Palmrosin ehdotuksen mukaisesti, johon Renvall yhtyi, esitettiin, että vankilan pappi velvoitettaisiin antamaan tuomituille kristinuskon opetusta ja heidät sen jälkeen oikeutettaisiin käymään ripillä lähimmässä kirkossa, ja tieto tapahtumasta oli Alavuden kirkossa julki luettava. TTA ptk. 4/4 1860, päätös kirjekirjassa (B I 127) samalta päivältä.

² V. T. Rosenqvist, Frans Ludvig Schauman I s. 211.

³ Österbladh, mt. I s. 163—166; Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-Kokous 1864 n:o 32.

⁴ Yrjö Nurmio, Suomen sensuuriolot Venäjän vallan alkuaikoina vv. 1809—1829 s. 98—102.

⁵ Erkki K. Osmonsalo, Hallituksen politiikka herännäisliikkeitä kohtaan Aleksanteri I:n ja Nikolai I:n aikana s. 96.

tuessa äänestykseen. Eräs tällainen tapaus sattui syksyllä 1852, jolloin Renvall lausunnossaan F. G. Hedbergin toimittamasta runokokoelmasta »Andeliga sånger» ehdotti siitä poistettavaksi eräitä kohtia opillisista syistä ennen painoluvan myöntämistä ¹. Samoin hän suhtautui »Kristillisestä lapsenkasvatuksesta» nimiseen kirjaseen ². Molemmat tapaukset satuivat pian Renvallin tuomiokapituliin tulon jälkeen. Muulloin hän aina suhtautui myönteisesti anomuksiin, vaikka muut olisivatkin vastustaneet painoluvan myöntämistä. On ymmärrettävää, että hän menetteli näin kysymyksen ollessa pietistihenkisistä kirjoista, kuten piispa Johan Möllerin katekismuksen tai Henrik Renvqvistin suomentaman »Huutavan ääni korvessa»-nimisen hartauskirjan uusintapainoksista ³. Mutta kun hän ei halunnut ryhdyttäväksi toimenpiteisiin Föglössä levitettyjen baptistisia oppeja sisältävien lentolehtisten johdosta, tämä osoittaa hänen olleen periaatteessa sitä mieltä, ettei uskonnollisissa asioissa pitänyt holhota ihmisten mielipiteitä ennakkosensuurin avulla ⁴. Samaa todistaa hänen lausuntonsa Turun pappeinkokouksessa v. 1864 keskusteltaessa toimenpiteistä, joihin olisi ryhdyttävä sanomalehdistössä esiintyneiden kirkonvastaisten hyökkäysten johdosta. Eräiden puhujien vaatiessa sensuurin tiukentamista Renvall nytkin vastusti sitä jyrkästi ⁵.

Käsitysten muuttumista kuvaa myös C. R. Forsmanin synodaaliväitöskirjasta »Pyhain-Palvelus, sen Synty ja Warttuminen» käyty keskustelu. Vanhastaan oli tapana pappeinkokouksissa käsitellä jotakin Augsburgin tunnustuksessa mainittua kysymystä. Kaikki tuomiokapitulin jäsenet eivät pitäneet sopivana, että se tällä kertaa oli kirkkohistorian alalta. Lehtori Hjeltin mielestä tutkimus ei tieteellisistä ansioistaan

¹ TTA ptk. 10/11 1852.

² TTA ptk. 9/3 1853.

³ TTA ptk. 1/12 1852, 31/1 1855. Lehtorit Heikel ja Helsingius sekä arkkipiispa pitivät edellistä opillisesti arveluttavana, Renvall ja Eurén taas olivat painoluvan kannalla. Jälkimmäisessä tapauksessa olivat painolupaa vastaan rehtori F. Hertzberg ja tuomiorovasti J. A. Edman.

⁴ TTA ptk. 12/3 1856.

⁵ Prestmötet i Åbo 1864 s. 162.

huolimatta sopinut keskustelun aiheeksi tilaisuudessa, minne oli kokoonnuttu vaihtamaan ajatuksia »ei kuolleiden luista, vaan mielipiteiden kehittämisestä sekä olosuhteiden mahdollisesta parantamisesta». Väitöskirjan paha virhe oli, ettei se lainkaan ottanut huomioon *Confessio Augustanaa* ja *Apologiaa*, vaan oli yksinomaan kirkkohistoriallinen tutkimus. Renvall taas korosti tekijän oikeutta valita aiheensa kirkkohistorian, etiikan tai dogmatiikan alalta sekä sitä, ettei hänen työssään tarvinnut ottaa huomioon muita vaatimuksia, kuin mitä Jumalan sana, tieteellinen tutkimus ja voimassaoleva laki asettavat. Teokselle myönnettiinkin painolupa, ja synodaalikokousten väitöstilaisuuksissa siirryttiin tämän jälkeen sikäli uusille linjoille, että aiheita ei enää valittu tunnustuskirjoista ¹.

Tuomiokapitulin hengellistä kirjallisuutta koskeva ennakkotarkastus lakkasi 31. päivänä toukokuuta 1867 annetun painoasetuksen perusteella. Siten päättyi eräs hengellisen holhoamisen muoto, jota kirkko vuosisatojen aikana oli harjoittanut.

Erittäin arkaluontoinen tuomiokapitulille kuuluva tehtävä oli niiden henkilöiden käsitteleminen, jotka esittivät *luterilaisuudesta poikkeavia oppeja*. Pöytäkirjoista voi todeta, miten se toisaalta tunsii olevansa sidottu voimassa olevaan lainsäädäntöön, joka vaati pakkotoimenpiteitä näitä vastaan ², ja toisaalta taas halusi myöntää yksilölle oikeuden oman vakaumuksen muodostamiseen. Etenkin tuotti vaikeuksia suhtautuminen baptismiin, jota 1850-luvun puolivälistä lähtien esiintyi Föglössä Ahvenanmaalla sekä 1870-luvulta lähtien etupäässä ruotsalaisella Pohjanmaalla, mutta myös jonkin verran Euran tienoilla sekä Tammisaaressa ja sen ympäristössä. 1870-luvun lopulta lähtien oli tuomiokapitulin kuulusteltavana lisäksi lestadiolaisia ja metodisteja.

Alusta pitäen Renvall asettui uskonnollisen suvaitsevaisuuden kannalle ja vastusti pakkokeinojen käyttöä. Periaatteellisen käsityksensä hän ilmaisi pitkässä lausunnossa Föglön

¹ TTA ptk. 6/4 1859.

² 1686 KL 1: 2; 20/3 1735 annettu kunink. asetus (Samling af Författningar och Stadgar s. 2—4).

baptistien asian ollessa esillä maaliskuussa 1858¹. Tuomituaan jyrkästi kaiken suvaitsemattomuuden, joka kohdistui Raamatun tutkimisen pohjalla syntyneisiin uskonnollisiin mielipiteisiin, sekä korostettuaan omakohtaisen vakaumuksen merkitystä Renvall lausui, ettei hän pitänyt erilaisten käsitysten esiintymistä kirkon piirissä vaarallisena. Se nimittäin synnytti mielipiteiden selvittelyä, joka johti yhä syvemmälle totuuteen ja, kuten hän lausui, »vain täten kirkon dogmit välttyvät joutumasta alttiiksi sille kaavoihin kangistumiselle, joka on välttämätön seuraus siitä, että kirkko kuvittelee jo ulkonaisen tunnustuksensa kautta ehdottomasti omistavansa täyden totuuden». Pakkotoimenpiteet vilpittömiä uskonnollisia vakaumuksia vastaan johtaisivat vain siihen, että kirkko menettäisi elinvoimaisen yllykkeen vakavaan uskonnollisuuteen ja toisaalta taas alkuaan kohtuullisina pysyneet mielipiteet tulisivat kärkeistyään sekä aiheuttamaan intohimoja, jotka pian ylittävät harkinnan asettamat rajat. Vaatiessaan täten vapautta erilaisille Raamattuun pohjautuville mielipiteille Renvall antaa arvoa yksilön omakohtaiselle uskonnolliselle vakaumukselle, mutta samalla hänellä on se käsitys, että kirkon opin kehittyminen ei ole pysähtynyt uskonpuhdistukseen, vaan että syvenevä perehtyminen Raamattuun on siihen tuova lisää uusia puolia. Täten hän sovittaa kristinuskoon hegeliläisyydestä tapaa-mansa ajatuksen teesin ja antiteesin kautta kulkevasta tiestä yhä syvempään totuuteen.

Tuomiokapituli asettui periaatteessa samalle kannalle kuin Renvall, joka nuorimpana jäsenenä oli ensimmäisenä joutunut antamaan lausuntonsa. Toistaiseksi päätettiinkin karttaa kaikkia pakkotoimenpiteitä ja veloitettiin vain seurakunnan kirkkoherra ja lääninrovasti keskustelemaan baptistien kanssa. Ei edes F. G. Hedbergin kirjaselle »*Warningsord mot Baptismen med särskildt hänseende till nämnde impoulsers insteg på en trakt af Åland*» annettu painolupaa².

¹ TTA ptk. 24/3 1858. Föglön baptismin vaiheista ks. Ernst Newman, Edvard Björkenheims utveckling till frikyrkoman s. 170—214.

² TTA ptk. 31/5 1858. Päätöksen takana olivat arkkipiispaa lukuunottamatta kaikki tuomiokapitulin jäsenet.

Renvallin tultua tuomiorovastiksi hänen kantansa föglöläisten asiassa muuttui varovammaksi. Oli tietenkin toista esittää mielipiteensä tuntemattomana nuorena lehtorina kuin yhtenä kirkon johtajista, jonka vastuu päätösten seurauksista oli monin verroin suurempi. Kokemus oli lisäksi osoittanut, että baptistit itsepintaisesti yhä pysyivät erikoisopeissaan hyökäten samalla häikäilemättä kirkkoa vastaan ¹. Tästä huolimatta sekä Renvall että arkkiepiispa, joiden epäkiitollisena tehtävänä oli saada eräät tuomiokapituliin kuulusteltaviksi kutsutut baptistijohtajat jälleen omaksumaan kirkon oppi, osoittivat ymmärtävänsä näiden vilpittömää pyrkimystä totuuteen ².

Kuulustelujen jälkeen senaatille lähetettävän kirjelmän sisällyksestä keskusteltaessa Renvall ei kuitenkaan enää yhtynyt lehtori Henrik Heikeliin, jonka mielestä baptisteja vastaan ei tälläkään kertaa pitänyt ryhtyä pakkotoimenpiteisiin. Vaikka Renvall edelleen periaatteessa vastusti uskontopakkoa, ei hänen eikä myöskään tuomiokapitulin enemmistön mielestä voimassa olevia määräyksiä voitu kokonaan jättää huomioon ottamatta, ennenkuin laki oli asianmukaisessa järjestyksessä muutettu. Siksi hän kannatti baptistien asettamista poliisivalvonnan alaisiksi sekä erityisen rukouksen lukemista Föglön kirkossa ³. Toisen kerran hän vielä vuotta myöhemmin kannatti pakkotoimenpiteisiin ryhtymistä föglöläisiä vastaan, jotka sanoin ja teoin edelleen häiritsivät kirkon rauhaa ⁴.

Renvallin kanta Föglön baptistien asiassa osoittaa kokonaisuutena ottaen, että hän myönsi maallikoille oikeuden oman vakaumuksen muodostamiseen uskon asioissa Raamatun pohjalla, mutta sen sijaan hän suhtautui epäillen *yhdistystoiminnan* muodossa tapahtuvaan maallikkotoimintaan. Asia tuli esille tuomiokapitulissa sen johdosta, että senaatti 12/6 1860 oli pyytänyt lausuntoa kappalaisen E. O. Reuterin sisälähetys-

¹ Baptistien kirkkoon kohdistuvasta arvostelusta ks. Newman, mt. s. 15—23.

² TTA ptk. 13/10 1858, 1/6 1859. Pöytäkirjan otteet painettu Akian-der, mt. IV s. 471—482.

³ TTA ptk. 6/7 1859.

⁴ TTA ptk. 5/11 1860.

seuran perustamista koskevan anomuksen johdosta. Tuomiokapitulin lausunto, johon Renvallkin oli yhtynyt, oli kielteinen¹. Tätä on pidetty osoituksena Turun hiippakuntahallinnon piirissä vallinneesta korkeakirkollisesta hengestä ja haluttomuudesta ajan vaatimiin uudistuksiin². Asiasta Turun kontrahetikokouksessa käyty keskustelu osoittaa, että sekä arkkipiispa Bergenheim että Renvall pelkäsivät sisälähetysseuran yhteyteen suunnitellun kolportööri toiminnan vaikuttavan häiritsevästi papin ja seurakunnan välisiin suhteisiin³, eikä Renvall vielä lähivuosiinakaan hyväksynyt maallikoiden oikeutta esiintyä vapaasti sananjulistajina ilman papiston lupaa⁴. Hän näyttää tarkastelleen asioita lähinnä kirkollisen järjestyksen ylläpitämisen kannalta. Eräät käänteet jo tässä, mutta varsinkin tuomiokapitulin seuraavana vuonna antamassa lausunnossa, joka koski hengellisen elämän elvyttämistä seurakunnissa, muistuttavat kuitenkin suuresti J. T. Beckin mielipiteitä kristillisestä yhdistystoiminnasta, johon tämä saksalainen teologi suhtautui kielteisesti⁵. Koska Renvall jo tällöin oli omaksunut Beckin oppi-isäkseen, ei ole mahdotonta, että hän on tältä taholta saanut tukea kristilliseen yhdistystoimintaan kohdistuvalle epäluulolleen ja että tuomiokapitulin lausunnossa näin tuntuu myös »raamatullisen suunnan» vaikutusta.

Työhönsä tuomiokapitulissa Renvall suhtautui vastuuntuntoisesti, ja se on ilmeisesti häntä kiinnostanut siitakin päätellen, että hän vaivautui omakätisesti kirjoittamaan pitkiä lausuntoja pöytäkirjaan. Kirkollisena hallintomiehenä Renvall oli sikäli realiteettien ihminen, että hän aina otti huomioon vallitsevat olosuhteet uudistuksiakin vaatiessaan, mutta samalla hän pyrki toteuttamaan omaksumiaan aatteita. Hänellä oli selvä ohjelma, jonka keskeisiä piirteitä olivat vaatimus kir-

¹ TTA ptk. 9/8 1860.

² Martti Ruuth, Havaintoja uskonnollisesta ja kirkollisesta elämästämme 1860- ja 1870-luvuilla. TA 1910 s. 205—210.

³ TMA TRA 19/9 1861 pidetyn kontrahetikokouksen ptk.

⁴ TMA TRA 20/8 1864 pidetyn kirkkoherrojen kokouksen ptk.

⁵ TMA TTA ptk. 27/11 1861. Tuomiokapitulin kirjekirjassa olevat lausunnot painettu Newmanin teoksen Edvard Björkenheims utveckling till frikyrkoman. Bil. I—II. Ks. esim. s. 6, 8.

kon sisäisestä itsenäisyydestä valtiovallan suhteen sekä oppia että toimintaa koskevissa asioissa, seurakuntien ja yksilöiden hengellisen tarpeen huomioonottaminen ja ainakin jossain määrin hierarkkisten pyrkimysten vastustaminen, suomalaisuuden aatteen toteuttaminen kirkon ja koulun piirissä sekä ajatteluvapauden myöntäminen maallikoille uskonasioissa Raamatun pohjalla. Nämä aatteet hän oli omaksunut kansallisesta ja uskonnollisesta, lähinnä beekiläisestä herätyksestä. Juuri 1850- ja 1860-luvuilla, jolloin hän itse oli mukana kirkollisia uudistuksia suunnittelemassa, hän vanhoilliseksi moititussa Turun tuomiokapitulissa toi voimakkaasti esille näitä näkökohtia.

1860-luvun kirkollisissa komiteoissa

Vanhaluterilaisen yhtenäiskulttuurin alkaessa osoittaa hajomisen merkkejä eivät entiset kirkolliset muodot enää vastanneet tarkoitustaan. Tämä ilmeni selvästi tuomiokapitulissa, jossa tuon tuostakin tuli esille tapauksia, joita ei kirkkolain puitteissa enää voitu ratkaista tyydyttävällä tavalla. Muutenkin oli ilmeistä, että kirkolliselle toiminnalle oli luotava uudet, ajan muuttuneita tarpeita vastaavat muodot.

Kirkkolain ja kirkollisten kirjojen uudistushanke oli tosin ollut vireillä jo vuodesta 1817, mutta toistaiseksi ei mikään silloin asetetuista neljästä komiteasta ollut pystynyt saattamaan työtään päätökseen. Vaikka uudistusintoa kirkon johdon taholta ei suinkaan ollut puuttunut, ajankohta ei vuosisadan alkupuoliskolla vielä ollut sopiva vanhojen katsomusten ollessa liian syvään juurtuneita. Tilanteen muuttuessa vuosisadan puolivälissä kirkko sai johtajakseen miehen, joka tarmokkaasti ryhtyi hoitamaan tätäkin asiaa. Pian arkkikiipaksi tulonsa jälkeen Bergenheim kutsui jälleen kirkolliset komiteat koolle keskustelemaan työssä noudatettavista suuntaviivoista. 1860-luvulla ne uudelleen kokoontuivat tarkastamaan kukin ns. työtätekevän jäsenensä laatimaa ehdotusta. Täten saatiin valmiiksi kirkkolakiehdotus, ja muiden kirkollisten kirjojen valmistuminen siirtyi vuosisadan jälkipuoliskolle, mutta jo nyt suoritettiin niidenkin kohdalla tärkeä esityö.

Kun kirkollisia komiteoita ryhdyttiin täydentämään uusilla jäsenillä niiden jälleen aloittaessa toimintansa, Renvall oli vasta äskettäin muuttanut Turkuun eikä hänen kykyjään silloin vielä tunnettu. Bergenheimillä oli muita ehdokkaita eikä Renvall näin ollen joutunut osallistumaan komiteoiden alustavaan työhön 1850-luvulla. Mutta kun niihin jälleen ennen ehdotusten tarkastamista oli saatava uusia miehiä, määrättiin Turun äskettäin virkaansa astunut tuomiorovasti ensin kirkkolaki- ja sitten katekismuskomiteaan. Myöhemmin hän kuului jonkin aikaa vielä kolmanteen, käsikirjaehdotusta valmistavaan komiteaan. Täten Renvall varsin monipuolisesti osallistui kirkon sisäiseen uudistustoimintaan.

Kirkkolakikomiteaan Renvall ei suinkaan joutunut valmistumattomana. Jo koulumiehenä ollessaan hän oli Vaasassa läheltä seurannut sitä vilkasta keskustelua, jonka Nordströmin kirkkolakiehdotus ilmestyessään herätti Etelä-Pohjanmaan herännäisppien piirissä. Itse hän ei tosin julkisesti puuttunut tähän mielipiteidenvaihtoon, eikä hän edes kirjoittanut nimeään Vaasan ja Mustasaaren papiston ja koulunopettajien ehdotuksesta antamaan arvostelemaan lausuntoon, mutta sen allekirjoittajat olivatkin kaikki papiksivihittyjä miehiä¹. Jotakin osoittaa kuitenkin, että hän toimittamassaan Wasa Tidningissä julkaisi Lauri Stenbäckin nimimerkillä »L. S.» laatiman tätä asiaa koskevan artikkelin, jonka merkitys herännäisppien mielipiteiden muodostumiseen oli varsin huomattava². Turkuun siirryttyään Renvall oli tuomiokapitulissa jo ehtinyt saada runsaasti omakohtaista kokemusta vanhan kirkkolain puutteista sekä muodostaa itselleen käsityksen siitä, mihin suuntaan kirkkolainsäädäntöä olisi kehitettävä.

Renvall määrättiin kirkkolakikomitean jäseneksi v. 1859³,

¹ Kirkkolakikomitean varhaisemmista vaiheista sekä Nordströmin ehdotuksesta annetuista lausunnoista ks. Palmén, mt. s. 35—.

² WT 1847 n:o 35—36.

³ TTA I I 4 Kirkollisten komiteain diaari 28/8 1859. Saman vuoden toukokuussa arkipiispa oli tiedustellut Schaumanilta tämän mielipidettä J. A. Edmanin jälkeen avoimeksi joutuneen paikan täyttämisestä esittämättä omaa ehdokasta. SLS n:o 349 E. Bergenheim 20/5 1859 F. L. Schaumanille.

mutta professori F. L. Schauman, jonka tehtäväksi oli annettu uuden lakiehdotuksen laatiminen, sai työnsä valmiiksi niin myöhään, että komitea voi sen tarkastaa vasta 22/5—13/7 1863 Turussa. Sen puheenjohtajana oli arkkipiispa Bergenheim sekä jäsenenä piispat R. V. Frosterus ja C. G. Ottelin, hovioikeuden asessori J. D. Dahl, professori Schauman, lääninrovastit J. F. Bergh ja A. J. Europaeus sekä Renvall ¹.

Lähettyäessään jo ennen kokousta lakiehdotuksen alkuosan jäsenille tutustumista varten arkkipiispa ilmaisi toivovansa, että komitea voisi Schaumanin ehdotuksen pohjalta siihen tarpeelliset korjaukset tehtyään antaa täydellisen ehdotuksen uudeksi kirkkolaiksi ². Samoin piispa Ottelin oli jo etukäteen ilmoittanut suurin piirtein yhtyvänsä siihen ³. Komitea työskenteli siten, että Schauman luki ehdotustaan, johon tehtiin korjauksia. Kohdat, joista haluttiin lähemmin keskustella, otettiin myöhemmin uudelleen käsiteltäväksi. Pöytäkirjassa ei selosteta yksityisiä puheenvuoroja, joten ei tiedetä, mitä mielipiteitä kukin on esittänyt. Käyttämäänsä Schaumanin ehdotuksen kappaleeseen Renvall on tehnyt lyijykynämerkintöjä, mutta nekään eivät lähemmin valaise hänen kantaansa. Kolmeen kohtaan hän on merkinnyt yhtyvänsä Schaumanin esittämään vastalauseeseen ⁴. Täten hänkin oli sitä mieltä, että pappein- ja kirkolliskokouksia olisi pidettävä, edellisiä joka kolmas, jälkimmäisiä joka kuudes vuosi, mutta enemmistön kannan mukaisesti väliajoiksi määrättiin viisi ja kymmenen vuotta. Tärkeissä periaatekysymyksissä Renvall näyttää, kuten oli odotettavissakin hänen tuomiokapitulissa tekemiensä ratkaisujen nojalla, olleen Schaumanin kannalla. Tämä on syytä erityisesti panna merkille tunnustusta ja kirkkokuria koskeviin lukuihin nähden, joista jo komiteassa keskusteltiin. Päätös ei ollutkaan yksimielinen, sillä rovasti Bergh esitti vastalauseensa molempiin ja lainoppinut jäsen J. D. Dahl kirkkokuria koskevaan lukuun ⁵.

¹ TTA I I 25 Kirkkolakikomitean ptk. 22/5—13/7 1863.

² TTA I I 3 Kirkollisten komiteain diaari 14/4 1863.

³ TTA I I 26 C. G. Ottelin 16/5 1863 E. Bergenheimille.

⁴ RK I 18 Schaumanin kirkkolakiehdotus s. 44, 121, 125.

⁵ Förslag till Kyrkolag för den Evangelisk-Lutherska kyrkan i Stor-

Kirkkolakikomitean saatua työnsä valmiiksi sen ehdotus joutui pappeinkokousten tarkastettavaksi. Turussa se oli esillä syyskuussa 1864 pidetyssä kokouksessa, jonka keskeisin asia se oli. Renvallin tärkeänä tehtävänä oli täällä ehdotuksen puolustaminen ja siinä noudatettujen periaatteiden tunnetuksi tekeminen. Miehekkään rohkeasti hän toi esille kantansa ajoittain varsin kiivaaksi käyneen keskustelun aikana. Käytettävissä olevan lyhyen ajan takia keskustelu rajoitettiin niihin ehdotuksen kohtiin, jotka periaatteellisessa suhteessa erosivat aikaisemmasta kirkkolaista ¹.

Heti lakiehdotuksen ensimmäinen *kirkon tunnustusta* käsittelevä pykälä aiheutti ankaraa arvostelua. Kirkkolakikomitea oli keskustelun jälkeen hyväksynyt pykälälle Schaumanin ehdottaman sanamuodon, joka komitean nimissä julkaistun suomenkielisen ehdotuksen mukaisesti kuului: „Evangelis-lutherilainen seurakunta Suomessa pitää Jumalan pyhän sanan, joka ilmoitettu on vanhan ja uuden testamentin profetaallisissa ja apostolisissa kirjoissa, ainoana ohjeena, jonka jälkeen seurakunnassa kaikki opit ja opettajat ovat tutkittavat ja tuomittavat; ja tunnustaa omakseen sen perustuskäsityksen mainituissa pyhissä kirjoissa annetusta opista, joka on julkaistuna vanhimman kristikunnan kolmessa päätunnustuksessa kuin myös muuttamattomassa Augsburgin tunnustuksessa ja toisissa lutherilaisen seurakunnan niinkutsuttuun sovintokirjaan oteuissa tunnustuskirjoissa» ². Pykälään liittämässään vastalauseessa rovasti J. F. Bergh vaati täsmällisempää määrittelyä Raamatun ja tunnustuskirjojen välisestä suhteesta ³. Komitean tarkoituksena oli täten ilmaista, että Suomen kirkko on

¹ Prestmötet i Åbo 1864 s. 33.

² Evangelis-lutherilaisen seurakunnan kirkkolaki s. 1.

³ Förslag till kyrkolag s. 255.

furstendömet Finland s. 251—252, 255, 257. Kirjeessään J. I. Berghille 3/7 1863 J. F. Bergh totesi kaikkien muiden komiteanjäsenten olevan tyytyväisiä 1 §:ssä olevaan »peruskäsitys» sanaan. Itse hän sitä piti vaarallisenä epätasällisyytenä, jonka avulla tunnustuskirjoista voidaan tinkiä pois (resonera bort) mitä halutaan. Hän sanoi keskustelleensa asiasta katekismuskomitean jäsenen A. G. Borgin kanssa, joka yhtyi häneen tässä asiassa. Kirje HYK:ssa.

luterilainen, ja samalla vapauttaa siitä tunnustuskirjojen kirjaimellisesta sitovuudesta, joka oli ominaista edelliselle kirkkolaille, mutta pykälän sanamuoto herätti tunnetuksi tultuaan suurta tyytymättömyyttä. Sanontaa »tunnustuskirjojen opin peruskäsitys» (grunduppfattning) pidettiin aivan liian epä-määräisenä. Jo v:n 1863—64 valtiopäivillä, joilta oli pyydetty lausuntoa kirkkolakiehdotuksessa noudatetuista yleisistä periaatteista, evankelisiin lukeutuva rovasti E. M. Rosengren vaati lakivaliokunnan mietintöön esittämässään vastalauseessa, että ensimmäinen pykälä olisi hyväksyttävä v:n 1686 kirkkolain mukaisessa muodossa. Muuten asia ei silloin vielä heittänyt huomiota ¹. Seuraavana syksynä kokoontuneissa pappeinkokouksissa se sen sijaan aiheutti erittäin vilkkaan mieliteiden vaihdon ².

Erityisesti evankeliset, jotka korostivat oikean luterilaisen opin merkitystä ³, olivat huolissaan siitä, että tunnustuskirjat uudistuksen johdosta menettäisivät niille kuuluvan aseman. Jo ennen Turun kokousta he neuvottelivat keskenään yhteisestä toiminnasta selvän tunnustuksellisuuden puolesta. Saadakseen apua keskusteluun he pyysivät Kuopiosta tuomiorovasti A. G. Borgia osallistumaan tähänkin tilaisuuteen, mutta hän ei voinut sinne saapua ⁴. Itse kokouksessa heidän puhujansa vaativat, kuten rovasti Rosengren jo edellisten valtiopäivien lakivaliokunnassa, että tunnustusta käsittelevä pykälä olisi säilytettävä vanhan kirkkolain mukaisessa muodossa. Lisäksi F. G. Hedberg luki Perniön rovastikunnan papiston laatiman ja allekirjoittaman kirjelmän, jossa esitettiin sama toivomus. Taiselussaan selvästi ilmaistun tunnustuksellisuuden puolesta evankeliset saivat liittolaisikseen useita heränneisiin kuuluneita pappeja, kuten F. O. Durchmanin, Josef Grönbergin ja C. J. Helanderin, jotka hekin ankarasti arvostelivat komitean ehdotusta. Näin ollen Renvall joutui varsin tiukalle, kun hänen

¹ Prop. och bet. 1863—1864 I s. 572—574; Österbladh, mt. I s. 168.

² Lauri Ingman, K. L. 1 §:n valmistelusta s. 35—57.

³ Ks. s. 90; Takala, mt. II s. 655.

⁴ LEYA E. M. Rosengren 4/5 1864 F. G. Hedbergille; KHS E. M. Rosengren 1/8 1864 A. G. Borgille.

oli selitettävä syitä, jotka olivat johtaneet komitean omaksumaan juuri tämän sanamuodon. Vaikka hän saikin tukea tohtori A. J. Hornborgilta ja eräiltä muilta puhujilta, hänen oli komitean jäsenenä kuitenkin useimmiten oltava äänessä.

Niille, joiden mielestä vanhan kirkkolain 1 § ei kaivannut mitään muutosta, Renvall osoitti sen johtavan kirjainpakkoon ja tunnustuskirjojen merkityksen yliarvioimiseen. Komitean pyrkimyksenä oli säilyttää Raamatun korkea arvo loukkamattomana sekä asettaa tunnustuskirjat oikeaan suhteeseen sen sanaan. Selvitellessään lähemmin tunnustuskirjojen asemaa Renvall totesi niiden ilmaisevan aikaisempien sukupolvien uskonkäsitystä, mutta että tämä ei voi olla samalla tavalla normatiivinen kuin itse Raamattu, koska se on historiallisista olosuhteista riippuva ja voi muuttua Raamatun tutkimuksen edistyessä. Niin kauan kun tunnustuskirjat ovat Raamatun mukaiset, ne on säilytettävä, mutta periaatteessa on tehtävä ero Raamatun ja tunnustuskirjojen sitovuuden välillä. On siis pidettävä kiinni siitä protestanttisen opin mukaisesta käsityksestä, että Raamattu on uskon ja opin ainoa ohje, jonka mukaan tunnustuskirjatkin on arvosteltava. Raamatun ohjeellisuutta korostaessaan Renvall jopa lausui, että luterilaista kirkkoa erotukseksi muista kristillisistä kirkkokunnista voisi oikeammin nimittää »raamatulliseksi» tai vain »evankeliseksi»¹.

Keskustelun jälkeen suoritettussa äänestyksessä komitean ehdotus hylättiin 71 äänellä 38:aa vastaan. Myöhemmin jatkui mielipiteiden vaihtoa, josta ei toisin ajatteleviin kohdistuvia hyökkäyksiäkään puuttunut. Tehtiinpä komitean ehdotuksen puoltajien henkilökohtainen uskokin kyseenalaiseksi, eikä Renvall suinkaan jäänyt tästä arvostelusta osattomaksi². Tärkeätä olisi sen vuoksi tietää, mistä syystä hän tunnustuskysymyksessä asettui Schaumanin kannalle.

Sen valossa, mitä Renvallin suhteesta eriuskolaisiin tiede-

¹ Prestmötet i Åbo 1864 s. 33—62. Renvallin puheenvuorot s. 49—51, 51—52, 53—54, 56—57, 59, 61.

² RK I 4 M. E. Alopaeus 10/10 1864 T. T. Renvallille; LEYA A. G. Borg 14/10 1865 F. G. Hedbergille.

tään, on hyvin ymmärrettävää, että hän tunnustuspykälää laadittaessa omaksui näin vapaamielisen kannan. Vaatiessaan erään baptistijutun yhteydessä yksilölle oikeutta oman uskonnollisen vakaumuksen muodostamiseen Raamatun pohjalla hän oli jo v. 1858 esittänyt samantapaisia mielipiteitä dogmien ja Raamatun suhteesta kuin Turun kokouksessa ¹. Juuri noihin aikoihin hän lueskeli J. T. Beckin teoksia, ja hänen perustelunsa Föglön baptistien asiassa osoittaa sukulaisuutta tämän saksalaisen teologin esittämien mielipiteiden kanssa. Opissaan kristillisestä seurakunnasta Beck korostaa voimakkaasti kirkon tehtävää jumalansanan julistajana sekä teroittaa sitä, että itsekunkin on omaksuttava pelastussanoma persoonallisesti. Tunnustusta ja muita kirkollisia muotoja vastaan hän ei taistele, mutta hän vaatii Raamatun auktoriteetin säilyttämistä seurakunnassa sekä täyden vapauden myöntämistä yksilölle ². Renvallin ja J. T. Beckin perusnäkemyksen välinen yhtäläisyys näissä asioissa on ilmeinen. Eräs Renvallin Turun synodaalikokouksen jälkeen Rantasalmen kirkkoherralle J. F. Berghille lähettämä kirje, jossa hän selvittelee vaikutelmiaan tuosta tilaisuudesta, vahvistaa sitä käsitystä, että edellinen juuri beckiläisen perusnäkemyksensä pohjalta on yhtynyt Schaumanin ehdotuksen sanamuotoon. Kirjeessä Renvall ilmeisesti tietoisena evankelisten ja heränneiden häneen kohdistamasta arvostelusta voimakkaasti korosti, miten uskonvanhurskauden ja Raamatun ehdottoman auktoriteetin omaksuminen oli tärkeämpää kuin oikeaoppisen järjestelmän yksityiskohtainen hyväksyminen ³.

¹ Ks. s. 131.

² Sentzke, mt. s. 112—116.

³ KHS T. T. Renvall 16/9 1864 J. F. Berghille. Renvall kirjoitti mm.: »Muuten en ollut erityisen tyytyväinen siihen. Tunnustuksellisuutta ja valtiokirkollisuutta korostettiin niin voimakkaasti ja ne olivat siinä määrin enemmistön principia moventia, että minusta vaikutti siltä kuin nämä olisi asetettu protestanttisuuden (uskonpuhdistuksen) sekä *muodollisen* (Raamatun ehdoton auktoriteetti) että *materiaaliprinsiipin* (vanhurskauttaminen uskon kautta) yläpuolelle. Nämä viimeksimainitut joutuivat mielestäni usein hyvinkin ahtaalle, ja kuitenkin syvimmän vakaumukseni mukaan riippuu Kristuksen kirkon jatkuva siunaukseksa toiminta *ainoastaan* näiden uskonpuhdistuksen perinsiippien elvyttämisestä *elinvoimaiseksi* totuudeksi ilman mitään ehtoja ja välipuheita eikä kylmästä ja kovasta

Toisesta samoihin aikoihin Juvan kirkkoherralle M. E. Alopaeukselle lähetetystä kirjeestä käy ilmi, että Renvall tunnustuspöytäkirjaa laadittaessa on kiinnittänyt huomiota myös sivistyneistön taholta kirkkoon ja sen oppeihin kohdistuvaan arvosteluun¹. Useiden vuosien aikana hän oli joutunut läheisesti tekemisiin uskonnollisen liberalismien kirkonvastaisten hyökkäysten kanssa, olihan liikkeen ensimmäisiä tukikohtia maassamme juuri Turku². Jo v. 1859 todettiin Renvallin allekirjoittamassa Turun papiston synodaalikokousta varten antamassa lausunnossa kaupungissa havaittavan kirkollista ja uskonnollista välinpitämättömyyttä, joka ilmeni vihamielisenä suhtautumisena kirkkoon sekä papiston arvostelemisena³. Länestä käsin maahamme leviävän liikkeen herättämää mielenkiintoa osoittaa ruotsinmaalaisen, radikaalisen kirkonvastai-

¹ Alkuperäinen kirje on hävinnyt, mutta Alopaeus selosti sen sisällyksen kirjeessään 10/11 1864 J. F. Berghille, jonka mielipiteen siitä hän halusi kuulla. Tämä puolestaan neuvotteli oman ja Alopaeuksen kirjeen johdosta veljensä J. I. Berghin sekä vävynsä Otto Cleven kanssa, joille hän lähetti luettavaksi saamansa kirjeen sekä selosti, mitä Renvall Alopaeukselle oli kirjoittanut. Kukaan näistä Kuopion hiippakuntaan kuuluvista papeista ei hyväksynyt Renvallin kantansa tueksi esittämiä näkökohtia, vaan he olivat kaikki sitä mieltä, että luterilaisiin tunnustuksiin pitäytyminen oli selvästi kirkkolaissa esiintuotava. J. F. Bergh 27/9 ja 5/11 1864 O. H. Clevelle; O. H. Cleve 20/10 1864 J. F. Berghille; J. I. Bergh 11/11 1864 J. F. Berghille, kirjeet KHS:ssa. RK I 4 M. E. Alopaeus 10/10 1864 T. T. Renvallille.

² Juva, mt. s. 175.

³ Prestmötet i Åbo 1859. Bilagor s. 108.

tunnustuksellisuudesta (joka tahtoo olla »mehr lutherisch als Luther selbst» eikä häikäile tuomita kerettiläiseksi jotakin Melanktonia sekä vaatii, että jokaisen, joka tahtoo autuuden periä, on täytynyt viimeistä piirtoa myöten omaksua — ainakin ymmärryksellään, sydämellä vastaanottaminen on vähemmän tärkeä — ortodoksisten symbolien koko dogmaattinen *systemi*). Samoin se ei myöskään riipu jäykästä, olkoonpa vaikka komeastakin valtiokirkollisuudesta (joka luulee pohjan jalkojen alla horjuvan, ellei valtio tue kirkkoa). Miksi on *oleva* niin vaikeaa *täydellä todella* uskoa Jumalan meille ilmoittamaan jumalalliseen totuuteen. Missä usko Kristukseen on voittanut yksilöiden tai kansojen kohdalla, tämä on tapahtunut ainoastaan sen oman *sisäisen* voiman avulla, joka voittaa maailman. Miksi emme kovalla äänellä julistaisi ja sanoisi sekä teoin todistaisi, että kirkolla jo on Kristuksessa, joka on sen pää, se voitonsankari, joka kantaa *kaikkea* voimallisella *sanallaan*? Joka ei *tahdo* totella ja palvella häntä hänen valtakunnassaan, on jo tuomittu, koska ei uskonut ainokaisen Pojan nimeen.»

sen kirjailijan Nils Liljan uskonnollista liberalismia ajavan teoksen »Menniskan, hennes uppkomst, hennes lif och hennes bestämmeelse. Ur naturhistorisk synpunkt betraktad» (ilm. 1857) saama laaja lukijapiiri. Jo muutamia vuosia kirjan ilmestymisen jälkeen Åbo Tidningarin toimittaja mainitsee sen levinneen joka viidenteen turkulaiseen porvariskotiin ¹. Teoksen saavuttaman menestyksen johdosta lehtori Wolmar Renvall, tuomiorovastin veli ², kirjoitti Åbo Tidningariin siitä arvostelun aloittaen täten ensimmäisen vapaamielisen kirjallisuuden aiheuttaman sanomalehtikiistan maassamme ³. Varsinaisen äänenkannattajansa uusi liike sai Åbo Underrättelseristä, jota toimitti itseoppinut kirjankustantaja ja -painaja J. W. Lillja. Vuodesta 1861 lähtien hän lehdessään jatkuvasti arvosteli kirkollisia oloja uskonnollisen liberalismiin hengessä. Hän ei yleensä julkaissut asiasta omia artikkeleitaan, mutta ruotsinmaalaisista lehdistä lainatut kirjoitukset, joihin toimittaja liitti omia huomautuksiaan, osoittivat selvästi, mikä hänen kantansa oli. Lilljan päävaatimuksia olivat vapauden toteuttaminen uskontoa koskevilla kysymyksissä sekä selvän eron tekeminen tunnustuskirjojen sitoman dogmaattisen uskonnollisuuden ja Raamatun todellisen kristillisyyden välillä ⁴.

Uskonnollinen liberalismi oli täten Turussa jo 1860-luvun alussa varsin huomattava tekijä, joka kirkon miesten täytyi ottaa huomioon. On luonnollista, että vastuuta tuntevissa piireissä oltiin vakavasti huolestuneita kirkkoon ja sen perusoppeihin kohdistuvien hyökkäysten johdosta. Tämä ilmeni selvästi samassa Turun synodaalikokouksessa, jossa kirkkolakiehdotusta käsiteltiin ⁵. Käsitykset menettelytavoista vain olivat erilaiset. Sangen yleisesti ajateltiin, että kirkon oli en-

¹ Juva, mt. s. 175—176.

² Liljaa arvostelevien artikkelien laatija, joka käyttää nimimerkkiä »l-r-l», ei ole, kuten Juva (mt. s. 176) otaksuu, Torsten Thure, vaan Wolmar Renvall, jonka nimeen nämä kirjaimet sopivat ja joka sitäpaitsi jo aikaisemmin oli tällä nimimerkillä kirjoittanut ajankohtaisista uskonnollisista kysymyksistä Åbo Underrättelseriin. ÅU 1855 n:o 33, 79, 80, 82—84. HYK T. T. Renvall 5/10 1855 A. Kihlmanille.

³ ÅT 1860 n:o 31—32, 34, 36—38.

⁴ Juva, mt. s. 185—188.

⁵ Prestmötet i Åbo 1864, ks. esim. s. 156—157, 165—167.

tistä tehostetummin pidettävä kiinni tunnustuksellisuudesta. Tällä kannalla olivat evankeliset papit, mutta itse asiassa papiston enemmistö oli heidän takanaan, kuten juuri v:n 1864 synodaalikousten tunnustuspykälää koskevat keskustelut osoittavat¹. Ruotsissa kirkonvastaiset hyökkäykset samoin olivat saaneet papiston enemmistön määrätietoisesti korostamaan tunnustuksen merkitystä². Toiset meillä taas — ja niihin kuului koko kirkkolakikomitea J. F. Berghia lukuunottamatta — olivat sitä mieltä, että tunnustuspykälä olisi saatava niin väljäksi, että sen taakse voivat ryhmittyä nekin, jotka kyllä pitäytyivät Raamattuun, mutta eivät joka kohdassa voineet hyväksyä tunnustuskirjojen sanamuotoa³. Selittäessään kantaansa M. E. Alopaeukselle ja J. F. Berghille Renvall nimenomaan viittasi kirkon vaaranalaiseen tilaan. Käytäessä taistelua itse kristinuskon perusperiaatteista, Raamatun jumallaisesta alkuperästä, ei kristittyjen pitänyt liian jyrkästi korostaa tunnustuksellisia eroavuuksia, vaan päinvastoin heidän tuli liittyä toisiinsa yhteistä vihollista vastaan⁴. Kirkon jatkuva menestyksellinen toiminta ei ollut ensi sijassa kylmän tunnustuksellisuuden eikä valtion kirkolle suoman tuen varassa, vaan riippui kokonaan siitä, voitiinko uskonpuhdistuksen opit uskonvanhurskaudesta sekä Raamatun ehdottomasta auktoriteetista tehdä elinvoimaisiksi totuuksiksi⁵. Beckiläisenä Renvall saattoi tehdä myönnytyksiä liberaalien vaatimuksille tunnustusta koskevassa asiassa taittaakseen täten kärjen heidän hyökkäyksiltään sekä antaakseen toisaalta kirkon piirissä elinmahdollisuudet erilaisille Raamattuun pohjautuville vakaumuksille.

Lakiehdotuksen *kirkkokuria* käsittelevän luvun kirkollisia rangaistuksia käsittelevä pykälä (13: 3) aiheutti samoin pitkän keskustelun. Komitea oli jättänyt siitä pois sakkojen, jal-

¹ Juva, mt. s. 251—253. Samalla kannalla olivat kaikki s. 142 nootissa¹ mainitut papit.

² Ks. tästä lähemmin Sverker Ölander, Anton Niklas Sundberg s. 117—120.

³ Förslag till Kyrkolag s. 120.

⁴ KHS M. E. Alopaeus 10/11 1864 J. F. Berghille.

⁵ KHS T. T. Renvall 16/9 1864 J. F. Berghille.

kapuun ja muiden ulkonaisten rangaistusten lisäksi kirkosta erottamisen ja ehtoolliselta poissulkemisen. Kirkkokurin löyh-
tymistä peläten E. M. Rosengren, F. O. Durchman, J. Grönberg,
F. W. Fredrikson sekä useat muut eri herätysliikkeitä edusta-
vat papit vaativat joko molempien viimeksimainittujen rangais-
tusten tai ainakin toisen niistä säilyttämistä edelleen kirkko-
laissa. Jouduttuaan tällä kertaa melkein yksin puolustamaan
komitean ehdotusta Renvall myönsi, että kirkosta erottaminen
oli Raamattuun perustuva rangaistusmuoto, jota oli seurakun-
nan alkuaikoina käytetty ja tullaan taas käyttämään, kun
Herra saa kirkon puhdistetuksi kaikesta epäaidosta (falskt
sken). Maallistuneessa kirkossa, joka on läheisesti liittynyt
valtioon, sitä sen sijaan ei oikeudenmukaisesti voida toteuttaa.
Sitä osoittaa sekin, että kirkosta erottamista ei meillä ollut
käytetty, vaikka tämä rangaistus sisältyi v:n 1686 kirkkola-
kiin. Ehtoolliselta poissulkemiselle sensijaan ei Raamatusta
tuomiorovasti Renvallin mielestä saanut mitään tukea. Seura-
kunnan jäseniltä ei voitu kieltää tämän enempää kuin muiden-
kaan armonvälineiden käyttöä. Eräiden puhujien vedotessa Paa-
valin ohjeisiin 1 Kor. 11:nnessä luvussa hän osoitti, ettei siinä
suinkaan ollut kysymys seurakunnan oikeudesta tutkia jäsen-
tensä kelvollisuutta tai kelvottomuutta, vaan yksityisen ehtool-
lisvieraan ja Jumalan välillä tapahtuvasta selvityksestä. Tär-
kein keino hairahtuneen ojentamiseksi kirkossa oli Jumalan
sana. Asiasta äänestettäessä kokouksen enemmistö vaati
molempien rangaistusmuotojen säilyttämistä¹.

Renvallin kanta tässä aikoinaan paljon huomiota herättä-
neessä asiassa saa lisävalaisua kirjeestä, jonka A. W. Ingman
kokouksen jälkeen lähetti F. O. Durchmanille. Siinä Ingman,
joka ei itse ollut Turussa läsnä, sanoo kirkkokuriasiassa sitä
Uuden Testamentin valossa harkittuaan liittyvänsä Renvalliin.
Koska sitomis- ja päästämisavain ei ollut virkaan perustuva
toimitus, vaan henkivoima (en andemakt), ei kirkon tuolloisen
alennustilan aikana siitä erottamista voitu käyttää rangaistuk-
sena. Samoin Ingman ei hyväksynyt ehtoolliselta poissulke-

¹ Prestmötet i Åbo 1864 s. 73—88. Renvallin puheenvuorot s. 74—75,
77—79, 82—83, 88.

mista. Moitittuaan korkeakirkollisia uusluterilaisia siitä, että he panivat pääpainon ulkonaiseen muotoon ja kirkolliseen kulttiin, Ingman tähdensi sitä, että kristityiden ei pitänyt käyttää ulkonaisia keinoja jumalanvaltakunnan asian edistämiseksi, vaan heidän oli tyydyttävä todistamaan syntiä ja eksytystä vastaan, kunnes Jumala itse pyhien rangaistustuomioiden avulla poistaa pahan sekä omasta valtakunnastaan että lopulta koko luomastaan maailmasta ¹. Jos näitä Ingmanin esittämiä ajatuksia vertaa siihen, mitä Renvall oli synodaalikokouksessa asiasta puhunut sekä sen jälkeen M. E. Alopaeukselle ja J. F. Berghille kirjoittanut, huomaa helposti heidän mielipiteittensä sukulaisuuden. Kumpikin vastustaa ulkonaisten pakkokeinojen käyttöä hengellisissä asioissa korostaen, että jumalanvaltakunta toteutuu omalla sisäisellä voimallaan. Samat ajatukset tavataan myös Beckin teologiassa ².

Lakiehdotuksen *kirkolliskokousta* koskevasta luvusta (25. luku) keskusteltaessa Renvall huomasi siinä sen puutteen, että maallikot joutuivat kirkolliskokoukseen aivan valmistumattomina. Siksi hän ehdotti, että näille myönnettäisiin oikeus osallistua kontrahtikokouksiin ja että he saisivat lähettää synodaalikokouksiin valittuja edustajia, joilla siellä olisi äänioikeus. Täten maallikotkin perehtyisivät kirkkoa koskeviin asioihin ja voisivat siten asiantuntevasti osallistua niiden käsittelyyn kirkolliskokouksessa. Renvallin ehdotus ei johtanut toimenpiteisiin, mutta se osoittaa hänen halunneen lisätä maallikoiden vastuuta kirkon työstä ³. Hän kiinnitti tässä ensimmäisen keran kirkossamme huomiota asiaan, jota sittemmin lainsäädännössä on pyritty toteuttamaan.

Kirkkolakityön myöhempiin vaiheisiin Renvall ei enää osallistunut. V:n 1863 valtiopäivillä hän oli sairauden vuoksi poissa istunnoista, joissa asiaa käsiteltiin. Hän ei enää joutunut 22/1 1866 asetettuun tarkistuskomiteaan, vaikka häntä oli siihen ajateltu, sillä kokouksen ollessa tällä kertaa Helsingissä ei Turun tuomiokapitulista tahdottu samanaikaisesti ottaa ark-

¹ KHS A. W. Ingman 14/11 1864 F. O. Durchmanille.

² Sentzke, mt. s. 115.

³ Prestmötet i Åbo 1864 s. 114.

kipiispaa ja tuomiorovastia ¹. Renvallin sijaan tuli hänen ystävänsä A. W. Ingman. V:n 1867 valtiopäivillä, joilla asia lopullisesti ratkaistiin, Renvall ei ollut edusmiehenä.

Paljon jyrkempinä kuin kirkkolakikomiteassa mielipide-eroavuudet tulivat näkyviin samaan aikaan kokoontuvassa katekismuskomiteassa, jonka jäsen Renvall niinkään oli ². Yli neljäkymmenen vuoden aikana ei tässä komiteassa, jonka tehtävänä oli uuden kristinopin oppikirjan laatiminen kirkolle, ollut päästy yksimielisyyteen edes ehdotuksen suuntaviivoista.

Bergenheimin tultua arkkipiispaksi työ sai uutta vauhtia 1850-luvulla. Ennen komitean ensimmäistä kokoontumista arkkipiispa selostaessaan kirjeellisesti jäsenille omaa käsitystään sanoi olevansa sitä mieltä, että Vähä katekismus oli säilytettävä laadittavan oppikirjan pohjana ja että oli mahdollisimman paljon käytettävä Svebiliuksen, Gezeliuksen ja Möllerin katekismuksista tuttua ainesta. Hänen periaatteenaan oli siis, että valmistettavan oppikirjan tuli kokonaan nojautua kirkon vanhoihin uskonnonopetusta koskeviin perinteisiin ³. Vastauskirjeissään komitean jäsenet yhtyivät yleensä arkkipiispaan lukuunottamatta lehtori Henrik Heikeliä, Renvallin opettajatoveria Turun lukiosta. Tämä vaati katekismuksen jakamista kahteen kurssiin, joista toinen olisi aivan yksinkertainen selitys Vähään katekismukseen, toinen sen järjestystä noudattava hieman laajempi esitys, sekä ehdotti, että kansan perehdyttämiseksi Jumalan omaan sanaan uskonnonopetus olisi aloitettava raamatunhistorialla ⁴.

V. 1854 pidetyssä komitean istunnossa Heikel sai tukea professori M. Akianderilta, mutta enemmistö piti katekismuksen jakoa kahteen kurssiin tarpeettomana, eikä se myöskään katsonut raamatunhistorian laatimisen kuuluvan komitealle. Limingan kirkkoherra ja myöhemmin Kuopion tuomiorovasti

¹ HYK C. G. von Essen 20/1 ja 11/3 1866 A. Kihlmanille.

² RK I 17 Määräys komitean jäseneksi 1/6 1863.

³ TTA I I 3 Kirkollisten komiteain kirjekirja 17/9 1853.

⁴ TTA I I 33 H. Heikel 27/12 1853 E. Bergenheimille.

Aron Gustaf Borg, jonka tehtäväksi annettiin katekismusehdotuksen laatiminen enemmistön esittämien suuntaviivojen mukaisesti, oli varsin jyrkästi sitä mieltä, että uskonnonopetus oli aloitettava katekismuksella ¹. Lupaamansa ehdotuksen tuomiorovasti Borg sai valmiiksi v. 1858, jolloin komitea kokoon-tui uudelleen Turkuun sitä tarkastamaan. Katekismusehdotus päätettiin lähettää HKM:lle ja asianharrastajia kehoitettiin toimittamaan siitä huomautuksensa ennen vuoden 1861 lop-pua ². Oli siis hyvin todennäköistä, että kirkko saisi sellaisen uuden oppikirjan, joka tulisi mahdollisimman suuressa määrin liittymään entisiin uskonnonopetusperinteisiin. Näin ei kui-kaan käynyt, mikä johtui siitä, että ennen ehdotuksen lopul-lista tarkastusta komiteaan määrättiin uusiksi jäseniksi Sipoon kirkkoherran viran hoitaja F. W. Fredrikson ja tuomiorovasti T. T. Renvall, jotka yhdessä Henrik Heikelin kanssa rupe-sivat vaatimaan katekismuksen laatimista toisenlaiselta pohjalta kuin Borg.

Jo kauan ennen komiteaan joutumistaan Renvall oli ollut sitä mieltä, että uskonnon opetus ei kirkossa eikä koulussa lain-kaan vastannut tarkoitustaan. Itse asiassa se noudatti vielä 1800-luvun puolivälissä eräistä aikaisemmista uudistusyrityk-sistä huolimatta puhdasoppisuuden ajan perinteitä. Kirkon hoi-taman kansanopetuksen päätavoitteet olivat kyky lukea sisältä sekä määrätty kristinopin taito. Oppikirjoina käytettiin aapista, joka sisälsi kirjainten lisäksi kristillisen opin pääkap-paleet ja eräitä rukouksia, Lutherin Vähää katekismusta ja sen lisäksi Svebiliusta, Gezeliusta, Mölleriä tai Nohrborgia. Kaikki tämä oli osattava ulkoa. Opilliset näkökohdat hallitsi-vat täten sekä alkeisopetusta että rippikoulua, josta siitäkin perityn järjestelmän ja kehittymättömien kasvatusolojen

¹ TTA I I 33 Katekismuskomitean ptk. 11/2 1854. Lasten raamatunlu-vusta Borg lausui: »nutidens rop på Bibelläsning med barnen, såsom den första hörnstenen för bygnaden, förefaller mig lindrigast sagdt, okyrkligt och ohistoriskt».

² Katekismuskomitean työstä Bergenheimin aikana. ks. Lauri Halla, Aaron Gustaf Borgin työ uuden katekismuksen aikaansaamiseksi. SKSV XXI.

vuoksi oli tullut eräänlainen opinkappaleiden päähänpänttäyslaitos, vaikka pietismin ihanteiden mukaisesti sen tarkoitus alunperin olikin nuorison uskonnollis-siveellisen elämän syventäminen. Ei edes arkkipiispa Tengströmin yritys raamatunhistorian tuomiseksi rippikouluun onnistunut horjuttamaan katekismuksen ja sen uskollisen seuralaisen ulkoluvun yksinvaltaa kirkollisessa opetuksessa ¹. Sama pyrkimys oikean opin juurruttamiseen painoi leimansa myös oppikouluun. Systemaattinen aines oli täälläkin hallitsevassa asemassa, vaikka jonkin verran luettiin kirkkohistoriaa, raamatunhistoriaa ja itse Raamattuakin. Opilliset näkökohdat määräisivät näet kokonaan aineksen valinnan. Alkuperäisten kouluolosuhteiden ja opetusaineiden vaikeuden vuoksi ulkoluku oli oppikoulunkin päämetodi ². Uskonnonopetuksen uudistamiseksi tehtiin useita arvovaltaisia yrityksiä, joista 1800-luvun puolella huomattavin oli E. G. Melartinin vuoden 1825 kasvatuskomissiota varten laatima suunnitelma. Siinä arvosteltiin alkuasteella tavallista ulkolukua sekä mm. ehdotettiin katekismuksen opetuksen siirtämistä sellaiseen vaiheeseen, jolloin lapsi olisi jo tutustunut Jumalan ilmoitukseen luonnossa ja raamatunhistoriassa. Komissio tosin ei kannattanut Melartinin ehdotusta, mutta hän oli joka tapauksessa tuonut esiin ajatuksen, johon myöhemmässä keskustelussa uudelleen palattiin ³. Käytännössä uskonnonopetus säilyi ennallaan, kuten oppiennätykset Renvallin omalta kouluajalta osoittavat ⁴, mutta se ei enää vastannut vuosisadan puolivälin pedagogisia enempää kuin uskonnollisiakaan vaatimuksia.

On siis varsin ymmärrettävää, että kasvatuskysymyksiä harrastava nuori lehtori Renvall jo Vaasassa kiinnitti huomionsa tämän hänelle silloin vieraan aineen opetuksen uudistamiseen, koska epäkohdat juuri siinä olivat erityisen räikeät. Mielipiteitään hän selvitteli sikäläisessä Koulunopettajien Yhdistyk-

¹ Martti Ruuth, Kirkollinen alkeisopetus aikakautena 1800—1860 Turun ja Porvoon synodalikokousten valossa. SKST XI s. 287—289; Eric Anthoni, mt. II s. 301.

² Eira Pauu, Uskonnonopettaja ennen ja nyt. KA 1948 s. 223—224.

³ Alfons Takolander, Erik Gabriel Melartin I s. 188—198.

⁴ TTA G I 2, 3, 9.

sessä, jossa useaan otteeseen keskusteltiin asiasta ¹. Julkaise-malla omia ja muiden uskonnonopetusta käsitteleviä kirjoituk-sia Wasa Tidningissä ja Ilmarisessa hän teki mielipiteensä tunnetuiksi laajemmissakin piireissä. Huomattavin Renvallin omista artikkeleista oli Ilmarisessa v. 1849 julkaistu »Om katekesens plats och betydelse i religionsundervisningen». Siinä on jo täysin valmiina se uskonnonopetuksen uudistus-suunnitelma, jota Renvall myöhemmin pyrki toteuttamaan sekä kirkossa että kansa- ja oppikoulun piirissä.

Käsityksessään uskonnonopetuksen päämäärästä Renvall alusta pitäen liittyi pietistisiin ihanteisiin, kuten hän itsekä kansakoulua koskevassa artikkelissaan myöntää. Autuuden-opin kirjaimellinen taitaminen ei suinkaan ollut riittävä tavoite, vaan uskonnonopetuksen oli pyrittävä antamaan oppilaille persoonallinen vakaumus ². Tämän saavuttamiseksi oli perin-näistä opetustapaa rohkeasti uudistettava. Säilyttääkseen oppi-laassa kunnioituksen käskyjä, Herran rukousta ja muita aapi-ssa olevia uskonnollisia tekstejä kohtaan Renvall ensinnäkin vaati, että niitä ei saisi ollenkaan käyttää tavausharjoituksiin. Lapselle tuli kylläkin opettaa sille sopivia rukouksia, mutta lukemaanoppimisen oli tapahduttava pedagogisia näkökohtia silmälläpitäen laadituista oppikirjoista. Näin hän erotti toi-sistaan lukemisen ja uskonnon opettamisen, jotka täten molemmat saadaan paremmin tarkoitustaan vastaaviksi. Toiseksi hän vaati katekismuksen siirtämistä myöhäisempään vaiheeseen ja opetuksen aloittamista raamatunhistorialla. Ensin on tutustut-tava Vanhan Testamentin kertomuksiin, jotka parhaiten vas-taavat lasten kehitystasoa, ja vasta sitten siirryttävä Uuden Testamentin puolelle. Päähuomio on kiinnitettävä Kristuksen persoonaan, mutta muutkin Raamatun henkilöt on pyrittävä elävöittämään oppilaille. Kertomukset on esitettävä lapsenta-juisesti ja havainnollisesti, kaikkia moralisoivia selityksiä kart-taen ja antaen asian sinänsä vaikuttaa nuoriin mieliin. Tämän jälkeen on siirryttävä itse Raamattuun, ja vasta sitten tulee katekismuksen vuoro. Sitä on opetettava raamatullisen metodin

¹ Ks. ed. s. 61—62.

² WT 1846 n:o 9.

mukaan Pyhään Kirjaan jatkuvasti nojautuen, jotta lapset op-
pisivat kaikessa etsimään vastaukset suoraan tästä. Uudistus-
ehdotuksensa tueksi Renvall vetoaa sekä pedagogisiin että
uskonnollisiin perusteisiin. Täten otetaan huomioon lapsen
kehitystason mukainen havainnollisuuden vaatimus, sille anne-
taan juuri sellaista uskonnollista ravintoa, jota se kulloinkin
pystyy vastaanottamaan, ja samalla Raamattu säilyttää sille
kuuluvan keskeisen aseman uskonnonopetuksessa. Mitä oppikir-
jakysymykseen tulee, Renvall jo tällöin piti parhaana Vähää
katekismusta. Sen vaikeus on johtunut toisaalta epäpedagogi-
sesta opetustavasta, toisaalta siitä, että se on annettu lasten
käsiin liian aikaisin. Rinnalleen tämä kirja ei tarvitse mitään
katekismuksen selityksiä, jotka monine kysymyksineen ja vas-
tauksineen vain tekevät asian sekavaksi. Enintään voisi sen
täydennykseksi laatia raamatunlausekokoelman. Täten Ren-
vall jo nyt esittää ajatuksen raamattukatekismuksesta, jota
komitea sittemmin vakavasti yritti saada aikaan¹.

Turkuun siirryttyään Renvallille avautui mahdollisuuksia
toimia uskonnonopetuksen hyväksi hänen näiden Ilmarisessa
esittämiensä suuntaviivojen mukaisesti. Siten hän esitti kansa-
koulun uskonnonopetuksen järjestämistä raamattukeskeiseksi
tuomiokapitulin lausuntoon liittämässään ehdotuksessa v.
1856². Turun hiippakunnan papiston hän tutustutti siihen tär-
keässä v:n 1859 synodaalikokouksessa, jossa keskusteltiin
jumalansanan saattamisesta keskeiseen asemaan kirkon julis-
tuksessa ja opetustyössä. Jälkimmäisen aiheen ollessa esillä
pääpuheenvuorot käytti Renvall, joka tällöin uudisti vaatimuk-
sensa pedagogisia näkökohtia silmälläpitäen laaditusta aapi-
sesta, raamatullisen aineksen käyttämisestä sekä sen sijoitta-
misesta ennen systemaattista opetusta, raamatullisesta meto-
dista ja erityisen raamattukatekismuksen laatimisesta Vähän
katekismuksen täydennykseksi. Yksityiskohtaisesti hän osoitti,
miten uudistukset olivat toteutettavissa niin alkeisopetuksessa
kuin rippikoulussakin. Samalla hän selvästi ilmaisi vastusta-

¹ Ilm. 1849 n:o 49—50.

² Förslag och Betänkanden rörande Folkskoleväsendet i Finland i un-
derdånighet utgifna af Domkapittlen i landet. Helsingfors 1856 s. 17—18.

vansa erotemaattisia, kysymyksiä ja vastauksia varustettuja katekismuksen selityksiä, jotka hänen mielestään kehittivät oppilaissa ajatuksetonta ulkolukua. Useat puhujat, niiden joukossa F. L. Schauman sekä Alfred Kihlman ja C. G. von Essen, asettuivat kannattamaan Renvallin esittämää uutta uskonnonopetusohjelmaa, mutta perinnäisellä katekismuskeskeisellä opetustavalla oli myös omat puoltajansa. Näitä olivat ennen muita evankeliseen liikkeeseen lukeutuva rovasti E. M. Rosengren ja sitä lähellä oleva katekismuskomitean jäsen A. G. Borg, joka hänkin oli saapunut Kuopiosta Turkuun nähtävästi juuri tätä asiaa varten. Oikean opin saaman korostuksen vuoksi haluttiin evankelisella taholla välttämättä säilyttää katekismuksen asema kirkollisessa opetuksessa. Ilmenneistä erimielisyyksistä huolimatta koko keskustelusta huokuu syvä vastuu kirkon opetustyöstä ja halu sen uudistamiseksi siten, että se todella johdattaa ihmiset persoonalliseen kristillisyyteen. Enemmistön mielestä tienä siihen oli omakohtainen tutustuminen jumalansanaan, johon jo nuoriso oli perehdyttävä. Kokous päättikin Renvalliin yhtyen, että alkeisopetuksen pohjaksi olisi saatava raamatunhistoria ja että rippikoulussa olisi varsinaisen oppikirjan Vähän katekismuksen rinnalla käytettävä Raamattua ja raamatunhistoriaa¹. Näin pyrittiin Raamatusta tekemään todellinen kansankirja, josta kuka tahansa saattoi ammentaa itselleen hengellistä ravintoa, mutta katekismuksen väistyminen Raamatun tieltä merkitsi samalla yksilöllisten piirteiden vahvistumista hurskauselämässä².

Vaikka Bergenheim hyvin tiesi, että Borgin erotemaattiseen muotoon laatima katekismuksen selitys ei vastannut Renvallin käsitystä rippikoulussa käytettävästä oppikirjasta, hän kuitenkin kutsui tämän ehdotusta tarkastamaan komiteaan. Täten hän osoitti haluavansa ottaa huomioon, mitä Turun kokouksessa asiasta oli keskusteltu. Kansakoulukomitean jäsenenä Renvall tiesi, mitä sillä taholla uudelta kristinopin oppikirjalta odotettiin. Koska Renvall lisäksi lukeutui raamatulliseen suuntaan, jonka edustusta arkkikiispa lienee komiteaan

¹ Prestmötet i Åbo 1859 s. 43—57, 78—100.

² Hilding Pleijel, Bibeln i svenskt fromhetsliv s. 31.

halunnut, tämä monesta syystä piti hänen mukanaoloaan suotavana ¹.

Katekismuskomiteaan kuuluivat sen ollessa koolla Turussa 29/6—14/7 1863 piispojen ja Renvallin lisäksi entiset jäsenet Borg, Heikel ja Akiander sekä uutena jäsenenä Fredrikson. Neljä viimeksimainittua, jotka eivät kuuluneet mihinkään muuhun silloiseen komiteaan, muodostivat työvaliokunnan, jonka tuli tarkastaa tehdyt muistutukset. Komitea toivoi kuitenkin Renvallin ottavan osaa tämänkin työhön, mikäli hän kirkkolakikomitealta ehtisi. Valiokunnan suoritettua tehtävänsä kokoonnuttiin päättämään lopullisesta suhtautumisesta Borgin ehdotukseen. Tällöin Renvall, Heikel ja Fredrikson ilmoittivat tehtyjen muistutusten ja oman harkintansa perusteella olevansa sitä mieltä, että se ei kokonaisuudessaan eikä yksityiskohdiltaan ollut sovelias tarkoitetuksi oppikirjaksi. Pitkän keskustelun jälkeen, jota pöytäkirjassa ei tarkemmin selosteta, arkkipiispa pyysi heitä kirjallisesti esittämään muistutuksensa, ja Borg vastasi niihin samoin kirjallisesti ².

Renvallin, Heikelin ja Fredriksonin allekirjoittamissa muistutuksissa, jotka säilyttään, kuten Borginkin vastaus, ovat varsin kiivaat, moititaan ehdotusta heikoksi sekä pedagogisessa että opillisessa suhteessa. Esimerkein valaistaan, miten itsestään selviä asioita on selitetty ja vaikeat käsitteet jätetty silleen. Edelleen ehdotusta syytetään epäpedagogisesta kysymyksenasettelusta, yleiskäsityksen saamista vaikeuttavasta epäselvyydestä sekä epäolennaisten seikkojen esilletuomisesta. Vielä ankarampana arvostelu kohdistui ehdotuksen »dogmaattiseen kierouteen ja yksipuolisuuteen». Arvostelijat pitivät pahimpana virheenä sitä, että tekijä ei kylliksi korostanut siveellisen uudistuksen ja totisen parannuksen välttämättömyyttä. Lain tarkoitus ei ole ainoastaan osoittaa ihmisen

¹ Arkkipiispa oli ajatellut yhdeksi jäseneksi A. Kihlmania, mutta koska tämä ei hyväksynyt Vähää katekismusta uuden oppikirjan pohjaksi, hänen sijastaan komiteaan kutsuttiin F. W. Fredrikson. TTA I I 10 A. Kihlman 18/5 1863 E. Bergenheimille; HYK C. G. von Essen 22/7 1863 A. Kihlmanille.

² TTA I I 32 Katekismuskomit. ptk.

kykenemättömyys Jumalan edessä, vaan että sitä on myös noudatettava. Monin esimerkein he osoittivat, miten tekijä ei rakentanut, niinkuin olisi pitänyt, esitystään sen varaan, että Raamatun pyhä oppi ihmisen siveellisestä uudistuksesta parannuksen ja uskon kautta on Jumalan kaiken pelastussuunnitelman päämäärä. Täten häneltä oli jäänyt osoittamatta, miten juuri Vähässä katekismuksessa vallitsee läheinen yhteys etiikan ja dogmatiikan välillä ¹.

Vastalauseesta käy selvään ilmi, että sen laatijat eivät lainkaan hyväksyneet Borgin käyttämää metodologiaa. Oppiin kohdistuva arvostelu taas johtui heidän erilaisesta peruskatsomuksestaan. Borg, joka itse oli lähellä evankelistaa liikettä, sanoo muistutusten edustavan uutta raamatulliseksi nimitettyä oppia ². Niiden lähempi tarkastelu osoittaakin niiden olevan sopusoinnussa beekiläisten ajatusten kanssa, ja ainakin Renvall on näihin aikoihin toisessakin yhteydessä kirkkolakiehdotusta puolustaessaan samoin esittänyt beekiläisiä perusteluja. Täten evankelisuus ja raamatullinen suunta joutuivat vastakkain katekismusta laadittaessa ensimmäistä kertaa jo v. 1863.

Molemmat lausunnot käsiteltiin komitean kokouksessa. Vaikka arkkikiispa oli toivonut jo kerran komitean nimissä julkaistusta Borgin ehdotuksesta katekismusta kirkolle, hän nyt sen saaman arvostelun johdosta ehdotti, että tekijä korjaisi sen noudattaen tässä kuitenkin komitean aikaisemmin esittämää suunnitelmaa. Täten sen edelleenkin tuli olla erote-maattinen ja eräitä Vähän katekismuksen ulkopuolella oleviakin käsitteitä selventävä. Asiaa harkittuaan Borg suostui ottamaan tehtävän vastaan ja suorittamaan sen vuoden 1865 lopun mennessä.

Arkkikiispa Bergenheim ei olisi ollut se taitava parlamentaari-rikko, mikä hän oli, ellei hän olisi tajunnut, että oli kiinnitettävä enemmänkin huomiota niihin katekismusta koskeviin toivomuksiin, joita oli esitetty Turun synodaalokokouksessa ja nyt jälleen Borgin ehdotusta vastaan esitetyissä muistutuksissa. Siksi hän esitti harkittavaksi, olisiko komitean ryhdyttävä toi-

¹ TTA I I 33.

² TTA I I 33.

menpiteisiin yhtäjaksoisen, akroamaattisen katekeettisen oppikirjan aikaansaamiseksi sekä sopivien raamatunlauseiden ja virrensäkeistöjen kokoamiseksi. Ainakin Renvall, Heikel ja Fredrikson ovat tätä kannattaneet, koskapa he olivat jo tähän tilaisuuteen valmistaneet sitä varten kukin jonkinlaisen suunnitelman. Joka tapauksessa Renvall ajatteli tällöin lähinnä raamattukatekismusta ¹. Asia aiheutti pitkän keskustelun, ja vasta seuraavassa istunnossa päästiin yksimielisyyteen siitä, että asianharrastajia kehoitettaisiin vuoden 1865 loppuun mennessä laatimaan ja komitealle lähettämään Vähään katekismukseen liittyviä katekismusehdotuksia, jotka olisivat joko akroamaattisia — siis ilman kysymyksiä ja vastauksia — esitykseen liittyvine raamatunlauseineen tai suorastaan raamattukatekismuksia. Komitean jäsenistä Renvall, Heikel ja Fredrikson lupautuivat kukin laatimaan ehdotuksensa samoin vuoden 1865 loppuun mennessä ².

Ilmeisesti monien muiden samanaikaisten tehtäviensä vuoksi Renvall ei pystynytkään täyttämään lupaustaan raamattukatekismuksen laatimisesta ³. Sen sijaan hän Turussa asuvana muuten joutui vaikuttamaan katekismusasian kehitykseen. Arkkipiispa ei enää v:n 1863 jälkeen kutsunut komiteaa koolle, ja hoitaessaan kirjeellisesti asioita sen lopulliseen hajoittamiseen saakka v:een 1872 hän on jatkuvasti neuvotellut Renvallin kanssa, jonka mielipiteille hän näyttää antaneen suuren arvon, ja turvautunut häneen sekä Borgiin ehdotusten lopulliseen muo-

¹ Raamattukatekismukselleen Renvall antoi nimeksi »Dr. Martin Luthers Lilla Katekes med bevisande och förklarande Språk ur den Heliga Skrift.» Lyhyen johdannon jälkeen hän on siihen jo suunnitellut luvut »Om den Heliga Skrift», »Den Heliga Skrifts innehåll», »Huru Guds ord skall af oss anammas», »Om Guds lag eller de heliga 10 budorden». Konsepti tähän RK I 22.

² TTA I I 32 Katekismuskomit. ptk. 14/7 1863; VA KD 10/60 1863 kirkoll. toim.

³ Lähettäessään katekismuskomitean jäsenille 9/5 1866 Fredriksonin ehdotuksen komitean sihteeri mainitsee arkkipiispan olevan sitä mieltä, että kahden muun 14/7 1863 kokouksessa mainitun katekismusehdotuksen puuttuminen ei estä ottamasta tätä lopullisesti tarkastettavaksi. TTA I I 3 Kirkoll. komiteain kirjekirja.

toon saattamisessa ¹. Siten katekismusasia vuodesta 1866, jolloin ensin Fredriksonin ja myöhemmin Pietarsaaren kappalaisen O. H. Helanderin rovasti Heikelin pyynnöstä laatimat raamattukatekismukset ilmestyivät, oli vuoden 1871 pappeinkokoukseen saakka lähinnä näiden kolmen miehen hoidossa ².

V. 1868 arkkipiispa ryhtyi, neuvoteltuaan Renvallin kanssa, uudelleen toimenpiteisiin katekismuksen valmistamiseksi. Bergenheimiin yhtyen Renvall oli nyt sitä mieltä, että jos Borg antaisi eräissä pikkuasioissa myöten, hänen katekismuksestaan voisi tulla pääteos, jota molemmat muut oppikirjat eri puolilta valaisevat ³. Raamattukatekismuksiin tutustuttuaan Renvall on ilmeisesti tajunnut, että tämä oli sittenkin ainoa mahdollinen tie asian eteenpäin viemiseksi. Myöskään Borg ei ollut enää yhtä jyrkkä kuin aikaisemmin, ja hänkin oli valmis ottamaan vastaan ohjeita ⁴. Elo- ja syyskuun vaihteessa samana vuonna Turussa pidetyssä Bergenheimin, Borgin ja Renvallin keskiössä pari viikkoa kestäneessä neuvottelussa entiset kiistakumppanit näyttävät työskennelleen hyvässä yhteisymmärryksessä, joskin Borgin ja Bergenheimin kesken lienee ollut jotain erimielisyyttäkin. Tässä kolmen miehen komiteassa käsiteltiin kaikkia ehdotuksia, sillä arkkipiispan tarkoitus oli, että komitea voisi lähettää ne seuraavaan kirkolliskokoukseen. Täällä Renvall otti suorittaakseen jonkin tärkeän osan työstä, koskapa Borg häntä tarkoittaen kirjoittaa arkkipiispalle: »Ille faciet, är mitt hopp. Likväl må han vara öfvertygad att jag äfven skall draga mitt strå till verkets fullbordan» ⁵. Helanderin raamattukatekismuksen Renvall ainakin on tarkistanut,

¹ KHS E. Bergenheim 29/7 1868 A. G. Borgille, samoin 14/8 1868 sekä 1/10 1870.

² Halla, mt. s. 179—191.

³ KHS E. Bergenheim 29/7 1868 A. G. Borgille.

⁴ TTA I I 10 A. G. Borg 8/8 1868 E. Bergenheimille. Vielä 25/7 1865 Borg oli kirjoittanut F. G. Hedbergille: »Men aldrig skulle jag i det minsta komma att ändra det i Heikels och Renvalls syfte, om jag ock tid dertill hade. Det är otroligt mycket ondt, som genom dessa halfkristna åstadkommes i vår närvarande tid.» Kirje LEYA:ssa.

⁵ TTA I I 10 A. G. Borg 26/9 1868 E. Bergenheimille. Neuvotteluista lähemmin Halla, mt. s. 183—184.

kuten käy ilmi hänen kokoelmassaan säilyneestä tämän ehdotuksen kappaleesta, johon hän on tehnyt lyijykynäkorjauksia ¹.

Bergenheimin johtama komitea ei lopultakaan saanut aikaan kaivattua oppikirjaa. Vuoden 1871 pappeinkokouksissa hylättiin Borgin ehdotus, johon hän ei ollut pystynyt saamaan vaadittuja korjauksia. Turun kokous yhtyi pääasiassa niihin muis-tutuksiin, joita Renvall, Fredrikson ja Heikel katekismuskomiteassa olivat sitä vastaan tehneet. Vuoden 1875 synodaaliko-kouksissa hylättiin molemmat Fredriksonin ehdotukset — hän oli v. 1871 valmistanut edellisen, muodoltaan erotemaattisen raamattukatekismuksen lisäksi toisen, joka oli akroamaatti-nen —, mutta Helanderin ehdotus sai varsin suopean vastaan-oton. Ensimmäisen kirkolliskokouksen asettama katekismus-valiokunta vihdoinkin totesi, että komitea ei ollut onnistunut saa-maan aikaan yleisesti hyväksyttävää oppikirjaa ². Kokouk- sessa asetettiin uusi komitea sitä valmistamaan, mutta sen jäseneksi Renvall ei enää joutunut.

Renvall toimi katekismuskomitean jäsenenä uskonnonope- tuksen kannalta tärkeänä murrosaikana, jolloin havaittiin, että entisiä ulkolukuun ja katekismukseen nojautuvia perinteitä ei enää sellaisenaan voitu noudattaa, mutta toisaalta ei vielä sel- vään pystytty näkemään, miten raamatullisuutta opetuksessa olisi toteutettava, mikä osuus katekismuksella siinä olisi oleva sekä minkä metodin avulla oppilaat parhaiten saataisiin oma- kohtaisesti syventymään asioihin. Renvall on komiteassa voi- makkaasti vaatinut Raamatun saattamista keskeiseen ase- maan katekeettisessäkin opetuksessa, ja hän on huomattavalta osalta vastuussa siitä, että entisiin perinteisiin nojautuvaa Borgin katekismusta ei v. 1863 hyväksytty. Hänen lempiaja- tustaan raamattukatekismuksesta komitea vakavasti yritti toteuttaa, vaikka tulokset eivät lopulta vastanneetkaan odo- tuksia. Katekismuksen valmistumisen näin lykkääntyessä rupe- sivat vähitellen selviämään periaatteet, joiden pohjalla oppi- kirja oli rakennettava. Uutta katekismusta hahmotellessaan ensimmäisen kirkolliskokouksen asettama katekismusvalio-

¹ RK I 18.

² Halla, mt. s. 191—195.

kunta lähinnä liittyikin juuri siihen ohjelmaan, jota Renvall oli ajanut. Mietinnössään valiokunta myönsi, että uskonnon-opetuksen tuli alkaa raamatunhistorialla, ja sitten vasta seurasi Vähän katekismuksen vuoro. Ajatus raamattukatekismuksesta hylättiin, mutta sen sijaan oli Lutherin oppikirjaan liitettävä sopivia raamatunlauseita sekä viittauksia raamatunhistorian kertomuksiin. Myös kristinoppia, jonka ei tullut orjallisesti noudattaa Vähän katekismuksen järjestystä, oli valaistava Raamatusta otetulla aineistolla. Tähän lausuntoon Renvall sanoi muuten täysin yhtyvänsä, paitsi että hän halusi kristinopin oppikirjan noudattavan Vähän katekismuksen järjestystä¹.

¹ 1876 kirk. kok. ptk. s. 501—506, 512—515.

Koulunuudistajana

Samoihin aikoihin, jolloin uuden kirkkolain saaminen alkoi häämöttää näköpiirissä, oli ryhdyttävä toimenpiteisiin koululaitoksen järjestämiseksi. Tämä oli välttämätöntä jo senkin vuoksi, että kouluhallinto ei enää lain astuttua voimaan tulisi kuulumaan kirkolle, mutta sen lisäksi sekä oppikoulu että kansanopetus muutenkin olivat kipeästi uudistuksen tarpeessa. Edellistä oli tosin aivan lähimenneisyudessa yritetty kehittää pariinkin otteeseen, jolloin oli saatu uudet koulu- ja lukiojärjestykset vuosina 1843 ja 1856, mutta koska molemmat lähtivät pääasiassa entiseltä pohjalta, ne eivät enää olosuhteiden muuttua voineet tyydyttää korkeammalle opetukselle asetettavia vaatimuksia. Kansanopetus, joka tähän saakka oli ollut kokonaan kirkon hoidossa ja palvellut lähinnä vain sen tarpeita, kaipasi sekin uudelleenjärjestelyä voidakseen entistä paremmin edistää yleistä kansalaissivistystä. Tätä varten asetettiin erityiset komiteat, jotka nekin suorittivat tehtävänsä 1860-luvulla. Kun Renvall määrättiin jäseneksi sekä kansakoulu- että alkeiskoulukomiteaan, hän joutui täten osallistumaan nykyisen koululaitoksen suunnitteluun.

Erityisen lämpimästi Renvall oli nuoruudestaan saakka harastanut kansansivistystä. Kansallisen herätyksen miehenä hän tajusi, että rahvaan henkisen ja aineellisen tason kohottaminen vaati yleisen kansanopetuksen järjestämistä. Asian ollessa ensi kertaa esillä sanomalehtien pals-

toilla v. 1839—41 Renvall oli vielä opiskelija eikä silloin puutunut julkisesti tähän keskusteluun, jossa lähinnä pohdittiin kansanopetuksen tarpeellisuutta. Mutta jo 1840-luvun puolivälissä, jolloin lehdistömme uudelleen Snellmanin aloitteesta ryhtyi käsittelemään sitä koskevia kysymyksiä, hän nuorena vaasalaisena sanomalehtimiehenä osallistui mielipiteiden vaihtoon, joka tällä kertaa koski kansakoulun tehtävää ja sen vastaista järjestelyä. Julkaisemalla kuvauksia muiden maiden kouluoloista hän muutenkin pyrki herättämään suuressa yleisössä harrastusta asiaan ¹.

Snellman oli Saimassa jo vaatinut kiinteiden kansakoulujen perustamista esittämättä vielä mitään käyttökelpoista suunnitelmaa sen toteuttamiseksi ². Tämän laatimiseen Renvall ryhtyi huomattavimmassa kansanopetusta koskevassa kirjoituksessaan »*Några ord om folkskolan*», joka julkaistiin Wasa Tidningissä vuoden 1846 alussa ja jossa hän esitti ensimmäisen perustellun, oleviin oloihin liittyvän ehdotuksen kansakoulun järjestämiseksi maassamme ja antoi siten huomattavan lisän vuosikymmenen puolivälin tätä asiaa koskevan keskustelun ³. Tapansa mukaan Renvall on perusteellisesti syventynyt käsittelemäänsä asiaan ja tutustunut kirjallisuuden avulla kansanopetuksen järjestelyyn sekä pohjoismaissa että Itämerenmaakunnissa. Ruotsin lehdistä, joita hän sanomalehtityönsä vuoksi lueskeli, hänellä oli tilaisuus seurata opetusolojen kehitystä läntisessä naapurimaassamme, joka v. 1842 oli saanut oman, tosin varsin vaatimattoman kansakoululaitoksensa. Siten hän on mm. tutustunut kreivi T. Rudenschöldin koulusuunnitelmaan ⁴. Hän oli myös tarkoin ottanut selvää siitä, miten kansanopetusta meidän omassa maassamme oli siihen asti hoidettu, voidakseen tämän pohjalla laatia suunnitelman sen edelleen kehittämiseksi.

Vastuun kansanopetuksesta oltua siihen saakka kokonaan kirkolla Renvall jo heti kirjoituksensa alussa toteaa sen kuulu-

¹ Ks. ed. s. 67.

² Saima 1845 n:o 14—15.

³ WT 1846 n:o 1—3, 8—9, 14.

⁴ Förhandlingar vid Skolläraremötet i Åbo år 1860 s. 29—30; TTA ptk. 18/4 1868.

van valtiolle, jonka tehtävänä on nousevan sukupolven siveellisen, uskonnollisen ja älyllisen sivistyksen edistäminen. Täten hän toi kansakoulukeskusteluun uuden näkökohdan, jota ei meillä vielä ollut esitetty. Edelleen hän tähdentää, että kaikilla yhteiskuntaluokilla on sama oikeus tieteeseen pohjautuvaan sivistykseen. Koulu ei enää ole vain pappien ja oppineiden valmistuslaitos, mutta Renvall ei silti ollut nyt, niinkuin ei myöhemminkään, kaikille yhteisen pohjakoulun kannalla, vaan kansakoulua hän suunnitteli lähinnä maalaisväestön tarpeita vastaavaksi oppilaitokseksi ¹.

Renvallin kansakoulun opetusohjelma on varsin monipuolinen ja siihen mahtuvat sisällyttää, kirjoituksen, uskonnon ja aritmetiikan lisäksi luonnontieto, maantieto, Suomen historia, kielioppi ja kotimainen kirjallisuus, jonka avulla nuorisoa opetettaisiin tajuamaan sekä rakastamaan isänmaataan ja kansaansa. Kun vertaa tätä luetteloa, josta kaikki varsinaiset erityisoppilaitoksiin kuuluvat ammattiaineet puuttuvat, pitäjän- ja kyläkoulujen lukemista, katekismusta sekä parhaassa tapauksessa sen ohella kirjoitusta ja laskentoa sisältävään opetusohjelmaan, ero on huomattava. Lisätessään täten kansakoulun oppiaineiden lukumäärää Renvall ei silti väheksynyt uskonnon merkitystä. Päinvastoin hän nytkin oli sitä mieltä, että »sivistyksen siemenet on kylvettävä uskonnon maaperään». Tämän tärkeän aineen opetuksen kehittämiseksi paremmin tarkoitustaan vastaavaksi hän muutamia vuosia myöhemmin laati sen uudistussuunnitelman, jota jo edellä on kuvattu ².

Uushumanistisen kasvatusihanteensa mukaisesti Renvall määritteli kansakoulun tarkoitukseksi talonpojalle tarpeellisten tietojen antamisen sekä oppilaan kasvattamisen hurskaaksi kristityksi ja hyväksi kansalaiseksi. Ei ollut siis kysymys ammattiopetuksesta, vaan todella ihmisen kasvattamisesta. »Sydämen ja ymmärryksen jalostaminen on toki ihmisen syvin tarve. Useimmissa ihmisissä se tulee näkyviin hyvin heikosti, mutta herätä ja ruoki sitä, niin se on murtautuva esiin

¹ Förslag och Betänkanden rörande Folkskoleväsendet i Finland utgifna af Domkapitlet s. 22.

² Ks s. 150—151.

voimalla ja siitä tulee se *divinum agens*, joka johdattaa autuuteen niin taivaassa kuin maan päällä»¹. Kansakoulun välittämän sivistyksen merkityksestä Renvallilla, joka lujasti luotti tietojen kasvattavaan vaikutukseen, oli hyvin optimistinen käsitys. Hän odotti sen tekevän ihmeitä niin kansan siveellisen tason kohottamisessa kuin elinkeinoelämän edistämisessä. »Vain sivistys antaa sielulle sen voimakkaan yritteliäisyyden, tarmon ja joustavuuden, joka panee ihmisen käyttämään hyväkseen perittyjä mahdollisuuksia ja parantamaan asemaansa elämässä»², Renvall innostuneesti kirjoitti, ja hän uskoi, että kansakoululaitokseen uhratut varat tulevat moninverroin takaisin vankein- ja köyhäinhoitomenojen säästymisenä, puhumattakaan sen tuottamasta muusta aineellisesta ja henkisestä hyödystä. Renvallin sanoissa kuvastuu nuoren miehen ihanteellinen usko asiaan, jolle hän on lämminnyt, mutta hänen luottamuksensa sivistyksen merkitykseen ei ollut pelkkä ohimenevä, nuoruusialle ominainen ilmiö. Myöhemminkin hän isänmaanystävänsä iloitsi jokaisesta uudesta oppilaitoksesta, sillä hänen vakaumuksensa oli, kuten hän kerran tuomiokapitulissa lausui, että »missä tahansa uusia opinahjoja perustetaan, kunhan se ei tapahdu ihmisistä tyhjässä erämaassa, herätetään eloon uinuvia voimia, jotka ennemmin tai myöhemmin koituvat kokonaisuuden hyväksi»³.

Todettuaan harrastuksen kansanopetuksen edistämistä kohtaan olevan kasvamassa niin rahvaan kuin papiston piirissä Renvall kirjoituksessaan ryhtyi pohtimaan, miten se meillä olisi käytännössä järjestettävä. Luotuaan ensiksi katsauksen silloiseen tilanteeseen hän esitti, että valtion olisi puututtava asiaan. Tähän saakka oli koulujen perustaminen ollut kokonaan pitäjäläisten itsensä varassa — kirkossa vallitsi oppipakko, mutta ei ollut pakko perustaa kouluja — eivätkä ne olleet muutamia poikkeuksia lukuunottamatta minkään hallinnollisen elimen alaisia, joka olisi valvonut niiden toimintaa. Mitään yhteistä koulutyyppiä ei Renvall ehdottanut toteutettavaksi, vaan

¹ WT 1846 n:o 9.

² WT 1846 n:o 1.

³ TTA ptk. 17/3 1858.

kunkin pitäjän tuli, ottaen huomioon paikalliset olosuhteet, esittää oma kansanopetussuunnitelmansa valtion tarkastettavaksi ja hyväksyttäväksi. Erityisesti on syytä panna merkille, että Renvall ei suunnitellut kansakoululaitosta tuomiokapitulien alaisuuteen, vaan niiden ylin johto oli kuuluva alkeisoppilaitosten yhteiselle hallitukselle. Silti paikallisen papiston tuli kuitenkin huolehtia koulujen yksityiskohtaisesta valvonnasta. Kukin kunta vastasi itse omista koulumenoistaan, mutta varattomien pitäjien tuli saada valtiolta avustusta. Kiinteät koulut on asetettava kiertävien edelle, vaikka pitäjien laajuuden ja asutuksen harvalukuisuuden takia nekin edelleen lienevät välttämättömiä. Kuitenkin tulisi joka pitäjässä olla ainakin yksi kiinteä kansakoulu. Onnistuakseen tehtävässään kansakoulu välttämättä tarvitsee ammattivalmistuksen saaneet opettajat, ja valtion on huolehdittava opettajankasvatuksesta erityisissä pedagogisissa seminaareissa. Jos opettajien palkkaus ja asema saadaan työn tärkeyttä vastaavaksi, on tälkin alalle tarjoutuva sopivia henkilöitä.

Renvallin kirjoitus on kansakoulukeskustelun ensimmäisiä puheenvuoroja, ja sen laatija joutui itsekkin tarkistamaan kantansa koulun suhteesta kirkkoon, mutta itse perusnäkemys kansakoulun tehtävästä ja osittain sen toteuttamissuunnitelman ovat jo tässä valmiina. Lehdistössä se herätti ansaitsemaansa huomiota, ja siinä esitettyjä ajatuksia kehittivät edelleen ensin *Morgonbladet* ja sitten myös *Saima*¹. Pian tämän jälkeen keskustelu tyrehtyi, eikä vuosikymmenen lopulla sensuuriolojen yhä kiristyessä julkiseen mielipiteiden vaihtoon enää olisi ollut mahdollisuuttakaan.

Järjestelyvaiheeseensa kansakoululaitos joutui vasta kymmenkunta vuotta myöhemmin, kun Aleksanteri II Suomessa käydessään 24/3 1856 määräsi senaatin valmistamaan ehdotuksen kansanopetuksen järjestämisestä maalaiskunnissa. Senaatti pyysi tällöin ensimmäiseksi *tuomiokapitulien lausuntoja*. Niiden valmistuttua ne painatettiin ja sitten asianharastajia kehoitettiin ilmaisemaan niistä käsityksensä. Lausunnot, jotka suuresti muistuttivat toisiaan, nojautuivat v.

¹ Mbl. 1846 n:o 16—20, 28; *Saima* 1846 n:o 12, 18.

1851 asetetun kansanvalistuskomitean mietintöön, jossa ei lainkaan ollut otettu huomioon 1840-luvun keskustelussa esitettyjä toivomuksia rippikouluun valmistamista laajemman kansanopetuksen tarpeellisuudesta. Yhtäläisyys johtui siitä, että kaikki piispat olivat olleet mainitun, pohjaltaan taantumuksen päämääriä palvelevan komitean jäseniä ja puolestaan vaikuttaneet määräävästi tuomiokapitulien lausuntojen henkeen ja sisällykseen¹. Erittäin selvästi tämä tuli näkyviin Turussa, jossa tuomiokapitulin päätös ei ollut lainkaan yksimielinen. Lehtorit Eurén ja Renvall esittivät kumpikin pöytäkirjaan oman lausuntonsa, jossa he vaativat kansakoulun perustamista laajemmalle pohjalle, kuin mitä tuomiokapituli ehdotti. Muiden jäsenten yhdyttyä keskustelussa Renvalliin — lehtori Heikel kuitenkin eräin uskonnonopetusta koskevin varauksin — olisi luullut hänen kantansa määränneen lausunnon sisällön. Tosiasiallisesti sen laati Bergenheim itse sovittaen sen, kuten hän lausui, »niiden mielipiteiden mukaiseksi, jotka tuomiokapitulin enemmistö sopusoinnussa arkkipiispan oman vakaumuksen kanssa oli asiasta lausunut», eikä sen takana ollut lopulta muita kuin hän itse. Arkkipiispaa lukuunottamatta Turun tuomiokapituli siis itse asiassa oli v. 1856 huomattavasti laajemman kansanopetuksen kannalla, kuin mitä sen lausunto osoitti. Kyseinen pykälä päätettiin kuitenkin kokonaisuudessaan painattaa, ja siten tuomiokapitulin enemmistön mielipide, jonka tulkkina Renvall oli, tuli tunnetuksi sen ulkopuolellakin².

Jos vertaa Renvallin lausuntoa siihen, mitä hän oli kymmenen vuotta aikaisemmin Wasa Tidningissä asiasta kirjoittanut, voi todeta hänen edelleenkin olevan sitä mieltä, että kansakoulu on rakennettava, kuten hän sanoo, »kansalliselle pohjal-
le». Tällä hän tarkoittaa, että se on mahdollisuuksien mukaan kehitettävä olevien olojen pohjalta entisiin perinteisiin nojautuen, muuten rahvas ei sitä itselleen omaksu. Samalle kannalle oli asetettu tuomiokapitulin lausunnossa. Mutta edellisestä kirjoituksestaan poiketen hän nyt turkulaisessa ilmapii-

¹ Halila, mt. I s. 203.

² TTA ptk. 11/7 1856; Förslag och Betänkanden rörande Folkskoleväsendet i Finland utgifna af Domkapitlen. Renvallin lausunto s. 16—30.

rissä on päätynyt siihen käsitykseen, että kansakoulusta oli tehtävä kirkollinen laitos, joka hallinnollisesti olisi tuomiokapitulin alainen ja jonka opettajina toimisivat kirkon virkamiehet, papisto huolehtien koulun johdosta ja uskonnon sekä kansalaistiedon opetuksesta ja lukkari hoitaen muut aineet. Näiden kouluttamista varten olisi hiippakuntakaupunkeihin perustettava lukkarikansakoulunopettajaseminaareja, joissa lue-taan kansakoulun oppiaineita ja harjoitellaan käytännöllistä opettajantaitoa siihen liittyvässä kansakoulussa. Tässä Renvall esitti meillä ensi kerran ajatuksen erityisen harjoituskoulun perustamisesta¹. Kasvatuksellisista aineista, jotka Uno Cygnaeus asetti keskeiseen asemaan seminaareissa, Renvall ei sen sijaan mainitse mitään, vaikka hän muuten onkin vaatinut psykologisten ja pedagogisten näkökohtien huomioonottamista koulutyössä. Voidakseen hoitaa opetustehtävänsä pappi ja lukkari olisi vapautettava kaikista maallisen yhteiskunnan asettamista tehtävistä. Tällä tavoin järjestettynä kansakoululaitoksesta ei koituisi kovin suuria kustannuksiakaan, koska palkkamenoja ei yleensä tulisi kirkon virkamiesten huolehties-sa opetuksesta. Poikkeuksen tekisivät pienet seurakunnat, joissa lukkarien palkkiota olisi tämän johdosta korotettava.

Renvallin ehdotuksen mukaan vastuu alkeisopetuksesta kuului edelleenkin vanhemmille, jotka voivat sen uskoa sopiville, mieluummin naispuolisille, opettajille. Papiston velvollisuus oli valvoa kyläkoulujen opetusta sekä tarkastaa kaikkien luku- ja kristinopintaitoa kinkereillä, jotka nekin entistä paremmin saadaan palvelemaan kansanopetusta, jos ne järjestetään pedagogisesti tarkoituksenmukaisella tavalla. Seuraavan asteen muodostaa kansakoulu, joka ei suinkaan ole, kuten Bergenheim halusi, vain rippikoulun valmistuslaitos heikosti edistyi-viä varten, vaan päinvastoin kehityskykyisten lasten koulu. Entisten kansanopetusperinteiden mukaisesti sen tulee kasvat-taa oppilaat jumalanpelkoon sekä sen ohella kehittää heitä hen-kisesti ja antaa heille yleinen kansalaiskasvatus. Uskonto on siis edelleen oleva kansakoulun keskeisin aine, mutta sitä ei ole

¹ Aukusti Salo, Suomen ensimmäisen seminaariasetuksen synty s. 278.

opetettava mekaanisena katekismuksen lukemisena, vaan oppilaat on totutettava etsimään uskontotuudet esille suoraan Raamatusta. Kouluaineet ovat samat kuin Wasa Tidningin ehdotuksessa, eivätkä käytännölliset aineet Renvallin mielestä nytkään kuulu yleisen kansakoulun ohjelmaan, lukuunottamatta mahdollisesti puutarhanhoidon opetusta tai jotakin käsityötä paikkakuntalaisten toivomuksen mukaan. Kansakouluilla tulisi täten olla selvästi humanistinen leima.

Jos lapsella 9-vuotiaana lukusilla havaitaan olevan tarpeelliset alkeistiedot, pappi kehoittakoon vanhempia panemaan hänet kansakouluun, mutta heitä ei tule siihen pakottaa, vaan heillä on oleva oikeus muutenkin huolehtia lastensa opettamisesta. Jotta kaikilla olisi mahdollisuus koulunkäyntiin, olisi varattomille myönnettävä tätä varten avustusta kirkonkassasta. Täten Renvall vaati kaikille oikeutta koulusivistykseen varallisuussuhteista riippumatta. Ruotsin esikuvan mukaisesti Renvall ehdotti, että oppilaat jaettaisiin iän ja sukupuolen mukaan ryhmiin, jotka kukin kävisivät koulua määräpäivinä viikossa. Huomattava on, että ehdotuksen mukaan tyttöjenkin tuli saada opetusta yhtäläisesti kuin poikien. Kusakin pitäjässä tuli olla ainakin yksi kiinteä koulu, jonka asioita kirkkoherran johdolla hoitaa pitäjäläisistä asetettu »kouluhallitus». Kansanopetuksen viimeisenä asteena on rippikoulu, joka on kaikille pakollinen. Tämän lisäksi Renvall jo nyt suunnitteli jonkinlaista jatko-opetusta siten, että paikkakunnan tietomiehet pitäisivät määräaikoina sunnuntai-iltapäivisin koulussa tai muualla helppotajuisia esitelmiä nuorisolle ja varttuneemmallekin väelle tärkeistä kansalaiskysymyksistä. Samoin hän toivoi rahvaan itsensä perustavan kansankirjastoja. Täten järjestetty kansanopetus muodostaa ehjän orgaanisen kokonaisuuden, joka entisten olojen pohjalta nousseena ja tarjolla oleviin mahdollisuuksiin liittyneenä voi toivoa saavansa kansan luottamuksen.

Jättäessään kansakoululaitoksen edelleen kirkon hallintaan Renvall on pitänyt silmällä sen käytännöllisiä toteuttamismahdollisuuksia. Täten voitaisiin heti saada jokaiseen pitäjään kansakoulu ilman mainittavia lisäkustannuksia. Yhteys kir-

kon kanssa olisi samalla takeena siitä, että koulussa tulisi vallitsemaan uskonnollinen henki. Silti hän ei suinkaan ajatellut opetuksen rajoittamista vain uskontoon ja sisälukuun, vaan hän tahtoi koulun palvelevan nimenomaan yleistä kansalaiskasvatusta. Siitä huolimatta, että Renvall ajatteli kansakoulun kirkolliseksi, hänellä oli paljon yhtymäkohtia Cygnaeukseen, esimerkiksi hänen luottamuksensa tähän laitokseen olojen kehittäjänä maassamme. Mutta häneltä, kuten kaikilta muiltakin ennen Cygnaeusta esiintyneiltä kansakoulun suunnittelijoilta, puuttui lapsen sielullis-ruumiilliseen elämään perustuva kasvatusvaatimus¹. Renvall tarkasteli asioita ensi sijassa aikuisten ja yhteiskunnan vaatimusten eikä lapsen kannalta. Lisäksi hän luotti yksipuolisesti tietojen kasvattavaan merkitykseen, mikä ilmeni mm. siinä, että hänen mielestään asianomaisille opettajille suoritettut kansakoulun ja jopa seminäärinkin oppimäärät vastasivat täysin koulunkäyntiä näissä oppilaitoksissa².

Renvallin lausunto ja sen tuomiokapitulissa saama kannatus osoittavat, että Turun hiippakunnan hallintoelimessä tajuttiin laajemmalla pohjalla toimivan kansakoulun merkitys. Sitäpaitsi se tälläkin kertaa antoi herätteitä jatkuvaan kysymyksen selvittelyyn. Siten Snellman tutustuttuaan Renvallin ehdotukseen jo ennen sen julkaisemista kirjoitti sen johdosta Litteraturbladiin laajahkon artikkelin, jossa hän pääasiassa yhtyi Renvallin suunnitelmaan ja poikkesi tästä huomattavasti vain siinä, että kansakoulun oli saatava oma hallintonsa³. Samoin Uno Cygnaeus, joka tällöin asui Pietarissa, sai ystävänsä pastori K. J. G. Sireliuksen välityksellä tiedon Renvallin ajatuksista jo ennalta⁴. Hänen suunnitelmansa vaikutus näkyy myös *Suomen Talousseuran* senaatin pyynnöstä anta-

¹ Salo, mk. s. 289.

² Förslag och betänkanden rörande Folkskoleväsendet s. 21, 30.

³ Litteraturblad 1856 n:o 10; VA UC 2b K. J. G. Sirelius 8/12 1856 Uno Cygnaeukselle. Aimo Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia I s. 208 mainitaan Snellmanin kirjoittaneen asiasta ennen tuomiokapitulin lausuntojen valmistumista, mutta mainittu kirje osoittaa hänen saaneen siihen aiheen Renvallin ehdotuksen johdosta.

⁴ VA UC 2b K. J. G. Sirelius 20/10 1856 Uno Cygnaeukselle.

massa *asiantuntijanlausunnossa*, jota kirkollisasiain toimituskunnan esittelijäsihteeri G. M. Waenerberg käytti Cygnaeuksen lausunnon ohella valmistaessaan mietintöä kansakoululaitoksen perusteista ¹. Talousseuralta oli pyydetty mielipidettä toimenpiteistä, joihin olisi ryhdyttävä maanviljelyksen ja muiden maalaiselinkeinojen edistämiseksi, mutta koska se ilmoitti käsityksensä olevan, että hyödylliset uudistukset edellyttävät kansakoululaitoksen kehittämistä, se esitti samalla eräitä suuntaviivoja, joiden mukaan tämän tulisi tapahtua. Asiaa koskeva kohta muistuttaa suuresti Renvallin muutamia kuukausia aikaisemmin tuomiokapitulissa esittämää lausuntoa kansakoulun perustamisesta. Tämä onkin ymmärrettävää, koska hän oli sihteerinä siinä Suomen Talousseuran valiokunnassa, joka juuri oli ehdottanut ryhdyttäväksi toimenpiteisiin kansansivistyksen kehittämiseksi. Valiokunnan mietinnöstä tämä kohta, joka siis lieenee Renvallin kirjoittama, tuli sellaisenaan seuran senaatille antamaan lausuntoon ². Ajatus kansakoulun kehittämiskaavatuksen esittämisestä tässäkin yhteydessä ei tosin ollut yksin Renvallista lähtöisin, sillä useat niistä henkilöistä, joilta Talousseura oli pyytänyt asiantuntijanlausuntoa, olivat maininneet kansan sivistystason kohottamisen välttämättömyydestä, mutta joka tapauksessa hän on hahmotellut kokonaisuohjelman. Uutta tässä on hänen tuomiokapitulissa esittämänsä lausuntoon verrattuna vain se, että naisia olisi käytettävä opettajina myös varsinaisessa kansakoulussa. Sen sijaan jätetään avoimeksi, miten kouluhallinto olisi järjestettävä. Waenerbergin ehdotuksessa on selvästi havaittavissa Talousseuran lausunnon vaikutusta.

Hallitsija hyväksyi maaliskuun 24. päivänä 1858 senaatin kansakoululaitoksen perusteita koskevan esityksen, joka pohjautui Waenerbergin mietintöön. Sen jälkeen annettiin Uno Cygnaeukselle tehtäväksi laatia ehdotus kansakoulunopettajaseminaarin ja kansakoulujen järjestämisestä. Tämän valmis-

¹ Halila, mt. I s. 229, 259.

² Kejserliga Finska Hushållnings-Sällskapet's Underdåniga Utlåtande angående åtgärder till befrämjande af finska landtbruket och dess binäringar s. 41—43, 114—117.

tuttua asetettiin komitea sitä tarkastamaan ja jäseneksi määrättiin myös Renvall¹. Muut papiston edustajat olivat piispa Schauman ja lääninrovasti J. F. Bergh, joka oli ansioitunut pyhäkoulun järjestämisessä. Sen sijaan komiteaan ei määrätty arkkipiispa Bergenheimiä, joka loppuun saakka oli tahtonut säilyttää kansanopetuksen vanhalla pohjalla, eikä myöskään J. V. Snellmania, joka syrjäyttämisestään olikin varsin loukkaantunut². Ilmeisesti pelättiin hänen vastustavan Cygnaeuksen ehdotusta. Itse asiassa Renvall komiteassa edusti hyvin samantapaista kristillispohjaista uushumanistista kasvatusihannetta kuin Snellman.

Tarkistuskomitean keskusteluista lokakuulla 1861, jolloin ensi kerran käsiteltiin Cygnaeuksen ehdotusta, pidettiin yksityiskohtaista pöytäkirjaa, josta jäsenten kannanotot käyvät selville. Renvallilla näyttää olleen varsin keskeinen asema komiteassa, jossa hänen ohellaan F. L. Schauman, J. F. Bergh, Z. J. Cleve ja K. G. Leinberg ennen muita ovat vaikuttaneet päätöksiin³. Alustavien keskustelujen jälkeen jätettiin asetusedotuksen sekä sen perustelujen laatiminen lehtori Z. J. Clevelle. Niiden valmistuttua kokoonnuttiin uudelleen touko—kesäkuussa, mutta tältä ajalta ei ole säilynyt samanlaista pöytäkirjaa kuin edelliseltä kerralta. Ehdotus valmistui ja lähetettiin senaatille 10. päivänä kesäkuuta 1862⁴. Työtänsä suorittaessaan komitea ei ollut minkäänlaisessa kosketuksessa Cygnaeuksen kanssa, jolle vasta ehdotuksen valmistuttua an-

¹ VA Senaatin talousosaston ptk. 14/2 1861. Komitean puheenjohtajana toimi senaattori Sebastian Gripenberg ja sihteeriksi kutsuttiin lehtori Z. J. Cleve. Muut jäsenet olivat professorit Elias Lönnrot ja M. Akiander, kieltenopettaja L. L. Laurén, teknillisen koulun opettaja August Soldan, lyseon johtaja K. G. Leinberg, maanviljelijä A. Meurman, maanviljelyskoulun johtaja A. Manninen ja pitäjänkoulun opettaja Anders Svedberg. Näiden suhteesta kansanopetuskysymykseen ks. Salo, mk. s. 315—316.

² Halila, mt. I s. 302.

³ Tarkistuspöytäkirja on professori Z. J. Cleven perillisten hallussa ja sitä säilytetään valtionarkistossa.

⁴ Cygnaeuksen ja komitean ehdotusten sekä lopullisen kansakouluasetuksen rinnastus Gustaf Lönnbeck, *Folkskoleidéns utveckling i Finland 1800—1866*. Bilaga C.

nettiin tilaisuus vastineen laatimiseen. Vaikka komitea aluksi näytti suhtautuvan kielteisesti hänen ehdotukseensa, se työnsä kuluessa kävi sille suopeammaksi. Sen oma ehdotus perustuu-kin suurimmaksi osaksi Cygnaeukseen, vaikka se eräissä kohdin asettui periaatteessa toiselle kannalle kuin tämä ¹.

Kysymys kansakouluhallinnosta oli ratkaistu v. 1858 arm. julistuksessa siten, että pääkaupunkiin oli perustettava keskushallitus, jonka jäsenet maan hallitus määrää ². Säilyttääkseen tästä huolimatta edelleen yhteyden kirkon ja kansakoulun välillä läheisenä Cygnaeus oli mm. ehdottanut, että kirkkoheran tuli olla kansakoulun johtokunnan itseoikeutettu jäsen ³. Kiinnittäen huomiota tämän johdosta mahdollisesti syntyviin hankauksiin Renvall ehdotti tämän kohdan poistamista asetus-ehdotuksesta. Molempien muiden kirkon edustajien Schaumanin ja Berghin sekä lisäksi Akianderin ja Meurmanin yhdyttyä Renvalliin tämä tulikin komitean päätökseksi ⁴. Komiteassa-oloihinaan Renvall oli jälleen päätenyt siihen, että kansakoululle oli annettava vapaus hoitaa omat sisäiset asiansa kirkosta riippumatta.

Koska alkeisopetus arm. julistuksen mukaan oli oleva kotien ja kyläkoulujen asia, Cygnaeus oli saanut tehtäväkseen vain varsinaisen kansakoulun ja sen opettajanvalmistuksen suunnittelun. Komiteassa käsiteltiin silti kysymystä alkeisopetukses-takin, sillä Cygnaeus oli sitä mieltä, että se kuului varsinaisen kansakoululaitoksen tehtäviin. Asiasta keskusteltaessa Renvall erityisesti korosti kiertokoulujen merkitystä ja ehdotti valtionavun myöntämistä kiinteille kouluille vain siinä tapauksessa, että pitäjässä jo ennestään oli kyläkouluja ⁵. Kaikin puolin Renvallin kannan mukaista oli, että komitea ehdotukses-saan voimakkaasti tähdensi, miten lopullinen vastuu alkeisope-tuksesta kuului kirkolle eikä kansakoululaitokselle. Asia rat-

¹ Salo, mk. s. 330.

² Lönnbeck, mt. Bilagor s. 98—99.

³ Lönnbeck, mt. Bilagor s. 55—56.

⁴ VA Tarkistuskomit. ptk. s. 72, 79—80.

⁵ VA Tarkistuskomit. ptk. s. 2. 61.

kaistiin kansakouluasetuksessa komitean toivomalla tavalla ¹.

Kirkon ja koulun joutuessa erilleen toisistaan uskonnonopetus tuli olemaan niiden tärkeä yhdysside. Cygnaeuksen ja tarkistuskomitean ollessa yhtä mieltä itse asiasta ilmeni erimielisyyttä siitä, miten uskonnonopetus oli käytännössä järjestettävä. Komiteassa herätti arvostelua, että Cygnaeus pannesaan pääpainon kristillisen mielialan kasvattamiseen ja asettaessaan Raamatun opetuksen keskuksiksi oli kokonaan syrjäyttänyt varsinaisen tunnustuksellisen aineksen sekä seminaareissa että kansakoulussa ². Juuri Renvall, joka itse oli ajanut opillisen aineksen vähentämistä uskonnonopetuksessa saadakseen tilaa raamatunhistorialle ja raamatunluvulle, mutta silti aina korostanut Vähän katekismuksen merkitystä, vaati komiteassa sen tuomista kansakouluun ja seminaariin, jossa tulevien opettajien oli tutustuttava myös Augsburgin tunnustukseen. Schauman ja muut komitean jäsenet olivat näissä kysymyksissä aivan samalla kannalla kuin Renvall ja tahtoivat täten säilyttää kansakoulun uskonnonopetuksen nimenomaan tunnustukseltaan luterilaisena ³. Sen sijaan vain J. F. Bergh kannatti sitä Renvallin ehdotusta kansakoulun ja kirkon yhteyden lujittamiseksi, että seminaarin uskonnonopettajan tuli olla papiksivihitty henkilö. Katsomukselleen uskollisena Renvall perusteluissaan vetosi siihen, että täten kirkko tulee saamaan parhaat takeet opetuksen raamatunmukaisuudesta ⁴.

Kansakoulun asemasta koulujärjestelmässä oli ennen kansakouluasetuksen syntymistä paljon keskusteltu. Johtavista kulttuuripoliitikoistamme Snellman ja F. L. Schauman vastustivat kansakoulun tekemistä pohjaksi korkeammalle opetukselle, kun taas Agathon Meurman ja ulkomaanmatkansa jälkeen myös Uno Cygnaeus vaativat kaikille yhteistä pohjakoulua ⁵.

¹ Lönnbeck, mt. Bilagor s. 75—76.

² Lönnbeck, mt. Bilagor s. 59, 72—73.

³ VA Tark.komit. ptk. s. 9, 26.

⁴ VA Tark.komit. ptk. s. 23.

⁵ Halila, mt. I s. 211, 224, 229, 284.

Renvall kuului pohjakoulun vastustajiin. Jo suunnitellessaan v. 1846 kansakoulun järjestämistä hän käsitti sen itsenäiseksi maalaisväestön tarpeita palvelevaksi laitokseksi¹. Pysyen jatkuvasti tässä käsityksessään hän vähän ennen komiteaan joutumistaan v. 1860 Turun hiippakunnan koulukoukussa esitti, että koulujen tuli olla kolmenlaisia: kansa-, oppi- ja porvarikouluja, joiden kunkin oppikurssin tuli muodostaa päättyvä kokonaisuus². Cygnaeuksen ehdotuksesta poiketen komitea ei hyväksynytkään kansakoulun asettamista yleiseksi pohjakouluksi³.

Varsin ankarasti komiteassa arvosteltiin Cygnaeuksen suunnitelmaa tyttöjen kasvatuksesta, jonka järjestämistä tämä piti vielä tärkeämpänä kuin poikien. Kotikasvatuksen ja lastenhoidon tasoa kohottaakseen Cygnaeus oli ehdottanut, että tyttökansakoulut järjestettäisiin internaateiksi, joihin perustettaisiin lastenseimi ja kyläkouluja vastaava lastentarha. Näihin otettaisiin köyhiä ja turvattomia lapsia sekä myös sellaisia, joiden äidit käyvät työssä kodin ulkopuolella. Cygnaeuksen tarkoitus oli, että tytöt täten saisivat harjoitella lastenhoitoa ja opettamisen alkeita⁴. Ehdotuksiin komitea suhtautui epäluuloisesti. Siten Renvallkin, pitäen poikien kouluja tuolloin tärkeäimpinä, jopa vastusti kiinteiden tyttökoulujen perustamista. Hän ei liioin ymmärtänyt lastenhoidon harjoittelun merkitystä, vaan arveli äitien saavan parempia tietoja siitä kirjasten avulla. Muutenkin hän oli sitä mieltä, että hyväntekeväisyyslaitoksia ei tullut yhdistää kouluihin. Schauman, Akiander, Lönnrot ja Meurman olivat pääasiassa samalla kannalla tyttöjen kasvatuksen suhteen, mutta sittemmin kirkollisissa komiteoissa sekä valtiopäivillä vanhoilliseksi tunnettu J. F. Bergh ymmärsi tässä kohden Cygnaeusta. Enemmistön kannan mukaisesti ehdotuksesta poistettiin lastenseimi, lastentarha ja internaatti, mutta asetukseen tuli

¹ WT 1846 n:o 1.

² Förhandlingar vid Skolläraremötet s. 29—30.

³ VA Tark.komit. ptk. s. 59.

⁴ Lönnbeck, mt. Bilagor s. 76, 78.

määräys lastenseimen perustamisesta ja lastenhoidon ottamisesta kansakoulun ohjelmaan ¹.

Odottaen kansakoululta tehokasta apua kansan taloudellisen tilan kohottamisessa sekä pitäen muutenkin työtä tärkeänä kasvatukseen Cygnaeus ehdotti seminaariin ja kansakouluun oppiaineita, joiden tarkoituksena oli harjoittaa oppilaiden kätevyyttä sekä totuttaa heitä käytännölliseen työskentelyyn. Näitä olivat mm. teknilliset käsityöt, maanviljelyksen, puutarhan-, metsän- ja karjanhoidon alkeet sekä lastenhoito ². Tästäkin syntyi komiteassa erimielisyyttä. Renvall antoi tosin arvoa käytännöllisillekin aineille — itse hän oli v. 1856 ehdottanut kansakouluun puutarhanhoidon alkeita ja käsityötä, mutta edelleenkin hän oli sitä mieltä, että kansakoulun ei tule valmistaa oppilaita mihinkään ammattiin, eikä hän myöskään näytä tajunneen tällaisen työskentelyn kasvatuksellista arvoa, vaan halusi, että sitä tuli koulussa olla lähinnä vain virkistykseksi ³. Maataloudellisten aineiden opetus oli seminaareissa sovitettava luonnontieteiden yhteyteen. Eräät komitean jäsenet vaativat käytännöllistä työtä seminaareihin myös siitä syystä, etteivät oppilaat vieraantuisi säädystään ja heistä tulisi puoliherroja. Renvall ja Schauman olivat sitä mieltä, että heistä pitääkin tulla opettajia, siis säätyläisiä, eikä suinkaan työmiehiä ⁴.

Cygnaeus oli ehdottanut kaksoisseminaaria, jossa valmistettaisiin sekä opettajia että opettajattaria. Komitean enemmistö piti tätä sopimattomana, ja Renvallkin oli sitä mieltä, että seminaareja tuli olla kaksi ja ne oli sijoitettava »niin kauaksi toisistaan kuin mahdollista». Kansakouluasetukseen tämä kohta tuli Cygnaeuksen ehdotuksen mukaisena ⁵. Oppiajan pituudeksi hän oli ajatellut kolme vuotta seminaarissa sekä lisäksi vuoden opettajaharjoittelua sen yhteydessä toimivassa mallikoulussa. Muuten hän oli suunnitellut lukuvuoden

¹ Lönnbeck, mt. Bilagor s. 75; VA Tark.komit. ptk. s. 2—4, 6.

² Lönnbeck, mt. Bilagor s. 59, 77, 80.

³ VA Tark.komit. ptk. s. 3.

⁴ VA Tark.komit. ptk. s. 52—53.

⁵ Lönnbeck, mt. Bilagor s. 58; VA Tark.komit. ptk. s. 5.

hyvin työntäyteiseksi ja lomia vähän. Vaikka komiteassa yleensä haluttiin lukuvuotta hieman lyhennettäväksi, Renvall oli tässä Cygnaeuksen kannalla arvelen oppilaille olevan suuremmaksi hyödyksi, jos he ennättävät kurssinsa läpi nopeammin. Hän onkin ajatellut kolmea vuotta. Lopulta komitea päättyi nelivuotisen opiskelun kannalle, mutta lomia pidennettiin¹.

Komitean jätettyä ehdotuksensa ja Cygnaeuksen annettua sen johdosta vastineensa senaatti päätti ehdottaa, että kansakoulua koskevat asiakirjat painettaisiin ruotsin- ja suomenkielisinä, jotta yleisöllä olisi tilaisuus määräraikaan mennessä lausua niistä mielipiteensä, ja että heti tehtäisiin alistus väliaikaisen seminaarin perustamisesta Jyväskylään Cygnaeuksen aatteiden pohjalla. Tämän mukainen armollinen julistus annettiin 17. päivänä maaliskuuta 1863. Määräajan päätyttyä kirkollisasiaintoimituskunnassa valmistettiin täydelliset ehdotukset seminaarin ja kansakoulun järjestämiseksi, sisällykseltään pääasiallisesti ja ulkonaiselta järjestelyltään ja jaoittelultaan kokonaan tarkistuskomitean ehdotusten mukaisesti. Mikäli muutoksia oli, niissä oli otettu huomioon Cygnaeuksen alkuperäistä esitystä enemmän kuin komitea oli ehdottanut. Asetukset kansakoulun ja opettajaseminaarien järjestämisestä annettiin vihdoin 11. päivänä toukokuuta 1866².

Cygnaeusta sanotaan Suomen kansakoulun isäksi, ja se hän kieltämättä onkin, sillä v:n 1866 kansakouluasetuksessa on huomattavalta osalta hänen leimansa. Mutta ennen Cygnaeusta oli jo suoritettu tärkeää valmistavaa työtä, jonka tuloksena selvästi tajuttiin laajemman kansanopetuksen tarpeellisuus. Samoin sen tehtävät olivat jo melko pitkälle hahmotetut. Tässä valmistelussa Renvallilla, jolla oli kyky nähdä problemat ja viedä keskustelua eteenpäin, oli huomattava osuus. Itse komiteassa hän eräissä periaatteellisissa kysymyksissä — pohjakoulu, tyttöjen kasvatusta, käytännöllisen työn merkitys — enemmistöön yhtyen vastusti Cygnaeuksen ehdotuksia. Renvallin kanta näissä kohden johtuu toisaalta hänen uushuma-

¹ Lönnbeck, mt. Bilagor s. 59; VA Tark.komit. ptk. s. 10.

² Tarjanne, mk. s. 78—80.

nistisesta kasvatusihanteestaan, jolle oli tärkeintä ihmisen kehittäminen tietojen avulla, toisaalta hänen käsityksestään, että uudistusten on elimellisesti kehityttävä entisen pohjalta. Näin on ymmärrettävissä sekin, että hän halusi säilyttää kirkon hoidossa alkeisopetuksen, jota varten jo oli olemassa oma koulujärjestelmänsä. Renvall oli aatteen mies, mutta hän ei ollut mikään sokea idealisti. Pääinvastoin hän varoitti usein pelkkiin teorioihin perustuvista uudistuksista, jotka eivät liittyneet oleviin oloihin ¹. Itse asiassa Cygnaeuksen suunnitelmat, joihin hän oli saanut vaikutteita Sveitsin ja Saksan kouluoloista, edellyttivät täydellisesti toteutuakseen paljon kehittyneempiä olosuhteita kuin meillä vallitsevat.

Näin maamme sai kansakoululaitoksen, joka hallinnollisesti oli kirkkoon nähden täysin itsenäinen, mutta jonka suhteet siihen muuten olivat läheiset mm. sen vuoksi, että kirkko yhdessä kotien kanssa huolehti alkuopetuksesta. Vaikka koulujen perustaminen olikin kuntien asia, se käytännössä suuressa määrin riippui paikallisen papiston kannanotoista. Kansakoululaitoksen edistymisen kannalta oli siksi ratkaisevan tärkeää, miten papisto siihen suhtautui. Yhteistyön ollessa näin läheistä oli runsaasti tarjolla hankauksen mahdollisuuksia. Etenkin 1880-luvulta lähtien kirkon ja kansakoulun välit alkoivat kylmetä, mikä johtui osaksi siitä, että piiritarkastajain virkojen perustamisen jälkeen papisto tunsi joutuneensa syrjäytetyksi kansakouluasioiden hoidosta. Toisaalta taas kirkon taholla pelättiin, että uudet liberalistiset aatteet saisivat jalansijaa juuri kansakoulussa ja alkaisivat levitä kansan pariin. Sen vuoksi kirkko alkoi tarmokkaasti kehittää alkeisopetusta voidakseen vaikuttaa kansaan. Tämä oli omiaan aiheuttamaan ristiriitoja kirkon miesten ja kouluviranomaisten kesken, vaikka kansakoulusta onkin sanottava, että se edelleen toimi kristillisellä pohjalla ².

¹ Ks. esim. *Förhandlingar vid Skolläraremötet i Åbo 1860* s. 29; 1876 kirk.kok. ptk. s. 648; SLS n:o 342 T. T. Renvall 6/11 1879 L. L. Laurénille.

² Halila, mt. II s. 16—25.

Papiston suhtautuminen kansakouluun riippui suuresta määrin johtajista. Renvallille kansanopetuksen edistäminen oli todella sydämen asia, ja siksi hän parhaansa mukaan *tuki alkavan laitoksen toimintaa*. Laajaa asiantuntemustaan hän käytti kotikaupunkinsa hyväksi toimiessaan sen komitean puheenjohtajana, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus Turun kansakoululaitoksen uudelleen järjestämiseksi¹. Hänen tarkoituksensa oli huolehtia siitä, että molempien kieliryhmien lapsilla olisi samat koulunkäyntimahdollisuudet, mutta lopulta suomalaiset jäivät huomattavasti heikompaan asemaan, kuten Renvall v. 1875 synodaalikokousta varten antamassaan lausunnossa totesi². Vaikka heidän lukumääränsä oli suurempi, ilmoitautui ruotsinkielisille luokille eremmän oppilaita³, joulukossa runsaasti suomenkielistenkin kotien lapsia, mikä johtui erityisesti siitä, että Turun oppikoulut ja ammattioppilaitokset vielä kansakoulun perustamisen jälkeenkin olivat ruotsinkieliset. Vapaaseen kansansivistystyöhön Renvall samoin osallistui. Jo v. 1863 perustettiin Turkuun kansankirjasto työväestön sivistyspyrkimysten tukemiseksi. Tuomiorovasti Renvall, joka jo aikaisemmin oli puhunut tällaisten laitosten hyödyllisyydestä⁴, oli asiaa valmistavan toimikunnan puheenjohtaja⁵.

Valtiopäivillä Renvallin myönteellinen suhtautuminen kansakoululaitokseen ilmeni keskusteltaessa sille myönnettävistä määrärahoista⁶. Eräiden puhujien, mm. Z. J. Cleven, ollessa v:n 1877—78 valtiopäivillä sitä mieltä, että kansakouluista huolehtiminen oli kunnan asia⁷, Renvall asettui sille kannalle, että se kuului valtion ja kunnan yhteisiin velvollisuuksiin ja valtion oli avustettava kuntia osallistumalla opettajien palkkaukseen sekä kaupungeissa että maalaiskunnissa, jälkimmäisissä kui-

¹ TSA kirkonk. ptk. 10/5 1869. Ehdotus päivätty 14/4 1871.

² TTA E VII 2 Kertomus Turun tuomiokirkkoseurakunnan tilasta v. 1875.

³ Otto Viitanen, Turun kansanopetuksen historiaa s. 402.

⁴ TTA ptk. 11/7 1856.

⁵ Teppo Savolainen, Turun kirjastoliikkeen vaiheita 1850—1900 julkaisussa »Pyynnisen perintö» s. 141—143.

⁶ Pps. ptk. 1863—64 III s. 575; Pps. ptk. 1872 s. 1342.

⁷ Pps. ptk. 1877—78 s. 1704—1705.

tenkin runsaammin, koska maaseudulla ei kaikilla lapsilla pitkien matkojen vuoksi ollut yhtäläisesti mahdollisuutta koulunkäyntiin¹. Samoin oli valtion velvollisuus maksaa eläkettä kaikille opettajille². Renvallin seminaarin ja kansakoulun opettajien työtä kohtaan tuntema arvonnanto ilmeni tässäkin siinä, että hän toivoi heidän taloudellisen asemansa mahdollisimman turvatuksi³. Kuntia Renvall ei halunnut pakottaa perustamaan kansakouluja, ja samoin hän vastusti oppipakkoa, joita molempia koskevan anomusehdotuksen Säkkijärven kirkkoherra O. M. Nordström säädystä v:n 1877—78 valtiopäivillä. Kantaansa Renvall perusteli sillä, että vapaaehtoisuuden tietä päästään varmempiin tuloksiin. Tämä olikin pappissäädyn yleinen mielipide, ja kun talonpoikaissäätökin hylkäsi valiokunnan mietinnön, asia raukesi⁴.

Kansakoululaitoksen syntymisen jälkeen Renvall, joka jo tuomiorovastina joutui kulkemaan piispantarkastuksilla, kehoitti näissä tilaisuuksissa perustamaan kouluja sekä vanhempia lähettämään lapsensa niihin. Jos seurakuntalaiset olivat tähän haluttomia, kuten monin paikoin oli asian laita, hän osoitti heille, miten kansakoulut tulisivat edistämään kristinopin taitoa ja kykyä itse lukea jumalansanaa sekä vieroittamatta talonpojan lapsia isiensä ammatista kehittämään heitä entistä parempaan tehtäviensä hoitamiseen niin jokapäiväisessä työssä kuin yhteiskunnassa⁵. Jos pitäjässä jo ennestään oli kansakoulu, hän saattoi kehoittaa perustamaan useampia. Tavatessaan kansankirjastoja hän lausui ilonsa toivoen niidenkin edistävän kansansivistystä ja herättävän erityisen kansakoulun tarvetta paikkakunnalla, joskin hän toisaalta kehoitti pitämään huolta siitä, ettei näihin kirjastoihin hankittaisi kristillistä siveellisyyttä loukkaavaa kirjallisuutta⁶. Renvallilla oli näin yhä edelleen sama luottamus sivistyksen merkityk-

¹ Pps. ptk. 1877—78 s. 1715—1716.

² Pps. ptk. 1882 s. 1350, 1360—1362.

³ Ks. esim. TTA ptk. 11/7 1856; Tarjanne, mk s. 72, 75.

⁴ Österbladh, mt. I s. 383—384; Pps. ptk. 1877—78 s. 1052—1054.

⁵ TTA E VI Piispantarkastuskertomukset Eurajoki 1874, Isokyrö 1874, Lappfjärd 1874, Mynämäki 1879, Pomarkku 1879.

⁶ TTA E VI esim. Eurajoki 1874, Laihia 1879.

seen kuin nuoruutensa päivinä. Siten hän Evijärven piispan-tarkastuksessa lausui asiasta: »Tuleva sukupolvi ei tule toimeen samalla taidolla kuin nykyinen, ja henkinen edistyminen on näinä aikoina kerinnyt siihen määrään, että kukin kunta, joka ei käytä hyväksensä ajan antamia opetuslaitoksia, jääpi takapajulle ei ainoasti henkisessä vaan myöskin aineellisessa suhteessa. Järki on Jumalan lahja sekin, jonka viljelemistä emme suinkaan saa laiminlyödä, ja kun se viljelys tapahtuu tarkoituksenmukaisesti, ei siten synny työtä halveksivia herroja, sillä se on mahdotonta, että tieto ja oppi estäisivät meitä velvollisuuksiamme vaarinottamasta»¹. Vaikka kansakoulujen perustaminen oli hitainta juuri Turun hiippakunnassa, jossa kirkollinen alkeisopetus oli pisimmälle kehitetty², tuomiorovastin ja sittemmin arkipiispan painava sana lienee omalta osaltaan edistänyt kansakoululle suopean mielialan syntymistä näilläkin alueilla. Erityisesti on syytä panna merkille, että Renvall myös 1880-luvulla — seuraavalla vuosikymmenellä hän ei enää itse kulkenut tarkastusmatkoilla — puhui yhtä lämpimästi kansakoulujen puolesta kuin aikaisemminkin³.

Vaikka Renvall täten osoitti harrastavansa kansakoulujen perustamista hiippakuntansa alueelle, hänkään ei säästynyt ristiriidoilta, joita kansakoululaitosta järjestettäessä kirkon ja koulun kesken syntyi alkeisopetuksesta. Maaseudun kannalta asia oli sikäli selvä, että 11. päivänä toukokuuta 1866 annetussa kansakouluasetuksessa nimenomaan sanottiin, että seurakuntien tuli perustaa kiertäviä tai kiinteitä alkeiskouluja sellaisia lapsia varten, jotka eivät kotonaan tai muissa oppilaitoksissa saaneet vastaavaa tai laajempaa opetusta. Kaupungeissa sen sijaan kunnat velvoitettiin järjestämään yläkansakoulujen lisäksi alakansakouluja. Kirkon velvollisuuksista ei kaupunkikuntia koskevassa asetuksen kohdassa sen sijaan mitään mainittu⁴.

¹ TTA E VI Evijärvi 1879.

² Halila, mt. II s. 58, 63.

³ TTA E VI Piispan tarkastuskert. Purmo 1887, Ylistaro 1887, Pedersöre 1887, Vöyri 1887, Säköylä 1887, Kälviä 1889.

⁴ 11/5 1866 annettu asetus § 102, 103, 114.

V. 1877—79 käytiin Turussa kaupunkiseurakunnan oikeudesta alkeisopetuksen ylläpitämiseen eräänlainen »kulttuuri-taistelu», johon Renvall seurakunnan kirkkoherrana osallistui. Riitakapulana oli rovasti Henrik Heikelin v. 1856 kaupunkiin perustamien ja sittemmin muillakin lahjavaroilla ylläpidettyjen pientenlasten koulujen kohtalo, sen jälkeen kun Turku oli saanut järjestetyn kansakoululaitoksen. Yksityisten lahjoitusten tämän jälkeen tyrehdyttyä anoi taloudellisiin vaikeuksiin joutuneitten koulujen johtokunta, jonka puheenjohtajana Renvall oli v. 1861—83, kaupunkiseurakunnalta vuosittaista määrärahaa näitä oppilaitoksia varten. Kirkonkokous myönsi pyydetyn avustuksen, mutta päätöstä vastaan tehtiin valitus, jonka ensimmäisenä allekirjoittajana oli Suomen Talousseuran silloinen sihteeri, tunnettu liberaali Ernst Rönnbäck. Tämän lisäksi oli kirjelmän alla 47:n muun turkulaisen virkamiehen, kaupan ja teollisuuden edustajan sekä koulunopettajan nimet. Valituskirjelmästä käy selvään ilmi, että kysymys oli periaatteellista laatua ja että nimenomaan haluttiin riistää papistolta kaikki vaikutusvalta kaupungin kansanopetusta koskevista asioista, koska sen katsottiin estävän koululaitoksen kehittämistä ajanmukaiseen suuntaan. Turun tuomiokapitulin hylättyä valituksen vastapuoli vetosi senaattiin. Sen hankkimista lausunnoista käy ilmi, että kansakoulujen ylitarkastaja Uno Cygnaeus, joka ilmeisesti on nähnyt näissä suuresta oppilasmäärästä päättäen lasten vanhempien suosiossa olevissa, tosin jo vanhanaikaista Lancasterin metodia noudattavissa pientenlasten kouluissa Turun kansakoulun vaarallisen kilpailijan, halusi, että ne pedagogisesti tarkoitustaan vastaamattomina liitettäisiin kaupungin kansakoululaitokseen. Asia ratkesi lopulta siten, että mainittu kirkonkokouksen päätös kumottiin ja Turun kaupunkiseurakunnan jäsenet vapautettiin velvollisuudesta avustaa kyseisten pikkulastenkoulujen ylläpitoa¹. Koska kaupungin kansakoululaitos ei heti pystynyt järjestämään opetusta näiden koulujen oppilaille, niiden toiminta jatkui vielä kaupungin valtuus-

¹ VA Senaatin tal. os. ptk. 4/9 1879; AD 1436/259 1878.

ton myöntämän määrärahan turvin muutamia vuosia, kunnes ne v. 1883 lopullisesti liitettiin kaupungin kansakoululaitokseen¹. Täten alkeisopetus Turussa vastoin Renvallin toivomuksia oli kokonaan siirtynyt kansakoulun huostaan.

Maaseudun alkeisopetus jäi kansakouluasetuksen mukaan edelleen kodeille ja kirkolle, mutta tämä ei suinkaan tyydyttänyt kaikkia kansakoulun ystäviä. Uusia kouluja perustettaessa moitittiin aikaisemman opetuksen heikkoutta ja vaadittiin kaiken opetuksen keskittämistä varsinaiseen kansakouluun. Renvall oli asiassa jatkuvasti samalla kannalla kuin kansakoulukomiteassa. Siten hän v:n 1872 valtiopäivillä vastusti periaatteessa varojen myöntämistä alkeisopetukseen, koska se ei ollut valtion asia. Puoltaessaan kreikkalaiskatolisen edusmiehen Semen Ratisen anomusta, että valtion varoilla perustettaisiin kreikkalaiskatolisiin seurakuntiin kiertokouluja, joiden opettajat olisivat saman tarkastuksen alaiset kuin kansakoulunopettajat, hän nimenomaan huomautti, että oli kysymys poikkeuksellisesta toimenpiteestä². Eri yhteyksissä hän toi vuosien varrella julkisesti esille kierto- ja pyhäkoulujen ansioita lausuen samalla paheksumisensa siitä, että taistelussa kansakoulun puolesta näiden aikaansaannokset unohdettiin, ikäänkuin ei meillä olisi tehty mitään ennen kiinteiden kansakoulujen perustamista³. Toisaalta hän kehoitti yhä edelleen perustamaan kylä- ja kiertokouluja seurakuntiin⁴ ja halusi, että niissäkin otettaisiin huomioon opetustoimen alalla tapahtunut kehitys. Kun v:n 1886 kirkolliskokouksen jälkeen ryhdyttiin toimenpiteisiin kirkollisen alkeisopetuksen järjestämiseksi ja opettajakasvatuksen tehostamiseksi, Renvall oli asian takana, mutta varsinaisen suunnitelman laatimisen hän jätti nuoremmalle virkatoverilleen, Kuopion piispalle Gustaf Jo-

¹ VA KD 11/289 1884 Renvallin ansioluettelo; Otto Viitanen, mt. s. 114—115.

² Pps. ptk. 1872 s. 937—939.

³ Pps. ptk. 1872 s. 938; Prestmötet i Åbo 1890 s. 26; Pappeinkokous Turussa 1892 s. 21—22.

⁴ TTA E VI Piispantarkastuskert., esim. Hämeenkyrö 1879, Pirttikylä 1887, Säskylä 1887.

hanssonille, jonka käsiin kirkon koulupolitiikan johto tämän jälkeen siirtyi ¹.

Renvall, joka oli ollut alusta asti mukana kansakoulua suunniteltaessa, sai nähdä tämän laitoksen suuresti kehittyvän, mutta toisaalta hänkään ei säästynyt ristiriidoilta, joita kirkon ja koulun välille syntyi. Vaikka hän loppuun saakka säilytti myötämielisen asenteensa kansakoulua kohtaan, hän viimeisinä elinvuosinaan oli syvästi pettynyt siitä, että nämä kaksi eivät voineet yhdessä toimia kansan parhaaksi.

Sen jälkeen kun kansakoulukomitea oli saanut työnsä valmiiksi, ryhdyttiin toimenpiteisiin oppikoulun uudistamiseksi. Tätä varten asetettiin 30. päivänä maaliskuuta 1865 erityinen komitea, joka ensin sai tehtäväkseen laatia ehdotuksen maan alkeisopetuksen sekä vähän myöhemmin myös kouluhallinnon uudelleen järjestämiseksi. Sen puheenjohtajaksi määrättiin professori Z. J. Cleve, joka samalla sihteerinä toimien laati komitean mietinnön. Kansakoulukomiteasta siihen tulivat lisäksi professori M. Akiander, Helsingin Lyseon johtaja K. G. Leinberg ja Renvall, joka oli ainoa kirkon edustaja. Uusia jäseniä olivat Renvallin serkku, yliopiston rehtori A. E. Arppe, Viipurin yläalkeiskoulun rehtori K. V. Ahrenberg, joka oli komitean vanhoillisin jäsen, normaalikoulun yliopettaja J. E. Bergroth sekä Oulun alkeisoppilaitoksen opettaja J. M. Kalm ². Saamansa tehtävän suorittamiseksi komitea koontui ensin kesäkuussa ja uudelleen syksyllä, jolloin työkenneltiin pari kuukautta ³. Mietintö, joka painettiin, on päivätty marraskuun 6. päivänä 1865 ⁴. Tästä komiteasta ei ole tiettävästi säilynyt mitään sellaista tarkistuspyytäkirjaa kuin kansakoulukomiteasta. Sen vuoksi on mahdotonta enää saada

¹ T. T. Renvall 27/6 1887 G. Johanssonille. Kirje Toini Johanssonin hallussa.

² VA KD 138/13 1865 sekä KD 192/18 1865.

³ VA Cleven kok. Z. J. Cleve 27/4 1865 O. H. Clevelle; RK I 8 T. T. Renvallin kirjeitä Amanda Renvallille ajalta 2/9 —30/10 1865.

⁴ Förslag och betänkanden, rörande organisation af elementarläroverken i Finland, i underdänighet afgifna af en för sådant ändamål i nåder nedsatt Komité. Helsingfors 1866.

yksityiskohtaista kuvaa Renvallin enempää kuin muidenkaan jäsenten vaikutuksesta keskustelujen kulkuun. Muista yhteyksistä sen sijaan tiedetään, mikä hänen kantansa oppikouluuudistuksen keskeisistä kysymyksistä oli. Lisäksi on syytä panna merkille, ettei hän missään kohden esittänyt komitean mietintöön vastalauseitaan, eivät liioin professorit Arppe ja Akiander.

Jo Vaasan Kasvatusopillisessa Yhdistyksessä Renvall v. 1848 oli ollut sitä mieltä, että koululaitos tarvitsi pääkaupunkiin sijoitettavan keskushallituksen, jonka alaisia maan kaikki oppilaitokset yliopisto mukaanluettuna olisivat. Sen puheenjohtajaksi hän suunnitteli arkkipiispaa ja jäseniksi erilaisia oppilaitoksia edustavia koulumiehiä. Täten säilyisi yhteys kirkon ja koulun välillä ja samalla asioiden hoito olisi ammattimiesten käsissä. Tällä kannalla olivat Renvalliin yhtyen silloin myös Lauri Stenbäck ja vastainen alkeiskoulukomitean jäsen J. E. Bergroth¹. Turkuun siirryttyään Renvall näyttää uudelleen harkinneen, olisiko oppikoulu sittenkin säilytettävä kirkollisena laitoksena, mutta lopulta hän Tammikuun valiokunnassa asettui, vaikkakin epäröiden, puoltamaan oppikoulun erottamista kirkon valvonnasta ja kouluhallituksen perustamista. Koska tuomiokapitulien enää oli mahdotonta kirkkohallinnollisten tehtäviensä ohessa hoitaa oppikouluja niiden lukumäärän yhä kasvaessa, maallisten aineiden voittaessa lisää alaa lukusuunnitelmissa ja niiden muutenkin muuttuessa pappiskouluista virkamiesten valmistuslaitoksiksi, hän ei nähnyt asialle toista ratkaisua, vaikka hän pelkäsi koulun tämän johdosta tulevan liian riippuvaksi poliittisista virtauksista. »On usein sanottu», hän asiasta keskusteltaessa lausui, »että tuomiokapitulien hallinnassa koulua on johdettu liiaksi kirkollisen konservatiivisessa hengessä; mutta kun koulu tehdään täysin riippumattomaksi kirkollishallinnosta, on pelättävissä, että vaihtuvat poliittiset suuntaukset pääsevät liiaksi vaikuttamaan sen kehitykseen tai että koulu pakotetaan vastaanottamaan sille täysin vieraita määräyksiä ja alistumaan valtioval-

¹ Rnk KYP 1; ks. myös WT 1846 n:o 9 Några ord om folkskolan.

lan vaihtuvan politiikan mukaisiin alituisiin muutoksiin. Lyhyesti sanottuna oppikouluistamme tulee ainoastaan 'instrumenta imperii'.» Varsinaisen keskushallituksen lisäksi Renvall samassa lausunnossaan ehdotti sen alaisten hallintoelinten perustamista ja maan jakamista piireihin koulutyön lähempää valvontaa varten ¹.

Alkeiskoulukomitean ehdottaessa erityisen kouluhallituksen perustamista on näin ollen luonnollista, että Renvall on yhtynyt siihen. Ammattikoulujen asemasta komiteassa oli erimielisyyttä, mutta lopulta päädyttiin sille kannalle, että nekin oli asetettava kouluhallituksen alaisiksi ². Ilmeisesti juuri Renvall on sitä vaatinut, koska hän jo aikaisemminkin, kuten edellä mainittiin, oli ollut sitä mieltä ja myöhemmin taas tuomiokapitulissa kannatti tällaista järjestelyä ³.

Koululaitoksen näin itsenäistyessä oli vielä lähemmin määrättävä, mikä tulisi olemaan kirkon suhde koulun uskonnonopetukseen. Yksimielisesti komitea totesi sillä olevan velvollisuus ja siitä johtuva oikeus joko suorastaan hoitaa tai ainaki valvoa uuden sukupolven opetusta tässä aineessa. Aivan helppoa ei kuitenkaan ollut ratkaista, miten tämä käytännössä järjestyisi. Hyläten ajatuksen, että paikkakunnan papisto hoitaisi uskonnonopetuksen, samoin kuin senkin, että tuomiokapituleilla olisi oikeus tutkia ja asettaa virkaan uskonnonopettaja, komitea esitti, että hänen pätevyytensä olisi tutkittava yliopistossa ja että hänet olisi nimitettävä virkaan samalla tavoin kuin muutkin opettajat. Piispan ja tuomiokapitulin tehtäviin taas kuului uskonnonopetuksen valvominen hiippakunnassa, ja näillä oli oleva oikeus tarpeen vaatiessa esittää sitä koskevat muistutukset ja ehdotukset joko kouluhallitukselle tai suoraan maan hallitukselle ⁴. Renvall on tässä kohden ollut eri mieltä kuin komitean enemmistö, vaikka hän ei olekaan mitään vastalauseita esittänyt, sillä sekä ennen tätä että tämän jälkeen hän on julkisuudessa vaatinut, että uskonnonopettajan tulee olla

¹ Tammikuun valiokunnan ptk. s. 187—188.

² Förslag och betänkanden s. 15.

³ TTA ptk. 18/4 1868.

⁴ Förslag och betänkanden s. 10, 18—19.

tuomiokapitulin alainen pappi. Turun hiippakunnan koulunopettajien kokouksessa v. 1860 hän vastoin enemmistön kantaa halusi papiksivihittyjä uskonnonopettajia ulkonaiseksi merkiksi siitä läheisestä yhteydestä, minkä edelleen tuli vallita kirkon ja oppikoulun välillä näiden eron jälkeen ¹. Ensimmäisessä kirkolliskokouksessa eron jo toteuduttua hän piti sitä tarpeellisenä uskonnonopetuksen säilyttämiseksi edelleen hengeltään kirkollisena ja tunnustukselle uskollisena ².

Ottaen huomioon, mitä Renvall aikaisemmin oli esittänyt suhteestaan tunnustukseen, perustelu vaikuttaa hieman yllättävältä ³, mutta muistakin yhteyksistä ilmenee, että hän uuden kirkkolain voimaanastumisen jälkeen on raamatullisuuden ohella oppinut antamaan entistä enemmän arvoa tunnustuksellisillekin näkökohdille ⁴. Jouduttuaan kirkon ja koulun eron jälkeen pohtimaan keinoja pappispulan poistamiseksi ja uskonnonopetuksen tehostamiseksi sivistyneistön alkaessa yhä enemmän vieraantua kirkosta hän oli päätenyt siihen, että kirkolla täytyi olla jonkinlaiset ulkonaiset takeet siitä, että uskonnonopettajalla oli kristillisen mielenlaadun ja tarpeellisten tietojen lisäksi todellista kirkollista harrastusta. Tätä hänen mielestään voi edellyttää henkilöltä, joka julkisesti Jumalan, oman tuntonsa ja kristillisen seurakunnan edessä on luvannut julistaa evankeliumia puhtaasti ja selvästi ⁵.

Alkeiskoulukomitean oli myös ratkaistava kantansa pohjakoulukysymyksessä. Todettuaan, että periaatteessa tosin voidaan vaatia kaikille lapsille yhteistä alkuopetusta, mutta että kansakoulu ei meillä vielä ollut siihen tarpeeksi kehittynyt, se ehdotti mietinnössään kahden alkeisluokan järjestämistä oppikoulun yhteyteen ⁶. Renvall näyttää edelleen olleen periaatteessa pohjakoulua vastaan, sillä keskusteltaessa tuomiokapi-

¹ Skolläremötet i Abo 1860 s. 16—17.

² 1876 kirk. kok. ptk. s. 236.

³ Kansakoulukomiteassa v. 1861 Renvall halusi pappia seminaarien uskonnonopettajaksi lähinnä siksi, että saataisiin takeet uskonnonopetuksen pysymisestä raamatullisena. VA Tark. komit. ptk.

⁴ Ks. s. 227.

⁵ Prestmötet i Abo 1875 s. 133—136, 143; 1876 kirk. kok. ptk. s. 229—245.

⁶ Förslag och betänkanden s. 31—32.

tulissa komitean ehdotuksesta hän jälleen korosti sitä, että eri aloille aikovien opinnot oli jo alunperin järjestettävä jossakin määrin erilaisiksi. Siten esim. opillisella uralla oli mahdollisimman aikaisin päästävä käsiksi kielten opiskeluun¹. Yliopistoon johtavien täydellisten lyseoiden rinnalle komitea ehdotti perustettavaksi 5-vuotisia reaalikouluja, joissa annettaisiin käytännöllisen elämän tarpeita vastaavaa yleissivistystä. Nämä oppilaitokset oli tarkoitettu niille, jotka pyrkivät erilaisiin ammattikouluihin, ja vieraiden kielten opetus oli näissä järjestettävä tätä silmällä pitäen².

Kieltenopetusta suunnitellessaan komitea oli vaikean puuman edessä joutuessaan ratkaisemaan, mitä kieliä koulussa olisi luettava ja missä järjestyksessä. Periaatteelliselta kannalta oli tärkein kysymys latinan asemasta. Komitea ehdotti sitä edelleen ensimmäiseksi vieraaksi kieleksi lyseoihin perustellen kantaansa viittaamalla mm. sen merkitykseen euroopalaisen sivistyksen pohjana. Vastalauseessaan J. M. Kalm sen sijaan vaati latinanluvun siirtämistä lyseon ylimmille luokille, jotta oppilaiden ei tarvitsisi liian aikaisin erikoistua käytännölliselle tai opilliselle alalle. Komitean ehdotus vastasi Renvallin uushumanistista kouluihannetta, ja hän on myöhemminkin puolustanut latinan asemaa ensimmäisenä vieraana kielenä³.

Vielä vaikeampi oli löytää koulun opetuskieltä koskeva onnistunut ratkaisu. Kansallisen liikkeen tahollakin oltiin tässä eri mieltä. Snellman oli v. 1850 Litteraturbladissa ehdottanut, että opetuksessa oli käytettävä rinnan molempia kotimaisia kieliä, jotta oppilaat täten tottuisivat käyttämään kumpaakin⁴. Ensimmäinen yleinen opettajakokous v. 1863 oli tässä

¹ TTA ptk. 18/4 1868.

² Förslag och betänkanden s. 45. Martti Stenius (Zachris Joachim Cleven suhde Suomen kansa- ja oppikoulujen uudistukseen s. 129) mainitsee tuskin olleen luultavaa, että Renvall olisi komiteassa ajanut reaalikoulujen asiaa, mutta nämä oppilaitokset vastasivat porvarikouluja, joita hän halusi kaupunkeihin perustettavaksi niitä varten, jotka eivät aikoneet virkamiehiksi. Ks. ed. s. 172.

³ Förslag och betänkanden s. 34—37, 106—114; Pps. ptk. 1877—78 s. 1818.

⁴ Litteraturblad 1859 n:o 4 Finska lärdomsskolor.

yhtynyt Snellmaniin¹. Komitea ei kuitenkaan hyväksynyt tällaista järjestelyä, jota se piti epäpedagogisena. Aikuinen voi ilmaista ajatuksensa millä kielellä tahansa, mutta lapsen henkinen kehitys kärsii, jos se pakotetaan käyttämään rinnakkain kahta eri kieltä, ja sen pitää oppia muodostamaan käsitteet ensin omalla äidinkielellään. Opetuskielenä täytyy olla paikkakunnan enemmistön kieli, ja jos molemmat kieliryhmät ovat suunnilleen samansuuruiset, kouluun on järjestettävä erikieliset rinnakkaisluokat. Toisen kotimaisen kielen oppimista varten on lukusuunnitelmaan jo ala-asteelta varattava riittävän suuri tuntimäärä, ja vasta ylimmillä luokilla voidaan mahdollisesti käyttää opetuskielenä toista kotimaista yhdessä tai useammassa aineessa, mieluummin jonkin vieraan kielen opetuksessa. Tietoisena siitä, että tätä ohjelmaa ei heti voitaisi toteuttaa mm. monien virassaolevien opettajien riittämättömyyden suomenkielentaidon sekä oppikirjojen puuttumisen vuoksi, komitea esitti eräitä suuntaviivoja siitä, miten kielisuhteet edessä olevana siirtymäkautena olisi järjestettävä².

Komitean omaksumaan kantaan lasten oikeudesta korkeampaan sivistykseen omalla äidinkielellään Renvall, joka oli tätä tuomiokapitulissa jo aikaisemmin puoltanut³, saattoi täydestä sydäimestä yhtyä. Lausunnossa, jonka hän muutamia vuosia myöhemmin yhdessä lehtorien J. A. Lindelöfin sekä K. K. Tigerstedtin kanssa tuomiokapitulia varten laati talonpoikais-säädyn v:n 1867 valtiopäiville jättämästä erinäisten koulujen suomalaistamista koskevasta anomuksesta, esitettiin samantapaisia näkökohtia kuin komitean lausunnossa suomenkielisten koulujen hyödyllisyydestä ja suhtauduttiin kielteisesti lapsen henkisen kehityksen nimessä kahden opetuskielen rinnakkaiseen käyttöön nimenomaan ala-asteella. Tämän lisäksi Renvall vielä kirjoitti pöytäkirjaan oman lausuntonsa, jossa hän tähdensi kansankielisen korkeamman sivistyksen välttämättömyyttä⁴. Koulujen opetuskieltä koskevassa armollisessa julis-

¹ Förhandlingar vid Första Allmänna Skolläraremötet s. 213—214.

² Förslag och betänkanden s. 42—45.

³ TTA ptk. 17/3 1858 (Hämeenlinnan yläalkeiskoulun perustaminen).

⁴ TTA ptk. 18/4 1868.

tuksessa 30. päivästä marraskuuta 1871 määrättiin, että kussakin koulussa on oleva opetuskielenä suomi tai ruotsi ja toista kotimaista kieltä on käytettävä vain sen opetukseen määrättyillä tunneilla ylimmillä luokilla. Mutta koska senaatti sai määrätä opetuskielen, tämä merkitsi käytännössä ruotsin kielen herruutta. V:n 1877—78 valtiopäiville jätettiin useita anomuksia suomenkielisten koulujen aikaansaamisesta. Tällöin Renvall taaskin pappissäädyssä vaati, että opetuskieli on määrättävä ympäristön asukkaiden äidinkielen mukaan ja että kussakin koulussa on oleva yksi opetuskieli, mutta että toiselle kotimaiselle on varattava riittävän suuri tuntimäärä ¹.

Komitea laati myös ehdotuksen eri aineiden oppiennätyksiksi. Renvallin kannalta näistä oli tärkein uskonto. Kuka sitten lieneekin suunnitellut tämän aineen lukusuunnitelman, Renvallko, joka oli ainoa kirkon edustaja ja tästä asiasta erityisen kiinnostunut, vai joku komitean opettajista, joka tapauksessa ne ovat aivan Renvallin esittämän uskonnonopetusohjelman mukaiset. Koko opetus suunnitellaan tässä raamatukeskeiseksi, siten että alemmilla asteilla luetaan ensin raamatunhistoriaa ja sitten siirrytään itse Pyhään Kirjaan, jota luetaan vielä yläasteellakin kirkkohistorian, dogmatiikan ja etiikan rinnalla. Alaluokkien ainoa systemaattinen oppikirja on Vähä katekismus, jota sitäkin luetaan Raamatun ja raamatunhistorian ohella. Uskonnonopetuksen päätehtävänä on tämän suunnitelman mukaisesti johdattaa oppilaat Raamatun tunteeseen ja sen omakohtaiseen käyttämiseen ².

Ehdotus ei sinänsä johtanut vielä koululaitoksen uudelleen järjestämiseen. Hallitus näet jätti v:n 1867 valtiopäivillä säätyjen harkittavaksi, tahtoivatko ne myöntää varoja sen toteuttamiseen. Yhdistetyn talous-, menosääntö- ja suostuntavaliokunnan ehdotuksen mukaisesti säädyt vastasivat arm. esitykseen, että ne, tunnustaen maan alkeisopetuksen uudistamisen välttämättömyyden, nykyisen vaikean tilanteen johdosta olivat sitä mieltä, että kysymys varojen myöntämisestä tarkoituk-

¹ Pps. ptk. 1877—78 s. 1818, 1846.

² Förslag och betänkanden s. 80. Renvallin uskonnonopetusohjelma ed. s. 150—151.

seen oli lykättävä seuraaviin valtiopäiviin. Samalla ne anoivat, että HKM sillä aikaa, jos valtion varat sen myöntäisivät, tahতোisi ryhtyä sopiviin toimenpiteisiin opetuslaitoksen järjestämiseksi¹. Tämän johdosta HKM antoi asian raueta, mutta komitean ehdotus otettiin käsiteltäväksi toisessa yleisessä opettajakokouksessa v. 1867. Renvall ei ollut läsnä, mutta kokouksen pöytäkirjat lähetettiin yhdessä komitean mietinnön kanssa tuomiokapituleihin lausunnon antamista varten. Turussa asia oli esillä 18/4 sekä 9/5 1868 ja Renvall osallistui keskusteluun yleensä komitean kantaa puolustaen, kuten edellisestä jo on ilmennyt. Komitean mietinnön ja siitä annettujen lausuntojen pohjalta senaatti vihdoinkin esitti hallitsijalle ehdotuksen kouluhallituksen asettamiseksi sekä opettajanvalmistuksen järjestämisestä. Komitean ja samalla Renvallin kannasta poiketen siinä ehdotettiin, että ammattikoulua ei tulisi asettaa kouluhallituksen alaisuuteen. Arm. esitys kouluhallituksen asettamisesta annettiin 24. päivänä marraskuuta 1869, ja se astui voimaan 1. päivänä heinäkuuta 1870.

Kouluhallituksen ylijohtajan ehdokkaista keskusteltaessa mainittiin julkisuudessa yhtenä T. T. Renvall, jota piispa Schauman oli tehtävään ajatellut, mutta kouluhallituksen saatua toisenlaisen kokoonpanon kuin alkeiskoulukomitea ja senaatti olivat ehdottaneet virkaan nimitettiin vapaaherra Casimir von Kothén². Kouluhallitus ryhtyi heti valmistamaan esitystä uudeksi koulujärjestykseksi. Senaatin tehtyä vielä eräitä muutoksia tähän sille jätettyyn ehdotukseen annettiin siihen perustuva koulujärjestys 8. päivänä elokuuta 1872. Se pohjautui pääasiassa alkeiskoulukomitean ehdotukseen, mutta poikkesi siitä pohjakoulukysymyksessä siten, että pääsyvaatimukseksi oppikouluun asetettiin osittainen kansakoulukurssi. Komitean ehdotuksen mukaisesti latina oli oleva edelleen kaik-

¹ Edv. Bergh, Vår styrelse och våra landtdagar I s. 647—649.

² RK I 3 Armand Renvall 24/2 1869 T. T. Renvallille; E. G. Palmén, Till hundraårsminnet af Johan Philip Palmén II s. 537; Gunnar Sarva, Kouluhallituksen ensimmäinen päällikkö vapaaherra Casimir von Kothén. KA 1945 s. 162—163. Muita ehdokkaita olivat esittelijäsihteeri G. M. Waenerberg, rovasti A. J. Hornborg, rehtori J. E. Bergroth ja professori G. Frosterus.

kien muiden lyseoiden ensimmäinen vieras kieli paitsi Helsingin lyseon. Jako lyseoihin ja reaalikouluihin säilytettiin ¹.

Koulu oli Renvallille hyvin läheinen. Oltuaan tuomiorovastina lähes neljännesvuosisadan hän kulunutta elämäänsä muistellaan totesi opettajantehtävän olleen varsinaisen kutsumuksensa ². Koululle hän oli antanut ensimmäiset miehuusvuotensa, ja siksi hän rakkaudella muisteli tuota työtä, johon hänellä kieltämättä oli erityiset lahjat. Papinvirkkaan siirryttyään hänen mahdollisuutensa toimia koulun hyväksi vielä laajenivat. Tuomiokapitulissa ja valtiopäivillä hän erityisellä lämmöllä osallistui sitä koskeviin keskusteluihin. Hänen laajaa asiantuntemustaan kirkko käytti asettaessaan hänet edustajakseen koululaitosta järjestäviin komiteoihin, ja hän on tukenut sekä kansa- että oppikoulun kehittämistä ajan tarpeita vastaaviksi. Käsittäen hyvin, ettei kirkko enää voi holhota koko sivistyselämää, hän teki parhaansa säilyttääkseen koulun hengen kristillisenä. Tämä on luonnollista, koska hän oli juuri kirkon edustaja näissä komiteoissa, mutta samalla se vastasi hänen käsitystään siitä, miten todelliseen ihmisyyteen kasvamisen tapahtui persoonallisen jumalasuhteen pohjalta.

¹ Komitean ehdotuksen myöhemmistä vaiheista sekä sen suhteesta v:n 1872 koulujärjestykseen ks. Emil Böök, Zacharias Joachim Cleve och hans förhållande till den pedagogiska rörelsen i Finland under seklets senare hälft. KA 1900 s. 290—313, 411—429.

² OE s. 84.

Osallistuminen elpyvään valtiopäivätoimintaan

Edellisissä luvuissa kuvattuja, kirkkoa ja koulua koskevia uudistuksia valmisteltaessa avautui muillakin yhteiskunnan aloilla tilaisuus olojen kehittämiseen. Tämän toiminnan lähtökohtana oli Aleksanteri II:n ensimmäinen käynti Helsingissä. Osallistuessaan senaatin istuntoon keisari 24/3 1856 esitti pöytäkirjaan tunnetun ohjelmansa, jonka mukaisesti senaatin oli ryhdyttävä toimenpiteisiin elinkeinoelämän kohottamiseksi, liikenneyhteyksien parantamiseksi sekä kansanopetuksen kehittämiseksi maalaiskunnissa. Käytyään ripeästi käsiksi saamiinsa tehtäviin senaatti pyysi ehdotuksistaan erinäisten virastojen lausuntoja ja lisäksi kehoitti asianharrastajia lausumaan mielipiteensä muutamista kysymyksistä. Näin avautui suurelle yleisölle pitkästä aikaa tilaisuus tuoda esille toivomuksiaan eräiden maan taloudellisen ja sivistyksellisen elämän kannalta tärkeiden asioiden suhteen.

Huomattava osuus uudistuksia valmistavassa keskustelussa oli Suomen Talousseuralla, jonka toiminta oli juuri elpynyt v. 1855 tapahtuneen sääntöjen uudistuksen johdosta. Se oli saanut jäsenikseen useita arvovaltaisia ja kyvykkäitä miehiä, jotka halusivat aktiivisesti toimia olojen kaikinpuoliseksi kehittämiseksi. Senaatin pyydettyä 8/5 1856 päivätyllä kirjeellä seuralta asiantuntijanlausuntoa maanviljelyksen ja

muiden elinkeinojen tarpeista saatettiin sen keskuudessa kypsyntä ohjelma hallitsevien piirien tietoon. Huolellisesti laaditussa ja monipuolisessa mietinnössä, jota varten oli pyydetty yksityisiltä jäseniltä lausuntoja, ehdotettiin mm. toimenpiteitä kansansivistyksen kohottamiseksi, maanviljelysopetuksen tehostamista, pankkilaitosten perustamista ja elinkeinovapauden laajentamista. Seuraavina vuosina jätettiin hallitukselle vielä useita erityismietintöjä. Seuran jäseniä elähdytti näihin aikoihin ajatus, että sen toiminta oli valmistautumista vastaisia valtiopäiviä varten ¹.

Tähän toimintaan osallistui myös silloinen lehtori T. T. Renvall, joka v. 1856 kutsuttiin Talousseuran jäseneksi ². Hän oli sihteerinä kahdessa mietintöä valmistavassa jaostossa, joista toinen käsitteli maanviljelyksen sivuelinkeinoja, toinen luoton helpottamista. Edellisessä hän esitti sen suunnitelmansa kansakoulun perustamisesta, jota jo edellä on käsitelty ³. V. 1857—62 Renvall kuului Talousseuran valiokuntaan, ja v. 1859—60 hän oli seuran varapuheenjohtajana. Enimmäkseen hän joutui hoitamaan kulttuuriasioita, mutta sen ohella hän oli seuran alaisen Mustialan maanviljelysopiston hoitokunnan puheenjohtaja ⁴. Näissä tehtävissä Renvall sai hyödyllistä harjaannusta vastaista valtiopäivätoimintaansa varten.

Eri aloilla alkanut vireä uudistustyö teki pian ajankohtaiseksi kysymyksen valtiopäivien koollekutsumisesta, sillä useat ehdotetuista toimenpiteistä edellyttivät toteutuakseen säätyjen myötävaikutusta. Noudattaen eri tahoilta lausuttuja valtiopäiviä koskevia toivomuksia hallitsija vihdoin kutsui eri säätyjen edustajia ns. Tammikuun valiokuntaan, joka kokoon-tui Helsingissä v. 1862, sekä seuraavana vuonna itse säädyt. Puoli vuosisataa kestäneen tauon jälkeen kansan itse valitsemilla edustajilla oli täten jälleen tilaisuus tehdä päätöksiä tärkeistä lainsäädännöllisistä ja valtion rahataloutta koskevista kysymyksistä.

¹ Gustaf Cygnaeus, K. Suomen Talousseura 1797—1897 s. 425—430.

² STA Talousseuran ptk. 5/2 1856.

³ Ks. s. 168.

⁴ STA Talousseuran ja sen valiokunnan ptk. 1856—61.

Tammikuun valiokunta kutsuttiin koolle huhtikuun 10. päivänä 1861 annetulla manifestilla. Siinä määrättiin, että valiokunnan tuli antaa lausunto, kuinka eräät sille jätetyt asiat oli maan tarpeita vastaavalla tavalla järjestettävä, kunnes olosuhteet sallisivat säätyjen kokoonkutsumisen. Niin harastaasti kuin olikin odotettu tilaisuutta kansan toiveiden esille tuomiseen, manifesti herätti tunnetuksi tultuaan epäluuloa, koska pelättiin, että tällä toimenpiteellä aiottiin syrjäyttää säädyt. Tämä ilmeni jo senaatissa kiitosadressin sisällyksestä keskusteltaessa ¹. Valveutuneissa kansalaispiireissä ryhdyttiin heti puuhaamaan adressia, jossa kansan huolet valiokunnan kokoonkutsumisesta haluttiin saattaa hallitsijan kuuluville. Kirkon miehistä professori Schauman oli mukana tässä hankkeessa. Adressia ei kuitenkaan tarvittu, sillä saatuaan tietää manifestin aiheuttamasta levottomuudesta keisari 24/4 1861 valiokunnan puheenjohtajalle annetun reskriptin muodossa antoi siihen selityksen, jossa huomautettiin valiokunnan tarkoituksena olevan saada selville maan tarpeet, minkä lisäksi edustajia käskettiin valmistamaan ehdotuksia valtiopäiville jätettäväksi kysymyksistä, jotka voitiin ratkaista vain perustuslain mukaisessa järjestyksessä ².

Vaikka valiokunta keisarin reskriptillä olikin muutettu pelkäksi neuvoa-antavaksi komiteaksi, ei ollut helppo poistaa jo juurtuneita epäluuloja. Yhä edelleen kuului vaatimuksia, että sen kokoonnuttuaan pitäisi esittää vastalause kokoonkutsumistaan vastaan ja säätyihin viitaten kieltäytyä antamasta lausuntoa sille jätetyistä asioista. Tällä mielipiteellä oli kannatusta etenkin siinä nuorten liberaalien ryhmässä, jonka äänenkannattajia olivat ensin Papperslyktan ja Barometern ja sen jälkeen Helsingfors Dagblad ja Helsingfors Tidningar. Näissä piireissä oltiin pohjaltaan sitä mieltä, että Suomen etu oli riskitidiassa Venäjän politiikan kanssa ja että oli etsittävä yhteyttä Ruotsiin. Itämaisen sodan tehtyä mahdottomaksi kaikki ne haaveet poliittisesta liitosta läntisen naapurimaan kanssa,

¹ Erkki Osmonsalo, Perustuslaillisen kehityksen kausi. Suomen historian käsikirja II s. 180—181.

² Th. Rein, J. V. Snellmanin elämä II s. 337—344.

joita oli erityisesti harrastettu Ruotsiin asettuneen runoilijan Emil von Qvantenin ympärille ryhmittyneessä piirissä, oli tämän jälkeen tyydyttävä lähinnä sivistyksellisten suhteiden solmimiseen Skandinaviaan. Sen ohella liberaalit harrastivat vapauden aatteen soveltamista paitsi valtiolliseen myös yhteiskunnalliseen ja uskonnolliseen elämään. Pitäessään hallussaan maan johtavaa sanomalehdistöä heillä oli varsin huomattava vaikutus yleisen mielipiteen muodostukseen¹.

Liberaalien jatkuvaa kielteistä suhtautumista Tammikuun valiokuntaan ei hyväksynyt J. V. Snellman, joka hallituspuheen muututtua Venäjällä oli jo v:sta 1855 lähtien ollut sitä mieltä, että Suomen oli pyrittävä luottamuksellisiin suhteisiin Venäjään. Litteraturbladissa hän Ruotsissa olevia suomalaisia siirtolaisia käsittelevässä kirjoituksessaan oli v. 1858 ankaraasti arvostellut skandinavistisia pyrkimyksiä ja saanut jo silloin vastaansa yleisen mielipiteen². Manifestin ilmestyttyä hänkin oli aluksi suhtautunut siihen epäluuloisesti, mutta sen jälkeen kun keisari oli antanut selityksensä, Snellman piti valiokuntaa ei ainoastaan vaarattomana, vaan vieläpä hyödyllisenä, koska sitä kaiken todennäköisyyden mukaan täytyi seurata valtiopäivät. Vastarinnan jatkaminen voisi vain viedä siihen, että säätyjä ei ollenkaan kutsuttaisi koolle. Tämän kantansa Snellman esitti saman vuoden Litteraturbladin toukokuun numerossa julkaisemassaan kirjoituksessa, jossa hän samalla hyökkäsi muutamia ruotsalaisia sanomalehtiä sekä edellä mainittua liberaalien ryhmää vastaan, joka hänen mielestään turhaan ylläpiti vastustusta. Artikkelin, jossa tosin oli asiavirheitä, aiheuttaman sanomalehtikiistan aikana Snellmania syytettiin suorastaan isänmaan viholliseksi ja väitettiin, että hän muka kiisti maamme valtiollisten oikeuksien olemassaolon³. Erittäin kiihkeäksi muodostui Helsingfors Tidningarin toimittajan Aug. Schaumanin kanssa käyty ajatuksenvaihto, jossa molemmiin puolin lopulta mentiin henkilökohtaisuuksiin. Vihdoin Schauman vetosi lehdessään yliopiston pro-

¹ Österbladh, mt. I s. 83, 105.

² Rein, mt. II s. 210—225.

³ Rein, mt. II s. 351—365.

fessoreista muodostettavaan sovinto-oikeuteen, jonka tuli antaa lausunto Litteraturbladin väittelytavasta, ja hän suostui jättämään sen valitsemisen kolmen sellaisen henkilön tehtäväksi, jotka olivat Litteraturbladin kannalla tai katsoivat asian kaipaavan selitystä ¹.

Mielipiteiden vaihdon ollessa kiihkeimmillään Renvall, joka oli silloin Helsingissä kansakoulukomiteassa, ryhtyi puolustamaan julkisesti Snellmania. Aug. Schaumanin julkaistua vetoomuksensa hän yhdessä komiteatoverinsa Agathon Meurmanin ja lakitieteen professorin G. Ehrströmin kanssa jätti Schaumanille vastaukseksi Ehrströmin laatiman ja näiden kolmen eräiden snellmanilaisten läsnäollessa allekirjoittaman kirjeen, jossa he ilmoittivat pitävänsä Schaumanin viimeistä artikkelia parjauksena Snellmania vastaan ². Schaumanin kieltäytyttyä ottamasta kirjoitusta lehteensä se julkaistiin muutamia päiviä myöhemmin Finlands Allmänna Tidningissä ³. Kiista, joka lienee ollut kiihkein niistä, joihin Snellman elämänsä varrella joutui, jatkui vielä tämän jälkeen yleisön osallistuessa siihen adressein ja mielenosoituksin. Useimmat olivat Aug. Schaumanin kannalla, mutta noiden kolmen arvovaltaisen kansalaisen esittämän vastalauseen jälkeen eräät muutkin huomattavassa asemassa olevat henkilöt ilmaisivat julkisesti olevansa Snellmanin puolella ⁴.

Turun hiippakunnassa suoritettussa valiokunnan jäsenten vaalissa Renvall sai useimmat äänet professori F. L. Schaumanin tullessa toiseksi ja arkkipiispa Bergenheimin jäädessä tarpeellisen kannatuksen vuoksi kokonaan pois valiokunnasta ⁵. Tuomiokapitulin vaalitulaisuudessa Renvall, kuten muutkin lu-

¹ Aug. Schauman, Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa II s. 300.

² Agathon Meurman, Muistelmia I s. 184—187. Ajatus vastalauseen esittämisestä oli lähtöisin Meurmanista, joka sitten neuvotteli Yrjö-Koskisen kanssa allekirjoittajista. Koska Yrjö-Koskinen, jonka professorinväitöskirjasta Snellmanin piti lähiaikoina antaa lausuntonsa, ei itse voinut vetoomusta allekirjoittaa, hän ehdotti tehtävään Renvallia.

³ Finlands Allmänna Tidning 1861 n:o 236 (10/10 1861).

⁴ Tammikuun valiokunnan kokoonkutsumisesta sekä kiistan vaiheista ks. Rein, mt. II s. 346—385; Lolo Krusius-Ahrenberg, Der Durchbruch des Nationalismus und Liberalismus im politischen Leben Finnlands 1856—1863 s. 209—347.

⁵ V. T. Rosenqvist, F. L. Schauman I s. 294.

kuunottamatta arkkikiispaa, joka ei pitänyt mitään varautumista tarpeellisena, yhtyi lehtori K. K. Tigerstedtin pöytäkirjaan sanelemaan lausuntoon, ettei valiokunnan jäseniä olisi katsottava maan tai sen säätyjen edustajiksi, vaan että kaikki heidän mahdolliset lausuntonsa olisi käsitettävä kunkin yksityiseksi mielipiteiksi¹. Samantapaisia varauksia esitettiin vaalitilaisuuksissa eri puolilla maata². Asettuessaan muutamia viikkoja myöhemmin Helsingissä, kuten jo edellä kerrottiin, puolustamaan Snellmania Renvall selvästi ilmaisi olevansa sillä kannalla, että valiokunnan oli ryhdyttävä täyttämään sille määrättyjä tehtäviä, koska kerran se ei olisi valtiopäivien kokoontumisen esteenä.

Aivan loppuun saakka vallitsi epätietoisuus siitä, miten valiokunta menettelisi. Jäsenten kokoontuessa Helsinkiin lähetettiin sinne Pietarista Suomen komitean jäsen paroni C. E. Cedercreutz ottamaan selvää mielialoista henkilöiltä, joilla arveltiin olevan vaikutusvaltaa valiokunnassa. Hänen tavattuaan Renvallin tämä ilmaisi, ettei hän puolestaan pitänyt sitä epälaillisena. Samalla kannalla oli myös F. L. Schauman, jota Cedercreutz samoin oli puhutellut³. Asia ratkesi lopullisesti vasta Schaumanin luona tammikuun 19. päivänä valiokunnan kokoontumisen aattopäivänä pidetyssä kokouksessa, jossa päätettiin ryhtyä suorittamaan valiokunnalle määrättyjä tehtäviä⁴.

Valiokunta kokoontui ensimmäiseen istuntoonsa tammikuun 20. päivänä 1862. Puheenjohtajaksi määrätyn senaattori Sebastian Gripenbergin palautettua mieliin tervehdyspuheessaan keisarin lupauksen säätyjen kokoonkutsumisesta ja kehoitettua valiokuntaa ryhtymään työhönsä yliopiston edustaja A. E. Arppe lausui julki valiokunnan jäsenten kiitollisuuden toistetuista valtiopäivälupauksista ja ilmaisi samalla heidän käsitettävän tehtävänsä siten, että he antavat lausuntonsa ainoastaan

¹ TTA ptk. 25/9 1861.

² Rein, mt. II s. 366.

³ VA A. Armfeltin kok. II b 1—7 C. E. Cedercreutz A. Armfeltille 16/1 1862. Rein, mt. II s. 380.

⁴ Rein, mt. s. 381.

yksityishenkilöinä, mutta että he koko kansan puolesta saattoivat lausua julki sen järkähtämättömän uskollisuuden hallitsijaansa ja isänmaata kohtaan ¹. Tekemänsä päätöksen mukaisesti valiokunta käsitteli sille jätetyt asiat työskennellen yhteen menoon maaliskuun 6. päivään saakka, jonka jälkeen vielä suoritettiin pöytäkirjojen tarkistukset.

Valiokunnan keskusteluissa noudatettiin suurta varovaisuutta, jottei sen missään tapauksessa katsottaisi vastaavan valtiopäiviä, maan arkaluontoisen aseman muutenkin kehoittaessa tällaiseen menettelyyn. Sen työskentelyn muodostuessa eräänlaiseksi valmistavaksi keskusteluksi seuraavilla valtiopäivillä esille tulevista kysymyksistä ei tässä käsitellä erikseen Renvallin suhtautumista näihin asioihin, koska hän silloin oli mukana päättämässä niistä pappissäädyn edusmiehenä. Todettakoon vain, että useiden valiokunnan jäsenten ollessa vielä tottumattomia valtiopäivätyöhön Renvall heti alusta pitäen osoitti omaavansa sekä asiantuntemusta että kykyä osallistua asioiden käsittelyyn ².

Valiokunnalle jätettyjen kysymysten lisäksi puheenjohtaja salli varsinaisesta aiheesta poiketen niiden käsittelyn yhteydessä kosketella eräitä muitakin maan kannalta tärkeitä asioita. Siten keskusteltaessa suostunnan myöntämisestä valtionvelan kuolettamiseen sekä erinäisiin muihin tarkoituksiin tilanomistaja J. A. von Essen, liberaalien johtajia, otti puheenvuorossaan esille tärkeän valtio-oikeudellisen asian. Pitäen edustuslaitoksen uudistamista välttämättömänä hän lisäksi kiinnitti huomiota sellaisiin valtiomuodon puutteellisuuksiin, että säädöillä ei ollut oikeutta määrätä talousarvion kaikista pääluokista ja edustajiensa kautta tutkia valtion varojen hoitoa ja että senaatin jäsenet eivät olleet vastuunalaisia myös säädöille. Kohta tämän jälkeen saamassaan puheenvuorossa Renvall jyrkästi torjui kaikki vaatimukset valtiosäännön muuttamisesta pitäen »kaikkea keskustelua perustuslakiemme todellisista tai luulotelluista puutteista tällä paikalla kaikin puolin

¹ Tammikuun valiokunnan ptk. s. 11—12.

² Österbladh, mt. I s. 121; ks. esim. ptk. s. 73—75, 83.

sopimattomana ja aivan ajattomalla ajalla nostettuna», koska siitä saattaisi olla seurauksena valtiopäivien koollekutsumisen viivästyminen. Edustuslaitoksen muuttaminen oli mitä perinpohjaisinta harkintaa vaativa toimenpide, jota suoritettaessa oli tarkoin otettava huomioon meikäläiset olosuhteet, eikä täällä suinkaan voitu soveltaa käytäntöön samaa, mitä Ruotsissa oli asiassa tehty. »Tässä valiokunnassa», Renvall lausui, »on Ruotsin esimerkkiä niin usein mainittu todistukseksi, että minusta on välistä näyttänyt siltä, kuin meidän olisi työlästä astua ainoatakaan askelta, ellei naapurivaltakunta ole tätä osoittanut; jonkin kerran on häveliäisyytemme ollut niinkin suuri, että olemme pitäneet ruotsalaisten hairahduksia parempina kuin omia vakavia askeleitamme.» Vasta sitten kun jo oli saatu kokemusta perustuslaillisten oikeuksien käytöstä, oli aika ryhtyä uudistamaan edustuslaitosta, jos se käytännön valossa osoittautuisi tarpeelliseksi. Valtiosääntö antoi sitä paitsi jo nykyisellään takeet siitä, että syylliset virkamiehet voitiin saattaa vastuuseen, jos valtion varoja ei ollut oikein käytetty. Seuranneessa keskustelussa Renvalliin yhtyivät mm. pormestari Gabriel Tengström sekä rovastit A. J. Europaeus, A. G. Borg, J. F. Bergh, M. E. Alopaeus ja D. Lindh sekä pääasiassa myös kanslianeuvos A. E. Arppe, tilanomistaja von Esseniin taas varatuomari A. Törngren sekä osaksi myös professori Schauman, vaikkei hänkään pitänyt edustuslaitoksen muuttamista vielä mitenkään ajankohtaisena. Koska asia ei kuulunut valiokunnalle esitettyihin kysymyksiin, siitä ei tehty päätöstä, mutta se oli kuitenkin täten tuotu julkisuuteen ja hallitsijan tietoon pöytäkirjoissa ¹.

Tässä tärkeässä kysymyksessä esiintyivät vastakkain pitkälle meneviä hallinnollisia uudistuksia vaativa liberaalinen ja vallitsevat poliittiset olosuhteet huomioonottava ja varovampi konservatiivinen mielipide, Renvall jälkimmäisen tulkkina ². Vastustamatta uudistuksia sinänsä hän pelkäsi tuona ajankohdana liian pitkälle meneviä vaatimuksia perustuslakien muut-

¹ Tammik. valiok. ptk. s. 333—366; Renvallin puheenvuoro s. 336—340.

² Ks. tästä lähemmin Lolo Krusius-Ahrenberg, Planerna på en ombildning av Finlands senat och 1860-talets inlägg i frågan s. 155—160.

tamisesta, ettei vaarannettaisi jo olemassaolevia toimintamahdollisuuksia. Melkein kaikki valiokunnan pappisjäsenet olivat tässä hänen kannallaan, mutta myös Snellman oli samaa mieltä, kuten käy ilmi hänen kirjoittelustaan Litteraturbladissa tähän aikaan¹. Renvallin lausunnossa tuli myös selvästi näkyviin se hänelle ominainen käsitys, ettei vieraista oloista, tässä lähinnä Ruotsista, saatuja uudistusaatteita pitänyt ilman muuta soveltaa Suomen oloihin, vaan että kaikki asiat oli ratkaistava suomalaiskansallisesta näkökulmasta. Vaikkei Tammiin valiokunnassa, kuten ei vielä seuraavilla valtiopäivilläkään, kielikysymyksen merkeissä syntynyt varsinaista puolueuudostusta, Renvallin suhtautuminen sekä valiokunnan koollekutsumiseen että edellä mainittuun J. A. von Essenin esille ottamaan kysymykseen vastasi lähinnä sitä, mitä fennomaanien piirissä näistä asioista ajateltiin. Liikkeen jakaantuessa näihin aikoihin kahteen haaraan, vanhempien fennomaanien pannessa enemmän painoa valtiollisen erikoisaseman kuin kansallisen erikoisuuden kehittämiseen heidän silti laiminlyömättä jälkimmäistäkään, Renvall lukeutui »jungfennomaaneihin», jotka päinvastoin edellistä unohtamatta pitivät tärkeämpänä kansallisen sivistyksen luomista ja kehittämistä, koska tämä heidän mielestään oli valtiollisen vapauden välttämätön ehto, ja sen vuoksi kannattivat varovaisuuspolitiikkaa suhteessa Venäjään. Vuoden 1863 heillä oli oma äänenkannattajakin »Helsingin Utiset», jonka Yrjö-Koskinen yhdessä veljensä professori Jaakko Forsmanin kanssa oli perustanut². Renvallin liittyminen juuri tähän ryhmään on hyvin ymmärrettävää sen perusteella, mitä hänen toiminnastaan kirkon piirissä ja eri komiteoissa jo tiedetään. Ollen suomalaisuusmies ja harrastaen maansa olojen kaikinpuolista kehittämistä hän valtiollisessakin elämässä kiinteästi tosioloihin liittyen vastusti kaikkia pelkkiin teorioihin perustuvia uudistusvaatimuksia.

¹ Rein, mt. II s. 366.

² RK I 4 Yrjö-Koskinen 12/12 1862 T. T. Renvallille; Viljo Hytönen, »Vanha» Suometar. Uuden Suomettaren muistojulkaisu s. 175—177; Gunnar Suolahti, Vanhempi fennomania ja itsenäisyyden aate. Turun Suomalaisen Yliopistoseuran vuosikirja 1921 s. 138—139.

Eräänlainen antidogmaattisuus on näin ollen hänelle ominaista kaikilla elämän aloilla.

Tammikuun valiokunnan päätettyä työnsä ryhdyttiin odotamaan luvattua valtiopäiväkutsua, mutta ennenkuin se ehti tulla, syttyi Puolassa kapina, joka olisi voinut pahasti vaarantaa meidänkin asemaamme. Ruotsissa olevat suomalaiset emigrantit, ennen muita Emil von Qvanten ja J. J. Nordström, katsoivat hetken tulleen, jolloin Suomen oli irroittauduttava Venäjästä, ja odottivat, että täällä yhdyttäisiin tukemaan puolalaisten kapinaa. Asiasta syntyi sekä Ruotsin että eurooppalaisessa lehdistössä mielipiteiden vaihtoa, joka kiinnitti yleisen huomion Suomeen. Kotimaassa liberaalit halusivat käyttää hyväkseen tilannetta tehdäkseen mahdollisimman pitkälle meneviä johtopäätöksiä valtio-oikeudellisesta asemastamme, Dagbladin suorastaan vaatiessa eräässä kirjoituksessaan Suomelle oikeutta puolueettomuuteen mahdollisen sodan syttyessä Venäjän ja länsivaltojen välille. Nytkin Snellman ryhtyi Litteraturbladissa pontevasti vastustamaan kaikkia skandinavistisia pyrkimyksiä pitäen niitä heikosti perustellun konjunktuuripolitiikan tuotteina sekä kehoittaen tyytymään mahdollisuuksien rajoissa oleviin päämääriin ¹.

Sodan uhan vallitessa keisari antoi 18. 6. 1863 kutsun säädyille kokoontua valtiopäiville seuraavan syyskuun 15. päivänä. Tämä oli vastatoimenpide Ranskan, Englannin ja Itävaltan muutamia päiviä aikaisemmin puolalaisten hyväksi antamaan noottiin. Täten hallitsija osoitti suhtautuvansa aivan toisin Suomeen kuin Puolaan, jonka kapina ankarasti kukistettiin. Tapaus herätti suurta iloa ja luottamusta tulevaisuuteen suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa nyt oli ryhdyttävä kiireellisiin toimenpiteisiin silloisen sukupolven ensimmäisten valtiopäivien valmistamiseksi.

V:n 1863—64 valtiopäivien avajaiset saivat erityistä loistoa siitä, että Aleksanteri II henkilökohtaisesti kolmen poikansa seurassa osallistui juhlallisuuksiin. Keisarillisen palatsin valtiosalissa hallitsija tervehti säätyjä valtaistuinp-

¹ Osmonsalo, mk. s. 187—189.

heella, jossa hän mm. huomautti perustuslaissa olevan kohtia, jotka eivät soveltuneet maan Venäjään yhdistämisen jälkeen syntyneisiin oloihin, ja lupasi sen johdosta antaa asiasta esityksen seuraaville kolmen vuoden perästä kutsuttaville valtiopäiville. Samalla hän ilmoitti pitävänsä kiinni monarkkis-perustuslaillisista periaatteista ja vielä haluavansa laajentaa säätyjen itseverotusoikeutta sekä antaa niille takaisin esitysoikeuden muissa paitsi perustuslakia koskevissa kysymyksissä ¹. Valtiopäivien avajaisiin liittyi monenlaisia juhlatilaisuuksia ja kunnianosoituksia, joissa tuli näkyviin kansan kiitollisuus siitä, mitä oli tapahtunut ². Yleisen maaseudulle saakka ulottuvan riemuntunnelman vallitessa eräiden skandinaaviseen puolueeseen kuuluvien ylioppilaiden kieltäytyminen osallistumasta akateemisen nuorison keisarin kunniaksi toimeenpanemaan soihtukulkueeseen oli vain pieni soraääni, joka ei herättänyt suurta huomiota ³.

T. T. Renvalliin, joka oli valittu pappissäädyn edustajaksi hiippakunnastaan, valtiopäivien avajaiset ja keisarin niissä Suomea kohtaan osoittama myötämielisyys tekivät syvän vaikutuksen, ja hän säilytti ne mielessään elämänsä loppuun saakka julkisen toimintansa kauneimpana muistona ⁴. Kerrotuaan vanhimmalle pojalleen skandinaaviseen puolueeseen kuuluvien ylioppilaiden menettelystä, jonka hän ankarasti tuomitsi, Renvall kuvasi alkajaisten jälkeen lähettämässään kirjeessä innostunein sanoin tuon hetken mielialoja ja valoisaa tulevaisuudenuskoa: »Onneksi historia ei mene taaksepäin, vaan eteenpäin, ja Suomelle tämä eteenpäinmeno merkitsee yhä voimistuvaa tietoisuutta suomalais-kansallisesta omintakeisuudesta, joka ei halua tietää yhteensulautumisesta enempää Skandinavian kuin Venäjän kanssa. Tällä on myös historia puolellaan juuri sen tähden, että se ottaa huomioon nykyisen historiallisen tilanteen. Tälle kansalliselle puolueelle on Venäjän keisari Suomen suuriruhtinas, johon isänmaamme tuntee liitty-

¹ Pps. ptk. I s. 12—16.

² Ks. esim. Dagblad 1863 n:o 216—218.

³ RK II 1 T. T. Renvall 29/9 1863 pojalleen Armandille.

⁴ Heikki Renvall, Eheä elämäankaari. Uusi Suomi 2. 10. 1948.

vänsä velvollisuuden, laillisuuden ja rakkauden sitein, ja tähän puolueeseen kuuluu liki pitäen koko kansa. Sen tähden otettiin keisari kaikkialla vastaan ilmeisin osoituksin kansan rakkaudesta ja kiintymyksestä.» — »Keisarin koko käyttäytyminen, joka on lempeää ja alentuvaista, valtaistuinpuheen tosi liberaalin henki ym., kaikki tämä on melkein mykistytty kaiken opposition ja — skandinaavit näyttävät nolostuneilta»¹.

Hallitsijan ja hänen suomalaisten alamaistensa välien ollessa näin luottamukselliset aloitettiin v:n 1863—64 valtiopäivät toiveikkain mielin lukuisten asioiden odottaessa säätykäsittelyä. Kokonaisuudessaan näille valtiopäiville oli ominaista voimakas halu uudistuksiin etenkin yhteiskunnallisen elämän alalla, mutta siihen nähden, miten nämä oli toteutettava, oli selvästi havaittavissa eroavuutta rohkeampien liberaalien ja varovampien konservatiivien välillä. Mitään suljettua puoluemuodostusta ei pappissäädyssä tämän enempää kuin kielikysymyksenkään merkeissä silti vielä syntynyt².

Vaikka v:n 1863—64 säätykokoukseen oli huolellisesti valmistauduttu kokoamalla luotettavia valtio-oikeudellisia ja valtiopäiväkäytäntöä koskevia tietoja, ja lisäksi voitiin käyttää hyväksi Ruotsin 1800-luvun alkupuolen lainsäädäntöä suuremmassa määrin kuin myöhemmin, jolloin olot olivat ehtineet kehittyä näissä maissa erilaisiksi, meni paljon aikaa alustaviin keskusteluihin järjestäytymisestä ja työtavoista. Renvall otti osaa alusta pitäen näihin selvittelyihin, joiden pohjalta meillä uudelleen luotiin valtiopäivätäraditioita³. Sen lisäksi säätyjen oli käsiteltävä arm. esitykset, joita oli kokonaista 48, sekä valtiopäivien kuluessa jätetyt anomusehdotukset. Koska on mahdotonta kuvata hänen suhtautumistaan kaikkiin niihin kysymyksiin, joiden käsittelyyn hän osallistui, kiinnitetään seuraavassa huomiota eräiden tärkeiden perustuslakia koskevien kysymysten ohella ainoastaan niihin, jotka valaisevat hänen yleistä suhtautumistaan asioihin. Näitä olivat ennen muita kirkkoa ja koulua sekä sosiaalipoliittisia uudis-

¹ RK II 1 T. T. Renvall 29/9 1863 Armand Renvallille.

² Österbladh, mt. I s. 138.

³ Ks. esim. Pps. ptk. I s. 119, 194—195, 197.

tuksia koskevat kysymykset, joita kohtaan hän oli tuntenut kiinnostusta jo nuoruudestaan asti ja joiden kanssa hän sitten oli joutunut tekemisiin jatkuvasti seurakunnassaan, tuomio-kapitulissa sekä erilaisissa komiteoissa.

Silloisissa poliittisissa oloissa oli erittäin arkaluontoista keskustella *perustuslakien muuttamista* koskevista kysymyksistä. Keisarin luvattua valtaistuinpuheessaan esittää säädylle ehdotuksia perustuslakireformeista konservatiivit pitivät niitä koskevien anomusehdotusten esille tuomista sopimattomana ja epähienoutena keisaria kohtaan. Tällä kannalla oli myös Snellman, vaikka hän pitikin monia muutoksia tarpeellisina. Säädyt voivat hänen mielestään enintään esittää toivomuksensa hallitsijalle osoitettujen kiitosadressien muodossa ¹. Valtiopäivillä tällaisia anomuksia kuitenkin esitettiin. F. L. Schauman, pappissäädyn huomattavin liberaali, jätti määrääjain pidettäviä valtiopäiviä koskevan anomusehdotuksen, jossa hän hallitsijan valtaistuinpuheessaan antamaan lupaukseen viitaten anoi, että hallitsija sisällyttäisi lakiehdotukseen määräyksen, että säädyt vast'edes kutsutaan koolle joka kolmas vuosi ². Samansisältöisiä anomusehdotuksia jätettiin kaikissa muissakin säädyissä. Lähetekeskustelussa vain kolme pappissäädyn jäsentä kokonaan vastusti Schaumanin anomusehdotusta sillä perusteella, että keisari oli pidättänyt itselleen yksinomaisen esitysoikeuden perustuslakia koskevissa asioissa ja sitäpaitsi jo luvannut kutsua koolle valtiopäivät kolmen vuoden kuluttua, muutamien muiden pitäessä ehdotettua kolmen vuoden määräaikaa liian lyhyenä. Useimmat puhujat kannattivat anomusehdotusta, myös Renvall, joka rovasti Boreniukseen yhtyen ehdotti, että anomuksessa olisi viitattava hallitsijan valtaistuinpuheessaan antamaan lupaukseen määrääkaisista valtiopäivistä. Säädyn omaksuttua anomuksen se lähetettiin yksityiseen valitusvaliokuntaan, jonka jäsen Renvallkin oli ³. Valitusvaliokunta ehdotti anomuksen lähettämistä yleiselle valitusvaliokunnalle toivoen samalla, että yhteinen

¹ Rein, mt. II s. 479.

² Pps. ptk. I s. 72—73.

³ Pps. ptk. I s. 79—90.

anomus laadittaisiin, kuten Renvall jo lähete keskustelussa oli ehdottanut, siten, että se liittyy hallitsijan valtaistuinpuheeseen. Kaikki säädyt hyväksyivät yleisen valitusvaliokunnan anomusta puoltavan mietinnön¹.

Renvallin entinen kollega Turun lukiosta ja tuomiokapitulist, rovasti Henrik Heikel ehdotti anottavaksi, että laadittaisiin täydellinen valtiopäiväjärjestys, joka seuraavilla valtiopäivillä annettaisiin säädyille keisarillisena esityksenä. M. E. Alo-paeuksen, F. Hertzbergin ja J. I. Berghin vastustettua aloitetta keisarin valtaistuinpuheessaan antamiin lupauksiin vedoten Renvall tälläkin kertaa kannatti anomusehdotuksen tekemistä ja toivoi, että siihen sisällytettäisiin viittaus siihen, että ennestään jo oli olemassa perustuslaillisen pätevyyden omaava valtiopäiväjärjestys. Schaumanin, O. W. Ehrströmin ja C. G. von Essenin kannatettua Renvallia sääty hyväksyi aloitteen ja lähetti sen yksityiseen valitusvaliokuntaan. Takaisin pappissäätyyn tultuaan se hyväksyttiin anomusehdotukseksi, johon muita säätyjä pyydettiin yhtymään². Näiden hyväksyttyä pappissäädyn aloitteen saatiin asiasta aikaan kaikkien säätyjen yhteinen anomusehdotus³.

Renvall oli täten kannattanut säädyn liberaalien tekemiä aloitteita anomusehdotuksiksi määräaikaisista valtiopäivistä sekä edustuslaitoksen uudelleen järjestämisestä, mutta ritariston ja aatelin maan korkeimman hallintolaitoksen uudelleen järjestämistä koskevaa anomusehdotusta, johon muita säätyjä pyydettiin yhtymään, hän sen sijaan vastusti. Saatuaan asiaa pappissäädyssä käsiteltäessä ensimmäisen puheenvuoron Renvall korostaen anomusehdotuksen tärkeyttä katsoi hallintolaitoksen uudelleen järjestelyn, joka oli mitä läheisimmässä yhteydessä monien muiden virastojen muuttamisen ja maan koko poliittisen aseman kanssa, vaativan sellaista kypsää harkintaa ja jokaisen siihen kuuluvan yksityiskohdan perusteellista selvitystä, ettei siihen pitänyt ryhtyä hätiköiden. »Ei riitä, että voidaan osoittaa nykyisessä yhteiskuntajärjestykses-

¹ Österbladh, mt. I s. 151.

² Pps. ptk. I s. 165—166; II s. 7.

³ Österbladh, mt. I s. 139.

sämme olevat puutteet», Renvall lausui asiaa käsiteltäessä ja totesi vielä, että »niitä on kriittisesti arvioitava ei ainoastaan vertailemalla niitä yhden tai toisen valtion hallintolaitokseen, vaan ennen kaikkea ottaen huomioon oman kansamme historiallinen ja poliittinen asema, salliiko se uudelleen muodostamista vieraiden esikuvien ja teorioiden mukaan, jotka on suvaittu omaksua yhteiskuntaviisauden korkeimpana saavutuksena; ennen kysymyksen ratkaisua on päästävä selvyyteen siitä, kykeneekö hallitusrakenne, joka tahdotaan pystyttää, todella paremmin kuin tähänastinen vastaamaan kansan hallitukselleen asettamia oikeudenmukaisia vaatimuksia». Lopuksi hän vielä kiinnitti huomiota eräisiin yksityiskohtiin, jotka osoittivat, miten vaikeasti ratkaistava tämä asia oli¹. M. E. Alopaeus, J. I. Bergh ja Z. Castrén, jotka jo olivat vastustaneet edellä mainittuja Schaumanin ja Heikelin tekemiä anomusehdotuksia, yhtyivät Renvalliin, mutta Schauman kannatti ritariston ja aatelin ehdottaman anomuksen tekemistä huomauttaen, ettei ollut tarkoituskkaan, että säädyt nyt laatisivat yksityiskohtaisen ehdotuksen asiasta, vaan ainoastaan pyytäisivät hallitukselta sitä koskevaa esitystä ensi valtiopäiville. Saatuaan myöhemmin vielä toisen puheenvuoron Renvall hätiköityjä uudistuksia vastustaen korosti historiallisten perinteiden noudattamisen välttämättömyyttä ja lausui tällöin mm.: »Aika on tosin liikkuvainen, mutta niin liikkuvainen kuin se onkin, ei voida pitää toivottavana, että sen poliittisen elämän muotoja alituisen muutetaan. Ainakin olisi huomattava sairauden oire, jos jokainen sukupolvi yrittäisi uudistaa nämä muodot ottamatta huomioon, mitä välttämätön tarve ja historiallinen yhtäjaksoisuus vaativat. Jos kyseisellä alalla tehdään muutoksia, täytyy kait niiden avulla pyrkiä johonkin pysyvään, sellaiseen, jota ei jälleen yhden sukupolven perästä tarvitse muuttaa tai vanhentuneena heittää pois. Koska siis nämä muutokset ja parannukset eivät koske vain nykyhetkeä, vaan myös tulevaa aikaa (icke blott samtid utan äfven en framtid), ei niitä voida käsitellä pikkuseikkana keskellä kohta päättyvien valtiopäivien

¹ Pps. ptk. II s. 349—350.

kiireistä työtä»¹. Näissä molemmissa Renvallin lausunnoissa tulee selvästi näkyviin hänelle ominainen poliittinen realismi sekä maltillinen konservatiivisuus, joka vastustamatta uudistuksia sellaisenaan pyrkii lainsäädäntötyössä säilyttämään historiallisen jatkuvuuden. Renvall ei todellakaan turhan vuoksi ollut aloittanut uraansa historian lehtorina. Näille periaatteille hän pysyikin uskollisena koko pitkän valtiopäivämiesuransa ajan.

Ryhdyttyäessä äänestämään ritariston ja aatelin anomusehdotuksesta Renvallin edustama mielipide jäi vähemmistöön pappissäädyn päättäessä 16 äänellä 13:ea vastaan yhtyä siihen. Samanlaisen päätöksen tekivät myös porvaris- ja talonpoikaisääty. Asian tullessa yleisestä valitusvaliokunnasta takaisin pappissäätyyn Renvall oli sairauden vuoksi poissa istunnosta eikä siis enää voinut osallistua keskusteluun. Sädyn päätettyä nytkin kannattaa anomusehdotusta seitsemän edusmiestä esitti tähän vastalauseensa, joukossa ne kolme, jotka lähetekestutelussa olivat ilmoittaneet kannattavansa Renvallia².

Valtiopäivien tärkeimpiä kysymyksiä oli arm. esitys *painolaiksi*, jota valmistavaan komiteaan Renvall oli kuulunut. Sen vuoksi on tässä syytä hieman laajemmin käsitellä tätä tärkeää asiaa.

Kyseessä oleva komitea oli asetettu 9/11 1861 ja sen jäseniksi määrättiin senaattorit C. F. T. Langenskiöld, J. E. Bergbom ja H. Furuhielm, kanslianeuvos J. V. Snellman, professori C. G. Ehrström, lehtori C. von Schoultz sekä T. T. Renvall. Ensimmäinen istunto pidettiin Helsingissä tammikuun 9. päivänä 1862³ ja komitea työskenteli sen jälkeen siten, että se saman vuoden toukokuussa saattoi jättää ehdotuksensa senaattille. Sihteerinä toimi lakitieteen tohtori Robert Lagus⁴.

Komitean virallisena tehtävänä oli vallitsevan sensuurilainsäädännön tarkistus sekä tarpeen vaatimien muutosten ehdot-

¹ Pps. ptk. II s. 349—353.

² Österbladh I s. 156.

³ RK I 17 9/12 1861 päivätty kutsu T. T. Renvallille komitean jäseneksi; V. Furuhielm 1/1 1862 T. T. Renvallille.

⁴ Rein, mt. II s. 456—460.

taminen siihen. Jäsenten oltua aluksi eri mieltä siitä, miten laajasti he voivat tehtävänsä käsittää, Snellmanin onnistui voittaa enemmistö sen mielipiteensä puolelle, että annettua tilaisuutta hyväksi käyttäen oli valmistettava ehdotus painolaiksi, mutta hänen käsityksensä mukaan ei vielä voitu ilman muuta ehdottaa yleisen lain alaista painovapautta, vaikka sanomalehdistössä sitä jo oli komitealta vaadittu. Samaan aikaan oli näet Venäjällä tekeillä uusi painolakiehdotus, eikä ollut sanottua, että keisari halusi vahvistaa Suomelle vapaamielisempää lakia kuin muulle valtakunnallensa. Komitean valmistamaan lakiehdotukseen, jonka se lähetti senaatille anoen, että keisari suvaitsi sallia pian kokoontuvien säätyjen osallistua painolain säätämiseen, sisältyikin vielä eräitä täydellistä painovapautta rajoittavia säännöksiä. Näistä etenkin määräys poliittisten aikakautisten lehtien julkaisijoilta vaadittavasta takauksusta herätti paljon arvostelua.

Komitean jätettyä ehdotuksensa toukokuussa 1862 senaatille tämä käsitteli sen vasta seuraavan vuoden helmikuussa. Se hyväksyi ehdotuksen pääperusteet, mutta teki siihen yksityiskohdissa eräitä muutoksia, mm. ehdotti, että takauksensa olisi vaadittava kaikilta aikakautisilta julkaisuilta, ja päätti äänestyksen jälkeen eräitä muutoksia toivoen puoltaa ehdotuksen esittämistä kokonaisuudessaan säädyille niin rajoitettuna, että asetus tulisi olemaan voimassa ainoastaan seuraavien valtiopäivien loppuun. Tämä lisäys katsottiin tarpeelliseksi, koska pelättiin, ettei asiasta muuten annettaisi ollenkaan esitystä säädyille. Keisarillisen esityksen antaminen viipyi niin kauan, että se voitiin jakaa vasta valtiopäivien viimeisenä esityksenä helmikuun 1. p:nä 1864. Asian viivästyminen herätti levottomuutta ja aiheutti sensuurin poistamista ja painolain antamista koskevia anomuksia eri säädyissä, mutta odotetun lakiesityksen lopulta kuitenkin saavuttua ne eivät enää antaneet aihetta mihinkään toimenpiteisiin ¹.

Renvallin toiminnasta itse komiteassa ei ole säilynyt tarkem-

¹ Rein, mt. II s. 454—466.

pia tietoja ¹, mutta ilmeisesti hän on ollut Snellmanin kannalla, sillä lakiehdotusta pappissäädyssä käsiteltäessä hän oli sen pääpuolustaja lakivaliokunnan mietinnössä esitettyjä huomautuksia vastaan.

Lakivaliokunta antoi runsaasti tunnustusta painolakiehdotukselle, mutta todeten sen eräiden määräysten olevan ristiriidassa Suomen kansassa vallitsevan oikeuskäsityksen ja jopa itse perustuslain kanssa se vaati mietinnössään suurempaa vapautta ja huomattavampia poikkeuksia vallitsevista säännöksistä kuin propositiossa esitettiin. Siten se mm. vastusti määräystä, että laki olisi voimassa vain seuraavien valtiopäivien loppuun, sekä pantin tai takauksen antamista mahdollisten sakkojen varalta, joita viimeksimainittuja se lisäksi piti liian suurina. Samoin se vastusti sitä, että painoylihallituksella olisi eräissä tapauksissa tuomiovalta. Esittämistään muistuksista huolimatta valiokunta silti lopuksi totesi olevansa velvollinen ottamaan harkittavakseen, eikö maalle olisi hyödyllisempää, että säädyt muuttamattomana hyväksyisivät lakiehdotuksen, kuin että voimassaolevat painoasetukset edelleen tulisivat noudatettaviksi ².

Lakivaliokunnan mietinnön tultua esille pappissäädyssä useat puhujat heti aluksi vaativat, että se hyväksyttäisiin ilman keskustelua. Saatuaan tämän jälkeen puheenvuoron Renvall aluksi Helsingfors Dagbladin arm. esitykseen kohdistaman ankaran arvostelun johdosta ³ totesi sen osoittavan hallitsijan jalomielistä huolenpitoa kaikesta, mikä on omiaan edistämään

¹ Rein (mt. II s. 457) arvelee erääseen mainintaan Snellmanin koo-tuissa teoksissa (Saml. arb. IX s. 429) nojautuen, ettei Renvall olisi ol-lenkaan ottanut osaa komitean töihin. Renvallin kirjeestä pojalleen Ar-mandille 9/1 1862 ilmenee, että hän komitean ensimmäisenä kokoontu-mispäivänä oli Helsingissä, ja arkkikiispan virkaa varten jättämässään ansioluettelossa hän mainitsee jäsenyytensä tässä komiteassa (VA KD 11/282 1884). Renvallin jälkeenjättämissä papereissa on lisäksi osia kä-sinkirjoitetusta painolakiehdotuksesta, johon hän ilmeisesti komitean istunnoissa on tehnyt lyijykynäkorjauksia (RK I 18). Osallistuessaan samaan aikaan Tammikuun valiokunnan työhön Renvall lienee siksi vähän voinut olla mukana sensuurikomiteassa, ettei Snellman kertoes-saan vuosien päästä sen työstä häntä erityisesti maininnut.

² Propositioner och betänkanden III s. 1661—1680.

³ HD 1864 n:o 33, 35.

yhteiskuntaelämän normaalia kehitystä, sekä ryhtyi puolustamaan lakiesitystä. Täten syntyi säädyssä pitkä keskustelu, jolloin Renvallin ohella lakiehdotuksen puolesta puhuivat professori J. G. Geitlin, rovasti J. I. Bergh ja A. G. Borg sekä valio-kunnan mietinnön puolesta professori Schauman ja häneen yhtyen varapastori F. A. Snellman sekä rovasti H. Heikel. Päähuomio kiintyi tällöin takausjärjestelmään, jota Renvall puolusti sillä perusteella, että useilta muiltakin virkamiehiltä, esim. kantomiehiltä ja yleisten varojen hoitajilta, vaadittiin takaus ilman että siihen sisältyi mitään epäluuloa heidän rehellisyyt-tään kohtaan, sekä vetoamalla Ranskan, Itävallan, Preussin ja Englannin vastaavaan lainsäädäntöön, johon sensuuria poistet-taessa oli sisällytetty tällaiset maksut. Schauman taas piti takuiden vaatimista sekä poliittiselta että juridiselta kannalta arveluttavana ja loukkauksena kansan oikeustajua vastaan. Schaumanin ja Renvallin ollessa eri mieltä useista muistakin lakiehdotuksen yksityiskohdista, edellisen vaatiessa suurempaa vapautta yksilölle tässäkin asiassa, molemmat vastustivat yhtä jyrkästi hengellisen sensuurin säilyttämistä, jota pari puhujaa oli vaatinut¹.

Renvallin konservatiivisempi kanta painolakiasiassa johtui siitä, että hän J. V. Snellmanin tavoin ajatteli, että oli yritet-tävä saada aikaan mikä näissä oloissa oli mahdollista vaaran-tamatta tulosta liian suurilla vaatimuksilla. Komitean ehdotuk-seen tullut lisäys lain voimassaoloajan rajoittamisesta seuraa-vien valtiopäivien loppuun sekä arm. esityksen viipyminen osoittivat selvästi, miten arkaluontoisesta asiasta tässä oli kysymys. Dagbladin tapaisten hyökkäysten johdosta saattoi helposti olla seurauksena, ettei hallitsija hyväksyisi edes laki-ehdotusta. Siksi Renvall halusi omassa säädyssään painok-kaasti tuoda esille, että sillä oli kannatusta. Äänestyksessä pappissääty 17 äänellä 11:tä vastaan hyväksyi valiokunnan mietinnön, mutta alamaaisessa vastauksessaan säädty lausuiivat pitävänsä ehdotettua painolakia niistä muistutuksista huoli-matta, joita sitä vastaan voidaan tehdä, edullisempana kuin sil-

¹ Pps. ptk. III s. 461—492.

loin voimassa olevat painoasetukset, minkä vuoksi ne olivat hyväksyneet sen muuttamattomassakin muodossa siinä tapauksessa, ettei hallitsija tahtois kokonaan tai osaksi hyväksyä muutoksia, joita säädyt toivomuksina olivat esittäneet. Hallitsija ottikin huomioon säätyjen lausumia toivomuksia ja vahvisti 18. p:nä heinäkuuta 1865 painolain, mutta se tuli olemaan voimassa vain seuraavien valtiopäivien loppuun ¹.

Siitä murrosvaiheesta, johon kirkko vanhaluterilaisen yhteinäiskulttuurin hajotessa oli joutunut, johtui, että näillä valtiopäivillä tuli esille useita *kirkollista lainsäädäntöä* koskevia asioita. Tuomiokapitulissa Renvall oli jo aikaisemmin muodossa tai toisessa tullut tekemisiin useimpien näiden kanssa, joten hän täällä saattoi nojautua jo silloin tekemiinsä ratkaisuihin. Eräiden esitysten ja anomusten johdosta jouduttiin valtiopäivilläkin selvittämään maalliselle yhteiskunnalle ja toisaalta kirkolle kuuluvien tehtävien välistä rajaa. Siten niille oli annettu kirkkorangaistuksen poistamista tarkoittava armollinen esitys. Yksimielisesti pappissääty hyväksyi sen 1 §:n asettuen täten puoltamaan rangaistusmuodon poistamista. Sen sijaan syntyi pitkä keskustelu siitä, olisiko lakiesityksen mukaisesti rikoksesta tavatun henkilön ensin tehtävä rippi sielunhoitajalleen ja saatava synninpäästö, ennenkuin hän saa nauttia H. P. Ehtoollista, vai olisiko häntä, kuten esitystä käsitellyt valiokunta ehdotti, tuomiossa vain kehoitettava ennen ehtoollisellakäyntiä menemään yksityiseen keskusteluun sielunhoitajan kanssa. Renvall kannatti arm. esitystä rovasti Rosengrenin siihen tekemin lisäyksin, minkä mukaisesti julkipäätös tuli tapahtua papin valitsemien kahden tai kolmen todistajan läsnäollessa. Tämä tulikin säädyn päätökseksi. Vastoin esitystä ja valiokunnan mietintöä pappissäädyssä eräät puhujat vaativat, että kirkolle menevät maksut kaksinnaimisesta, huoruudesta, salavuoteudesta ja ennenaikaisesta vuodeyhteydestä oli edelleen säilytettävä mm. sillä perusteella, että ne ylläpitivät kansassa käsitystä näiden rikkomusten tuomittavuudesta ja toisaalta toivat varoja kirkon- tai köyhäinkassaan.

¹ Österbladh, mt. I s. 157—161.

Tätä vastustivat puheenvuoroissaan ainoastaan C. G. von Essen, Schauman ja Renvall, joka tiukkasanaisesti huomautti, ettei kirkon pitänyt hankkia voittoa paheen kustannuksella (ockra på lasten) ja että varoituksen tulee lähteä jumalansanasta. Tässä asiassa Renvall kuitenkin jäi äänestyksessä vähemmistöön, joten maininta maksuista tuli pappissäädyn päätökseen. Erinäisten välivaiheiden jälkeen saatiin asiasta lopulta papiston, porvariston ja talonpoikaissäädyn yhteisen päätöksen nojalla kirkonrangaistusta koskeva asetus 19. päivänä joulukuuta 1864. Lukuunottamatta kirkolle tulevia maksuja, jotka asetuksesta oli jätetty pois, se oli pappissäädyn ehdotuksen mukainen ¹.

Savon pohjoisen rovastikunnan tekemä toivomusaloite sapaatin pyhittämistä koskevan lainsäädännön tarkistamisesta aiheutti samoin selvittelyn maallisen ja hengellisen vallan piiriin kuuluvista tehtävistä. Säädyn yksityinen valitusvaliokunta ehdotti aloitteen mukaisen anomusehdotuksen tekemistä esittäen samalla, että viranomaisia kehoitettaisiin, siksi kunnes revisio on tapahtunut, valvomaan kaikkien sellaisten määräysten noudattamista, joiden tarkoituksena on estää häiritsemästä jumalansanan julistamista ja kristillisen elämän edistämistä. Tämä koski mm. kaupantekoa ja viinanmyyntiä kirkkoaikana sekä käsityöläisten työskentelyä pyhäpäivisin. Sen sijaan valiokunnan mielestä ei enää voitu vaatia rangaistusta kirkossakäynnin ja sakramenttien käytön laiminlyömisestä. Tähän lausuntoon liitti valiokunnan jäsen Renvall vastalauseensa, jossa hän jo siitäkin syystä asettui vastustamaan anomusehdotuksen tekemistä, että kirkkolakikomitea oli tällaista tarkistusta anonut, mutta sitäpaitsi hän ei voinut hyväksyä sitä hänen mielestään mietintöön sisältyvää väärää käsitystä, että kirkkoa ja jumalaisuutta olisi tuettava poliisivoimin. Painokkaasti hän huomautti, miten jumalansana oli kirkon ainoa ase ja että pakotoimenpiteet olivat vain omiaan kehittämään tekohurskautta — mielenlaadun muutos on ainoa keino asiantilan parantami-

¹ Pps. ptk. III s. 147, 149, 152, 153; Österbladh, mt. I s. 163—166.

seksi. Kun kirkolle turvataan täysi vapaus sananjulistamiseen, se ei muuta tukea tarvitse.

Asian johdosta syntyneessä vilkkaassa keskustelussa vaadittiin toisaalta kaikkien sapattilakien tarkkaa noudattamista, niihin luettuina myös pakko kirkossakäyntiin ja sakramenttien käyttöön sekä huvi- ja taidetilaisuuksien kiello sunnuntaisin. Tällä kannalla olivat mm. Berghin veljekset. Toiset taas, kuten A. F. Granfelt ja F. L. Schauman, valiokunnan mietintöön yhtyen huomauttivat, että tässä oli kysymys valtion velvollisuuksista kirkon työn turvaamiseksi eikä suinkaan kirkollisesta lainsäädännöstä. Renvallin kantaan, johon ilmeisesti on vaikuttanut tutustuminen J. T. Beckin teologiaan, yhtyivät joko täysin tai pienin varauksin mm. C. G. von Essen, H. Heikel ja J. M. Hackzell, mutta äänestyksessä he joutuivat vähemmistöön. Pappissäädyn jättämän petition johdosta HKM antoi uutta rikoslakia valmistavalle komitealle tehtäväksi harkita, mitä pappissääty asiasta oli esittänyt, mutta ei katsonut tarpeelliseksi erityisen kehoituksen antamista viranomaisille ¹.

Vaikka valtiopäivien kokoontuessa koulun erottaminen kirkosta jo oli ratkaistu, vallitsi vielä epäselvyyttä papiston ja koulunopettajien suhteesta toisiinsa. Kuten jo on mainittu, oli tähän saakka molempien katsottu kuuluvan samaan opettajasäätyyn, ja koulun opettajilla oli oikeus ilman yliopistossa suoritettuja teologisia tutkintoja siirtyä kirkon virkoihin, joiden saantiin heillä sitä paitsi oli ollut eräitä erikoisetuja seurakuntapappeihin nähden ². Rovasti H. Hellenin Porin alarovastikunnan puolesta jättämän anomusehdotuksen johdosta, jossa vaadittiin koulunopettajien ylenemisoikeus papillisissa viroissa kokonaan lakkautettavaksi, syntyi pappissäädyssä vilkas periaatteellinen keskustelu koulunopettajien oikeudesta kirkonvirkoihin sekä samalla koulun ja kirkon sisäisestä suhteesta. Muutamia harvoja puheenvuoroja lukuunottamatta kannatettiin yleisesti yksityisen valitusvaliokunnan lausuntoa, jossa ehdotettiin anomusehdotuksen hylkäämistä, mutta esitettiin anot-

¹ Pps. ptk. I s. 361—366, 491—493; Edv. Bergh, Vår styrelse och våra landtdagar I s. 400—401.

² Ks. s. 99.

tavaksi, että kaikilta yliopiston ja koululaitoksen palveluksessa olevilta lakkautettaisiin oikeus ylimääräisesti hakea keisarillisiin pitäjiin. Renvall, joka valiokunnan jäsenenä oli ollut lausuntoa laatimassa, korosti vielä puheenvuorossaan, miten tässä asiassa ei saanut antaa papiston aineellisten etujen ratkaista, kuten oli tehty anomuksessa, jossa koulunopettajat nähtiin lähinnä papiston vaarallisina kilpailijoina hyvistä paikoista. Kirkon kannalta oli tärkeää säilyttää edelleen sisäinen yhteys sen ja koulun välillä. Silloisena elämää ja oppia koskevan sisäisen rikkinäisyyden aikana sillä ei suinkaan ollut varaa suhtautua välinpitämättömästi tieteellisen sivistyksen saaneisiin, kristillisen hengen elähdyttämiin opettajiin heidän pyrkiessään papinvirkaan, jos nämä tutkinnoilla olivat osoittaneet vaadittavaa kristillistä tietoa ja hengellistä kokemusta, ja kirkon oli sen tähden otettava huomioon ehdollepanoja tehdessään heidän aikaisempi toimintansa koulun ja tieteen palveluksessa. Sääty hyväksyikin valiokunnan lausunnon. Pappissäädyn anomuksen johdosta 22. päivänä toukokuuta 1865 annetulla kuulutuksella kumottiin mainittu yliopiston, lukion ja koulunopettajien ylimääräinen hakemisoikeus ¹.

Aikaisemmin on jo mainittu, miten pappien hoitoon oli vähitellen pitäjissä joutunut niin monenlaisia maallisia tehtäviä, että kirkollisen toiminnan yhä monipuolistuessa heidän oma työnsä alkoi siitä kärsiä ². Asiantilan jo aikaisemminkin kirkon vastuuntuntoisissa piireissä herättämä arvostelu ilmeni selvästi valtiopäivillä pappissäädyn keskustellessa kunnallislakiehdotuksen 14 §:stä. Siinä samoin kuin talousvaliokunnan mietinnössä esitettiin, että jos mm. kirkollinen viranomaisen kuntakokouksen puheenjohtajakseen tai varapuheenjohtajakseen valitsemana kieltäytyy tehtävästä, kuntakokouksella on oikeus harkita kieltäytymisen pätevyyttä. Renvallia lukuunottamatta pappissäädyn kaikki puhujat, peläten kunnallisten tehtävien vievän liiaksi papin aikaa sekä toisaalta aiheuttavan epämuksuvia suhteita hänen ja seurakuntalaisten välille, yhtyivät valio-

¹ Pps. ptk. I s. 454—459, 533—565; Bergh, mt. I s. 393—399.

² Ks. s. 7—8.

kunnan jäsenen tuomiorovasti Borgin vastalauseeseen, jossa vaadittiin kirkollisille viranomaisille oikeutta kieltäytyä näistä tehtävistä. Renvallista taas, joka omien sanojensa mukaan ei suinkaan pitänyt munkkilaitosta hengellisen paimentehtävän parhaana ilmenemismuotona, pappia ei voitu vapauttaa kaikille kunnan jäsenille kuuluvasta velvollisuudesta vain sillä perusteella, että hän on kirkollinen viranomainen, vaan hänenkin tulee, jos aika ja voimat sen sallivat, olla kanssaihmisilleen hyödyksi myös maallisissa asioissa. Etenkin hän piti tarpeellisena, että papit edessäolevana siirtymäaikana osallistuisivat kunnallisiin tehtäviin hoidettuaan niitä aikaisemmin vuosisatoja. Kun on ehtinyt kasvaa uusia kykyjä kunnalliseen elämään, he voivat vetäytyä syrjään, mutta heillä ei senkään jälkeen ole oikeutta kokonaan kieltäytyä tällaisesta toiminnasta, jos heidän siihen valitaan. Samassa yhteydessä Renvall vielä lausui käsityksensä olevan, ettei pappien toiminta pitäjän yhteisissä asioissa menneiden vuosisatojen aikana ollut itse asiassa ollut niin haitallista heidän varsinaisen kutsumustyönsä kannalta kuin useat puhujat olivat esittäneet. Vastoin säätynsä ja todennäköisesti koko papistonkin enemmistön mielipidettä ¹ Renvall täten suhtautui myönteisesti kiistanalaiseen kysymykseen pappien osallistumisesta kunnalliseen toimintaan ja yleensäkin julkisiin tehtäviin. Tämä onkin johdonmukainen seuraus hänen usein esittämästään ajatuksesta, että uskovaishallitusten ihmisten juuri kristittyinä on velvollisuus maallistakin isänmaataan rakentavaan toimintaan ². Renvallin puheenvuorot eivät vaikuttaneet säädyn päätökseen, vaan se päätti tehdä asiasta yksityisen anomuksen, jolla sitten kuitenkin ei ollut mitään seurauksia ³.

Uudesta kirkkolakiehdotuksesta keskusteltaessa Renvall, joka huhtikuun alkupuolella oli sairastunut vaikeaan silmätautiin, ei enää ollut läsnä ⁴. Heti seuraavana syksynä hän Turun syno-

¹ Ks. ed. s. 10.

² Esim. WT 1846 n:o 1 Om Folkskolan; Pps. ptk. 1885 s. 4.

³ Pps. ptk. II s. 372, 377; Bergh, mt. I s. 407—408.

⁴ Pps. ptk. II s. 626; RK II 1 T. T. Renvall Armand Renvallille 13/4 1864.

daalikokouksessa joutui puolustamaan komitean ehdotusta, jota hän itse oli ollut kirkkolakikomiteassa laatimassa. Tätä samoin kuin hänen osuuttaan itse kirkkolakikomitean työhön on kuvattu lähemmin VII luvussa.

Näillä valtiopäivillä Renvall näyttää pyrkineen tekemään kirkkoa koskevan lainsäädännön mahdollisimman suuressa määrin riippumattomaksi valtion antamasta tuesta, vaikka hän toisaalta halusikin säilyttää sisäisen yhteyden näiden kesken mahdollisimman suurena. Tällöin hän ilmeisesti on ottanut lukuun senkin mahdollisuuden, että kirkko tulisi kokonaan erotettavaksi valtiosta, kuten liberaalisessa lehdistössä näihin aikoihin oli vaadittu¹. Korostaessaan kirkon sisäistä riippumattomuutta valtiosta ja vaatiessaan uskonnollista elämää koskevien rangaistusmääräysten kumoamista Renvall ajaa asioita, jotka kuuluivat liberaalien ohjelmaan, mutta hänen lähtökohtansa on toinen kuin näiden. Renvall, joka lausunnoissaan korostaa erityisesti sisäisen parannuksen ja jumalansanan keskeistä asemaa kirkossa, on näihin aikoihin jo saanut voimakkaita vaikutteita J. T. Beckiltä. Oikeastaan hän tässä tekee käytännölliset johtopäätökset beckiläisestä jumalanvaltakuntaopista, jonka mukaisesti jumalanvaltakunta toteutuu ainoastaan yksityisten ihmisten uudestisyntymisen kautta ilman ulkonaisia eleitä. Merkille pantavaa on myös, että Renvallin säätytoveri C. G. von Essen, joka myöskin jo tällöin oli saanut vaikutteita beckiläisyydestä, näissä asioissa usean kerran yhtyi häneen.

Renvallin *koulua* ja erityisesti vaikeissa olosuhteissa elävien lasten kasvatusta kohtaan tuntema harrastus ilmeni näillä valtiopäivillä hänen anomusehdotuksessaan, jossa pyydettiin omaa taloa Turun kuuromykkäinkoululle. Todettuaan sekä opetuksen että kasvatuksen kannalta haitalliseksi, että kuuromykät joutuivat saamaan ammattiopetuksensa Turun käsityöläisten luona, jotka usein sangen vastahakoisesti suosivat ottamaan heidät oppilaikseen, ja lisäksi asumaan kau-

¹ KHS T. T. Renvall 16/9 1864 J. E. Berghille; ks. ed. s. 141—142; Pps. ptk. III s. 19; Juva, mt. s. 236—.

pungilla ilman mahdollisuutta tarkempaan valvontaan, hän ehdotti anottavaksi oppilaitokselle omia rakennuksia tarpeellisine tiloineen työpajoja ja sisäoppilaitosta varten ainakin nuorimmille oppilaille, ellei sitä voitaisi järjestää kaikille. Yksityisen valitusvaliokunnan kannatettua lämpimästi ehdotusta pappissäätykin hyväksyi sen yksimielisesti ja teki siitä oman alamaisen ehdotuksensa. Hallituksen taholta anomus ei aiheuttanut muita toimenpiteitä, kuin että Turun kuuromykkäinkoululle jätettiin eräs lahjoitusrahasto, jonka varoilla sekä mahdollisesti muualta tulevilla lahjoilla voitaisiin saada hoitoa oppilaille. Kuuromykkäinopetuksen tehostamista Renvallin ehdottamalla tavalla ei tämä vielä tehnyt mahdolliseksi ¹.

Näiden valtiopäivien ratkaistavaksi joutui useita tärkeitä *sosiaalipoliittisia* kysymyksiä. Renvallin kanta näissä asioissa oli lähinnä maltillisen liberalismiin mukainen, ja hänkin osallistui puheenvuoroillaan ja äänellään tärkeiden uudistusten aikaansaamiseen. Naimattoman naisen täysivaltaisuudesta keskusteltaessa Renvall, joka Tammikuun valiokunnassa toisin kuin tässä asiassa vanhoillinen Schauman oli vaatinut, että »nainen olisi kaikissa kohden asetettava miehen rinnalle, niin että hän yksikolmatta vuotta täytettyään saisi vapaasti hallita niin itseään kuin omaisuuttaan»², äänesti nytkin naimattoman naisen jo 21-vuotiaana täysivaltaiseksi tulemisen puolesta, yhtyen kuitenkin siihen lakivaliokunnan mietinnön vaihtoehtoon, jonka mukaisesti asiasta oli ensin ilmoitettava tuomioistuimelle, useiden puhujien vaadittua sen voimaantumista ilman muuta. Naimaoikeuden hän sen sijaan edelleen halusi jättää vanhemmille ³. 31/10 1864 annettu asetus myönsikin naiselle oikeuden 21 vuoden iässä hallita omaisuuttaan, jos hän itse niin haluaa ja sen oikeudelle ilmoittaa, mutta tämä oli astuva ilman muuta voimaan hänen täytettyään 25 vuotta. Päästyään 21 vuoden ikään hän sai mennä naimisiin ilman naittajan suostumusta ⁴. Asetuksen mukaan naimaton nainen

¹ Pps. ptk. I s. 277—279; II s. 280, 457; Bergh, mt. I s. 347.

² Pps. ptk. s. 67.

³ Pps. ptk. I s. 396.

⁴ Asetuskok. 1864 n:o 25.

siis sai vielä suurempia vapauksia kuin Renvall pappissäädyssä oli pitänyt tarpeellisena.

Irtolaislakiehdotusta käsiteltäessä säädyssä syntyi pitkä periaatteellinen keskustelu siitä, ketä on pidettävä irtolaisena ja keillä taas on katsottava olevan oikeus omaan suojelukseseen. Renvall yhtyi liberaaleihin siinä, että jälkimmäisiltä kunnioituksesta yksilön vapautta kohtaan oli vaadittava mahdollisimman harvoja takeita, ja hän piti aivan sopimattomana, että siksi vaadittiin todistusta suoritetuista veroista tai määrätystä kristinopin taidosta ¹. Uuden rikoslain perusteista ja poistettavista rangaistuksista keskusteltaessa Renvall kannatti F. L. Schaumania ja A. G. Borgia, jotka vaativat kuolemanrangaistuksen poistamista, Bergh-veljesten taas ollessa Raamattuun perustuvilla syillä sen säilyttämisen kannalla. Pitkän ja vilkkaan keskustelun aikana Renvall osoitti, miten Raamatusta ei voinut saada tukea kummallekaan mielipiteelle, vaan asia oli ratkaistava valtion turvallisuusvaatimusten mukaisesti. Pappissääty hyväksyikin kuolemanrangaistuksen poistamisen 22 äänellä 7:ää vastaan. Muiden säätyjen ollessa samalla kannalla saatiin asiasta yhteinen päätös ².

Erittäin vaikea oli kysymys paloviinan valmistuksesta ja sen myynnin järjestämisestä. Pappissäädyn puhujien tuntiessa suurta vastuuta vallitsevan tilanteen johdosta esiintyi erilaisia mielipiteitä asian parhaasta mahdollisesta hoitamisesta käytännössä, ja tässä menivät rajat liberaalien ja konservatiivien välillä sekaisin. Säädyn hylättyä toisaalta K. E. Stenbäckin ehdotuksen paloviinan valmistuksen ja kaupan täydellisestä vapauttamisesta ja toisaalta J. F. Berghin tekemän esityksen viinan kotitarve- ja tehdastuotannon lakkauttamisesta lukuunottamatta sitä, mikä on välttämätöntä lääketieteellisiin ja teknillisiin tarkoituksiin, lopullinen ratkaisu oli suoritettava valio-kunnan esittämien kahden vaihtoehdon välillä. Edellisen mukaan, jota Renvall oli ollut laatimassa, kotitarvepoltto olisi heti lopetettava sekä tehdastuotannolle asetettava ylin raja,

¹ Pps. ptk. III s. 18—19.

² Pps. ptk. II s. 563—568; Österbladh, mt. I s. 161—163.

jälkimmäisen mukaan olisi kotitarvepoltosta siirryttävä tehdaspolttoon asteittain 5 vuoden kuluessa. Renvall, joka jo Tammikuun valiokunnassa oli ollut kotitarvepoltton sekä kaiken maaseudulla tapahtuvan anniskelun lopettamisen kannalla sekä vastustanut paloviinan valmistuksen luovuttamista kunnille ¹, puolusti säädyn istunnossa edellistä vaihtoehtoa vedoten Ruotsista saatuihin kokemuksiin sekä pitäen hyvin tärkeänä, että houkutus viinanjuontiin ja sen mukanaan tuomaan siveetönmään elämään täten torjuttaisiin pois kodeista. Sädyn asetettua jälkimmäisen mietinnön päätöksensä pohjaksi Renvall sekä 14 muuta, joukossa mm. F. L. Schauman, H. Heikel ja A. F. Granfelt, esittivät tähän vastalauseensa. Porvaris- ja aatelissäädyn kutsusta pappissäätikin seuraavana päivänä siirtyi edellisen vaihtoehdon kannalle, jonka mukainen päätös lopulta saatiin aikaan, sen jälkeen kun oli suostuttu erinäisiin talonpoikaissäädyn asettamiin lähinnä viinaveroja koskeviin ehtoihin. Säätyjen päätös vahvistettiin 2. päivänä maaliskuuta 1865 annetulla asetuksella ².

Arvioidessaan »Valvojassa» parikymmentä vuotta myöhemmin pappissäädyn aikaansaannoksia ja todetessaan sen tehokkaasti ja asiantuntevasti osallistuneen 1860-luvun tärkeään uudistustyöhön E. G. Palmén pitää tätä osaltaan juuri T. T. Renvallin ansiona ³. Hänen valtiopäivätyönsä yksityiskohtainen tarkastelu osoittaa, että näin todella on laita. Vaikka Renvall oli säädyn jäsenistä iältään nuorimpia, hän jo näillä ensimmäisillä varsinaisilla valtiopäivillään oli Schaumanin ja Borgin rinnalla sen vaikutusvaltaisimpia miehiä. Hänen perusteelliset tietonsa, lämmin vakaumuksellisuutensa, kykynsä tajuta nopeasti, mistä oli kysymys, helppoutensa ilmaista ajatuksensa sattuvasti ja useihin muihin säädyn puhujiin verraten lyhyesti sekä hänen miehekäs rohkeutensa oman kantansa puolustamisessa, vaikka hän olisi ollut yksin koko säätyä vastaan, tekivät hänestä hyvän valtiopäivämiehen, joka oli yhtä

¹ Tammikuun valiok. ptk. s. 281—282.

² Pps. ptk. III s. 398—399, 414, 427, 430, 432; Österbladh, mt. I s. 181—187.

³ Valvoja 1885 s. 6.

paikallaan tärkeässä valiokuntatyössä kuin säädyn täysistunnoissa. Renvallin puheenvuorot veivät todella keskustelua eteenpäin, ja kiistanalaisissa kysymyksissä hän usein löysi ratkaisun, johon voitiin yhtyä. Täten hänen uudistuksille myötämie-linen mutta hätiköityjä päätöksiä karttava kantansa, jota on luonnehdittu »liberaaliksi konservatiivisuudeksi»¹, vai-kutti huomattavasti pappissäädyn päätöksiin näillä valtiopäi-villä. Tunnustukseksi Renvallin ansiokkaasta julkisesta toi-minnasta hallitsija myönsi hänelle niiden päätyttyä teologian tohtorin arvon². Renvallin kieltäydyttyä ehdokkuudesta v:n 1867 valtiopäiville hänen poissaolonsa tunnettiin säädysssä tappiona³.

¹ WT 1885 n:o 56 A; NP 1898 n:o 282.

² RK I 17 E. Bergenheimin kirjelmä 18/6 1864 T. T. Renvallille.

³ RK I 4 O. Rancken 7/1 1867 T. T. Renvallille; M. E. Alopaeus kirjoitti Renvallille 28/10 1866 mm.: »Ditt beslut att afsäga Dig landtdagsmannaskapet beklagar jag innerligt med mången annan. Utan allt smicker Du äger en talareförmåga att som man säger »alltid slå hufvudet på spiken» som få af naturen blifvit utrustade med, att icke tala om Dina öfriga för landtdagsmannahwärfvet passande egenskaper». 27/1 1867 hän jälleen kirjoitti mm.: »Vi gamla landtdagsmän gå och puttra att Bror undandrog sig vår krets». — »Jag önskade mig och många andra Johan Wilhelms jernpanna och Torstens tunga». Kirjeet RK I 4.

Tuomiorovastikauden loppuvuodet

1850-luvun puolivälistä alkanutta vilkasta uudistustoimintaa, joka oli eräissä keskeisissä kohdissa murtanut vanhaluterilaista yhtenäiskulttuuria, seurasi uuden kirkkolain voimaantumista heinäkuun 1. päivänä 1870 kirkon elämässä lähes puolitoista vuosikymmentä kestänyt suhteellisen rauhallinen ajanjakso. Uusiin olosuhteisiin sopeutuminen vaati tietenkin oman aikansa, jonka kuluessa saatiin kokemusta tapahtuneista muutoksista. Vastaisuudessa tapahtuvaa kirkkolain säätämistä koskevat kirkkolain määräykset, jotka sovellettiin myös yksityisiin lainmuutoksiin¹, tekivät mahdolliseksi hätiköidyt uudistukset, niin kauan kuin kirkolliskokousten välinen aika oli kymmenen vuotta. Sitäpaitsi itse uudistushalukin näyttää kirkossa vähentyneen. Tämä ilmeni sekä Turun hiipakunnan synodaalikokouksissa, joita tänä aikana pidettiin v. 1871, 1875 ja 1880, että varsinkin v:n 1876 kirkolliskokouksessa, jossa tehdyt lakialoitteet enimmäkseen tarkoittivat paluuta entiseen. Näiden kokousten pöytäkirjojen valossa näyttää E. G. Palménin väite v:n 1882 Valvojassa, että v:n 1869 kirkkolaki tuskin enää silloin olisi saanut pappissäädyn hyväksymistä, sopivan oloihin jo edellisen vuosikymmenen puolella². On niinkään todettava, että kirkkoa koskevat asiat

¹ 1876 kirkk.kok. ptk. s. 72—74, 102.

² Valvoja 1882 s. 352.

eivät olleet yleisen huomion kohteena samalla tavoin kuin ennen vuotta 1870 ja taas 1880-luvun puolivälistä lähtien. Hyökkäyksiä sitä vastaan tosin jonkin verran ilmeni, mutta niihin oli jo totuttu, eivätkä ne olleet niin kiihkeitä kuin seuraavalla vuosikymmenellä ¹. Valtiopäivillä oli esillä vain harvoja kirkkoa koskevia kysymyksiä.

Rinnan kirkossa havaittavan uudistusinnon laimenemisen kanssa todetaan sama ilmiö valtiollisessa elämässämme. Pan-slavistisen virtauksen ruvettua saamaan alaa Venäjällä Puolan kapinan jälkeen eivät ulkonaiset olosuhteet enää olleet yhtä edulliset itsehallinnon kehittämislle ja yhteiskunnallisten uudistusten toteuttamiselle kuin Aleksanteri II:n ensimmäisinä hallitusvuosina, vaikka vireä kehitys aineellisen ja henkisen elämän alalla saattoikin jatkua melko häiriintymättömänä hänen hallituskautensa loppuun saakka ja vielä hänen seuraajansa Aleksanteri III:n ensimmäisinä hallitusvuosina. Kotoisissa oloissamme ilmeni sen sijaan jo 1870-luvun alusta lähtien kehitystä, jonka tuloksena harrastus yhteiskunnallisiin ja muihin uudistuksiin laimeni ja konservatiivisempi katsomustapa alkoi saada yhä enemmän alaa. Suomen johtavissa piireissä tultiin haluttomiksi perustuslain vapaamieliseen tulkintaan kotimaisen hallituksen pyrkiessä keskittämään vallan omiin käsiinsä ja siitä syystä yrittäessä supistaa säätyjen oikeutta toimintansa valvomiseen. Monia 1860-luvun innokkaita liberaaleja oli tällä välin nimitetty vastuunalaisiin hallinnollisiin virkoihin, eivätkä he enää esittäneet yhtä rohkeita vaatimuksia kuin aikaisemmin. Samanaikaisesti kielikysymys valtasi itselleen keskeisen aseman julkisessa elämässä syrjäyttäen muita reformiharrastuksia. Äänenkannattajinaan ensin C. B. Federleyn ja sitten Axel Lillen toimittama Vikingen sekä

¹ V. 1871 Renvall totesi tuomiokapitulille lähettämässään kertomuksessa, että kaupungin ruotsinkielisen päivälehden hyökkäykset kirkollisia laitoksia, tunnustusta ja Raamattua vastaan eivät vielä olleet pystyneet hävittämään yleistä ehtoollisellakäyntitapaa Turussa. TTA E VII 2. Ks. Herman Råberghin arviointeja tilanteesta Tidskrift för Teologi och Kyrka 1877 s. 2; 1880 s. 24; Prestmötet i Åbo 1875 s. 15; Juva, Uskonnonvastaisen naturalismin tunkeutuminen Suomen sivistyselämään. SKSV XXXIX—XL s. 138.

vuodesta 1876 aikakauskirja Finsk Tidskrift ruotsinmieliset ryhtyivät innokkaasti puolustamaan hallussaan olevia mahtiasemia ja vanhoja etuoikeuksiaan taantumukselliseksi muodostuneen hallitussuunnan avulla jungfennomaanien ryhmittyessä entistä kiinteämmin Kirjallisen Kuukauslehden, v. 1860 perustetun Uuden Suomettaren sekä v:sta 1872 lisäksi Morgonbladetin ympärille. Liberaalien johtava sanomalehti Helsingfors Dagblad omaksui 1870-luvun jälkipuoliskolla selvästi suomalaisvastaisen asenteen ja menetti samalla sympatioita edustamiaan aatteita kohtaan suomenmielisissä piireissä¹.

Oman virkansa hoidon ohella tuomiorovasti Renvall osallistui uuden kirkkolain voimaantumisen jälkeen edelleen monipuolisesti julkiseen toimintaan kirkon piirissä, jossa hän arkkipiispa Bergenheimin korkean iän johdosta joutui tarpeen vaatiessa hoitamaan myös esimiehelleen kuuluvia tehtäviä. V. 1872 hänet valittiin uudelleen pappissäättyyn ja hän oli sen jäsen v:een 1894. Renvallin oltua monipuolisesti mukana edellisenä aikana tapahtuneissa uudelleen järjestelyissä on syytä tarkastella, miten hän v:n 1870 jälkeen olosuhteiden muututtua ja itse kypsään miehuusikään siirryttyään suhtautui eräisiin tärkeihin kirkkoa ja yhteiskuntaa koskeviin kysymyksiin. Renvallin keskeisen aseman vuoksi hänen mielipiteittensä kehitys samalla valaisee kirkon piirissä tähän aikaan vallinneita pyrkimyksiä.

Kirkon sisäisen elämän tärkeimpiä tapahtumia 1870-luvun alkupuolella oli näihin aikoihin yhä selvemmin ilmenevä *beckiläisyyden ja evankelisen suunnan välisen vastakkaisuuden kärjistyminen*.

Beckiläisyys ei meillä tosin enää ollut uusi ilmiö. Muutamien nuorten pappien ja maallikoiden — jälkimmäisiin kuului silloinen historian lehtori T. T. Renvall — tutustuttua Alfred Kihlmanin välityksellä J. T. Beckin raamatulliseen teologiaan 1850-luvun alkupuolella liike levisi ensin suurta-

¹ Erkki K. Osmonsalo, Perustuslaillisen kehityksen kausi s. 209—216, 220, 236.

kaan huomiota herättämättä miehestä mieheen. Sen vaikutus tuntui jo katekismus- ja kirkkolakikomiteoiden työssä v. 1863¹, mutta laajemmissa piireissä se tuli tunnetuksi vasta 1860-luvun puolivälistä lähtien, jolloin A. W. Ingman ryhtyi julkaisemaan ruotsinnoksia J. T. Beckin saarnoista ja esittelyn hänen teologiastaan sekä muutenkin harjoitti kirjallista toimintaa beckiläisessä hengessä ja sai sen johdosta vastaan saavutettua evankeliseen suuntaan lukeutuvia pappeja. Jo tällöin Ingman useissa teoksissa käsitteli vanhurskauttamisoppia, väittäen että vanhurskaus on ihmisen olemista Kristuksessa ja että myöhäisluterilaisuus oli uskonpuhdistajien kannasta poiketen erottanut toisistaan Raamatun mukaan vanhurskauttamiseen sisältyvät vanhurskaaksijulistamisen ja vanhurskaaksitekemisen². Evankelisten taholta Ingmanin vanhurskauttamisoppia arvosteli toimittamassaan Tähti-lehdessä Gustaf Dahlberg, joka lukuisissa kirjoituksissa pyrki osoittamaan, ettei Ingmanin esittämä kanta ollut luterilaisen tunnustuksen mukainen. Dahlbergin käsityksen mukaan vanhurskauttamisella nimenomaan tarkoitettiin »rikosalaisen päästämistä ja vanhurskaaksijulistamista», ja tämän opin puhtaanapitäminen oli sitäkin tärkeämpää, koska ihminen vain täten voi saavuttaa pelastusvarmuuden³. Tähden lakattua ilmestymästä käsiteltiin vanhurskauttamisoppia samassa hengessä ja beckiläistä kantaa vastaan polemisoiden Wilhelm Carlssonin v:sta 1871 toimittamissa Kristillisissä Sanomissa⁴.

Beckiläisten ja evankelisten vastakohtaisuus tässä keskeisessä asiassa herätti jälkimmäisissä suurta levottomuutta sen johdosta, että A. W. Ingman ja C. G. von Essen teologisen tiedekunnan opettajina joutuivat kasvattamaan tulevaa pappispolvea ja siten ratkaisevasti vaikuttamaan heidän mielipiteisiinsä⁵. Heidän huolestumisensa ilmeni selvästi

¹ Ks. s. 153—154.

² Tiililä, mt. s 115—119; Ingmanin selostus kannastaan Tähti 1866 n:o 35.

³ Tähti 1866 n:o 32. Ks. myös Tähti 1866 n:o 37, 43, 46, 52.

⁴ Ks. esim. Kristillisiä Sanomia 1871, jolloin siinä ennen Turun pappeinkokousta oli runsaasti asiaa koskevia kirjoituksia (n:o 16—26) sekä 1874 n:o 6—10; Takala, mt. II s. 330—333. Vanhurskauttamisopin kehityksestä evankelisessa liikkeessä ei vielä ole erityistutkimusta.

⁵ HYK Diverse bref V A. W. Ingman 24/5 1871 C. H. Bergmanille.

v:n 1871 Turun synodaalikokouksessa, johon neljän eri rovas-tikunnan taholta oli pyydetty keskustelua vanhurskauttamisopista. Jyrkkäsanaaisimpia olivat Perniön rovas-tikunnan papit, jotka pyysivät kokousta julkisesti sanoutumaan irti tästä »uudenaikaisesta, mutta aina yhtä turmiollisesta vanhurskauttamisen perusopin väärennyksestä»¹. Kysymyksen tärkeyttä osoittaa evankelisten taholta esitetty toivomus, että asia käsiteltäisiin ensimmäisenä². Kokouksen enemmistö ei näyttänyt olevan halukas siihen, koskapa ensin päätettiin ottaa kysymys esille vasta sille varatulla paikalla ja sitten koko keskustelu siirrettiin seuraavaan kokoukseen, johon toivottiin saatavan asiaa käsittelevä väitöskirja. Tällä kannalla oli myös Renvall, jonka mielestä asiassa oli taisteltava »puhtain asein», joita olivat »selvät syyt ja todisteet Raamatusta». Synodaalikirjoituksen laatiminen annettiin hänen tehtäväkseen³. Jo tässä kokouksessa mieliala oli sangen jännittynyt, eikä vähemmistö suinkaan ollut tyytyväinen asian saamaan käänteeseen. Olihan kysymys pelastuksen tien oikeasta käsittämisestä, eikä selvittely sietänyt lykkäystä. »Ennen seuraavaa kokousta monet papit ja maallikot saattavat kuolla», lausui eräs osanottaja, »sen vuoksi ei nyt tulisi laiminlyödä annettua tilaisuutta kysymyksen harkitsemiseen, jotta edes muutamat voisivat saada varmuuden siitä, mikä oli oikea tie elämään»⁴. Porvoon synodaalikokouksessa, joka pidettiin muutamia kuukausia myöhemmin, asia ei herättänyt yhtä suurta huomiota, vaikka tohtori A. J. Hornborg piispa Schau-manin kehoituksesta oli synodaaliväitöskirjassaan käsitellyt vanhurskauttamisoppia koskevia erimielisyyksiä ja eräin varauksin päätenyt kannattamaan bekilläistä käsitystä⁵. Kokouksen pöytäkirjassa ei tosin selosteta keskustelua, mutta puheenvuorojen käyttäjistä päätellen evankelisten pappien

¹ Prestmötet i Åbo 1871 s. 77—78.

² Prestmötet i Åbo 1871 s. 46—48.

³ Prestmötet i Åbo 1871 s. 261.

⁴ Prestmötet i Åbo 1871 s. 79.

⁵ A. J. Hornborg, Om stridigheterna i vår tid angående rättfärdighörelsen i tron. Helsingfors 1871.

ääni ei siellä lainkaan tullut esille¹. Turun hiippakunnassa asia oli aivan toisella tavalla ajankohtainen evankelisen liikkeen siellä saaman laajan kannatuksen vuoksi.

Kysymys vanhurskauttamisopin oikeasta käsittämisestä oli samoihin aikoihin esillä myös naapurimaassamme Ruotsissa. C. O. Roseniuksen johtamassa uusevankelisessa liikkeessä, joka pitäytyi lujasti ortodoksian sovituspoppiin Kristuksessa tapahtuneesta pelastusteosta, eivät itseoppineet maallikko-saarnaajat aina pystyneet julistuksessaan tekemään eroa hankitun ja sovelletun anteeksiannon välillä, vaan he saattoivat rohkeasti puhua jopa koko maailman autuudesta. Vaikka Rosenius itse varoitti »huolimattomasta uskosta» ja kehoitti ihmisiä elämään Jumalan tahdon mukaisesti, esiintyi Evangeliska Fosterlandsstiftelsenin piirissä ultraevankelisuutta, joka piti pelkkää Kristuksen sovituskuoleman totenapitämistä riittävänä uskona. Tämän käsityksen vaikutuksesta monet saarnat jäivät suloiseksi armonvakuutteluksi ilman siveellisen vakavuuden suolaa². Ultraevankelisen suunnan keskeisimpiä johtajia 1860-luvulla oli lehtori P. P. Waldenström (k. 1917)³.

Uusevankelisessa liikkeessä esiintyvät yksipuolisuudet huolestuttivat sen omiakin johtajia, mutta ankarin kritiikki niihin kohdistui Ruotsin beckiläisten taholta, joiden huomattavin teologi oli Upsalan yliopiston professori Otto Ferdinand Myrberg (k. 1899). Syyttäen Roseniusta antinomismista Myrberg väitti tämän erottavan toisistaan uskon ja uudestisyntymisen armotyön⁴. Pääasiassa juuri beckiläisten kritiikistä oli se odottamaton seuraus, että lehtori Waldenström v. 1872 luopui ultraevankelisesta sovitusopista ja ryhtyi julistuksessaan tähdentämään pyhitysvaatimusta. Pitäen rakkautta jumalakuvan keskeisimpänä piirteenä, mutta käsittämättä kyllin syvästi Jumalan pyhyyttä Waldenström tämän jälkeen opetti, että sovitusta ei tarvinnut Jumala, vaan ihminen itse⁵.

¹ Prestmötet i Borgå 1871 s. 45—46.

² Ernst Newman, Den waldenströmska försoningsläran s. 119—122, 130—133.

³ Newman, mt. s. 184—193.

⁴ Newman, mt. s. 205—210.

⁵ Newman, mt. s. 239—241.

Tämän johdosta syntyi Ruotsissa Evangeliska Fosterlandsstiftelsenin piirissä kiihkeitä taisteluja sovitusopin oikeasta käsittämisestä. Lopulta Waldenström perusti kannattajineen v. 1878 Svenska Missionsförbundetin, joka on Ruotsin vapaakirkollisen liikkeen järjestö¹.

Ryhtyessään kirjoittamaan vanhurskauttamisopista Renvall oli tietoinen sitä koskevista keskusteluista Ruotsissa. Hän tunsi henkilökohtaisesti professori Myrbergin, joka oli vuorovaikutuksessa Suomen beckiläisten kanssa jo 1860-luvulta lähtien. Suunnitellessaan kevättalvella 1865 matkaa Ruotsiin Myrbergiä tapaamaan A. W. Ingman oli pyytänyt Renvallia lähtemään mukaan tutustumaan lähemmin tähän ruotsalaiseen teologiin. Perhesyiden ja komiteatöiden vuoksi Renvall ei silloin voinut irroittautua kotoaan, mutta seuraavana vuonna Myrberg tuli Suomeen tapaamaan täkäläisiä beckiläisiä ja vieraili silloin Renvallin luona Turussa². Kirjastoonsa Renvall jatkuvasti hankki tämän ja muiden Ruotsin beckiläisten teoksia sekä tilasi Myrbergin toimittamaa Bibelforskarenimistä aikakauslehteä. Sen ohella hän lueskeli muidenkin ruotsinmaalaisten teologiien kirjoituksia vanhurskauttamisopista ja muista ajankohtaisista kysymyksistä³. Täten hän siis tunsi tilannetta myös naapurimaan kannalta.

Renvallin v:n 1875 synodaalikokousta varten laatima tutkielma on nimeltään »*Om rättfärdiggörelsen*»⁴. Se on kooltaan pieni, kuten ajan synodaalikirjoitukset yleensä, käsittäen kaikkiaan 67 sivua. Kirjoittaja on ottanut selvittääkseen, mikä Raamatun oppi vanhurskauttamisesta on. Määriteltään aluksi vanhurskauden normaaliksi liittosuhteeksi Jumalan ja ihmisen välillä sekä tarkasteltuaan lyhyesti lain merkitystä Renvall siirtyy käsittelemään oppia Kristuksesta. Todettuaan

¹ Newman, mt. s. 315—317.

² RK I 4 A. W. Ingman 3/3 1865 T. T. Renvallille, samoin päiväämätön kirje kesältä 1866; HYK T. Reuter 28/9 1866 A. Kihlmanille.

³ TYK Luettelo Turun yliopiston kirjastolle lahjoitetuista Renvallin kirjoista; lähdeviittaukset Renvallin synodaalikirjoituksessa »*Om rättfärdiggörelsen*».

⁴ *Om rättfärdiggörelsen*. Afhandling till synodalmötet i Åbo 1875.

satisfactio vicaria-käsityksen olevan Raamatun mukainen hän erityisesti korostaa Kristuksen maallisen vaelluksen ja ylösnousemuksen jälkeisen toiminnan sisäistä yhteenkuuluvuutta sekä toisaalta hänen orgaanista yhteyttään ihmissuvun kanssa¹. Tutkimuksen keskeisin osa käsittelee kysymystä syntisen vanhurskauttamisesta, johon sisältyy kaksi puolta: synnin kautta syntyneen syyllisyyssuhteen kumoaminen sekä harmonisen jumalasuhteen palauttaminen. Vanhurskauttamisen edellytyksenä on usko, joka syntyy Pyhän Hengen vaikutuksesta ihmisen sydämessä, jos tämä ei vastusta evankeliumissa häntä lähestyvän Jumalan kutsua. Usko alkaa siten, että ihminen käy tuomiolle oman itsensä kanssa ja todettuaan persoonallisen syyllisyytensä Jumalan edessä pakenee evankeliumin julistaman armon turviin. Kun syntinen ihminen tulee persoonallisesti Kristuksen luo saamaan tältä apua, hänellä on se elävä ja totinen usko, jonka Jumala Kristuksen ja häneen uskovan syntisen välisen orgaanisen yhteyden vuoksi lukee tälle vanhurskaudeksi. Usko ei ole vain ymmärryksen asia, vaan tahdon intensiivinen akti, sydäimestä lähtevä erittäin energinen toiminta ja kuten Renvall suorastaan sanoo, ihmisessä oleva siveellinen kvaliteetti, ja samalla se kuitenkin sisimmältä olemukseltaan on vastaanottava orgaani². Vanhurskauttaminen on toisaalta vapauttavan tuomion lausumista, mutta samalla se on vanhurskaaksitekemistä. Tässä ei ole kysymys vain siitä, mitä Kristus on kerran tehnyt puolestamme, vaan siitä, että hän uskon kautta elää meissä saaden meissä muodon. Vanhurskauttaminen ei siis ole yksinomaan forenssinen tapahtuma, vaan samalla efektiivistä, uuden elämän saamista. Liittäessään täten pyhityksen kiinteästi vanhurskauttamiseen Renvall sanoutuu irti yksipuolisesti forenssisesta vanhurskauttamisopista, jonka mukaan kysymys on pelkästä vanhurskaaksijulistamisesta. Käsitykselleen hän mielestään saa tukea paitsi Raamatusta myös Lutherilta ja

¹ Renvall, mt. s. 14—24.

² Renvall, mt. s. 38—42, 47—53.

yleensä vanhaluterilaisilta teologeilta, ja vasta Sovinnonkavaan hän toteaa omaksuneen jyrkästi forenssisen opin¹.

Synodaalikirjoituksessaan Renvall selvästi tunnustautuu beekiläiseksi. Koko kysymyksenasettelu jo viittaa tähän, sillä hän haluaa esittää nimenomaan Raamatun opin asiasta. Mutta J. T. Beckin suhtautuessa välinpitämättömästi kirkolliseen tunnustukseen² Renvall esityksessään ahkerasti vetoaa kirkokoiisiin, uskonpuhdistajiin sekä tunnustuskirjoihin pyrkien täten osoittamaan, että hänen käsityksensä ei suinkaan ole luopumista alkuperäisestä luterilaisuudesta, vaan päinvastoin paluuta siihen³. Myös »isien» mielipiteille hän antaa arvoa, kuten hänen lukuisat viittauksensa Nohrborgiin ja Arndtiin osoittavat⁴. Renvall näyttää erityisesti tunteneen mielenkiintoa Lutherin ajatuksia kohtaan, kuten hengenheimolaisensa A. W. Ingmankin, joka oli hyvin perehtynyt tähän uskonpuhdistajaamme⁵. On tietenkin mahdollista, että evankelisten taholta tuleva arvostelu on saanut Renvallin tietoisesti korostamaan tunnustuksellisia näkökohtia, mutta toisaalta voi panna merkille, miten hän vanhetessaan oppi antamaan niille yhä enemmän arvoa, vaikka hän aina korostikin, että Raamattu on ehdottomasti asetettava tunnustuksen edelle⁶. Beckin tavoin Renvall käyttää kaiken aikaa Raamatun omaa terminologiaa, mutta hän pyrkii tarkoin määrittelemään käyttämänsä käsitteet tunnettuihin kommentaareihin nojau-

¹ Renvall, mt. s. 54—63.

² Sentzke, mt. s. 112.

³ Prestmötet i Åbo 1875 s. 110—112.

⁴ Esim. s. 10, 41, 66.

⁵ Tiililä, mt. s. 116.

⁶ Ks. esim. 1876 kirk.kok. ptk. s. 236; Prestmötet i Åbo 1890 s. 18. Viimeksimainitussa tilaisuudessa vanha arkkipiispa luonnehti suhdettaan tunnustukseen seuraavasti: »Vi äro lutheraner icke för Luthers skull, utan för att vår, liksom hans, bekännelse öfverensstämmer med skriften. När derföre vår kyrka vill vara trogen sin bekännelse, vill det icke säga att vår tro utan vidare underkastar sig kyrkans lära, utan hon känner sig uppbyggd och bunden af Guds ord, hvars eviga, osvikliga sanningssinnehåll just i bekännelsen framhålles och af hvilket bekännelsen endast vill vara ett uttryck. Skulle den lutherska kyrkan upphöra att vara konfessionell, skulle hon icke blott svika sitt ursprung och hela sin af Guds ande onekligen ledda historiska utveckling, utan ock sjelfva innebörden af evangeli sanning.»

tuen. Hänen esityksensä on selvää ja johdonmukaista, mitä suinkaan ei aina voi sanoa itse Beckistä. Lähdekirjallisuus osoittaa Renvallin pyrkineen monipuolisesti perehtymään aiheeseensa. Useimmat kirjailijat edustavat beckiläisyyttä tai muuten pietististä suuntaa — J. A. Bengel, N. F. Roos, A. Tholuck, J. T. Beck, O. Myrberg, A. W. Ingman —, mutta Renvall on tutustunut myös sitä arvosteleviin esityksiin, joista mainittakoon J. A. Ebrardin ja A. F. Granfeltin tutkimukset.

Renvallin samoin kuin Beckin kristillisyydennäkemys on eetillisesti väritetty. Kuvatessaan toisessa yhteydessä samassa kokouksessa Kristuksen valtakunnan olemusta Renvall lausui siitä, että se on »eetillinen, pyhä valtakunta. Sinne pääsy edellyttääkin sen vuoksi parannusta eli vakavaa mielenmuutosta, ja usko, joka siirtää tähän valtakuntaan, on jumalallisen vanhurskauttamisen perusteella uuden, hengellisen elämän prinssiippi. Uskon päämäärä on pyhyys eli siveellinen täydelliseksi tuleminen. Kristinuskko ei ole vain oppia, vaan elämää; se on varsinaisesti eetillinen uskonto»¹. Synodaalikirjoituksessaan Renvall samoin tähdentää sitä, että usko ei ole joidenkin oppien totena pitämistä, vaan elämää Kristuksessa, johon kuuluu olennaisesti myös pyhitys. Se ei ole pelkästään uskoa Kristuksen pelastustekoihin, vaan persoonallista elämänyhteyttä Vapahtajan kanssa. Renvallin vanhurskauttamisoppi on täten dynaaminen ja realistinen, kuten Beckinkin². Lisäksi on yhtäläisyyttä lukuisissa yksityiskohdissa. Sellaisia ovat oppi tahdon vapaudesta sekä pelastusjärjestyksestä, johon nähden molemmat puhuvat parannuksesta, synnin tunnosta ja ihmisen omasta siveellisestä ratkaisusta pelastuksen ehtona, kuitenkin samalla korostaen kaiken olevan Jumalan työtä³. Mutta vaikka Renvall on saanut Beckiltä runsaasti herätteitä, hän on kaiken tämän itse ajatellut itselleen selväksi ja esittää sen persoonallisin korostuksin. Liittyen vanhaan oppiin unio mysticasta hän erityisellä lämmöllä kirjoittaa Kristuksesta meissä tarkoittaen tällä Pyhän

¹ Prestmötet i Åbo 1875 s. 67.

² Sentzke, mt. s. 97—102.

³ Sentzke, mt. s. 91—97.

Hengen välittämää yhteyttä seurakunnan pään Kristuksen ja sen jäsenten välillä¹. Renvallin kuvauksessa uskon olemuksesta on herätysliikkeiden julistuksesta tuttuja piirteitä. Koko kirjoituksesta huokuu läheinen yhteys persoonalliseen uskon-elämään, mikä onkin luonnollista, koska käsitellään yhtä sen pääkysymyksistä.

Vaikka Renvallin synodaalikirjoitus voitiin jakaa osanottajille vasta kokouksen aikana, syntyi sen johdosta niin vilkas keskustelu, että asian käsittelyä oli jatkettava toiste, jotta kaikilla olisi tilaisuus omakohtaisesti perehtyä tutkielmaan². Täten vanhurskauttamisopin selvittely muodostui kokouksen keskeisimmäksi asiaksi. Keskustelun alkajaisiksi rovasti E. M. Rosengren, joka oli saanut ensimmäisen puheenvuoron, kiiruhti lausumaan paheksumisensa siinä esitetyn käsityksen johdosta. Heti tämän jälkeen itse F. G. Hedberg puheenvuoroa pyytämättä paikallaan seisaalleen nousten esitti vastalauseensa »Jeesuksen Kristuksen nimessä ja tämän seurakunnan läsnäollessa väitöskirjan tarkoituksena vastaan, joka oli ristiriidassa kirkkomme opin kanssa» ja sai tämän johdosta puheenjohtajalta varoituksen. Alusta alkaen oli ilmassa taistelun tuntua³. Puheenvuoroissaan evankeliset papit, joista keskusteluun osallistuivat Rosengrenin lisäksi komministeri J. Bäck sekä kappalainen E. T. Gestrin, pitivät väitöskirjan pahana virheenä, että siinä vanhurskauttaminen yhdistettiin pyhitykseen, vaikka ne heidän mielestään olivat selvästi erillisiä tapahtumia⁴. Renvall sai myös tunnustusta selkeästä ja puolueettomuuteen pyrkivästä, sovinnollisesta hengessä kirjoitetusta tutkielmastaan. Rovastit J. Grönberg ja F. Helsingius, jotka v:n 1864 pappeinkokouksessa olivat kirkkolakiehdotusta käsiteltäessä tunnustus- ja kirkkokurikysymyksissä olleet toista mieltä kuin Renvall, asettuivat vanhurskauttamisopissa hänen kannalleen, varapastori C. H. Alopæus ja professori Herman Råbergh tekivät huomautuksia yksityiskohdista, joihin

¹ Renvall, mt. s. 66.

² Prestmötet i Åbo 1875 s. 28, 34.

³ Prestmötet i Åbo s. 20—21.

⁴ Prestmötet i Åbo 1875 s. 21, 25, 28—29, 99—105.

he eivät katsoneet voivansa yhtyä¹. Keskustelun kiihkeä sävy, jonka eräs tarkkailija sanoi muistuttaneen entisaikojen »rabies theologicorumia» ja olleen kokoukselle hyvin vähän kunniaksi², osoitti selvästi papiston olevan jakaantumassa kahteen leiriin, joiden oli vaikea päästä yhteisymmärrykseen.

Taistelu vanhurskauttamisopista jatkui vielä kokouksen jälkeen. Erityisen innokas evankelisten omaksuman forenssisen käsityksen puolustaja oli Lavian kappalainen E. T. Gestrin (k. 1895), joka kokouksen päätyttyä Evangelisk Tidningissä julkaisemassaan kirjoituksessa pyrki osoittamaan Renvallin väitöskirjassa esitetyn vanhurskauttamisopin olevan ristiriidassa tunnustuskirjojen kanssa³. Tämän johdosta A. W. Ingman, joka ei itse ollut Turussa läsnä, ryhtyi puolustamaan Renvallia julkaisemalla Morgonbladetissa laajahkon tieteellisen kirjoituksen, jossa hän uudempaa Luther-tutkimusta selostettuaan osoitti Renvallin esittävän asiasta aito luterilaisen käsityksen⁴. Tähän Gestrin vastasi lähettämällä Morgonbladetiin uuden artikkelin, mutta lehden kieltäydyttyä sitä julkaisemasta se ilmestyi erillisenä kirjasena vielä samana vuonna⁵. Hyökäten sekä Ingmania että Renvallia vastaan, jonka jälkimmäisen kirjasen »miellyttävän evankelisesta sävystä» hän antaa tunnustusta, Gestrin edelleen pitää kiinni väitteestään, ettei kumpikaan heistä ole käsittänyt vanhurskauttamisoppia oikein. Tämän jälkeen hän jatkuvasti parin vuosikymmenen ajan julkaisi lukuisia esityksiä vanhurskauttamisopista⁶. Tähän jälkiselvittelyyn Renvall ei enää osallistunut. Seuraavassa Turun synodaalikokouksessa keskusteltiin jälleen parin kokoukselle lähetetyn keskustelukysymyksen johdosta bekilläisten ja evankelisten käsitysten eroavuuksista, mutta yksimielisyyteen ei täälläkään päästy. Yhtäpitävästi sen kanssa, mitä Renvall jo aikaisemmin oli esittänyt, hän nyt-

¹ Prestmötet i Åbo 1875 s. 23, 24, 26—28, 107—108.

² Mbl 1875 n:o 293.

³ Evangelisk Tidning 1875 n:o 39—41 Om rättfärdiggörelsen.

⁴ Mbl 1875 n:o 232—237 Några ord om en vigtig theologisk fråga.

⁵ Den lutherska Rättfärdiggörelsen i motsats till den Beckska rigtningen af en Ordets tjenare i Finland. Tammerfors 1875.

⁶ Tiililä, mt. s. 119.

kin torjui käsityksen, että usko olisi ainoastaan uskoa Kristuksen pelastustekoihin¹. Seuraavissa Turun synodaalikouksissa asia ei enää ollut esillä, mutta pappis- ja teologipii-reissä keskustelu vanhurskauttamisopista jatkui kauan aikaa.

Uuden kirkkolain astuttua voimaan päättyi se maallikoiden uskonelämän yksityiskohtainen holhoaminen, joka niin räikeällä tavalla ilmeni kuuluisassa konventikkeliplakaatissa. Kirkkolain 33 § näet myönsi oikeuden pitää hartaustilaisuuksia ilman papiston johtoa muulloin paitsi jumalanpalveluksen aikana, jolloin siihen oli saatava asianomaisen kirkkoherran lupa. Maallikot saivat näin ollen vapaasti pitää hengellisiä puheita, ja vain heidän esitettyään evankelisen opin kanssa ristiriidassa olevia käsityksiä tai aiheutettuaan epäjärjestystä kirkkoneuvoston tuli kieltää heitä esiintymästä. Niin yksimielisesti kuin konventikkeliplakaattia sen viimeisinä voimassaolon vuosina olikin arvosteltu, kirkon miesten oli aluksi vaikea sopeutua näin laajaan vapauteen. Jo muutamia vuosia kirkkolain voimaantumisen jälkeen tehtiin aloite *maallikoiden julistusoikeuden rajoittamisesta*.

Lähimmän aiheen tähän antoi Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen perustaminen v. 1873. Sääntöjensä mukaan uusi järjestö otti palvelukseensa maallikoita, jotka kiersivät seurakunnissa sananjulistajina ja kirjallisuutta levittämässä. Uutuudellaan kolportööritoiminta herätti toisaalta suurta tyydytystä, mutta monet suhtautuivat tähän työmuotoon arvostellen saatuaan siihen aiheita eräistä alkuaikoina tehdyistä erehdyksistä². Ennen pitkää virisi tämän johdosta vilkas keskustelu maallikoiden oikeudesta sananjulistukseen³.

Turun hiippakunnan papisto pohti kysymystä v:n 1875 synodaalikouksessa, jossa myös vanhurskauttamisoppi oli esillä Renvallin synodaalikirjoituksen johdosta. Kokoukselle oli

¹ Prestmötet i Åbo 1880 s. 55—74.

² Ernst Newman, Edvard Björkenheims utveckling till frikyrkoman s. 81—82; Prestmötet i Åbo 1880 s. 224.

³ Ks. esim. Wasabladet 1875 n:o 40; sama 1879 n:o 44; US 1876 n:o 37; Mbl 1881 n:o 47, 133; Prestmötet i Borgå 1875 s. 118—132.

jätetty ehdotus kirkkolain muuttamisesta siten, että KL 33 §:n mukainen oikeus sananjulistamiseen yksityisissä hartaustilaisuuksissa koskisi ainoastaan niitä, joilla KL 106 §:n mukaan oli oikeus saarnata jumalanpalveluksissa, eli toisin sanoen ainoastaan jumaluusopin ylioppilaita sekä niitä, joille tuomiokapituli oli saarnaluvan myöntänyt¹. Ruotsin oloista saatujen kokemusten peloittamina useat arvovaltaiset puhujat, joukossa Messukylän kirkkoherra Josef Grönberg ja professori Herman Råbergh, kannattivat tehtyä ehdotusta. Edellinen piti koko maallikkotoimintaa reformoidulle kirkolle ominaisena piirteenä, jota luterilaisten ei tullut ryhtyä jäljittelemään. Råbergh hyväksyi sen kodin ja pyhäkoulun piirissä, mutta muuten hänkin oli sitä mieltä, että sananjulistajan tulee olla »rite vocatus», koska täytyi olla joitakin takeita siitä, että asianomaisella todella oli jotakin sanottavaa. Useiden evankeliseen suuntaan lukeutuvien pappien kannattamana Renvall puheenvuoroissaan jyrkästi vastusti ehdotetun rajoituksen asettamista pitäen sitä yksilön persoonallisen vapauden loukkaamisena ja paluuna konventikkeliplakaatin aikaan. Raamatusta ei hänen mielestään voinut saada mitään tukea maallikkosaarnan vastustamiselle. Pietarsaaren rovastikunnan lääninrovastin V. L. Helanderin esitettyä, että rajoituksen tulisi koskea ainoastaan vieraalta paikkakunnalta kotoisin olevia puhujia, Renvall ei voinut myöntyä tähänkään. Yhtä hyvin kuin ihmisellä oli oikeus vapaasti pienissä kokouksissa esittää mielipiteensä esteettisistä ja poliittisista kysymyksistä, hänen täytyi saada tullessaan ystäviensä luo toiselle paikkakunnalle pitää heidän parissaan hengellisiä puheita. Vain siinä tapauksessa, että nämä ovat luterilaisen opin vastaisia, voidaan asianomaista vastaan ryhtyä KL 33 §:n mukaisiin toimenpiteisiin, mutta hänen persoonallista vapauttaan ei ehdotetulla tavalla voida ryhtyä rajoittamaan. Äänestyksen jälkeen kokous päätti tehdä aloitteen kirkkolain 33 §:n muuttamisesta siten, että omaan seurakuntaan kuulumattoman henkilön tulee aikoesaan pitää hengellisen puheen ilmoittaa tästä seurakunnan

¹ Prestmötet i Åbo 1875 s. 74.

papistolle, ja häneltä on silloin vaadittava KL 106 §:n mukainen tutkinto ja hänen on jätettävä todistus siitä, että hän on hyvämaineinen. Tähän päätökseen Renvall esitti vastalauseensa ¹.

Samassa kokouksessa keskusteltiin vielä ehdotuksesta, jonka mukaan kirkkoneuvosto olisi velvoitettava valvomaan seurakunnan alueella maallikko- ja kolportööritoimintaa. Tällöin Renvall silmällä pitäen Luterilaista Evankeliumiyhdistystä vaati, että kirkolla tulisi olla oikeus kontrolloida sen omassa piirissä olevan järjestön toimintaa, koska tällaisella työllä on koko kirkon kannalta erittäin tärkeä merkitys. Hänen asennetaan maallikkokokysymyksessä vaikeutti hänen persoonallinen suhteensa evankeliseen liikkeeseen. Siihen kuuluvat papithan olivat tässä samassa kokouksessa vähän aikaisemmin tuominneet hänet harhaoppiseksi, ja hän puolestaan piti heidän julistustaan vaarallisen yksipuolisena. Mutta nytkin vaatiessaan kirkolle valvontaoikeutta sen piirissä työskenteleviin järjestöihin nähden — Renvall otaksui, että niitä tulisi aikaa myöten perustettavaksi muitakin — hän tähdensi, että se ei saisi mitenkään loukata kaiken kehityksen perusehtona olevaa vapautta. Maallikkotoiminnalle sinänsä hän ei tällä tavoin halunnut asettaa mitään esteitä ².

V:n 1875 pappeinkokouksen keskusteluja maallikkokokysymyksestä samoin kuin evankelisten ja beekiläisten välistä mielipiteiden vaihtoa seurattiin mielenkiinnolla pappispiirien ulkopuolellakin, kun kokous oli avoinna myös suurelle yleisölle. Sali oli keskustelujen aikana tavallisesti täynnä kuuntelijoita, jotka edustivat hyvinkin erilaisia yhteiskuntaluokkia, säätyjä ja ammatteja, ja etäämpänä asuvat seurasivat keskusteluja sanomalehtiselostusten avulla. Monin paikoin pantiin tällöin mielihyvin merkille Renvallin lausunnot maallikoiden puhepuolesta ³.

¹ Prestmötet i Åbo 1875 s. 74—86. Renvallin puh.vuorot s. 74, 80.

² Prestmötet i Åbo 1875 s. 198—201.

³ Mbl 1875 n:o 293; Ks. 1876 kirkk.kok. ptk. s. 297. Synodaalikokouksen Tammisaaren seminaariپیreissä herättämästä mielenkiinnosta Renvallin tytär Minna kirjoitti isälleen 5/10 1875: »Fröken Åström tyckte så rysligt om pappa och Råbergh i fråga om Hades läran, men Fröken

Seuraavana vuonna kokoontuva kirkolliskokous sai käsiteltäväkseen Turun synodaalikokouksen ehdotuksen KL 33 §:n muuttamisesta. Asiasta syntyi uusi keskustelu kirkkolakivaliokunnan mietinnön johdosta, jossa muutosehdotus esitettiin hylättäväksi. Tällöin toisaalta huomautettiin mainitun pykälän olevan kirkkolain kallisarvoisimpia; tällä kannalla olivat mm. professori A. Ahlqvist, tuomiorovasti A. G. Borg sekä piispa Schauman, joka vetosi siihen, mitä Renvall Turun pappeinkokouksessa oli asiasta esittänyt. Toisaalta taas sellaiset valtiopäivilläkin vanhoillisiksi osoittautuneet miehet kuin rovastit F. W. G. Hjelt, J. I. Bergh ja V. L. Helander vaativat nytkin maallikoiden puhevapauden rajoittamista. Tarpeellisen äänenemmistön puuttuessa Turun hiippakunnan papiston aloite lopulta raukesi¹.

Silti asia ei lakannut olemasta ajankohtainen. Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen lähettämien kolportöörien toiminnan herättäessä yhä edelleen arvostelua liikkeeseen kuulumattomien pappien piirissä keskusteltiin jälleen sekä Turun että Porvoon pappeinkokouksissa v. 1880 suhtautumisesta tähän yhdistyksen toimintamuotoon². Vielä vaikeamman pulman aiheuttivat ulkoa tulleet uskonnolliset herätysliikkeet, jotka ruotsinmaalaisten tai naapurimaassamme työansioilla oleskelleiden henkilöiden välityksellä rupesivat täällä leviämään 1870-luvulta lähtien. Baptismi, metodismi, vapaakirkollisuus ja mormonismikin saivat täten jalansijaa ruotsalaispitäjissä Pohjanmaalla, Uudellamaalla ja Ahvenanmaalla, jossa baptismissa ennestään oli jo vanhat juuret. Lisäksi pohjoisesta käsin leviävä lestadiolaisuus alkoi tähän aikaan ulottua jo Turun

¹ 1876 kirkk.kok. ptk. s. 290—306.

² Prestmötet i Åbo 1880 s. 224—232; Borgå 1880 s. 43—52.

Enehjelm hade icke fått sofva på hela natten, ty hon tycte det var så ledsamt att män utrustade med visdom och kunskap kunnat upptaga en sådan farlig lära. Deremot voro alla här, äfven hon förtjusta öfver pappas tal om lekmannaverksamheten. Lektor Lindqvist frågade mig om jag ville vara god och skaffa honom pappas afhandling.» RK I 3.

hiippakunnankin alueelle ¹. Lahkolaisliikkeiden saadessa jalansijaa paikallisen papiston tietysti oli ratkaistava suhtautumistapansa näiden saarnaajiin, jotka useinkin häikäilemättömästi hyökkäsivät kirkkoa vastaan ². V:n 1875 pappeinkouksen aikana ei lahkoliikkeitä Turussa vielä esiintynyt ³, mutta vapaakirkollisuuden ruvetessa siellä saamaan jalansijaa vuosikymmenen vaihteessa Renvall kohteli sen vaikutuspiiriin joutuneita ihmisiä ystävällisesti, jottei, kuten hän näihin aikoihin kirjoitti lehtori L. L. Laurénille Vaasaan, liiallisella innollaan toisaalta »heittäisi lasta ulos pesuveden mukana», toisaalta taas kiihoittaisi ihmisiä rupeamaan lahkolaisiksi. Johtajia kohtaan hän sen sijaan oli ollut ankarampi ja lausunut heille suorat totuuden sanat. Samassa kirjeessä hän vielä sanoi olevansa vakuuttunut siitä, että Herra on varjeleva kirkkoaan ja että luterilainen tunnustus juuri taistelussa erilaisia keskenään ristiriitaisia mielipiteitä vastaan on osoittava voimansa ⁴. Renvallin tuomiorovastikaudelta ei olekaan säilynyt tietoja mistään varsinaisista rettelöistä lahkolaisten kanssa. Sen sijaan hänen seuraajansa F. W. G. Hjelt yritti estää näitä pitämästä kokouksiaan ⁵. Eriuskolaisjuttuja tuomiokapitulissa käsiteltäessä Renvall tavallisesti korosti sitä, ettei näitä asioita pitänyt hätiköiden jättää tuomiokapitulin hoidettavaksi, vaan tuli ensin papin ja sitten kirkkoneuvoston yrittää keskustelun ja opetuksen avulla saada asianomaiset luopumaan luterilaisuudesta poikkeavista mielipiteistään ⁶. Kuulustellessaan itse tuomiokapitulissa eriuskolaisia Renvall näki paljon vaivaa käsitteiden selvittämisessä, ja hän kehoitti heitä aina perehtymään Raamattuun entistä syvemmin. Ankan tuomitseva hän ei ollut, vaan hän sanoikin ker-

¹ Ks. lähemmin David Edén, Svenska baptisternas i Finland historia s. 51—65, 86—106; Newman, mt. s. 164—167; arkkipiispan katsaukset hiippakunnan tilaan; Prestmöter i Abo 1871 s. 25—26; sama 1875 s. 18—20; sama 1880 s. 23—24.

² Ks. ruotsalaisalueella toimivien pappien kuvauksia lahkolaisliikkeiden leviämisestä Prestmöter i Abo 1880 s. 75—84, 205—216.

³ TTA E VII 2 Kertomus tuomiokirkkoseurakunnan tilasta synodallikokousta varten 1875.

⁴ SLS n:o 342 T. T. Renvall 10/5 1881 L. L. Laurénille.

⁵ Mäkinen, mt. I s. 130—131, 310—311.

⁶ Ks. esim. TTA ptk. 5/11 1879, 18/3 1880.

ran, »ettei luterilainen kirkko tahdo tehdä levottomaksi ketään, joka omantunnon syistä ja vilpittömästi totuutta etsiessään on jossakin kohden omaksunut kirkon Raamattuun pohjautuvasta opista poikkeavan mielipiteen, ellei hän lihallisessa ylpeydessä tyrkytä muille separatistisia käsityksiään»¹. Silti hän selvästi osoitti, miten juuri luterilaisuus oli Raamatun mukaista oppia.

Lahkolaisliikkeiden voittaessa yhä uusia kannattajia oli pappeja, joiden mielestä pelkkä turvautuminen sanan voimaan ei tässä tilanteessa enää riittänyt. Turunkin v:n 1880 pappeinkokoukselle oli jätetty kokonaista 10 ehdotusta kirkkolain 33 §:n muuttamiseksi siten, että maallikkotoiminta tulisi kirkollisen kontrollin alaiseksi. Tälläkin kertaa Renvall kokouksen asettaman lakivaliokunnan mietintöön yhtyen oli sitä mieltä, että pykälää ei tulisi muuttaa, mutta enemmistön hylättyä mietinnön pappeinkokous päätti tehdä kirkolliskokoukselle anomuksen sekä kotimaisten että ulkomaisten kolportöörien asettamisesta kirkollisen valvonnan alaiseksi². V:n 1886 kirkolliskokous päätti asettaa erityisen komitean laatimaan sellaista ehdotusta maallikkosaarnaajatoimen järjestämiseksi kuin se huolellisesti asiaa harkittuaan katsoo tarpeelliseksi³. Asian käsittelyyn Renvall puheenjohtajana ei enää voinut osallistua, eikä hän siihen puuttunut myöskään v:n 1892 pappeinkokouksessa, jolloin se jälleen oli esillä. V:n 1893 kirkolliskokous vihdoinkin päätti, että mainittu 33 § on säilytettävä ennallaan, mutta että 106 §:ään, jossa mainitaan piispan ja tuomiokapitulin myöntämästä saarnaluvasta, lisätään kohtaan »antaa luvan» sana »toistaiseksi». Tämän muutoksen säädyt seuraavilla valtiopäivillä hyväksyivät⁴.

Maallikoiden julistusoikeuden rajoittaminen pysyi täten vireillä vielä lähes neljännesvuosisadan kirkkolain voimaanas-

¹ TTA ptk. 4/6 1886. Ks. myös esim. ptk. 8/5 1878, 23/4 1884, 28/6 1889. Tavallisimmin kuulusteluista on pöytäkirjoissa vain lyhyt maininta.

² Prestmötet i Åbo 1880 s. 74—75, 203, 217.

³ 1886 kirkk.kok. ptk. s. 607. Liitteet s. 173.

⁴ 1893 kirkk.kok. ptk. s. 954; Lauri Ingman, Kirkkolainsäädäntö Suomessa jälkeen v. 1870 s. 50—54.

tumisen jälkeen ja oli juuri niitä kysymyksiä, joissa tuli näkyviin pyrkimys takaisin aikaisemmin vallinneisiin olosuhteisiin. Konservatiivisen, maallikoiden holhoamista vaativan kannan edustajina esiintyivät nyt nuoruudessaan heränneisiin kuuluneet papit evankelisten vaatiessa suurempaa vapautta. Näistä asioista keskusteltaessa Renvall piti johdonmukaisesti kiinni kirkkolakia säädettäessä noudatetuista periaatteista ja korosti täten persoonallisen vapauden merkitystä kirkollisessa elämässä.

Toinen sitkeästi esillä pysynyt kirkkolakikysymys koski *kirkkokuria käsittelevän KL 101 §:n muuttamista* siten, että rangaistusmääräyksiä olisi tiukennettava. Asiasta oli paljon keskusteltu jo kirkkolakia valmisteltaessa Renvallin silloin puolustaessa kirkkolakikomitean ehdotusta, jonka mukaan v:n 1686 kirkkolakiin sisältyviä ehtoolliselta poissulkemista ja kirkosta erottamista ei tulisi enää käyttää kirkollisina rangaistuksina¹. Edellinen näistä tuli kuitenkin lopulta uuteen kirkkolakiin siinä muodossa, että tuomiokapituli saattoi erinäisissä tapauksissa sulkea pois ehtoolliselta määrääjäksi henkilön, joka ei varoituksista huolimatta ollut tehnyt parannusta.

Jo Turun synodaalikokouksessa v. 1875 tehtiin kaksi aloitetta kyseisen pykälän muuttamiseksi siten, että siihen tulisi sisällymään määräys kirkosta erottamisesta ja että ehtoolliselta poissuljetun nimi olisi saarnatuolistu luettava julki. Keskustelun jälkeen kokous päätti kannattaa aloitetta. Tähän Renvall esitti vastalauseen, jossa hän sanoi mainituissa pykälässä lueteltujen Raamattuun perustuvien rangaistusten olevan ainoat, joita nykyoloissa voidaan käyttää. Jyrkempi menettely olisi vain omiaan herättämään katkeruutta sekä vastustusta valtiovallan ja maallisen yhteiskunnan taholta. Vastalauseeseen yhtyivät mm. veljekset Carl Jakob ja Lars Viktor Helander professori Herman Råberghin ja varapastori J. Bäckin sekä useiden muiden puhujien kannattaessa kirkosta erottamista². Hylättyään kokonaan Turun synodaalikokouksen tekemät aloitteet 101 §:n muuttamiseksi silloista käsitystapaa

¹ Ks. ed. s. 144—146.

² Prestmötet i Åbo 1875 s. 164—166.

vastaamattomana kirkkolakivaliokunta kirkolliskokouksessa ehdotti kirkkokuria käsittelevän XIII luvun täydellistä uudistamista, mutta tarpeellisen ääntenenemmistön puuttuessa ehdotus raukesi ¹.

Yritykset kirkkokurin tehostamiseksi eivät suinkaan päättyneet asian ensimmäisessä kirkolliskokouksessa saamaan ratkaisuun. Lahkoliikkeiden levitessä laajemmalle ja niiden kovaäänisesti moitittaessa kirkkoa juuri siitä, että se ei ylläpitänyt tarpeeksi tiukkaa kirkkokuria ², pappispiireissä pohdittiin vakavasti, mitä tässä tilanteessa olisi tehtävä. Rovastikuntien kokouksissa esitettyjen toivomusten johdosta asia tuli jälleen esille v. 1880 Turun pappeinkokouksessa sekä uudelleen v. 1885, jolloin Renvall jo oli arkkipiispa. Kirkosta erottamista ei enää vaadittu, mutta sen sijaan keskusteltiin siitä, miten julkisyntisiä voitaisiin estää käymästä ehtoollisella. Kummallakin kerralla päädyttiin lopulta siihen, että kyseisen pykälän muuttamiseen ei ainakaan vielä olisi ryhdyttävä ³. Renvall puolestaan oli nytkin sitä mieltä, että ellei haluttu palata v:n 1686 kirkkolain määräämiin pakkokeinoin, ei kirkon piirissä tapahtuvasta kirkkokurin hoitamisesta voitu antaa muita ohjeita kuin silloiseen kirkkolakiin sisältyvät ja Raamattuun perustuvat määräykset ⁴.

Renvallin suhtautuminen mainittuihin kirkkolain muutosehdotuksiin osoittaa hänen vuoden 1870 jälkeen eräissä kirkon työn kannalta keskeisissä kysymyksissä pysyneen samalla vapaamielisellä kannalla kuin kirkkolakikomiteassa, mutta ei puutu esimerkkejä siitäkään, että hän eräissä toisissa kysymyksissä on näihin aikoihin omaksunut aikaisempaa konservatiivisemman asenteen.

Tämä koskee erityisesti suhtautumista rehtori J. G. Geitlinin v:n 1876 kirkolliskokouksessa nostamaan kysymykseen, *onko kirkolliskokouksen jäsenellä oikeus tehdä aloitteita* kirkkolain muuttamiseksi tai selittämiseksi. Geitlin oli sitä mieltä, että

¹ 1876 kirk.kok. ptk. s. 320—326.

² Ks. esim. TTA ptk. 1/6 1859 (Föglön baptistien kuulustelu).

³ Prestmötet i Åbo 1880 s. 98—104; Prestmötet i Åbo 1885 s. 69—84.

⁴ Prestmötet i Åbo 1885 s. 37.

yksityisellä jäsenellä oli tämä oikeus. Jos päinvastainen käsitys olisi oikea, ei maallikoilla, joita oli yli puolet kirkolliskouksen jäsenistä, olisi mitään tilaisuutta aloitteiden tekemiseen, koska he eivät voineet osallistua kirkolliskokouksessa esille tulevia asioita valmistaviin pappeinkokouksiin. Useat papit ja maallikot kannattivat Geitliniä. 59 äänellä 14:ää vastaan kokous ratkaisi asian Geitlinin mielipiteen mukaisesti ¹. Vastoin enemmistön kantaa Renvall, joka aikoinaan kirkkolaikiehdotuksesta keskusteltaessa oli kiinnittänyt huomiota Geitlinin perusteluissaan esittämiin näkökohtiin ja silloin ehdottanut, että maallikoille tehtäisiin mahdolliseksi osallistua pappeinkokousten työhön ², äänesti aloiteoikeuden myöntämistä vastaan. Hän puolestaan vetosi siihen ristiriitaisuuteen, mikä syntyisi, jos pappi voisi kirkolliskokouksessa nostaa esiin kysymyksen, joka jo on pappeinkokouksessa rauennut. Maallikoiden oikeutta ei Renvallin mielestä tällä tavoin loukattaisi, sillä pappi on itse seurakunnan jäsen ja tuntee sen tarpeet ja lisäksi seurakuntalaiset voivat hänen välityksellään saattaa toivomuksensa pappeinkokousten tietoon ³.

Renvallin omaksumaa asennetta arvosteltiin sekä kirkolliskokouksessa ⁴ että sen ulkopuolella ja häntä syytettiin vanhentuneiden, ahtaasti hierarkkisten mielipiteiden puolustamisesta ⁵. Sen perusteella, miten Renvall tähän saakka oli maallikkokysymykseen suhtautunut, hänen ratkaisunsa kieltämättä vaikuttaa yllättävältä. Ilmeisesti hän on tällä kertaa pitänyt silmällä ensisijassa kirkollisen lainsäädännön vastaista kehittämistä eikä suinkaan maallikoiden aseman järjestämistä kirkossa. Hänen perusteluistaan käy selville, että hän on oppinut tajuamaan, miten tärkeä oli, että kirkko »niin hyvin kuin suinkin sopii» säilyttää, mitä se on kerran omaksensa saanut, sekä ettei pitänyt »tarkata joka tuulen puuskaa, minkä aika tuopi»⁶. Renvall, joka itse oli edellisellä vuosikymmenellä

¹ 1876 kirk.kok. ptk. s. 215—228.

² Prestmötet i Åbo 1864 s. 114.

³ 1876 kirk.kok. ptk. s. 221—223, 227—228.

⁴ 1876 kirk.kok. ptk. s. 224, 226.

⁵ Hbl 1876 n:o 143, 159 B.

⁶ 1876 kirk.kok. ptk. s. 223.

ollut laatimassa uutta kirkkolakia, pelkäsi nyt liian hätäisiä muutosehdotuksia ja tähdensi erityisesti sitä, ettei olojen muuttaminen suinkaan ole samaa kuin niiden parantaminen ¹.

Sama varovaisuus Renvallin suhtautumisessa uudistuksiin tuli näkyviin v:n 1872 valtiopäivillä käsiteltäessä muutosehdotusta 16 p:nä lokakuuta 1723 annettujen *pappisprivilegioiden* kymmenenteen kohtaan. Vaikka asia ei sinänsä ollut mitenkään laajakantoinen, Renvallin kantansa tueksi esittämät perustelut kuvaavat hänen tämänaikaisia käsityksiään.

Pappisprivilegioiden mainitun kohdan mukaan papiston kaupungeissa omistamat talot olivat vapaat kaupungille menevästä verosta niin kauan kuin omistajat itse, heidän leskensä ja alaikäiset lapsensa niissä asuivat. Asia tuli säädystä esille kunnallislakivaliokunnan kirjelmän johdosta, jossa tiedusteltiin, eikö sääty katsoisi olevan syytä anoa hallitsijalta jo näille valtiopäiville arm. esitystä sellaisten privilegioiden poistamisesta, jotka edelleen säilyttäisivät papiston erikoisaseman kaupungeissa. Samanlaisen kirjelmän valiokunta lähetti aatelissäädylle sen kaupungeissa nauttimien etuoikeuksien johdosta. Mietinnössään pappissäädyn yksityinen valitusvaliokunta kannatti kyseisen pappisprivilegioiden kohdan poistamista. Asian ollessa esillä säädystä mietintöä sekä kannatettiin että vastustettiin. Poistettavaksi ehdotettu pappisprivilegioiden kohta sai pääpuolustajakseen Renvallin. Jo periaatteelliselta kannalta hänellä oli säätyprivilegioista toinen käsitys kuin kunnallislakivaliokunnalla ja säädyn yksityisellä valitusvaliokunnalla, jotka pitivät niitä yhteiskunnallisen kehityksen esteenä. »Abstrakti teoreetikko, joka pitäen yksitoikkoista samanmuotoisuutta parhaana haluaisi tasoittaa kaiken epätasaisen», Renvall tällöin lausui, »tapaa kaikkialla kiusallista säännöttömyyttä niin luonnossa kuin yhteiskunnallisissa oloissa. Mutta tuollaiseen tasoittavaan katsantokantaan olemassaolevasta en voi omasta puolestani suostua, niin kuin yleensäkin tunnen epäluottamusta kaikkia yleisiä valtiomuoto- ja hallitusteorioita kohtaan. Sillä mikä on kehityksen

¹ 1876 kirkk.kok. ptk. s. 228.

kautta saavutettu, mikä on historiallisesti oikeutettua, on minulle liian suuri arvo ilman muuta heitettäväksi pois. Säätyprivilegiot ovat meillä syntyneet historiallista tietä ja niillä on sen vuoksi historiallinen oikeutuksensa.» Englannin ja Ruotsin esimerkkiin vedoten Renvall osoitti, miten terve yhteiskunnallinen kehitys oli mahdollista privilegioista huolimatta. Ilman aivan pakottavaa syytä ei myöskään pitänyt kajota perustuslain luontoisiin lakisäännöksiin, jottei järkytettäisi perustusta, jolle koko yhteiskuntajärjestys nojautuu. J. Grönberg, H. F. Sohlberg ja Alfred Kihlman kannattivat puheenvuoroissaan Renvallia, professori Schauman oli privilegioiden poistamisen kannalla. Äänestyksessä liberaalit voittivat ¹.

Ritariston ja aatelin hylättyä kunnallislakivaliokunnan ehdotuksen pappissääty päätti tehdä yksityisen anomuksen erioikeuksiensa kymmenennen kohdan kumoamisesta ². Sitä koskeva esitys annettiin v:n 1877—78 valtiopäiville. Lakivaliokunnan mietinnöstä keskusteltaessa pappissäädyssä oli nykyin niitä, jotka vaativat esityksen hylkäämistä, mutta Renvall, joka itse asiaan nähden oli samaa mieltä kuin edellisillä valtiopäivillä, oli sen hyväksymisen kannalla sillä perusteella, että sääty itse oli tehnyt asiasta anomuksen. Pappissäädyn enemmistön ja toisten säätyjen hyväksyttyä esityksen privilegioiden poistamisesta annettiin asiaa koskeva asetus 22. p:nä joulukuuta 1879 ³. Muutenkin Renvall sen jälkeen kun pappissääty v:n 1872 valtiopäivillä oli tehnyt privilegioiden poistamista koskevan päätöksensä, kannatti niiden poistamista muiltakin aloilta ⁴.

Toinen samoin valtiopäivillä esillä ollut tavallaan uskontoa koskeva uudistusehdotus, johon nähden Renvall omaksui kon-

¹ Pps. ptk. 1872 s. 339—342, 351—353.

² Österbladh, mt. I s. 324—327.

³ Pps. ptk. 1872 s. 600—602, 615—616; Österbladh, mt. I s. 389—392.

⁴ V:n 1872 valtiopäivillä Renvall kyytimaksujen korottamisesta keskusteltaessa ehdotti anottavaksi, että kirkkoherranvirkatalojen tulisi osallistua kyytivelvollisuuden täyttämiseen, koska kerran kaupungeissakin oli päätetty luopua eräistä erioikeuksista. Pps. ptk. s. 880—881. V:n 1877—78 valtiopäivillä hän ehdotti anottavaksi, että vastoin perustuslakia syntyneen v:n 1858 asetuksen suomat poikkeusedut kreikkalaistalouksille papeille ja opettajille poistettaisiin. Pps. ptk. s. 615.

servatiivisen asenteen, tarkoitti *juutalaisten* aseman järjestämistä. Leo Mechelin teki v. 1872 porvarissäädyssä anomusehdotuksen niiden säännösten kumoamisesta, jotka asettavat juutalaiset maan muille kansalaisille voimassa olevan lain ulkopuolelle. Asiaa koskevan yleisen valitusvaliokunnan mietinnön ollessa esillä pappissäädyssä liberaalinen ja konservatiivinen katsantokanta iskivät lujasti yhteen, mm. Schaumanin, C. G. von Essenin ja Kihlmanin edustaessa ihmisyyden nimessä edellistä. Jo silloin Renvall, joka sanoi katselevansa asiaa ensi sijassa oman isänmaansa kansalaisena, vastusti jyrkästi eräissä muissa maissa saatuihin kokemuksiin vedoten laajennettujen oikeuksien myöntämistä juutalaisille. Tarpeellisen kannatuksen puuttuessa asia tällöin raukesikin ¹.

V. 1882 se uudelleen tuli esille yliopiston edustajien J. W. Runebergin ja C. G. Estlanderin pappissäädyssä tekemän anomusehdotuksen johdosta, jossa ehdotettiin pyydettyväksi, että maassa syntyneille ja kasvaneille Mooseksen uskoa tunnustaville myönnettäisiin kansalaisoikeudet. Renvallilla oli asiassa ensimmäinen puheenvuoro, ja samoin kuin aikaisemmin hän nytkin maan etujen nimessä ehdotti petition hylkäämistä. Hän näki juutalaisissa vakavan uhkan valtakunnan niin henkisen kuin taloudellisen elämän rauhalliselle kehitykselle ja piti erityisen vaarallisena heidän maailmankatsomustaan ja siveellisiä käsityksiään, jotka pohjautuivat vanhaan sääntöön »rakasta lähimmäistäsi ja vihaa vihollistasi» ja antoivat täten heille oikeuden ajaa häikäilemättömästi omia etujaan toisten kustannuksella. Eri maista saatujen kokemusten osoittaessa, että juutalaiset kaikkialla liittoutuvat kristinuskolle vihamielisten virtausten kanssa tukien sekä rahan että älyn voimalla kaiken sen hävittämistä, mikä kansan ja valtion elämässä oli kristillistä, suomalaisten oli Renvallin mielestä oman etunsa vuoksi syytä suhtautua varovasti tällaiseen kansaan, vaikka anomuksen puolesta tietenkin voitiin esittää kauniita humaniteettiin perustuvia syitä. Säädyn fennomaanit, kuten Yrjö-Koskinen ja tällä kertaa myös Kihlman, esittivät Renvalliin yhtyen saman-

¹ Pps. ptk. 1872 s. 441—446, 469—471, 475.

tapaisia näkökohtia anomusehdotuksen hylkäämisen puolesta. Lopulta päätettiin, ettei anomusehdotus antanut aihetta mihinkään toimenpiteeseen. Liberaalien taholta pappissäädyn päätöstä pidettiin osoituksena papiston haluttomuudesta uudistuksiin ¹.

Vaikka 1870-luku ei kirkollisessa elämässä varsinaisesti ollut suotuisaa aikaa uusien aloitteiden tekemiselle, oli olosuhteiden muuttumisen vuoksi pakko kiinnittää huomiota pappiskasvatuksen kehittämiseen. Tähän toimintaan Renvall osallistui *pappissivistyskomiteassa*.

Monet seikat panivat tähän aikaan vakavasti harkitsemaan, vastasiko pappiskasvatus entisessä muodossaan tarkoitustaan. Sivistyksen monipuolistuminen ja leviäminen entistä laajempiin kansalaispiireihin edellytti kirkon palveluksessa olevilta parempaa yleissivistystä kuin aikaisemmin, jotta he voisivat säilyttää kosketuksen niihin, joita isiltä perityt tavat ja kirkon auktoriteetti eivät enää sitoneet samalla tavoin kuin aikaisempien sukupolvien ihmisiä. Kirkolle ja koko kristinuskolle kielteisten virtausten esiintyessä usein juuri tieteen nimissä täytyi papistolla olla kylliksi vankka yleistieteellinen pohja osatakseen oikein suhtautua niihin. Kirkon menetettyä mahdollisuutensa ulkonaisten pakkokeinojen käyttämiseen siitä vieraantuneiden saattamiseksi jälleen yhteyteensä oli sitäkin tärkeämpää kiinnittää huomiota papiston laadulliseen parantamiseen ja tällöin erityisesti pappiskasvatuksen tehostamiseen. Kirkollisessa keskustelussa kiinnitettiin näihin näkökohtiin huomiota jo 1860-luvulta lähtien ².

Toisaalta tapahtui samaan aikaan papiston kokoonpanossa eräitä muutoksia, jotka uhkasivat madaltaa sen sivistystasoa.

¹ Pps. ptk. 1882 s. 204—208, 227—230, 250. Käsittelyn jälkeen Renvall totesi 9/3 1882 kirjeessään vaimolleen (RK I 8): »Prestaståndet ökar sitt »syndaregister» i de liberalas ögon allt mera, emedan den står som en vakt emot alla antinationella förslag och sträfvanden.» Ks. Santeri Jacobsson, Taistelu ihmisoikeuksista s. 149—158.

² Ks. esim. Prestmötet i Åbo 1864 s. 162, 167; Kyrkligt Weckoblad 1868 n:o 36 (Herman Råbergh); Kirjallinen Kuukauslehti 1870 n:o 1 (V. P.); Prestmötet i Borgå 1875 s. 135.

Koulun erottua kirkosta eivät koulumiehet enää hakeutuneet papinvirkoihin, kuten oli ollut tapana aikaisemmin, jolloin kirkko juuri heistä oli saanut sivistyneimmät pappinsa. Samaan aikaan pappis- ja virkamiesperheiden pojat rupesivat yhä yleisemmin hakeutumaan siviilivirkoihin, jolloin tulokkaiden joukossa alkoi olla yhä enemmän maanviljelijäin, kauppiaiden ja käsityöläisten kodeista lähtöisin olevia ensi polven miehiä, mutta näistäkään eivät lahjakkaimmat halunneet ruveta papeiksi. Teologian opiskelijoiden lukumäärän vähen-
tyessä ja heidän opillisen tasonsa samalla heiketessä kirkkoa uhkasi vakava pappispula, joka saavutti huippunsa 1860-luvulla ¹. Tämän syitä pohdittaessa ja etsittäessä keinoja sen voittamiseksi pidettiin papiston sivistystason kohottamista senkin vuoksi välttämättömänä, että saataisiin sivistyneiden kotien lapsia ja lahjakkaita nuorukaisia antautumaan tälle alalle ².

Erityisen kiireelliseksi tekivät pappiskasvatuksen uudelleen järjestelyn oppikoulun lukusuunnitelmassa tapahtuneet muutokset vanhojen kielten ja teologian jouduttua antamaan tilaa uusille kielille ja reaaliaineille. Koska v:n 1872 koulujärjestyksen mukaan oppikoulussa ei enää voinut vaihtoehtoisestikaan lukea Uuden Testamentin kreikkaa, hepreaa ja psykologiaa, oli yliopistoon järjestettävä opetusta näissä teologian opiskelulle välttämättömissä aineissa ³.

Aloite pappissivistyskomitean asettamisesta tehtiin v. 1875 Porvoon pappeinkokouksessa, jossa keskusteltiin kysymyksestä, vastasiko yliopistossa papeille annettava sivistys ajan vaatimuksia. Kokous päätti esittää, että hallitukselta olisi anottava sellaisen komitean asettamista, joka laatisi ehdotuk-

¹ Joh. Björklund, Suomen papisto 1800-luvulla s. 31—36, 164; Martti Ruuth, Havaintoja uskonnollisesta ja kirkollisesta elämästämme 1860- ja 1870-luvuilla. TA 1910 s. 376.

² Prestmötet i Åbo 1864 s. 164—165; Prestmötet i Borgå 1875 s. 133; Prestmötet i Åbo 1875 s. 135, 168.

³ VA KD 82/333 1880 Pappissivistyskomitean asetusehdotuksen perustelut.

sen pappissivistyksen kohottamiseksi¹. V:n 1876 kirkolliskokouksessa asiaa käsitellyt valiokunta totesi, että papin tulee yleistiedoiltaan olla ajan sivistyksen tasolla, mutta ehdotti anomuksen hylkäämistä, koska pappispuutteen tähden ei katsottu voitavan korottaa vaatimuksia, ennen kuin on perustettu useampia suomenkielisiä oppikouluja, jotka tekevät rahvaan lapsille mahdolliseksi antautua papin virkaan. Keskustelun jälkeen, jonka aikana mm. A. J. Hornborg, Y. S. Yrjö-Koskinen ja F. L. Schauman puhuivat pappissivistyksen kohottamisen puolesta, kirkolliskokouksen enemmistö hylkäsi valiokunnan mietinnön ja päätti anoa hallitukselta, että erityisen sitä varten asetetun komitean mietinnön pohjalta annettaisiin uusi asetus korotetuista yliopistovaatimuksista². Tällainen komitea, jonka tehtävänä oli ehdottaa tarkoituksenmukaisia toimenpiteitä pappissivistyksen kohottamiseksi maassa sekä laatia asiaa koskeva asetusehdotus, asetettiin arm. reskriptillä 8/2 1877. Siihen määrättiin puheenjohtajaksi tuomiorovasti A. G. Borg Kuopiosta sekä muiksi jäseniksi Porvoon piispa A. J. Hornborg, professori Herman Råbergh yliopiston edustajaksi ja T. T. Renvall Turun tuomiokapitulista³.

Tuomiorovasti Borg suunnitteli ensimmäistä kokoontumista jo vuoden 1877 syyskesäksi aikoen sitä ennen käydä Ruotsissa ja Tanskassa tutustumassa sikeläiseen pappiskasvatukseen⁴. Monien muiden töittensä vuoksi Borg, joka piti tehtävää vaikeana, kutsui komitean koolle vasta maaliskuussa 1880⁵. Sihteerinä toimi kirkollisasiain toimittuskunnan esittelijäsihteeri Gustaf Rancken⁶.

Pappiskasvatusta koskevassa keskustelussa oli jo aikaisemmin erityisesti kiinnitetty huomiota papiksi aikovien huma-

¹ Prestmötet i Borgå 1875 s. 132—136. Asia oli esillä myös Turun kokouksessa, mutta ei siellä antanut aihetta toimenpiteisiin. Renvall ei osallistunut keskusteluun. Prestmötet i Åbo 1875 s. 167—172.

² 1876 kirk.kok. ptk. s. 384—388, 400.

³ RK I 18 Ptk. komitean istunnoista maaliskuussa 1880.

⁴ LEYA A. G. Borg 21/2 1877 F. G. Hedbergille.

⁵ LEYA A. G. Borg 12/1 1880 F. G. Hedbergille.

⁶ RK I 18 Komitean ptk. Istunnot pidettiin 1, 3, 4, 5, 8, 9, 11, 12 päivänä maaliskuuta, mutta pöytäkirjoista ei käy selville, milloin kukin asia on ollut esillä.

nistisen sivistyksen kohottamiseen. Komitea olikin yksimielinen siitä, että teologian ylioppilaille on heidän omassa tiedekunnassaan järjestettävä valmistava kurssi tutkintoineen niissä humanistisissa aineissa, joiden tuntemus on heille heidän opintojensa vuoksi välttämätön. Näitä olivat heprea, Uuden Testamentin kreikka, johdatus filosofiaan, psykologia, logiikka, filosofian historia, uskonnonhistoria sekä latina niille, jotka eivät olleet sitä koulussa lukeneet, ja tätä kurssia varten oli perustettava kaksi opettajan virkaa. Teologisen tiedekunnan toivomuksia noudattaen komitea täten suunnitteli erityisen alkututkinnon järjestämistä papiksi aikoville¹. Samoin se oli yksimielinen siitä, että sekä teoreettinen että käytännöllinen pappisvalmistus oli keskitettävä yliopistoon, ja siellä suoritettulle erotutkinnolle oli annettava vielä suurempi merkitys kuin tähän asti. Papiksi aikovien raamatuntuntemuksen lisäämiseksi ehdotettiin, että eksegetiikan professori velvoitetaisiin ohjaamaan opiskelijoita kursorisessa raamatunluvussa ja kuulustelemaan heitä raamatuntuntemuksessa. Käytännölliset harjoitukset oli edelleen suoritettava yliopistossa ja niitä johtamaan oli saatava käytännöllisen teologian professorille apulainen. Edelleen käsiteltiin kysymyksiä kielikokeista sekä opinto- ja tutkintojärjestyksestä. Komitean ehdotuksessa, jossa luotiin pohja nykyiselle pappistutkinnolle, kiinnitettiin täten erityistä huomiota papiston raamatuntuntemuksen kehittämiseen ja humanistisen yleissivistyksen edistämiseen. Tähän saattoi täydestä sydäimestään yhtyä Renvallkin, joka jo aikaisemmin oli vaatinut raamatunlukua ja yleissivistäviä aineita sekä kansanopetukseen että oppikouluun².

Vasta papiston jatko-opinnoista keskusteltaessa komiteassa ilmeni erimielisyyttä yliopiston ja tuomiokapitulin suhteesta toisiinsa tutkijaviranomaisina sekä erotutkinnossa annetun arvosanan suhteesta kirkkolaissa mainittuun pro munere tutkintoon. Puheenjohtaja Borg oli sitä mieltä, että teoreettisten tietojen tutkiminen kuului yksinomaan yliopistolle eikä lain-

¹ 1876 kirkk.kok. ptk. s. 398.

² Ks. ed. s. 62—65, 161.

kaan tuomiokapitulille, jolle oli suoritettava käytännölliset koheet. Råbergh ja Hornborg yhtyivät Borgiin siinä, että niiden, jotka pro munere tutkinnossa halusivat saada arvosanan »korkeimmalla kiitoksella hyväksytty», oli saatava yliopistosta todistus vaadittavasta tieteellisestä taidosta, mutta muuten he halusivat jättää asian ratkaisun seuraavana syksynä pidettävään kokoukseen. Renvallin lausuntoa ei pöytäkirjassa erikseen mainita, joten hän on ollut samoin kuin v:n 1876 kirkolliskokouksessa ¹ sillä kannalla, että pro munere tutkinto on entiseen tapaan suoritettava tuomiokapitulille. Asia aiheutti kokouksessa pitkäähkön keskustelun, mutta vakavasta yhteentotosta tuomiorovastien välillä ei tällä kertaa ollut kysymys, kuten aikoinaan katekismuskomiteassa ². Sen sijaan komitea oli yksimielinen siitä, että virassa olevien pappien innostamiseksi tieteelliseen työhön lähinnä tuomiokapitulien oli pidettävä huolta siitä, että kirkkolaissa säädettyjä kontrahtikouksia pidettäisiin säännöllisesti ja että jokainen alle 60-vuotias pappi velvoitettaisiin esim. joka kolmas vuosi pitämään tieteellinen esitelmä itse valitsemastaan aiheesta.

Seuraavan kerran komitea kokoontui saman vuoden lokakuussa harkitsemaan uudelleen niitä kohtia, joista ei edellisellä kerralla ollut päästy yksimielisyyteen, sekä laatimaan pyydettyä asetusehdotusta ³. Ilmeisesti nytkin oli vaikea löytää oikea ratkaisu kysymykseen pastoraalitutkinnon järjestämisestä, koska Renvall kirjeessään vaimolleen viittaa kokouksessa ilmenneeseen erimielisyyteen ⁴. Työ saatiin kuitenkin valmiiksi ja senaatille voitiin jättää 18. päivänä lokakuuta päivätty asetusehdotus, joka on maaliskuun kokouksessa esitettyjen suuntaviivojen mukainen. Koska siinä ei mainita erotutkinnon jäl-

¹ Renvall toivoi tällöin pappistutkinnon vaatimusten korottamista sellaisiksi, ettei papiksi vihityiltä enää muuta tutkintoa teoreettisissa aineissa tarvita, mutta jos pro munere tutkinto säilytetään, se on suoritettava tuomiokapitulille. 1876 kirk.kok. ptk. s. 405—406.

² RK I 5 A. G. Borg 19/3 1880 T. T. Renvallille. Kirjeessä Borg kiittää Renvallia sydämelliseen sävyyn kaikesta avusta ja ystävyydestä komiteassa.

³ RK I 18 Komitean ptk. maaliskuussa 1880. Komitea kokoontui ensimmäisen kerran 4/10 1880. RK I 17 A. G. Borg 20/9 1880 T. T. Renvallille.

⁴ RK I 8 T. T. Renvall 14/10 1880 Amanda Renvallille.

keisistä suorituksista, komitea on lopulta yhtynyt Renvalliin ja jättänyt pro munere tutkinnon kokonaan tuomiokapitulin huoleksi ¹.

Asetusehdotuksen valmistuttua senaatti pyysi yliopiston konsistoria, maan tuomiokapituleja ja kouluhallitusta antamaan siitä lausuntonsa. Näistä oli perusteellisin yliopiston konsistorin laatima, muut yhtyivät pääasiassa asetusehdotukseen. Tärkein periaatteellinen erimielisyys koski preliminääritutkinnon asemaa. Peläten sen karkoittavan opiskelijoita teologisesta tiedekunnasta Turun hiippakunnan tuomiokapituli ehdotti koko alkututkinnon poistettavaksi asetusehdotuksesta, ja muut lausunnonantajat olivat sen kannalla. Asiaa käsiteltäessä Renvall ei ollut läsnä ². Yliopiston konsistorin lausuntoon liittyi professori C. G. Estlanderin laatima ja hänen ohellaan K. S. Lemströmin, J. W. Runebergin, M. G. Mittag-Lefflerin, E. A. Strandmanin ja S. O. Lindbergin allekirjoittama vastalause, jossa teologian ylioppilaiden humanistisen sivistyksen laajentamiseksi tehtiin sellainen ehdotus, että heidän preliminääritutkinnon lisäksi tulisi 5 §:ssä mainitun toisessa kotimaisessa kielessä suoritettavan kielikokeen ohella asianomaiselta professorilta saamallaan todistuksella osoittaa tyydyttävästi tuntevansa huomattavimmat kotimaiset kirjailijat sillä kielellä, joka ei ole hänen äidinkieltensä. Tämä itse asiassa kielipoliittista laatua oleva vastalause, jonka tarkoituksena lähinnä oli suomenkielisistä kouluista tulevien ylioppilaiden ruotsinkielentaidon vahvistaminen ja heidän tutustumisensa maan ruotsinkieliseen kulttuuriin, ei saanut konsistorin enemmistön hyväksymistä. Tunnustaen tällaisen kirjallisuudenluvun merkityksen se ei katsonut voitavan lisätä vaatimuksia humanistisissa aineissa yli sen, mitä komitea oli ehdottanut ³.

Saatuaan pyytämänsä asiantuntijanlausunnot senaatti lähetti ne takaisin komiteaan, jonka kokoonpanossa tällä välin oli tapahtunut muutoksia. Koska Borg sairauden takia ei enää

¹ VA KD 82/333 1880.

² TTA ptk. 13/10 1881.

³ VA KD 82/333 1880.

voinut osallistua komitean työhön¹, kertyneet asiakirjat lähetettiin puheenjohtajaksi määrätylle piispa Hornborgille, joka hänkin sairastui ja kuoli ennen kuin asiassa ehdittiin ryhtyä toimenpiteisiin. Tällöin senaatti määräsi puheenjohtajaksi Renvallin, jolle annettiin oikeus kutsua komiteaan tarpeen vaatiessa lisäjäsen². Koska komitean tehtävänä enää oli vain tutkia, aiheuttivatko tehdyt muistutukset muutoksia alkupe-
räiseen ehdotukseen, ja uuden jäsenen mukaantulo vain olisi saattanut tarpeettomasti viivästyttää työn valmistumista, jota etenkin yliopistomies Råbergh halusi jouduttaa³, jäljelle jääneet komitean kaksi jäsentä pitivät istunnon Turussa maalissa ja huhtikuun vaihteessa 1884. Tehtyään asetusehdotukseen joi-
takinkin aivan pieniä muutoksia he lähettivät sen takaisin senaattiin⁴. Sen mukainen lopullinen asetus annettiin 11. päivänä helmikuuta 1886⁵.

Suunniteltaessa toimenpiteitä pappissivistyksen kohottamiseksi heräsi ajatus erityisen ylioppilaskonviktin perustamisesta teologian opiskelijoita varten. Hankkeen isä oli professori Herman Råbergh, joka Saksassa oli tutustunut tällaisiin laitoksiin. Asia tuli esille jo v:n 1875 Turun synodaalikokouksen pappispulaa käsittelevän valiokunnan mietinnössä, jonka liitteenä oli Råberghin kuvaus konviktin toiminnasta⁶. Renvall, joka oli valiokunnan puheenjohtaja, asettui jo alun pitäen kannattamaan tällaisen ylioppilaskodin perustamista. Uutuu-
dellaan asia herätti voimakasta vastustusta, kuten kävi ilmi kaikissa vuoden 1880 synodaalikokouksissa. Konviktiä pidettiin epäakateemisena ja sopimattomana pohjoismaisiin oloi-
hin, joissa oli totuttu akateemiseen vapauteen, ja sen pelättiin kasvattavan tulevaa papistoa epäitsenäisyyteen, jopa katolisuuteenkin⁷. Porvoon ja Kuopion kokoukset asettuivat

¹ LEYA A. G. Borg 8/1 1883 F. G. Hedbergille.

² RK I 17 Senaatin kirjelmä 7/2 1884 T. T. Renvallille.

³ RK I 17 H. Råbergh 2/2, 24/2 1884 T. T. Renvallille.

⁴ VA KD 82/333 1880 asetusehdotus sekä 1/4 1884 päivätty lähetekirjelmä.

⁵ Asetus-Kokous 1886 n:o 4.

⁶ Prestmötet i Åbo 1875 s. 136—140.

⁷ Prestmötet i Åbo 1880 s. 109—110; Prestmötet i Borgå 1880 s. 123.

kielteiselle kannalle¹, mutta Turun kokous yhtyi Renvallin johdolla toimineen konviktivaliokunnan lausuntoon, jossa päätettiin pyytää pappissivistyskomiteaa kiinnittämään huomiota tähän ehdotukseen suurempien opintovaatimusten edellyttämän pitemmän opiskeluajan hankkimiseksi varattomille jumaluusopin ylioppilaille sekä jättämään tämäkin asia hallituksen harkittavaksi². Ennen kokousta Renvall oli pyytänyt Råberghia, joka aikakauskirjassaan *Tidskrift för Teologi och Kyrka* oli samana vuonna jo asiasta kirjoittanut³, Turkuun puhumaan konviktin puolesta. Tämä ei kuitenkaan voinut tulla, vaan lähetti kokoukseen asiaa selvittelevän kirjoituksen⁴. Sekä arkkipiispa, joka myös oli asian lämmin ystävä, että Renvall torjuivat esitettyjä vastaväitteitä ja kuvasivat puheena olevan laisen ylioppilasasuntolan etuja. Turussakin asialla oli vastustajia, mutta lopulta konviktin ystävät pääsivät voitolle⁵.

Pappissivistyskomitean kokoontuessa pian synodaalikokouksen jälkeen käsiteltiin tätäkin kysymystä. Vaikka puheenjohtaja Borg olikin asiaa vastaan⁶ ja se oli lisäksi saanut kylmän vastaanoton Kuopion ja Porvoon pappeinkokouksissa, komitea kuitenkin ehdotti kodin perustamista varattomille jumaluusopin ylioppilaille samalla anoen, että erään köyhien kouluisten avustamiseksi lahjoitetun stipendirahaston tuloja saataisiin käyttää joko stipendeiksi teologian ylioppilaille tai tällaisen kodin avustamiseen, jossa he voisivat saada vuokratoman asunnon. Anomusehdotus, jonka Renvall oli laatinut, ei johtanut toivottuihin tuloksiin, eikä konviktin perustaminen näin ollen tällä ensimmäisellä kerralla johtanut tuloksiin⁷.

Kielikysymyksen jouduttua keskeiseen asemaan julkisessa

¹ Prestmötet i Borgå 1880 s. 125; Prestmötet i Kuopio 1880 s. 27.

² Prestmötet i Åbo 1880 s. 105—108, 134.

³ *Tidskrift för Teologi och Kyrka* 1880 s. 101—107.

⁴ RK I 5 H. Råbergh 12/9 1880 T. T. Renvallille.

⁵ Prestmötet i Åbo 1880 s. 109—113, 129—134. Kokouksen jälkeen Alfred Kihlmanille kirjoittamassaan kirjeessä lehtori T. Reuter toteaa Renvallin olevan tässä asiassa sokea. 26/9 1880 päivätty kirje HYK:ssa.

⁶ Prestmötet i Kuopio 1880 s. 2, 27.

⁷ RK I 18 Konsepti HKM:lle osoitettuun kirjelmään, joka koskee ylioppilaskonviktin perustamista.

elämässämme 1870-luvulla Renvall, joka jo tuomiokapitulissa oli valvonut suomenkielen etuja koulun ja kirkon piirissä ¹, toimi edelleen innokkaasti nuoruudessaan omaksumiensa kansallisten ihanteiden mukaisesti suomenkielen oikeuksien puolesta. Suorittaessaan arkkipiispa Bergenheimin sijasta pappisvihkimyksen v. 1878 Renvall ensimmäisen kerran maassamme toimitti tämän tehtävän suomenkielellä ². Kansan enemmistön kielen saattamiseksi sille kuuluvaan asemaan Renvall pyrki myös valtiopäivillä, missä varsinkin *yliopistoa* ja *oppikoululaitosta* koskevissa keskusteluissa suomenmieliset ja ruotsinmieliset olivat jyrkästi vastakkain.

V:n 1872 valtiopäivillä Renvall tosin teki yliopistolainsäädäntöä koskevan anomusehdotuksen, johon kaikki kielisuhteista riippumatta vielä yhtyivät. Vapaaherra Casimir von Kothen, jonka virkavaltainen toiminta kouluhallituksen johdossa aiheutti kaikkien säätyjen yhteisen kouluanomuksen ³, oli yliopiston varakanslerinakin herättänyt tyytymättömyyttä. v. Kothen yritti tehdä tyhjäksi v:n 1852 ankan virkavaltaisiin yliopistostatuutteihin yliopiston hyväksi tehdyt muutokset ja muutenkin ärsytti mieliä sekaantuessaan omalaatuisella, pikkumaisella tavallaan asioihin ⁴. Korostettuaan opetus- ja tutkimusvapauden välttämättömyyttä yliopiston elämässä Renvall huolellisesti laaditussa anomusehdotuksessaan, jonka hän luki pappissäädyssä 20. päivänä helmikuuta, päätyi toivomukseen, ettei mitään tärkeitä ja olennaisia muutoksia yliopiston järjestysmuotoon saataisi tehdä säätyjä kuulematta.

¹ Ks. ed. s. 122—125.

² K[aarlo] Ö[sterbla]dh, Torsten Thure Renvall. KE IV s. 483.

³ Ks. tästä lähemmin s. 254.

⁴ RK I 8 T. T. Renvall 21/2 1872 vaimolleen; RK II 1 T. T. Renvall 26/2 1872 Armand Renvallille. Jälkimmäiselle hän kirjoitti mm.: »Kothen sätter mot allt, honom och hans ämbetsåtgärder inbelangande, en hård och oblyg panna och anser, att icke ens ett helt folks uttalade missnöje förmår rubba hans fasta position. Denna blandning af lättsinne och energi, af barocka hugskott och geniala ideer, af revolutionärt missaktande af lag och historia och orolig reformlystnad, af inhumant förakt för öfvertygelser och humant och kamratligt beteende mot personer gör honom till en högst märkvärdig psykologisk företeelse, förtjänt att af en Dickens tecknas. En farlig medborgare och en skadlig undersåte är han emellertid och i båda afseenden förty förtjänt att falla och föraktas eller beklagas.»

Seisaalleen nousten pappissääty yksimielisesti hyväksyi aloitteen ja lähetti sen heti yleiseen valitusvaliokuntaan ja pyysi toisia säätyjä yhtymään siihen. Valiokunta yhtyi mietinnössään aloitteentekijään, mutta vaikka kaikki säädyt hyväksyivät keskustelutta mietinnön, se ei suoranaisesti johtanut tuloksiin. Säätykokouksen ulkopuolellakin Renvallin aloite herätti tyydytystä piireissä, joissa oltiin huolestuneita v. Kothenin menettelyn johdosta¹. Hänen anomusehdotuksestaan ja kouluanomuksista olikin lopulta se seuraus, mihin pyrittiinkin², että von Kothen joutui jättämään yliopiston sijaiskanslerin ja kouluhallituksen ylijohtajan virat. Kenraalikuvernööri Adlerbergin ilmoitettua von Kothenille, että tämän oli niistä luovuttava, hän ensin sai virkavapautta ja oikeuden matkustaa ulkomaille terveyttään hoitamaan. Joulukuussa 1873 hänet lopullisesti erotettiin kaikista viroistaan Suomessa³.

Molemmat kieliryhmät olivat yksimielisesti kannattaneet Renvallin yliopistoa koskevaa petitioehdotusta, jonka tarkoituksena oli maan korkeakoulun turvaaminen mielivallalta ja konsistorin itsenäisyyden säilyttäminen. Porvarissäädyn pääkaupunkilaisedustajien C. A. Öhrnbergin, F. Kiseleffin ja Leo Mechelinin tekemä anomusehdotus, että yliopistoon perustettaisiin vakinainen oppituoli ruotsia ja muinaisskandinaavisia kieliä varten, sen sijaan synnytti kiihkeän taistelun ruotsin- ja suomenmielisten kesken jälkimmäisten ollessa jyrkästi aloitetta vastaan. Pappissäädyssä asiasta keskusteltiin sekä lähetekeskustelussa että valiokunnan ehdotusta käsiteltäessä. Molemmilla kerroilla Renvall esitti vastustavan mielipiteen sillä perusteella, että aloitteen teko kuului yliopiston konsistorille eikä säädylle. Muutenkin hän piti mainitunlaisen vakinaisen professuurin perustamista tarpeettomana mm. siksi, että ruotsinkielen tieteellinen tutkimus oli ensi sijassa Ruotsin

¹ Pps. ptk. s. 150—153, 1426, 1622; Österbladh, mt. I s. 304; AU 1872 n:o 30; RK I 5 C. J. Helander 12/3 1872 ja T. Reuter 22/2 1872 T. T. Renvallille.

² 21/2 1872 Renvall kirjoitti vaimolleen mm.: »Äfven jag har för min del velat kugga v. Kothen. Detta memorials affattande har förorsakat mig icke ringa möda och besvär» (RK I 8).

³ Rein, mt. II s. 676.

asia, eikä sitä liioin vaatinut mikään kunnianteko tälle kielelle, ei myöskään huolenpito sen kehittamisestä, kuten aloitteessa oli esitetty. »Uuden opettajanviran perustamisella ruotsinkielen nauttima kunnioitus ei voi enää tulla suuremmaksi kuin se nyt on, jolloin se on maan virallinen kieli, yliopiston 25 professorista 23 luennoi ruotsiksi ja näillä valtiopäivillä kolme säätyä kokonaan ja neljäs osaksi käyttää tätä samaa kieltä. Ei voida puhua kielen hoidon laiminlyömisestä, kun yliopistossa annetaan tilaisuus opetukseen ruotsinkielellä teologisessa, lainopillisessa ja filosofisessa tiedekunnassa ja kaikkien ylioppilaiden täytyy suorittaa tieteelliset kirjoituskokeet professoreille juuri tällä kielellä.» Samaan suuntaan kuin Renvall puhuivat mm. ro-vastit E. M. Rosengren, A. F. Borenus ja A. E. Granfelt, professorit Z. J. Cleve, C. G. von Essen ja Y. S. Yrjö-Koskinen ruotsinmielisten H. F. Sohlbergin, F. G. W. Hjeltin ja F. A. Snellmanin sekä F. L. Schaumanin ja A. J. Hornborgin, kahden viimeksimainitun tosin sangen maltillisesti, kannattaessa professuurin perustamista. Keskustelu oli ajoittain varsin kiihkeätä, ja ruotsinmielinen Hjelt meni suorastaan henkilökoh-taisuuksiin syyttäessään Renvallia, yliopistolainsäädäntöä koskevan anomusehdotuksen laatijaa, tyhjästä kansansuosion tavoittelemisesta. Kieltämättä Renvallin taisteluvälineenä tässä asiassa samoin kuin suomalaisia kouluja koskevissa kysymyksissä on vahvistanut hänen asemaansa enemmistöltään suomenmielisessä säädyssä ¹. Lopulta pappissääty hylkäsi yleisen valitusvaliokunnan mietinnön 23 äänellä 12:ta vastaan ². Asian saatua samanlaisen ratkaisun talonpoikaissäädyssä se raukesi, mutta siitä huolimatta aatelisto ja porvarissääty päättivät tehdä kumpikin oman yksityisen anomuksensa. Niiden johdosta perustettiin yliopistoon neljä vuotta myöhemmin ruotsin kielen ja kirjallisuuden ylimääräinen professorinvirka, jonka ensimmäiseksi haltijaksi nimitettiin tehtävään

¹ HYK T. Reuter 31/3 1872 A. Kihlmanille; LEYA A. G. Borg 9/5 1872 F. G. Hedbergille. Borg kirjoittaa mm.: »Men jag kan ej med detta lefvande och väfvande i parti-intressen. Renvall tyckes mig deremot just genom sin finska ifver få allt mera vind i seglen. Kanske dömmar jag honom hårdt, men så synes mig.»

² Pps. ptk. s. 244—254, 1075—1108.

varta vasten valmistunut Suomen ruotsalaisuusliikkeen merkikihenkilö A. O. Freudenthal (k. 1911)¹.

Toisen kerran Renvall ja Hjelt joutuivat tiukasti vastakain kielikysymyksestä samoilla valtiopäivillä käsiteltäessä yleisen valitusvaliokunnan eri säädyissä tehtyjen yksityisiä oppilaitoksia koskevien anomusten johdosta laatimaa mietintöä. Valiokunta puolsi ainoastaan varapastori G. Dahlbergin anomusehdotusta täydellisen suomenkielisen oppilaitoksen perustamiseksi Turkuun ja ettei suunniteltua Joensuun yläalkeiskoulua enempää kuin minkään muunkaan jo olemassa olevan koulun lakkauttamista toteutettaisi säätyjä kuulematta. Kuten useimmat muut säädyn puhujat, Renvallkin ilmaisi epäilynsä siitä, oliko syytä ollenkaan tehdä yksityiskohtaisia koululaitosta koskevia anomusehdotuksia, koska säädyt jo olivat päättäneet jättää yleisen kouluanomuksen, jossa mm. pyydettiin, ettei niitä kuulematta ryhdyttäisi toimeenpanemaan olennaisia muutoksia koululaitoksessa. Turun koulua koskevaan kohtaan hän sanoi voivansa yhtyä, koska muutos voitiin toteuttaa ilman uusia kustannuksia muuttamalla toinen kaupungin alkeiskouluista suomenkieliseksi. Hjeltille, joka tilastojen avulla yritti osoittaa suomenkielisen oppilaitoksen olevan Turussa tarpeeton, Renvall vakuuttavasti osoitti, miten Turun kaupunki oli kielienemmistöltään suomalainen. Suomenkielisten lasten runsas pyrkiminen ruotsinkielisiin kansakouluihin johtui yksinkertaisesti siitä, että paikkakunnalla ei ollut suomenkielistä oppikoulua. Samaan suuntaan puhuivat mm. Hornborg, Cleve, Schauman ja Kihlman. Äänestyksessä hyväksyttiin valiokunnan mietintö, mutta muiden säätyjen hylättyä sen ei pappissäätykään tehnyt asiasta yksityistä anomusta, kuten ensin oli päätetty².

V:n 1877—78 valtiopäiville kokoonnuttaessa suomenmieliset olivat jälleen tyytymättömiä hallituksen koulupolitiikkaan. Heillä olikin täysi syy vaatia oloihin parannusta, sillä suomenkielen asema oli huomattavasti heikentynyt oppikouluissa sen

¹ Bergh, mt. II s. 162—163. Hugo Pipping, Axel Olof Freudenthal. SSL CV s. 271—283.

² Pps. ptk. s. 1129—1149; Österbladh, mt. I s. 309.

jälkeen kun 20. päivänä helmikuuta 1865 annetun asetuksen sijaan, jossa suomenkieli oli määrätty opetuskieleksi yhdessä tai useammassa aineessa ruotsinkielen rinnalla, kouluhallituksen esityksestä oli annettu arm. julistus 30. p:nä marraskuuta 1871. Sen mukaan kussakin oppikoulussa tuli olla yksi opetuskieli, jonka senaatti »asianhaaran mukaan» määräsi. Kun Oulun lyseo oli tämän perusteella häikäilemättömästi muutettu ruotsinkieliseksi ja Tampereen kaksikielinen yläalkeiskoulu oli lakkautettu, maassamme oli valtion ylläpitämiä suomalaisia oppikouluja ainoastaan neljä ruotsinkielisten täydellisten oppilaitosten lukumäärän ollessa yksitoista. Koska hallituksen taholta ei ollut mitään odotettavissa tämän raikean epäsuhtan poistamiseksi, suomenmieliset ryhtyivät sitä painostamaan käyttäen hyväkseen oikeuttaan tehdä anomuksia. Eri säädyissä jätettiin yhteensä 25 koulujen opetuskieltä ja suomalaisten oppilaitosten perustamista koskevaa anomusehdotusta ¹. Renvallia pyydettiin fennomaanien neuvotteluissa, joihin hän aina valtiopäivien aikana osallistui ², laatimaan yksi näistä, mutta tällä kertaa hän ei halunnut ottaa tehtävää vastaan ³.

Pappissäädyssä ei kukaan suorastaan vastustanut suomenkielisten oppikoulujen perustamista, vaikka muutamien puhujien mielestä suomenmielisten toivomusten toteuttamisessa mentiinkin yleisen valitusvaliokunnan laatimassa mietinnössä liian pitkälle. Sen yksityiskohdista sen sijaan esitettiin eriäviä mielipiteitä. Arvostelua herättivät etenkin mietinnön kaksi ensimmäistä kohtaa, joissa esteettömän toisen kotimaisen kielen taidon saavuttamiseksi ehdotettiin 30. p:nä marraskuuta 1871 annetun asetuksen kumoamista ja opettajien velvoittamista antamaan opetusta toisella kotimaisella kielellä yhdessä tai useammassa aineessa. Pappissäädyn enemmistö liittyi Kihlmanin vastalauseeseen, jossa kaksikielisyys pedagogista syistä hylättiin ja ehdotettiin erityisten tuntien asettamista toisen kotimaisen kielen opetukseen. Tähän Renvallkin

¹ Österbladh, mt. I s. 370—373.

² Kert. 26/6 1946 Sigrid Rindell.

³ RK I 8 T. T. Renvall 8/2 1877 Amanda Renvallille.

yhtyi vaatien todellisen sivistyksen edistämisen nimessä kuhunkin oppilaitokseen yhtä opetuskieltä sekä riittävää tuntimäärää toiselle kotimaiselle kielelle ja pitäen asian yksityiskohtaista järjestelyä kouluhallituksen eikä säätyjen asiana. Suurella enemmistöllä sääty hylkäsi mietinnön kyseiset kohdat haluten vain lausua toivomuksenaan, että täydellisten oppilaitosten oppilaat saavuttaisivat taidon käyttää puheessa ja kirjoituksessa toista kotimaista kieltä. Renvallin ehdotuksesta sääty vielä poisti mietinnön kolmannelta kohdasta, jonka alkupääosa kuului: »että alkeisopistojen opetuskieli, koulutointa järjestettäessä, vastedes määrättäisiin sekä ilmaantuvan sivistystarpeen että ympäristön väestön enemmistön puhekielen mukaan», sanat »sekä ilmaantuvan sivistystarpeen että». Täten sääty poisti ilmauksen, joka helposti olisi voitu tulkita suomalaisille epäedullisella tavalla. Yksityiskohtaisesta koulujen perustamissuunnitelmasta keskusteltaessa Renvall lämpimästi kannatti kokonaan uuden täydellisen suomalaisen lyseon perustamista Turkuun sekä samoin neliluokkaista lyseota Poriin, mutta vastusti näillä paikkakunnilla olevien ruotsinkielisten oppilaitosten suomalaistamista toistaiseksi, kunnes oli käynyt selville, ettei niitä enää tarvita. Sen sijaan Mikkelin ja Oulun lyseot voitiin heti muuttaa suomenkielisiksi, koska mitkään historialliset syyt enempää kuin seudun asukkaiden sivistystarve eivät näillä paikkakunnilla vaatineet ruotsinkielisen koulun ylläpitämistä ¹.

Kouluasiassa saatiin syntymään sovittelujen jälkeen säätyjen yhteinen anomus, joka pääpiirteissään oli valiokunnan mietinnön mukainen. Ensimmäinen kohta muutettiin lähemmäksi pappissäädyn kantaa, sillä ei anottu, että oppilaiden pitäisi saada taito esteettömästi puhua ja kirjoittaa toista kotimaista kieltä, vaan ainoastaan sen täydellisempi taito. Senaatin asetettua komitean pohtimaan koululaitoksen uudistamista ja sen ohessa antamaan lausuntonsa säätyjen anomuksesta järjestelyjen toteuttaminen viivästyi huomattavasti. Kun valtio ei tämän johdosta ryhtynyt perustamaan uusia suomalaisia kouluja,

¹ Pps. ptk. s. 1817—1818, 1846, 1868—1869.

niitä syntyi eri paikkakunnille yksityisten toimesta ¹. Turussa Renvall, joka oli kaupungin poikien alkeisoppilaitosten koulu-neuvoston puheenjohtaja v. 1870—82, teki aloitteen suomenkielisen yksityislyseon perustamiseksi. Koulu aloitti toimintansa syksyllä 1879, ja Renvall oli sen johtokunnan puheenjohtaja siihen asti, kunnes se v. 1887 otettiin valtion haltuun ².

V:n 1882 valtiopäivillä Renvall jälleen puheenvuoroissaan tuki pyrkimyksiä suomenkielisten kouluolojen parantamiseksi. Hän puhui lämpimästi Turkuun perustettavan suomenkielisen tyttökoulun puolesta ³. Samoin hän kannatti yleisen valitusvaliokunnan professori Cleven suomalaisen normaalilyseon Helsinkiin siirtämistä koskevan anomuksen johdosta antamaa mietintöä, jossa suhtauduttiin myönteisesti kyseiseen siirtoon, mutta ehdotti, että sen tuli tapahtua kokonaisuudessaan heti eikä asteittain, kuten valiokunta esitti. Keskustelun jälkeen pappissääty hyväksyi valiokunnan mietinnön sellaisenaan ilman Renvallin ehdottamaa muutosta. Ritariston ja aatelin hyväksyttyä mietintöön liittyvän epäävän vastalauseen asia raukesi ja normaalilyseo jäi toistaiseksi Hämeenlinnaan ⁴.

Suomenmielisissä piireissä herätti 1870-luvulla tyytymättömyyttä, että hallitus ei ollut ryhtynyt toimenpiteisiin suomenkielen saattamiseksi sille kuuluvaan asemaan v:n 1863 kielireskriptin määräysten mukaisesti, vaan päinvastoin oli annettuja etuja peruutettu. *Suomenkielen aseman parantamiseksi oikeusistuimissa ja virastoissa* tehtiin pappis- ja talonpoikais-säädyssä v:n 1877—78 valtiopäivillä useita anomusehdotuksia, jotka lähetettiin yleiseen valitusvaliokuntaan. Pappissäädyssä niitä jättivät Yrjö-Koskinen ja Hornborg. Valiokunnan suomenmielisille suopeassa mietinnössä, joka oli syntynyt kiivaiden keskustelujen jälkeen, vaadittiin ryhdyttäväksi sellaisiin toimenpiteisiin, että suomenkieli saisi vuoden 1883 lopussa sellaisen aseman kuin v:n 1863 kieliasetus määräsi. Mietin-

¹ Österbladh, mt. I s. 378.

² RK I 23 Turun alkeiskoulujen asiakirjoja; VA AD 517/245 1879; Turun Suomalainen Yksityislyseo ja Turun Suomalainen Klassillinen Lyseo 1879—1929 s. 3—44.

³ Pps. ptk. 1241.

⁴ Pps. ptk. s. 1801, 1807; Österbladh, mt. I s. 474.

töön liittyi kaksi ruotsinmielisten vastalauseita, joissa anomusehdotukset esitettiin hylättäviksi. Kolmannessa Dagbladin aputoimittajan, liberaali A. H. Chydeniuksen vastalauseessa ehdotettiin, että kysymys olisi ratkaistava säätylailla, jonka tarkoituksena olisi, että virkamiesten tulee käyttää molempia kieliiä sen mukaan, kumman kieliryhmän kanssa he kulloinkin joutuvat tekemisiin ¹.

Asian ollessa esillä pappissäädyssä 24. p:nä toukokuuta useat puhujat kannattivat mietintöä joko sellaisenaan tai Yrjö-Koskisen siihen tekemin selventävin lisäyksin. Renvall kuului edellisiin. Molemmat ensimmäiset vastalauseet hylättiin ilman muuta, mutta suhtautuminen kolmanteen, Chydeniuksen laatiin, herätti säädyssä keskustelua. Yrjö-Koskinen ja häneen yhtyen J. I. Bergh olivat sitä mieltä, että siinä ehkä oli jotakin huomioon otettavaa, ja ehdottivat päätöksen teon lykkäämistä toiseen kertaan. Renvall sitä vastoin arvosteli Chydeniuksen vastalauseita varsin ankarasti ja arveli, että siinä vain näennäisesti pyritään tekemään oikeutta kieliasiaassa ja että se todellisuudessa merkitsisi tilanteen huonontumista siitä, mitä v:n 1863 ja 1865 asetuksissa oli jo saavutettu. Myös Kihlman suhtautui mietintöön samalla tavoin, vaikkei käyttänytkään yhtä voimakasta kieltä kuin Renvall. Asia pantiin pöydälle, ja Yrjö-Koskinen sai tehtäväkseen laatia lausumiensa näkökoh-
tien mukaan uuden ponsiehdotuksen. Se esitettiin säädyssä jo kaksi päivää myöhemmin, ja se oli, kuten Renvall huomautti, muutamien asiasta kiinnostuneiden henkilöiden yhteistyön tulos. Sen perusteluissa hyväksyttiin periaatteessa Chydeniuksen ehdotus, että kieliasiaa olisi järjestettävä säätylailla eikä hallinnollisella asetuksella. Maamarsalkka oli aatelissäädyssä kieltänyt äänestyksen Snellmanin samaa tar-
koittavasta välitysehdotuksesta sillä perusteella, että kysymys suomenkielen oikeuksista hallitusmuodon sekä yhdistys- ja vakuuskirjan 1. kohdan mukaan kuului asioihin, joista päättäminen kuului yksinomaan hallitsijalle. Koska lisäksi Chydeniuksen vastalauseen mukaan kaikkien toimenpiteiden kieli-

¹ Rein, mt. II s. 701; Yleisen valitusvaliok. miet. n:o 25 (Handl. V).

asiassa tuli jäädä lepäämään seuraaviin valtiopäiviin saakka, vaadittiin pappissäädyn fennomaanien ponsiehdotuksessa, että tämä kolmaskin vastalause olisi kokonaan hylättävä. Peläten suomalaisuuden asian kehityksen hidastumista, jos säädyt päättäisivät anoa sen ratkaisemista säätylailla, ponsiehdotuksen laatinut ryhmä päätyi siis lopulta samalle kannalle, jota Renvall edellisessä istunnossa oli edustanut, ja hyväksyi täten sen v:n 1863 valtiopäivien liberaalien ja ruotsinmielisten käsityksen, että kielikysymys oli ratkaistava hallinnollista tietä. Asia pantiin nytkin pöydälle, mutta 28. päivänä toukokuuta pappissääty hyväksyi Yrjö-Koskisen ponnet.

Yrjö-Koskisen ja Renvallin sekä sitten koko pappissäädyn kanta oli toinen kuin Snellmanin, joka oli sitä mieltä, että asia olisi ratkaistava säätylailla. Aatelissäädyssä hän oli tehnyt ehdotuksen, jossa hän seurasi pääasiallisesti Chydeniuksen suuntaa. Kuten jo mainittiin, maamarsalkka ei katsonut voitavansa sallia äänestystä, ja lopulta sääty hylkäsi koko anomusehdotuksen. Kun lisäksi porvarissääty oli hyväksynyt Chydeniuksen vastalauseen ja talonpoikaissääty valiokunnan mietinnön eikä sovitteluehdotuskaan onnistunut, ei voitu saada aikaan yhteistä anomusta. Pappissääty teki kuitenkin päätöksensä mukaisen yksityisen anomuksen, samoin talonpoikaissääty. Näiden johdosta annettiin 9. päivänä toukokuuta arm. julistus, joka jossakin määrin laajensi oikeutta suomenkielen käyttämiseen oikeusistuimissa ja virastoissa. Renvall, jonka mielipide vaikutti pappissäädyn kannanottoon, on osaltaan vastuussa siitä, että kielikysymystä ei pyritty ratkaisemaan molempien valtiomahtien yhteistoimin, kuten Snellman oli halunnut, vaan tyydyttiin sen järjestämiseen hallinnollisilla asetuksilla ¹.

V:n 1882 valtiopäivillä Renvall joutui lakivaliokunnassa käsittelemään hallituksen esitystä, jossa tiedusteltiin säätyjen mielipidettä siitä, milloin 1. p:nä elokuuta 1863 annetun kieliasetuksen määräysten tuli astua voimaan. Sen olisi pitänyt tapahtua jo seuraavana vuonna, mutta esityksessään hallitus

¹ Pps. ptk. II s. 942—943; 981—983; Österbladh, mt. I s. 365—370.

totesi, että maan tuomarikunnalta vielä puuttui riittävää suomenkielen taitoa voidakseen sitä sujuvasti käyttää kirjoituksessa. Renvall ja samoin muut valiokunnan pappis- ja talonpoikaissäätöyn kuuluvat jäsenet olivat sitä mieltä, että sen tuli supistaa lausuntonsa toivomukseen, että hallitus pitäisi huolta kyseisen asetuksen toteuttamisesta säädetyssä ajassa. Kun tätä käsitystä ei otettu huomioon valiokunnassa, he liittivät mietintöön vastalauseensa. Siinä vaadittiin, että toimituskirja oli laadittava asianomaisen kunnan pöytäkirjakielellä, ellei asian vireillepanija nimenomaan pyytänyt toisin. Ns. tarkistusjutut, joissa arm. esityksen mukaan edelleen sai käyttää ruotsinkieltä, oli asetettava saman säännön alaisiksi kuin muut. Lisäksi esitettiin, että senaatin oikeusosasto tulisi toimituskirjain antamiseen nähden olemaan samojen määräysten alainen kuin hovioikeus. Säädys Renvall puhui vastalauseen puolesta, ja se hyväksyttiin suurella äänten enemmistöllä. Koska mitään yhteistä lausuntoa ei saatu aikaan, lähetettiin kunkin säädyn päätökset sellaisenaan hallitukselle ¹.

Renvall ei valtiopäivillä myöskään unohtanut *yhteiskunnan kovaosaisimpia*. Siten hän lämpimästi kannatti tohtori J. G. Geitlinin anomusta kahden oppilaitoksen perustamiseksi vajaakykyisille lapsille. Näistä piti toisen olla suomenkielinen, toisen ruotsinkielinen. Yleinen valitusvaliokunta ei puoltanut anomusta, koska maassamme oli paljon muitakin huolta ja sivistysmahdollisuuksia vailla olevia lapsia. Mietintö herätti pappissäädysissä vilkkaan keskustelun, jonka kuluessa esiintyneet puhujat miltei yksimielisesti pitivät tällaisten laitosten perustamista tarpeen vaatimana. Juuri papisto, joka köyhäinhoitolautakunnissa ja muutenkin työssään joutui jatkuvasti tekemisiin vajaakykyisten kanssa, parhaiten tunsivat näitä varten tarkoitettujen koulujen puutteen. Renvallin puheenvuoro oli keskustelun huomattavimpia. Hän osoitti, miten valtiolla on sama velvollisuus huolehtia vajaakykyisten kouluttamisesta heidän omien edellytyksien mukaisesti kuin lahjakkaamman

¹ Arm. esit. n:o 6; Lakivaliok. miet. n:o 9 (Asiakirjat I).

nuorison sivistystarpeiden tyydyttämisestä. Näiden kehittäminen oli sitäpaitsi valtion omien etujen mukaista, koska täten voitiin estää monien tällaisten henkilöiden joutumista vastaisuudessa yhteiskunnan rasitukseksi. Omien laitosten perustaminen tylsämielisille tulisi erityisesti helpottamaan myös mielisairaaloitten työtä. Renvall piti tarpeellisena valtionavustuksen myöntämistä yksityisten perustamille vajaakykyisten koulu- ja huoltolaitoksille, mutta lisäksi hänen mielestään tarvittiin, kuten anomuksessa esitettiin, kaksi valtion kokonaan ylläpitämää laitosta, joissa asiasta kiinnostuneet henkilöt voisivat saada opastusta tällaiseen opettajantoimeen. Useiden säädyn huomattavimpien jäsenten ilmoitettua hylkäävänsä mietinnön ja kannattavansa Geitlinin ehdotusta pappissääty päätti jättää asiasta oman yksityisen anomusehdotuksensa, mistä oli seurauksena, että hallitus päätti myöntää vuotuisen määrärahan Pietarsaassa toimivalle yksityiselle vajaakykyisten koululle ¹.

Käsiteltäessä arm. esityksen johdosta annettua valiokuntamietintöä määrärahan myöntämisestä maan mielisairaanhoidtoa varten Renvall esitti Yrjö-Koskisen kannattamana, että seuraavan viisivuotiskauden aikana rakennettavaksi ehdotetun, Kuopioon sijoitettavan mielisairaalan lisäksi olisi saatava toinen Tampereen lähistölle. Säätyjen olisi sitä varten osoitettava määräraha, koska maan silloiset mielisairaalat olivat riittämättömät ja lisäksi köyhäinhoitolautakunnista saadut kokemukset osoittivat, miten vaikeaa, usein suorastaan mahdotonta oli löytää sopivia hoitokoteja näille pötilaille. Pappissääty tosin ei ottanut huomioon Renvallin ehdotusta, mutta se osoittaa hänen köyhäinhoitotyöstä saamiensa kokemusten johdosta pyrkineen valtiopäivillä parhaansa mukaan helpottamaan yhteiskunnan kovaosaisten asemaa ².

Tärkein valtiollinen kysymys, jonka käsittelyyn Renvall valtiopäivillä huomattavasti osallistui, koski *yleisen asevelvollisuuden toteuttamista Suomessa*. Asian esilletulo oli seurausta

¹ Pps. ptk. 1877—78 I s. 78—79, 108, 406—431; Bergh, mt. II s. 647.

² Pps. ptk. 1877—78 II s. 750—762.

Venäjän sotalaitoksessa Saksan—Ranskan sodan jälkeen tapahtuneesta uudelleen järjestelystä, jonka mukaisesti valtakunnassa astui voimaan yleinen asevelvollisuus v. 1874. Hallitsija tahtoi ulottaa Suomeen saman uudistuksen, ja sitä suunnittelemaan asetettiin v. 1873 erityinen komitea puheenjohtajanaan kenraali B. Indrenius. Sen laatimaan ehdotukseen perustui pääasiallisesti arm. esitys, joka annettiin säädylle 27. p:nä huhtikuuta 1877.

Tämä arkaluontoinen asia, jonka onnellisesta ratkaisusta maamme erikoisasema osaltaan riippui, oli jo ennen valtiopäiviä herättänyt sekä julkista että yksityistä ajatuksenvaihtoa, jota sen kuluessa yhä jatkettiin niin sanomalehtien palstoilla kuin yksityisissä keskusteluissa. Asian myönteisen ratkaisun puolesta kirjoittivat tällöin mm. Snellman, Yrjö-Koskinen ja Leo Mechelin. Vähitellen mielipiteet kiteytyivät siten, että suomenmieliset enimmäkseen sekä ruotsinmielisistä Dagbladin ryhmä olivat yleisen asevelvollisuuden kannalla. Täten kielikysymyksen suhteen vastakkaisiin leireihin kuuluvat saattoivat yhtyä tässä koko maan kannalta erittäin tärkeässä asiassa ¹.

Asevelvollisuusasia jännitti mieliä valtiopäivillä jo ennen kuin sitä koskeva arm. esitys oli vielä edes lähetetty säädylle. Hyvissä ajoissa ennen lakiehdotuksen saapumista asetettiin asevelvollisuusvaliokunta, johon kukin sääty lähetti parhaat miehensä. Pappissäädyistä siihen tulivat Renvallin lisäksi Yrjö-Koskinen, J. G. Geitlin ja F. W. G. Hjelt sekä varalle J. Grönberg ja V. L. Helander. Valiokunta työskenteli yhtä mittaa toukokuun loppuun, jolloin valtiopäivätyö keskeytettiin jatkuakseen jälleen lokakuusta lähtien. Mietintö valmistui siten, että se voitiin lähettää säädylle 1. p:nä joulukuuta 1877 ². Renvallin kirjeistä kotiin kuvastuu selvästi, miten raskaaksi ja vastuulliseksi hän tunsii työnsä tässä valiokunnassa. Muutenkin hän näyttää olleen huolestunut siitä, voitaisiinko löytää oikeat ratkaisut moniin esille tuleviin vaikeihin kysymyksiin ³.

¹ Olavi Seitkari, Vuoden 1878 asevelvollisuuslain syntyvaiheet s. 306—329.

² Pps. ptk. s. 298; Österbladh, mt. I s. 406.

³ RK I 8 T. T. Renvallin kirjeitä vaimolleen valtiopäivien aikana. Avajaisten jälkeen hän kirjoitti huolestuneena: »Asevelvollisuuspropo-

Kun valiokunnan työ oli valmistunut, havaittiin sen periaatteessa hyväksyvän hallituksen esityksen yleisestä asevelvollisuudesta, mutta yksityiskohdissa esittävän siihen muutoksia. Lakiesityksen ensimmäisen pykälän alun, joka kuului: »Valtaistuimen ja valtakunnan puolustukseksi on jokainen Suomen kansalainen asevelvollinen», valiokunta ehdotti muutettavaksi muotoon: »Valtakunnan ja isänmaan puolustukseksi» jne. Sen ohella se ehdotti lain viimeiseen pykälään lisättäväksi: »Suomen sotaväen tarkoituksena on varjella valtaistuinta ja isänmaata sekä sen kautta vaikuttaa keisarikunnan puolustukseen». Se ehdotti myös reserviläisiä koskevaan kohtaan sen tärkeän muutoksen, että reserviin kuuluisivat viiden vuoden ajan asevelvolliset, joita arpa ei ollut määrännyt vakinaiseen väkeen. Esityksen mukaan reservin muodostaisivat asevelvolliset, jotka jo olivat suorittaneet sotapalveluksensa, ja kaikki muut siis jäisivät kokonaan vaille sotilaskoulutusta. Muutosehdotustaan valiokunta perusteli sillä, että tämä järjestely tulisi paremmin tyydyttämään oikeutta ja kohtuutta ja samalla olisi ainoa keino, jolla maata häviöön saattamatta voitaisiin ylläpitää vahvaa puolustusta. Reserviläisiä olisi harjoitettava yhteensä 90 päivän aika. Lisäksi valiokunta ehdotti pyydettyväksi rikoslakia Suomen sotilaita varten, ja asevelvollisuuslaki oli hyväksyttävä vain sillä ehdolla, että tähän pyyntöön suostutaan¹.

Yleiskeskustelu asevelvollisuusasiasta suoritettiin 10. päivänä joulukuuta. Sama vakava vastuuntunne, joka oli ohjannut Renvallin työskentelyä valiokunnassa, painoi leimansa hänen esiintymiseensä nytkin hänen asiallisin perustein esittäessään, että mietintö hyväksyttäisiin, ja kumotessaan sitä vastaan esitettyjä väitteitä. Yleisen asevelvollisuuden toteuttaminen, ainakin jonkinlaisen asekasvatuksen antaminen maan

¹ Arm. esitys n:o 40; Asevelv. valiok. miet s. 4—5, 14—15, 51, 86 (Handl. III).

sitio, joka ei ole vielä tullut mutta jota pian odotetaan, lepää raskaana pilvenä kaikkien mielissä, niin hajalla kuin nämä muissa suhteissa ovatkin. Jumala ohjatkoon kaiken parhain päin.»

koko miehiselle nuorisolle ja siten mahdollisimman voimakkaan kotimaisen armeijan luominen sekä sen käytön rajoittaminen yksinomaan Suomen puolustamiseen sen omien alueiden sisäpuolella olivat näkökohdat, joihin Renvall kiinnitti erityistä huomiota sekä yleiskeskustelussa että lakiehdotuksen yksityiskohtaisessa käsittelyssä¹. Hänen lausunnoistaan huomaa selvästi, miten perinpohjin asiaa oli valiokunnassa harkittu. Yrjö-Koskisen kanssa hän yhtenä joutui selvittelemään valiokunnan kantaa ja siihen johtaneita syitä.

Pappissääty käsitteli asevelvollisuuskysymystä suurta vastuuta tuntien ja pyrki ottamaan huomioon myös eettisiä näkökohtia. Tämä painoi leimansa Renvallinkin puheenvuoroihin. Siten hän vastauksessaan varapastori K. F. Öllerille osoitti, että maanpuolustus on ihmisen moraalinen velvollisuus. Öller oli pitänyt epäkristillisenä, että valtio pakotti sotapalvelukseen nekin, joilla on vastenmielisyys aseiden kantamiseen toisia vastaan ja joita sitoi Jumalan käsky »älä tapa». Täten kristillinen valtio tehtiin sotilasyhteiskunnaksi, vaikka Jumalan sanan mukaan ihmisten kesken tuli vallita rauha². Tällaista tulkintaa Renvall ei voinut ilman muuta hyväksyä. Todettuaan ensin, että nykyisessä maailmanajassa sodat eivät ole vältettävissä, hän jatkoi: »Jos näin on asian laita, täytyy tästä seurata johdonmukaisesti, että on sallittua asein puolustaa isänmaataan. Siihen ei mitenkään voi soveltaa käskyä »älä tapa». Kun ryhdytään sotaan isänmaan puolustamiseksi, sitä ei tehdä toisen ihmisen surmaamiseksi, vaan kansalaisen kalleimman omaisuuden suojelemiseksi. Tämän suojelemisen täytyy tapahtua siten — se kuuluu asian luontoon —, että ihminen ei uhraa ja vuodata vain omaa vertaan, vaan on pakotettu vuodattamaan vastustajan verta. Sitä ei voi välttää. Sodan verinen välttämättömyys kuuluu, kuten sanottu, nykyiseen inhimilliseen asiain järjestykseen.» Ihmisille on miekkojen vantaiksi muuttaminen mahdotonta. Se on oleva vasta lopputuloksena jumalanvaltakunnan kehityksestä

¹ Pps. ptk. s. 2640—2645.

² Pps. ptk. s. 2633—2637.

maan päällä ja on siten luonteeltaan varsinaisesti eskatologinen asia. Edelleen Renvall osoitti, miten maanpuolustuksen hoitaminen värvätyillä joukoilla ei ole moraalisesti yhtään arvokkaampaa kuin yleisen asevelvollisuuden toteuttaminen, pikemminkin päinvastoin. Muiden maiden esimerkki osoittaa, että palkkasoturit enimmäkseen olivat kelvotonta ainesta, eikä itse sotakaan tullut yhtään ihailtavammaksi siitä, että sitä kävivät vapaaehtoiset miehet. Koska isänmaa oli arvokkainta, mitä ihminen omistaa, sen puolustamiseen tarvittiin parhaat voimat, ja siitä oli tehtävä kaikkia koskeva yleinen kansalaisvelvollisuus. Sekä kansakunnan että yleisön kannalta ei myöskään ollut merkityksetöntä, että maan miespuolinen nuoriso asevelvollisuusaikanaan tulisi tottumaan järjestykseen ja kuriin ¹.

Suhteesta omantunnonarkoihin syntyi säädysssä toinen mielenkiintoinen keskustelu, johon Renvall osallistui. Sipoon kirkkoherra F. W. Fredrikson, joka kylläkin piti mietintöä ansiokkaana, tahtoi sotapalveluksesta vapautettavaksi ne, jotka sekä omantunnon syistä että luontaisesta vastenmielisyydestä eivät voi millään tarttua aseisiin. Tähän Renvall huomautti, että vapauttaminen voi tapahtua ainoastaan objektiivisten perusteiden nojalla, koska toinen ihminen ei voi tutkia toisen omantunnon toiminnan pätevyyttä. Niitä tosin voi olla, mutta omantunnonarkuutta voidaan käyttää myös tekosyynä. Tällainen lainsäädäntö saattaisi siten antaa juuri kunnottomille aiheen yrittää vapautua kansalaisvelvollisuuksiensa täyttämisestä ². Asiaan palattiin vielä yksityiskohtaisessa keskustelussa Hornborgin ehdotettua, että omantunnon hädän ja erinäisten sääliittävien syiden takia se, joka arvannoston perusteella on joutunut vakinaiseen väkeen, pääsisi nostoväkeen. Omantunnonarkojen huomioonottamista vaati myös Kihlman, joka joutui pitkään periaatteelliseen keskusteluun Yrjö-Koskisen kanssa omantunnon olemuksesta sekä sen huomioonottamisesta kyseistä lakia säädettäessä. Yrjö-Koskiseen yhtyen Renvall nytkin puolusti valiokunnan mietintöä vedoten kan-

¹ Pps. ptk. s. 2640—2644.

² Pps. ptk. s. 2684, 2738—2739.

tansa tueksi mm. alkukirkon kristittyihin, jotka katsoivat voivansa palvella sotilaina Rooman armeijassa ¹. Äänestyksessä kyseinen 4 § päätettiin hyväksyä mietinnön mukaisesti, mutta 23 §:ään, jossa mainitaan, ketkä on asevelvollisuudesta vapautettava, lisättiin Kihlmanin ehdotuksesta sanat: »Niitä henkilöitä, jotka uskonnollisten epäilysten tähden vaativat sotapalveluksesta vapautusta, käytettäköön, jollei heidän epäilyksiään saada poistumaan ja heidän omantuntonsa arkuus muutoin on ilmeinen, sellaisiin sotaväen toimiin, joista heidän omantuntonsa ei saa loukkausta.» Renvallin ja Kihlmanin hyviä välejä tämänkertainen erimielisyys ei pystynyt häiritsemään, niin innokkaaksi kuin keskustelu olikin muodostunut kummankin pyrkiessä vilpittömästi löytämään oikean ratkaisun asiassa ².

Perusteellisen käsittelyn jälkeen, johon Renvall koko ajan osallistui käyttäen kaikkiaan viitisenkymmentä puheenvuoroa, useat niistä pitkiä, asiaa selventäviä lausuntoja, valiokunnan mietintö lopulta kokonaisuudessaan hyväksyttiin. Asian jatkokäsittelyssä tuotti suurta vaikeutta kysymys, missä määrin lakiehdotus aiheuttaa perustuslain muutosta. Valiokunta oli sitä mieltä, että eräät sen pykälät olivat perustuslain luonteisia, ja myös Renvall oli alkuaan tällä kannalla. Koska kuitenkin mm. Snellman ja J. Ph. Palmén olivat sitä mieltä, ettei näille pykälille olisi myönnettävä perustuslain luonnetta, pappissääty päätti eräiden välivaiheiden jälkeen pyytää valiokuntaa tässä kohden tarkemmin perustelemaan kantansa. Se antoikin vaaditun selvityksen, johon liittyi Renvallin, Hjeltin, Yrjö-Koskisen ja G. W. Liukkosken allekirjoittama vastalause. Siinä he lausuivat, että asevelvollisuuslain väliaikainen luonne — oli näet tarkoitus pyytää hallitsijalta, että lain oltua käytännössä 10 vuotta tai tarpeen vaatiessa jo ennenkin tämä antaisi säädylle esityksen tarpeelliseksi katso-

¹ Pps. ptk. s. 2772—2773.

² RK I 5 A. Kihlman kirjoitti 22/10 1878 asevelvollisuusasiaa ajatellen: »Min vänskap för Dig är orörändrad. Vår uppfattning af värneplikten var olika. Jag har icke kunnat blifva öfvertygad, att jag hade orätt. Men jag respekterar andras öfvertygelse, då den, liksom här, har viktiga skäl för sig.»

tuista muutoksista — esti tunnustamasta mitään sen säännöstä perustuslain luonteiseksi. Asiasta keskusteltaessa Renvall ilmoitti vastalauseen tekijäin täten haluavan helpottaa mahdollista paluuta ruotujakolaitokseen¹. Pappissääty hyväksyi vastalauseen, mutta sovittelussa pääsi vallalle valiokunnan kanta, jonka mukaan kyseiset pykälät olivat perustuslain luonteisia. Kun vielä vakanssimaksuja koskevassa asiassa oli päästy eri säätyjä tyydyttävään ratkaisuun ja kaikki sovitteletut oli suoritettu, saatiin vihdoin asevelvollisuusasiaa koskeva yhteinen säätypäätös. Tähän perustuva laki julkaistiin 27. p:nä joulukuuta 1878².

Turkin sodan puhkeamisen jälkeen ja asevelvollisuuslähdotuksen ollessa parhaillaan valiokunnassa vanha J. I. Bergh teki v:n 1877 valtiopäivillä 4. p:nä toukokuuta pappissäädyssä anomusehdotuksen, jossa esitettiin pyydetäväksi hallitsijalta lupaa saada myöntää keisarinnan käytettäväksi sodassa sairastuneiden tai haavoittuneiden hoitoa varten miljoonan markan määräraha. Äänestyksen jälkeen pappissääty lähetti anomusehdotuksen valtiovaliokuntaan ja pyysi muita säätyjä suostumaan siihen. Berghin hyvää tarkoittava aloite herätti paljon arvostelua sekä pappissäädyssä että etenkin sen ulkopuolella ja sitä pidettiin tarpeettomana venäläisten liehittelynä. Valiokunnan mietinnöstä keskusteltaessa Renvall pappissäädyssä lämpimästi kannatti pitkässä ja perusteellisessa puheenvuorossaan anomuksen tekemistä sen ihmisystävällisen tarkoituksen vuoksi ja lisäksi siitä syystä, että maan sääs-tyessä sodalta oli poliittisesti viisasta täten osoittaa lojaali-suutta keisaria kohtaan, joka oli myös Suomen suuriruhtinas. Samalla kannalla oli J. V. Snellman, joka ritaristossa ja aate-lissa puolusti valiokunnan mietinnön hyväksymistä. Monien sovittelujen jälkeen asiasta saatiin lopulta yhteinen säätypäätös, jossa keisarinnan käyttöön mainittuun tarkoitukseen myönnettiin kyseinen miljoona³.

¹ Pps. ptk. V s. 3267—3268.

² Arm. esit. n:o 40; Asevelv. valiok. miet. liitteineen ja yhteensovitteletut (Handl. III); Pps. ptk. s. 2633—; Seittkari, mt. s. 376—381, 400.

³ Pps. ptk. s. 658—664, 999—1003, 1009—1010; Renvallin kirjeestä vaimolleen Berghin esitettyä anomusehdotuksensa käy ilmi, että hän oli

Tuomiorovastikautensa lopulla Renvall teki ensimmäisen ulkomaanmatkansa osallistuessaan v. 1883 Aleksanteri III:n *kruunajaisiin Moskovassa*. Jo edellisten valtiopäivien koolla ollessa oli kukin sääty saanut kutsun lähettää edustajansa tulossa oleviin juhlallisuuksiin. Pappissäädystä valittiin tehtävään puhemies piispa Hornborg ja varalle Renvall. Kun piispa ei sairautensa vuoksi voinut matkustaa Moskovaan, missä kruunajaiset pidettiin seuraavan vuoden toukokuussa, Renvallin täytyi lähteä sinne yhdessä muiden säätyjen puhemiesten kanssa. Matka Venäjän halki Moskovaan sekä läsnäolo loistavissa, mutta rasittavissa kruunajaisjuhlallisuuksissa olivat elämys sinänsä, mutta hyvin mielellään hän tuon venäläisen komeuden keskeltä palasi kotiinsa. Tapauksen muistoksi Renvall, joka jo aikaisemmin oli saanut Pyhän Stanislauksen ritarikunnan kolmannen ja toisen luokan merkit, edellisen 20/12 1856 ja jälkimmäisen Tammikuun valiokunnan päätyttyä 28/4 1862, sekä Pyhän Vladimirin ritarikunnan kolmannen luokan merkin 26/4 1878, sai nyt hopeamitalin sekä lisäksi kultaisen rasian, jossa oli keisarin nimikirjaimet. Tässä yhteydessä mainittakoon vielä, että hänelle arkkipiispana ollessaan myönnettiin Pyhän Annan ritarikunnan ensimmäisen luokan merkki v. 1891¹.

¹ Pps. ptk. s. 782; RK I 5 S. W. Hougberg 5/3 1883 T. T. Renvallille; RK I 8 Renvallin kirjeitä vaimolleen matkan ajalta; VA KD 11/289 1884 Renvallin ansioluettelo arkkipiispanvirkaa varten; Domkapitlets i Åbo cirkulärbref XVIII s. 464.

alusta pitäen sen kannalla. Hän kirjoitti 5/5 1877 (RK I 8) mm.: »Tyvärr blef beslutet ej alldeles enhälligt. 11 klena politici (ss. Varelius) röstade emot. De begrepo ej nyttan för landet af denna nobla offert, hvilken i monarkens och ryska folkets bevägenhet och välvilja oss flerfallt godtgöres. Det passade också väl för presterna att häri taga initiativet. Bönderna äro alla vunna för saken; men få se hvad adel och borgare göra. Troligen sentera de dock äfven det vackra och nobla och gagneliga i anbudet och förena sig endrägtigt med prestaståndet.» Rein, mt. II s. 709; Österbladh, mt. I s. 418—419.

Arkipiispana

Edellisenä vuosikymmenenä vallinneen suhteellisen rauhallisen kauden jälkeen kirkko 1880-luvun puolivälissä jälleen joutui julkisen huomion kohteeksi perinnäisiä käsityksiä arvostelevien virtausten ruvetessa voimakkaasti leviämään etenkin ruotsinkielisen sivistyneistön keskuuteen. Ensimmäisiä merkkejä tästä olivat jo vt. lehtorin Gustaf Cygnaeuksen Åbo Tidningissä v. 1883 julkaisemat uskonnonopetusta koskevat kirjoitukset, joissa ankarasti hyökättiin kirkon edustamaa dogmaattista kristillisyyttä vastaan ja vaadittiin uskonnonopetuksen siirtämistä koulusta koteihin¹. Åbo Tidningin antamaa lähtömerkkiä seurasivat pian Th. Lindh artikkelissaan *Är statskyrkan i Finland en luthersk kyrka?* Finsk Tidskriftissä sekä kenraali Carl Cederholm uskonnonfilosofisessa teoksessaan *Andens eller det rena förnufts religion*. Taisteluhaasteisiin vastasi kirkon puolelta professori A. F. Granfelt, joka seuraavana vuonna kokosi asiaa koskevat artikkelinsa erityiseksi kirjaksi ja antoi sille tilannetta kuvaavan nimen *De första offentligt af finske män emot kristendom och kyrkolära rigtade angreppen*².

Vielä suurempaa huomiota herätti ruotsinmaalaisen tohtori Carl von Bergenin (k. 1897) vierailu Helsingissä huhti—tou-

¹ Juva, Uskonnonvastaisen naturalismin tunkeutumisesta Suomen sivistyselämään s. 140.

² E. N. Tigerstedt, *Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur* s. 62—64.

kokuussa 1884. von Bergen, joka kotimaassaan oli tunnettu ankarana kirkollisen kristillisyyden arvostelijana sekä uuden puhdistetun kristinuskon intomielisenä esitaistelijana, piti tälläisten asianharrastajien kutsusta esitelmäsarjan tulevaisuuden kristinuskosta. Tapauksen johdosta syntyi vilkasta mielipiteiden vaihtoa ruotsinkielisen lehdistön asettuessa kannattamaan von Bergeniä. Kirkon taholta osallistuivat keskusteluun Granfeltin ohella mm. professorit Herman Råbergh ja Gustaf Johansson. Lisäksi perustettiin von Bergenin vierailun jälkeen Agathon Meurmanin ehdotuksesta kirkollisten piirien omaksi äänenkannattajaksi uusi kristillispohjainen päivälehti Finland¹.

Vaikka nämä kirkkoa arvostelevat kirjoitukset ja esitelmät enimmäkseen olivat tuoneet esille ajatuksia, jotka olivat kuuluneet jo 1860-luvun uskonnollisen liberalismiin ohjelmaan, oli uutta se innostunut vastakaiku, minkä ne tapasivat 1880-luvun yleisössä. Tämä maaperä oli kiittollista naturalismille ja kehitysoopin ruokkimalle materialistiselle elämäntavomukselle, jotka nyt alkoivat saada intomielisiä lipunkantajia ylioppilasmaailmassa molempien kieliryhmien piirissä². Epäkirkollisen mielialan syntymistä edisti vielä yhä laajemmalle leviävien lahkolaisliikkeiden kirkollisiin muotoihin ja oppeihin kohdistama arvostelu, joka varsinkin 1880-luvun puolivälistä lähtien kävi entistä äänekkäämmäksi³.

Näissä olosuhteissa sivistyneistön yleinen mielipide muuttui kirkkoa kohtaan välinpitämättömäksi tai suorastaan sille vihamieliseksi. Hyökkäykset kohdistuivat erityisesti papistoon, jota 1880-luvun sekä suomen- että ruotsinkielisessä kirjallisuudessa moitittiin sivistymättömyydestä, vanhoillisuudesta, ahdasmielisyydestä ja omien etujen tavoittelusta⁴. Arvostelun henki ilmeni hyvin selvänä pappissivistyksen kehittämistä kos-

¹ Eric Henricson, Striden kring Carl von Bergens föredrag i Helsingfors s. 43—75.

² Tigerstedt, mt. s. 68—74; Martti Ruutu, Savo-karjalaisen osakunnan historia s. 266; Juva, mk. s. 151—163.

³ Prestmötet i Åbo 1885 s. 10—23.

⁴ Mikko Saarenheimo, 1880-luvun suomalainen realismi s. 59—85; Tigerstedt, mt. s. 133—196.

kevassa sanomalehtikeskustelussa, joka virisi erityisen vilkkaaksi yliopiston rehtorin J. W. Laguksen kevätlukukauden avajaisissa v. 1883 esittämien asiaa koskevien ajatusten johdosta ¹ sekä uudelleen teologisia opintoja koskevan asetuksen ilmestyttyä v. 1886. Vaikka yleissivistäviä aineita teologien opinnoissa oli huomattavasti lisätty, uudistukset eivät tyydyttäneet ruotsinkielisiä lehtiä, joiden mielestä pappiskasvatus tällaisenaan jäi liian ahtaaksi ja suvaitsemattomuuteen kehittäväksi. Pääasiassa sitä moitittiin siitä, että se ei pystynyt kehittämään avarakatseisia ja todella sivistyneitä hengenmiehiä ². Ruotsinkielisellä taholla herätti pahaa verta sekin, että papisto lähellä kansaa eläen ja sen tarpeet tuntien kielipoliittisissa kysymyksissä jokseenkin yksimielisesti asettui suomalaiskansalliselle kannalle yhdessä talonpoikaissäädyn kanssa. Huomattava osa papistoon ruotsinkielisten kulttuuriliberaalien taholta tulevasta arvostelusta johtuikin pohjaltaan tästä ³.

Samoihin aikoihin 1880-luvun puolivälissä tuli esille uusia yhteiskunnallisia kysymyksiä, joihin nähden papistonkin täytyi ratkaista kantansa. Eräs näistä oli naisasialiike uudenaikaisessa muodossaan pyrkimyksenä valloittaa naiselle miehen rinnalla täydellinen tasa-arvoisuus julkisessa elämässä. Ei enää tyydytty, kuten 1840-luvun naisasialiikkeessä, kehittämään naista kotia ja niitä yhteiskunnan tehtäviä varten, joissa nimenomaan tarvittiin naisen kättä ja sydäntä. Nyt oli kysymys naisen oikeudesta opintoihin, virkaan ja yhteiskunnalliseen elämään miehen rinnalla ⁴. Alkava työväenliike vaati myös papiston huomiota osakseen ⁵, samoin ehdottomuuden pohjalla toimiva raittiusliike, joka rupesi leviämään maaamme ⁶. Kirkon ja papiston jouduttua suhteellisen rauhal-

¹ Ks. tästä lähemmin A. E. Jokipii, *Sivistyneet ja kirkko* s. 130—138.

² Asiaa koskevia artikkeleita mm. HD 1880 n:o 122; ÅU 1880 n:o 304; US 1883 n:o 20, 32, 36, 51, 106; ATg 1883 n:o 15, 35, 129; ATg 1886 n:o 89; NP 1886 n:o 237—239; Hbl 1886 n:o 178; Finland 1886 n:o 28, 29, 85.

³ Ks. ed. s. 250—260.

⁴ Aleksandra Gripenberg, *Naisasian kehitys eri maissa* IV s. 18—25, 57—58.

⁵ Y. K. Laine, *Suomen poliittisen työväenliikkeen historia* I s. 28—36.

⁶ Viljo Hytönen, *Suomen raittiusliikkeen historia* s. 150—194.

lisen ajanjakson jälkeen vilkkaan huomion kohteeksi sen ilmaantuvissa uusissa kysymyksissä tekemiä ratkaisuja tarkattiin erityisellä mielenkiinnolla ja niistä etsittiin mahdollista aihetta uusiin hyökkäyksiin kirkkoa vastaan.

Kirkon näin siirtyessä uuteen vaiheeseen tapahtui siinä johtajanvaihdos. Helmikuun 19. päivänä 1884 kuoli iäkäs arkkipiispa Bergenheim, joka tarmokkaasti ja taidokkaasti oli toiminut Suomen kirkon ylipaimenena yli kolme vuosikymmentä. Hänelle seuraajaa etsittäessä huomio kiintyi hänen pitkäaikaiseen tuomiorovastiinsa T. T. Renvalliin, jota pidettiin henkilökohtaisten ominaisuuksiensa, laajoissa piireissä nauttimansa luottamuksen ja arkkipiispan virkaan kuuluvien tehtävien perinpohjaisen tuntemuksen vuoksi itseoikeutettuna tähän asemaan¹. Suoritetussa vaalissa hän sai hiippakunnan papiston miltei yksimielisen kutsun, minkä vuoksi hänet asetettiin ensimmäiselle ehdokassijalle professori H. Råberghin joutuessa toiselle ja Tammelan kirkkoherran A. E. Granfeltin kolmannelle². Nimityksen viipyessä ruvettiin jo pelkäämään, ettei hallitsija aikonut noudattaa papiston selvästi lausumaa toivomusta, vaan että virkaan tulisi Råbergh. Tähän oli ennakkotapaukset edellisistä Turun ja Kuopion piispanvaaleista, sillä sekä arkkipiispa Bergenheim että piispa R. V. Frosterus olivat kumpikin aikoinaan olleet toisella ehdokassijalla. Tämän johdosta alkoi sanomalehdistössä näkyä kirjoituksia, joissa papiston piispanvaalissa osoittamaan yksimielisyyteen viitaten toivottiin senaatin ja hallitsijan ottavan sen toivomukset huomioon³. Nimitys tapahtui 9. päivänä elokuuta vaalin osoittaman miehen hyväksi⁴.

Renvallin tullessa arkkipiispaksi tilanne oli sikäli erikoinen, että myös molemmat muut piispanistuimet olivat avoinna vanhan R. V. Frosteruksen sekä Porvoon piispaksi valitun Juvan

¹ Valvoja 1882 s. 354; Mbl 1884 n:o 103; US 1884 n:o 91, 107; LEYA E. M. Rosengren 20/3 1884 F. G. Hedbergille.

² VA KD 11/289 1884. Renvall sai vaalissa 268 ääntä, Råbergh 132, Granfelt 77.

³ US 1884 n:o 130; Helsingin Wiikko-Sanomia 1884 n:o 29.

⁴ VA KD 345/37 1884.

kirkkoherran J. V. Johnssonin kuoleman johdosta, eikä maassa ollut piispaa, joka olisi voinut vihkimisen suorittaa. Sen vuoksi oli ratkaistava, miten oli suhtauduttava vanhaan »*successio apostolica*»-perinteeseen, jonka mukaan uuden piispan oli saatava vihkimys virkaansa toiselta piispalta. Asiasta keskusteltaessa toiset olivat sitä mieltä, että »apostolisen seuraannon» säilyttämiseksi Suomen kirkossa olisi Ruotsista kutsuttava arkkipiispa tai joku muista piispoista vihkimään Renvall virkaansa. Toisten mielestä toimituksen voi suorittaa kuka tahansa laillisessa järjestyksessä vihitty pappi, joka sanan apostolisessa merkityksessä oli kaitsija ja piispa. Samalla esitettiin kirpeää arvostelua koko »*successio apostolica*»-järjestelmästä, jota pidettiin vieraana luterilaisille periaatteille ja suorastaan taikauskoisena traditiona, kuten Helsingfors Dagbladin kirjoittaja lausui. Vihkijäksi ehdotettiin joko Porvoon tuomiorovastia, jolla silloisista papeista oli ylin arvoasema, tai jotakuta vanhimmista asessoreista ¹.

Renvall itse yhtyi niihin, joiden mielestä ei ollut syytä pitää kiinni »*successio apostolicasta*», koska hän tunnusti vain yhden kirkollisen viran. Niin perinteiden ystävä kuin hän olikin, hän halusi nojautua asiassa Raamatun omaan sanaan, eikä hän mielestään saanut siitä tukea muille vaatimuksille, kuin että vihkijän täytyi olla virkaan asetettu apostolisen ohjeen mukaisesti ja siihen »*rite vocatus*» ². Vihkijäksi Renvall pyysi eläkkeellä olevaa teologian professoria A. F. Granfeltia, joka aluksi epäröityään lopulta suostui ottamaan tehtävän vastaan ³. Piispaksivihkimys suoritettiin saman vuoden lokuussa Turun tuomiokirkossa eri hiippakunnista olevien pappien avustaessa toimitusta, joka kokonaisuudessaan suoritettiin ruotsinkielellä. Mitraa ja sauvaa ei Renvall tässä tilaisuudessa käyttänyt ⁴.

»*Successio apostolica*» katkesi täten meillä Renvallin tullessa arkkipiispaksi. Kirkkoon parhaillaan kohdistuvien hyök-

¹ Ks. esim. HD 1884 n:o 219; Hämäläinen 1884 n:o 41; US 1884 n:o 105.

² G. G. Rosenqvist, Bref till Axel Fr. Granfelt. TA 1915 s. 362—363.

³ Rosenqvist, mk. s. 363.

⁴ AU 1884 n:o 293; RK I 1 Selostus vihkiäistilaisuudesta.

käysten aikana hän ei halunnut pitää kiinni kirkollista hierarkiaa tukevasta perinteestä, jonka alkuperää hän omasta puolestaan piti historiallisesti epäluotettavana¹. Beckiläisenमतलकirkollisen peruskatsomuksensa mukaisesti hän asetti sanan ja uskon formuloidun tunnustuksen, viran ja puhtaan opin edelle². Ensimmäisessä arkkipiispana pitämässään synodaalokokoussatsauksessa hän tästä nimenomaan lausui: »Kristillinen totuus on persoonallisuuden asia. Se haluaa asustaa ihmisielussa ja tulla siellä koetuksi. Ilman sitä vetoaminen puhtaan oppiin ja armon objektiivisuuteen on pelkkää pöyhkeilyä, joka tuo mukanaan lisättyä syyllisyyttä ja vastuuta.» »Kirkollisen järjestyksen ja laitosten sekä lain suoman oikeustilan turvallinen omistaminen herättää helposti turtumisen ja välinpitämättömyyden vaaran niissä, joiden tulee olla Siionin muurin vartijoita, ja tämän johdosta sen jäsenissä sellaisen käsityksen, että jumalisuuden kirkollinen muoto on myös sen voima»³. Samoin kuin Renvall asetti raamatullisuuden tunnustuksellisuuden edelle silti jälkimmäistäkään väheksymättä, hän ei myöskään halunnut sitoa kirkollista toimintaa yksinomaan virkaan, niin suuren arvon kuin hän järjestykselle kirkon elämässä antoi. Sen vuoksi on luonnollista, ettei hän erityisesti myöskään korostanut piispanviran erikoisasemaa.

Tärkeä arkkipiispalle kuuluva tehtävä oli *piispan tarkastusten* pitäminen. Bergenheimin jätettyä korkeaan ikäänsä vedoten usein niiden suorittamisen tuomiorovastilleen Renvall oli jo 1860-luvulta lähtien kulkenut tarkastusmatkoilla⁴. Arkkipiispaksi tultuaan hän aluksi itse hoiti tarkastukset, mutta 1890-luvulla hän ei enää jaksanut niitä pitää⁵. Hiippakuntaan kuuluvien seurakuntien suuren lukumäärän vuoksi ja arkkipiispan aikaa vaativien erityistehtävien tähden piispan tarkastuksia ei voitu suorittaa niin usein kuin kirkkolaki

¹ Rosenqvist, mk. s. 363.

² Vrt. Sentzke, mt. s. 112.

³ Prestmötet i Nikolaistad 1885 s. 20.

⁴ RK I 3 Emilia Renvall 11/5 1860 T. T. Renvallille; Consistorii Ecclesiastici i Åbo Cirkulärbref 21/4 1874, 15/5 1879.

⁵ Cirkulärbref 24/3 1887, 23/7 1888.

määräsi. Renvall kehoittikin lääninrovasteja huolehtimaan kunkin omalla alueellaan tarkastusten pitämisestä ¹.

Kirkkolain mukaisessa järjestyksessä suoritettavat piispan-tarkastukset muodostuivat eri seurakunnissa hiukan erilaisiksi paikallisista olosuhteista riippuen. Kaikkialla Renvall kiinnitti huomiota kansanopetuksen tilaan ja pyrki edistämään kansakoululaitoksen leviämistä hiippakunnassaan ². Raamatun omakohtaisen käytön merkitystä hän myös teroitti. Antaen täyden tunnustuksen hyvälle hartauskirjallisuudelle hän kuitenkin kehoitti ihmisiä ensi sijassa tutustumaan Jumalan omaan sanaan ³. Etenkin seuduilla, joilla oli lahkolaisuutta, hän yhä uudelleen Raamatun tutkimisen välttämättömyyttä korostaen varoitti takertumasta pelkkään kirjaimeen ja toisaalta yksipuolisten osatotuuksien omistamisesta ⁴. Kuulustelun yhteydessä Renvall saattoi huomauttaa siitä, että kansa ei osannut raamatunhistoriaa eikä katekismuksessa olevia raamatunlauseita. Hän ei hyväksynyt myöskään sitä, että päiväsaarna pidettiin katekismuksesta ⁵. Seurakunnissa liikkueensa Renvall omaksumansa raamatullisen peruskatsomuksen mukaisesti halusi tehdä Pyhän Kirjan todella tutuksi kansalle.

Renvallia peruskatsomuksen mukaista oli, että hän kaikkialla korosti kristillis-siveellisen elämän merkitystä. Hän ei kehoittanut taistelemaan paheita vastaan vain siitä syystä, että ne heikensivät seurakunnan siveellistä tilaa, vaan nimenomaan sen vuoksi, että ne vaikuttivat haitallisesti hengelliseen elämään ⁶. Hän kiinnitti huomiota tähän etenkin seuduilla, joilla oli evankelista liikettä ⁷. Lestadiolaisalueilla hän varoitti ripin kevytmielisestä käytöstä ⁸.

Sakramenttien kunnioittamisesta Renvall usein tarkastusmatkoillaan puhui. Monien sivistyneistöön kuuluvien henki-

¹ Cirkulärbref 13/8 1891, 13/5 1897.

² Ks. s. 177—178.

³ TTA E VI Piispan-tark. kert. Säkylä 1887.

⁴ TTA E VI Lohtaja 1874, Evijärvi 1879, Pedersöre 1887.

⁵ TTA E VI Mynämäki 1879.

⁶ TTA E VI Eurajoki 1874, Pälkäne 1874.

⁷ TTA E VI Evijärvi 1879.

⁸ TTA E VI Lohtaja 1874.

löiden lakattua noudattamasta puhdasoppisuuden ajoilta periytyntä tapaa käydä säännöllisesti ehtoollisella arkkipiispa te- roitti kaupungeissa ja rintamaiden pitäjissä tämän sakramen- tin merkitystä ¹. Suurimmassa osassa hiippakuntaa ehtoalli- sellakäynti oli vielä yleinen tapa. Rippipyhinä saattoi kirkossa olla jopa 1000 rippivierasta kerrallaan ². Jottei sakramentin käyttö jäisi ulkonaiseksi tavaksi, Renvall kehoitti pappeja ja- kamaan ehtoollisenvietot usean sunnuntain osalle. Kansalle hän opetti, että ehtoollisella oli käytävä sisäisestä halusta eikä vain tavan vuoksi ³. Pitäjissä, joissa oli baptisimia, arkkipiispa erityisesti korosti sakramenttien merkitystä armonvälineinä, joissa Jumala todella kohtaa ihmisen ⁴.

Uskon- ja omantunnonvapauden kuulussa liberaalien pää- vaatimuksiin herätti 1880-luvun kirkollisista kysymyksistä eniten suuren yleisön huomiota *eriuskolaisten aseman järjes- täminen*. Tämä asia, jonka käsittelyyn Renvall oli tuomioro- vastina tehokkaasti osallistunut, oli ollut vireillä uuden kirk- kolain valmistumisesta lähtien, mutta se saatiin päätökseen vasta Renvallin arkkipiispuuden aikana.

Piispa Schaumanin jätettyä v:n 1872 valtiopäivillä eriusko- laislakia koskevan anomusehdotuksen hallitus asetti komi- tean valmistamaan lakiehdotusta, joka lähetettiin lausunnon antamista varten v:n 1876 kirkolliskokoukseen ja sitten käsi- teltäväksi v:n 1877—78 valtiopäivillä. Monien sovittelujen jäl- keen säädyt saivat valmiiksi ehdotuksen eriuskolaislaiksi, mutta lähinnä siinä olevan kreikkalaiskatolisia koskevan koh- dan takia se ei saanut hallitsijan vahvistusta ⁵.

Asian tässä vaiheessa Renvall oli ollut sitä mieltä, että eri- uskolaislaki oli välttämätön. Hänen lähtökohtansa ei ollut, ku- ten liberaaleilla, yksilöllisen uskon- ja omantunnonvapauden toteuttaminen sinänsä. Päinvastoin hän varoitti ratkaise-

¹ TTA E VI Vaasa 1874, Perniö 1879, Karjaa 1879, Ylistaro 1887.

² TTA E VI Lapua 1879.

³ TTA E VI Lapua 1879, Hämeenkyrö 1879, Perniö 1879, Mynämäki 1879, Oravainen 1887.

⁴ TTA E VI Munsala 1879, Pedersöre 1879.

⁵ Bergh, mt. II s. 716—717.

masta kysymystä pelkkien abstraktisten periaatteiden nojalla. Lainsäädännön tuli tässäkin lähteä todellisten olosuhteiden pohjalta, mutta juuri ne vaativat eriuskolaislakia, joskaan sen tarve ei Suomessa ollut aivan yhtä suuri kuin eräissä muissa maissa. Laista saattoi olla seurauksena kirkollisen yhtenäisyyden särkyminen, mutta näin tärkeän asian ollessa kyseessä oli alistuttava mahdollisiin haitallisiin seurauksiin. Todennäköistä oli kuitenkin, että uskon- ja omantunnonvapaus vaikuttaisi elvyttävästi luterilaiseen kirkkoon, koska se tulisi antamaan sille virikkeitä suurempaan intoon ja vakavuuteen¹.

Renvallin mielessä hämöttänyt uskon- ja omantunnonvapaus ei sisällykseltäänkään ollut sama kuin liberaalien. Se ei ollut yksilön rajatonta vapautta uskoa mitä tahansa, vaan Jumalan sanaan sidotun ihmisen vapautta. Myöntäessään, että kristillisten dogmien yksityiskohdista voitiin olla eri mieltä, Renvall halusi antaa uskonvapauden kaikille kristillisille kirkkokunnille, myös katolisille, mutta hän ei hyväksynyt siirtymistä ei-kristillisiin uskonnollisiin yhdyskuntiin, koska se hänen mielestään oli valtion etujen vastaista². Samasta syystä hän ei myöskään pitänyt mahdollisena niin suurta vapautta, että joku voisi olla kaikkien uskonnollisten yhdyskuntien ulkopuolella³. Renvallille tunnusomaista onkin, että hän ei tarkastele kysymystä ensi sijassa yksilön, vaan koko kansan ja valtion kannalta. Tähdentäessään valtion edun vaativan, että jokaisella alamaishalla on uskonto, Renvall liittyy J. T. Beckiin, joka opetti, että luomisessa syntyneiden arvojen ylläpitäminen sekä ihmisen ruumiillinen ja siveellinen kehittäminen kuuluvat valtion velvollisuuksiin. Se tarvitsee tähän välttämättä uskonnon antamaa tukea ja vaatii siksi jokaiselta alamaishalta kuulumista johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan⁴. Beckistä Renvall eroaa siinä, että hänen mielestään kysymykseen tulivat vain kristilliset kirkkokunnat. Hän ei enää vaatinut oikea-

¹ Pps. ptk. 1877—78 s. 2433—2434; Kirk. kok. ptk. 1876 s. 648.

² Pps. ptk. 1877—78 s. 2458—2459; 3001—3002.

³ Pps. ptk. 1877—78 s. 2562.

⁴ Sentzke, mt. s. 112—116.

uskoisuutta, mutta valtion tuli olla kristillinen. Tämä oli ollut myös F. L. Schaumanin kanta ¹.

Renvallin lakiehdotuksen yksityiskohtaisessa tarkastelussa esittämät mielipiteet sekä hänen siihen vaatimansa muutos-ehdotukset olivat sopusoinnussa hänen uskon- ja omantunnon-vapaudesta esittämänsä käsityksen kanssa. Siten hän lakivaliokunnan ehdotuksen mukaisesti vaati senaatille oikeutta eriuskolaisseurakunnan papin tai opettajan vaalin hyväksymiseen, vaikka lakiehdotuksen mukaan riitti, että siitä ilmoitettiin kuvernöörille. Kantaansa Renvall perusteli sillä, että dissenteriseurakunnan joutuessa huolehtimaan ihmisten uskonnollis-siveellisten tarpeiden tyydyttämisestä valtiolla täytyi olla jonkinlaiset takeet siitä, että niiden opettajat ja papit olivat tehtäviensä tasalla ². Äänestyksessä kohta hyväksyttiin lakiehdotuksen mukaisesti ³, mutta asian ollessa esillä v:n 1886 kirkolliskokouksessa päätettiin eriuskolaisvaliokunnan ehdotuksesta liittää v:n 1877 valtiopäivien lakivaliokunnan ehdottama määräys eriuskolaisseurakunnan pappia koskevaan pykälään ⁴. Renvallin vaatimuksesta lisättiin kirkosta eroamista koskevaan lakiehdotuksen 7 §:ään määräys, että asianomaisen jo ensi kerralla tuli henkilökohtaisesti ilmoittaa aikomuksestaan seurakuntansa kirkkoherralle, jonka tämän jälkeen tuli antaa hänelle KL 6 ja 90 §:n mukaista opetusta. Nämä määräykset tulivat lopulta eriuskolaislakiin ⁵. Renvallin perustelut osoittavat hänen tässäkin lähinnä ajatelleen uskonvapauden myöntämistä vain niille, joiden omatunto oli si-dottu jumalansanaan ⁶. Hän oli myös sitä mieltä, että tällaista henkilöä oli pidettävä kirkon jäsenenä, kunnes hän oli

¹ Tidskrift för Finska Kyrkan 1859 s. 357—369; Brotherus, mt. s. 111—112.

² Pps. ptk. 1877—78 s. 2475—2476, 2485—2487.

³ Pps. ptk. 1877—78 s. 2490.

⁴ Kirk. kok. ptk. 1886 s. 350. Liitteet s. 200—201.

⁵ Pps. ptk. 1877—78 s. 2513—2515, 2545. Lakiehdotukseen sisältyi vain määräys, että kirkosta eroavan on ilmoitettava aikomuksestaan seurakunnan kirkkoherralle, ja kun vähintään kaksi kuukautta on siitä kulunut, hänen on henkilökohtaisesti uudistettava ilmoituksensa ja ilmoitettava, mihin uskoon hän on ruvennut. Handl. III Arm. esitys n:o 44; Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-Kokous 1889 n:o 3.

⁶ Pps. ptk. 1877—78 s. 2513—2515.

ilmoittanut liittyneensä toiseen kirkkokuntaan, ja hän oli siihen asti oleva kirkkokurin sekä muun kristillisen huolenpidon alainen¹. Kenenkään ei siis pitänyt olla kuulumatta mihinkään kirkkokuntaan. Tämäkin määräys tuli ensin pappissäädyn päätökseen sekä aikanaan myös eriuskolaislakiin².

Renvallilla, joka v:n 1877—78 valtiopäivillä eriuskolaisasiassa edusti säädysään vapaamielistä katsantokantaa, oli varsin huomattava osuus pappissäädyn päätökseen sekä sitä tietä valtiopäivien jättämään lakiehdotukseen, joka lopulta perustui pappis- ja talonpoikaissäädyn päätöksiin aatelis- ja porvarissäädyn vaadittua suurempaa vapautta³. Vaikka hallitsija ei vahvistanut lakiehdotusta, senaatin v. 1886 esittämä uusi ehdotus eriuskolaislaiksi pohjautui lähinnä juuri v:n 1876 kirkolliskokouksen lausuntoon sekä v:n 1877—78 valtiopäivien lakiehdotukseen⁴. Siten Renvall on välillisesti vaikuttanut tämän sisällykseen.

Senaatin ehdotuksen joutuessa v. 1886 kirkolliskokouksen käsiteltäväksi lausunnon antamista varten arkkipiispa Renvallin oma kanta oli muuttunut siitä, mitä hän kymmenkunta vuotta aikaisemmin oli asiasta ajatellut. Hän piti edelleen eriuskolaislain saamista välttämättömänä, koska kirkko saattoi lahkolaisten hyökkäyksistä huolimatta pitää lujasti kiinni tunnustuksestaan ja lakisääteisestä järjestyksestään vain jos dissentereillä oli oikeus omien kirkkokuntien muodostamiseen⁵. Muuten hän oli sitä mieltä, että laki oli rajoitettava koskemaan vain niitä protestantteja, jotka pitäytyivät Raamattuun ja apostolisen uskontunnustukseen, ja että molemmat katoliset kirkkokunnat oli jätettävä sen ulkopuolelle. Tämä periaate sisältyi kirkollisasiain toimituskunnan päällikön Yrjö-Koskisen laatimaan lakiehdotukseen, josta hän ilmeisesti on

¹ Pps. ptk. 1877—78 s. 2530—2531, 2552.

² Pps. ptk. 1877—78 s. 2567.

³ Eriuskolaislain käsittelystä pappissäädyssä ks. lähemmin Österbladh, mt. I s. 394—401.

⁴ Österbladh, mt. II s. 41—42.

⁵ Kirk. kok. 1886 ptk. s. 13.

ennakolta neuvotellut arkkipiispan kanssa ¹. Senaatissa ehdotus ei saanut tarpeeksi vahvaa kannatusta, eikä Yrjö-Koskista edes lähetetty hallituksen edustajaksi kirkolliskokoukseen, vaikka sitä kirkollisissa piireissä jo hänen virka-asemansa perusteella oli odotettu. Renvallin mielestä Yrjö-Koskisen lakiehdotus vastasi silloisia olosuhteita paremmin kuin senaatin enemmistön hyväksymä ehdotus ja tulisi kauan tyydyttämään eriuskolaislaille asetettavat vaatimukset. Hän on myös hyväksynyt sen, ettei eriuskolaislakiin tulisi mainintaa siviiliavioliitosta ².

Arkkipiispan omaksuman kannan mukaisesti kirkolliskokouksen eriuskolaisvaliokunta vaati lain rajoittamista protestanttisiin eriuskolaisiin. Eräissä maissa parhaillaan käydyn kulttuuritaistelun peloittamina haluttiin estää roomalaiskato-lisen kirkon leviäminen maahamme. Ei myöskään tahdottu säätylakiin mainintaa kreikkalaiskatolisten keisarillisiin ase-tuksiin perustuvasta erikoisasemasta, joka täten olisi taval-laan saanut säätyjen hyväksymisen ³. »On ylivoimaisia tilan-teita, joissa on annettava myöten, mutta joita ei hyväksytä», lausui tätä ajatellen kirkolliskokouksen jälkeen Finland-lehti, jonka asiasta esittämät näkökohdat Renvall kirjeessään Yrjö-Koskiselle sanoi täysin hyväksyvänsä ⁴. Tämän lisäksi valio-kunta ehdotti yksityiskohtiin useita muutoksia, joiden tarkoi-tuksena oli saattaa eriuskolaisseurakunnat tarkemman valvon-nan alaisiksi, sekä poisti siviiliavioliittoa koskevat maininnat. Kirkolliskokouksessa useimmat puhujat kannattivat mietin-töä, mutta piispa Alopaeus, hallituksen edustaja, senaattori

¹ 9/1 1886 Renvall kiittää kirjeessään Yrjö-Koskista kahdesta luotta-muksellisesta kirjeestä sekä ilmoittaa saapuvansa seuraavan viikon lo-pulla — siis muutamia päiviä ennen eriuskolaislain käsittelyä senaatissa — tämän kanssa keskustelemaan »isänmaan monessa suhteessa huoles-tuttavista asioista». On hyvin todennäköistä, että neuvottelun aikana on ollut puhe tärkeästä dissenterilakiehdotuksesta. Kirje Toini Yrjö-Kos-kisen hallussa.

² T. T. Renvall 11/8 1886 Yrjö-Koskiselle. Kirje Toini Yrjö-Koskisen hallussa. Yrjö-Koskisen ja senaatin ehdotukset eriuskolaislaiksi senaatin pöytäkirjassa 18/1 1886 VA Eckles. Exped. Andelar af Pleni Protocoller 1885—87.

³ Kirk. kok. ptk. 1886. Liitteet s. 198—199.

⁴ Finland 1886 n:o 236; T. T. Renvall 15/11 1886 Yrjö-Koskiselle.

Leo Mechelin ja eräät maallikot vaativat eriuskolaislakiin enemmän tilaa yksilöllisen uskon- ja omantunnonvapauden vaatimuksille¹. Kirkolliskokouksen päätökset, jotka itse asiassa merkitsivät varsin huomattavaa supistusta edellisen kirkolliskokouksen lausunnossa myönnettyihin vapauksiin, eivät tietenkään tyydyttäneet vapaamielistä lehdistöä. Kirkon ja sen johtajien vanhoillisuudesta kirpeitä arvostelun sanoja lausuen todettiin, että kirkolliskokouksen hyväksymässä muodossa lakiehdotusta ei enää voitu nimittää dissenterilaiksi, vaan pikemminkin yritykseksi myönnytysten varjolla estää ihmisiä eroamasta kirkosta². Sen sijaan arkkipiispa Renvall näyttää olleen tyytyväinen asian ratkaisuun. Eriuskolaislain käsittely oli osoittanut, että kirkolla kaikista siihen kohdistuneista hyökkäyksistä huolimatta oli laaja kannatus yhteiskunnan eri piireissä. Oltuaan aikaisemmin sangen masentunut kirkollisen tilanteen muuttumisen johdosta Renvall toisen kirkolliskokouksen jälkeen rohkaistunein mielin suhtautui edessä olevaan aikaan ja sen mukanaan tuomiin tehtäviin³.

V. 1888 valtiopäiville annettu arm. esitys eriuskolaislaiksi perustui pääasiassa v:n 1886 kirkolliskokouksen päätökseen. Valtiopäivien lakivaliokunnan enemmistön ehdotettua yksilölle oikeutta erota kirkosta liittymättä mihinkään muuhun kirkko-

¹ Kirk. kok. ptk. 1886 s. 252—428.

² Ks. esim. ÅTg 1886 n:o 267; NP 1886 n:o 254; WT 1886 n:o 114.

³ T. T. Renvall 15/11 1886 Yrjö-Koskiselle. Kirjeessä hän lausuu mm.: »Jag ärnade tillskrifva Dig ett längre bref straxt efter afslutadt kyrkomöte, då mitt hjerta var fullt af tillfredsställelse med resultatet af mötets verksamhet och af innerlig tacksamhet mot vår och våra fäders Gud, som ledt allt till det bästa för vår finska kyrka. Denna visade sig nu som en starkt befästad stad, endrätig i sin bekännelse och sin nitälskan. Dess grundvalar äro ej ännu underminerade i folkets djupa lager, trots allt hvad fiender förmodat och mången vän befarat. Öfverraskningen på ett håll och tillfredsställelsen på ett annat är derföre stor; det tillskrifves äfven mig från många håll. Också lösningen af dissenterlagsfrågan har vunnit sitt stora erkännande, om ock de liberalt doktrinäre frasmakarena och, beklagligt nog, de af samma kosmopolitiska anda anstrukne frikyrkliga (under olika denominationer) icke finna sig tillfredsställda med mindre all kyrklig ordning kastas öfver bord och en utsäfvande subjektivistisk frihet proklameras på det andliga, enkannerligen religiösa området.» Kirje Toini Yrjö-Koskisen hallussa. Ks. myös Renvallin kirjeitä Gustaf Johanssonille 31/10, 15/11 1886. Kirjeet Toini Johanssonin hallussa.

kuntaan ja maallisen viranomaisen edessä solmittavan siviiliavioliiton käytäntöön ottamista, ellei kumpikaan aviopuolisoista kuulu mihinkään maassa tunnustettuun kirkkokuntaan, muut pappis- ja talonpoikaissäätyyn kuuluvat jäsenet kannattivat vastalauseessaan arm. esitystä, mutta varajäsen piispa Johansson vaati, että säätyjen olisi se kokonaan hylättävä. Asian herätettyä eri säädyissä vilkasta keskustelua päädyttiin sovittelujen jälkeen tulokseen, joka pääasiallisesti perustui pappis- ja talonpoikaissäädyn lähinnä arm. esityksen mukaisiin päätöksiin. Hallitsija vahvisti eriuskolaislain 11. p:nä marraskuuta 1889¹.

Samoihin aikoihin, jolloin eriuskolaislakiehdotus joutui kirkolliskokouksen käsiteltäväksi, oli kirkon johtavien miesten määriteltävä kantansa *allianssiliikkeeseen*, jonka tarkoituksena oli koota eri piireihin kuuluvia kristittyjä, pappeja ja maallikoita yhteistoimintaan. Vähän ennen kirkolliskokousta pidettiin Tampereella heinäkuussa 1886 suuri allianssikokous, jonka puheenjohtajana toimi Porvoon piispa C. H. Alopaeus ja varapuheenjohtajana Alfred Kihlman². Vaikka Renvall 1860-luvulla, jolloin liberaalit olivat aloittaneet hyökkäyksensä kirkkoa vastaan, oli allianssi-ihanteiden mukaisesti esittänyt, että kaikkien kristittyjen tuli keskinäisiä opillisia eroavuuksia korostamatta liittyä toisiinsa taistelussa yhteistä vihollista vastaan³, hän ei enää 1880-luvulla tultuaan itse tietoisemmin luterilaiseksi halunnut yhteistoimintaa liikkeen kanssa, jolle oli ominaista hänen arvostelunsa mukaan »selvästi reformoidut tendenssit ja enemmän tai vähemmän peitetty nurjamielisyyys luterilaisen kirkon opintyyppiä kohtaan⁴». Vastapainoksi vapaakirkollisen liikkeen johtohenkilön Wald. Lönnbeckin (k. 1914) toimittamalle allianssienkislelle, eri kristillisten piirien yhteyttä ajavalle *Tro och liv*-nimiselle lehdelle⁵ Renvall ryhtyi kirkolliskokouksen jälkeen toimenpiteisiin teologisen aika-

¹ Österbladh, mt. II s. 38—42.

² Mäkinen, Vapaakirkollinen liike Suomessa s. 237—252.

³ Ks. s. 144.

⁴ T. T. Renvall 15/11 1886 G. Johanssonille.

⁵ Lehti ilmestyi v. 1885—87.

kauskirjan hankkimiseksi kirkon omaksi äänenkannattajaksi. Hänen tarkoituksensa oli, että julkaisu sisältäisi kirkon oppeja esitteleviä kirjoituksia tueksi niille, jotka horjuvat mielipiteissään, puolustaisi kirkkoa lahkolaisten taholta tulevia hyökkäyksiä vastaan sekä osoittaisi liberaalisen lehdistön esittämien väitteiden johdosta, mikä merkitys kirkon järjestyksellä, tunnustuksella ja sen suorittamalla kansankasvatustyöllä on ¹. Sopivien toimittajavojmien puutteessa hanke tällä kertaa raukesi, toteutuakseen v. 1896, jolloin Teologinen Aikakauskirja alkoi ilmestyä toimittajanaan G. G. Rosenqvist.

Eriuskolaislain astuttua voimaan Renvallin suhde lahkolaisiin kävi muutenkin jyrkemmäksi. Toivottuaan aikaisemmin, että heidän suhtautumisensa kirkkoon tulisi ystävällisemmäksi heidän muodostettuaan omia seurakuntia ², hänen oli v:n 1892 synodaalikokouksessa todettava, että dissenterilaki ei vastannut siihen kiinnitettyjä toiveita. Vain metodistit ja baptistit olivat perustaneet seurakuntia, mutta muut toimivat kirkon jäsenenä pysyen sitä vastaan ³. 1890-luvun pappeinkokouksissa arkkipiispa arvosteli varsin suorasukaisesti dissenterien opinkäsityksiä. Näihin kuuluviksi hän luki myös lestadiolaiset ja pelastusarmeijan, jota hän nimitti »kristinuskon irvikuvaksi», ja hän sanoi täysin hyväksyvänsä, mitä piispa Johansson oli näistä liikkeistä kirjoittanut ⁴.

1890-luvun kirkollisista kiistakysymyksistä kiinnosti suurta yleisöä erityisesti keskustelu *ehtoollispakon poistamisesta*. KL 73 §:n mukaan oli kirkollisen aviokuulutuksen ehtona, että avioliittoon aikovat olivat käyneet Herran Pyhällä Ehtoollisella. Koska siviiliavioliiton solmiminen ei meillä ollut mahdollista, tämä merkitsi ehtoollispakkoa avioliittoon aikoville. Jo 1880-luvulla oli liberaalien taholta vaadittu määräyksen poistamista ja ehtoollisellakäynnin erottamista kansalaiseduista ⁵.

¹ T. T. Renvall 31/10, 15/11 1886 G. Johanssonille.

² Prestmöter i Åbo 1890 s. 12—13.

³ Pappeinkokous Turussa 1892 s. 15—18.

⁴ Prestmöter i Åbo 1890 s. 13—16; Pappeinkokous Turussa 1892 s. 16—18; Pappeinkokous Turussa 1896 s. 21—23; T. T. Renvall 30/2 1889 G. Johanssonille. Kirje Toini Johanssonin hallussa.

⁵ A. E. Jokipii, Sivistyneet ja kirkko s. 117.

Piispa Johanssonin yhdyttyä ehtoollispakon vastustajiin ja Kuopion hiippakunnan papiston päätettyä v. 1890 pappeinkokouksessa jättää sen poistamista koskevan aloitteen seuraavalle kirkolliskokoukselle syntyi asiasta vilkasta mielipiteiden vaihtoa puolesta ja vastaan sekä kirkollisissa piireissä että niiden ulkopuolella. Ehtoollispakon vastustajat vetosivat kantansa tueksi omantunnonvapauden vaatimukseen, välttämättömyyteen suojella ehtoollispöydän pyhyyttä sekä siihen tosiasiaan, että ihmiset uskonnollisessa elämässään ovat kovin eri asteella. Sen puolustajien mielestä kirkko ei voinut luopua vaatimasta jäseniltään Herran Pyhällä Ehtoollisella käyntiä, koska tämän sakramentin käyttö oli seurakunnan alkuajoista saakka ollut seurakuntaan kuulumisen tunnusmerkkinä. Tällä kannalla olivat mm. piispa Råbergh sekä kirkon huomattavista maallikoista vaikutusvaltaiset fennomaanien johtajat Y. S. Yrjö-Koskinen ja Agathon Meurman ¹.

Ehtoollispakkokysymyksen tullessa ajankohtaiseksi Renvall oli jo vanha mies. Siitä huolimatta hänen oli paneuduttava asiaan, koska v:n 1892 pappeinkokouksen oli annettava lausuntonsa Kuopion synodaalikokouksen tekemästä aloitteesta. Tällöin arkkipiispa selvästi ilmaisi olevansa entisen käytännön kannalla, eikä hän edes sallinut äänestystä asiasta. Vaikka hän monessa suhteessa yhti Johanssoniin, hän ei voinut sitä tällä kertaa tehdä, koska ehdotettu muutos hänen mielestään vaaransi luterilaisen kirkon olemassaoloa. Renvall tarkasteli tätä asiaa kuten eriuskolaislakiakin enemmän yhteisön kuin yksilön kannalta. Luterilaisen täytyi olla sidottu kirkkonsa armonvälineisiin, eikä väärinkäyttö suinkaan kumonnut oikeaa käyttöä. Haluamatta asettua toisten vakaumuksen tuomariksi arkkipiispa määräsi, että kaikki lausunnot oli otettava pöytäkirjaan. Käytetyistä puheenvuoroista päättäen kokouksen enemmistö oli arkkipiispan kannalla ².

V:n 1893 kirkolliskokouksessa lakivaliokunta kannatti piispa Johanssonin ja Kuopion hiippakunnan papiston ehdotusta

¹ Paavo Virkkunen, Erään uudistuslainsäädännön alkuvaikeuksia s. 446—452. HA XLVII.

² Pappeinkokous Turussa 1892 s. 80—94.

ehtoollispakon poistamisesta, mutta katekismusasian hallitessa kokousta ei mietintöä ehditty käsitellä¹. Liberaalien lehdistö, joka oli hyvin pettynyt asian saamasta käänteestä, väitti kirkolliskokouksen tahallaan olleen ottamatta esille ehtoolliskysymystä². Päivälehti suoraan syytti arkkipiispaa ja hallituksen edustajaa Yrjö-Koskista siitä, että he vaikutusvaltaisen asemansa turvin estivät asian esille tulon, koska pelkäsivät kirkolliskokouksen enemmistön olevan ehtoollispakkoa vastaan³. Ilmeisesti näin olikin, sillä hyvällä tahdolla asian olisi ehtinyt käsitellä vaikkapa viimeisenä kokouspäivänä, jolloin arkkipiispan loppupuheen ja päättäjaisjumalanpalveluksen väliin jäi aikaa useita tunteja⁴. Täten asian ratkaisu siirtyi epämääräiseen tulevaisuuteen, mutta kysymyksen edelleen herättämä vilkas keskustelu osoitti, että se vaati selvitystä. Renvallin mielipide ei myöhemminkään muuttunut, vaan hän pysyi jatkuvasti ehtoollispakon kannalla⁵.

Renvallin arkkipiispuuden aikana saatettiin päätökseen kauan vireillä ollut *kirkollisten kirjojen uudistushanke*. V:n 1886 kirkolliskokous hyväksyi molemmat virsikirjat, käsikirjan sekä evankeliumikirjan. Edellisen kirkolliskokouksen valittua Renvallin varajäseneksi käsikirjakomiteaan hän joutui osallistumaan sen työhön rovasti J. K. Lampénin (k. 1882) kuoleman jälkeen⁶. Koska tämäntapaiset kysymykset eivät kuuluneet Renvallin harrastuspiiriin ja hän lisäksi oli komiteassa vain vähän aikaa, ei tässä käsitellä yksityiskohtaisesti hänen osuuttaan käsikirjatyöhön. Hänen johtavina periaatteinaan oli, että käsikirjanuodistusten tuli mahdollisuuden mukaan liittyä entisiin perinteisiin, pohjautua Raamattuun ja olla luterilaisen opintyyppin mukaisia⁷. Renvall oli läsnä komitean

¹ Kirk. kok. ptk. 1893. Liitteet. III A n:o 21.

² ATg 1893 n:o 174; Päivälehti 1893 n:o 152; NP 1893 n:o 177.

³ Päivälehti 1893 n:o 162.

⁴ Kirk. kok. ptk. 1893 s. 966, 1033.

⁵ Kirjeessään Gustaf Johanssonille 7/10 1895 Renvall ilmoitti, ettei hän hyväksynyt tämän kirjasessaan »I kyrkliga frågor» ehtoollispakon poistamisesta ja siviiliavioliitosta esittämää käsitystä. Kirje Toini Johanssonin hallussa.

⁶ Kirk. kok. ptk. 1876 s. 769.

⁷ Prestmötet i Åbo 1871 s. 193—195.

istunnoissa maaliskuussa 1883 Porvoossa. Tällöin työ saatiin niin pitkälle, että lopullinen viimeistely ja painokuntoon saataminen voitiin jättää puheenjohtajan piispa Hornborgin huo- leksi ¹. Mutta kun Hornborg jo 8/12 1883 kuoli, tehtävä jäi suo- rittamatta. Komitean jäljelle jääneet jäsenet kokoontuivat uu- delleen neuvottelemaan käsikirjan viimeistelystä rovasti J. Grönbergin luo Messukylään helmikuussa 1884 ². Ehdotus val- mistui seuraavaan kirkolliskokoukseen, jossa se eräin vähäi- sin muutoksin hyväksyttiin ³.

Kun edellinen katekismuskomitea, johon Renvallkin oli kuu- lunut, ei ollut pystynyt saamaan aikaan vaadittavaa oppikir- jaa, asetettiin v:n 1886 kirkolliskokouksessa uusi komitea, johon määrättiin vakinaisiksi jäseniksi piispa G. Johansson, lääninrovastit G. Dahlberg ja V. L. Helander, seminaarinjoh- taja F. W. Sundvall ja lehtori A. Bergroth ⁴. Komitean ehdotus valmistui v:n 1892 pappeinkokouksiin, joissa se synnytti vilk- kaan keskustelun. Evankeliset papit olivat ehdotusta vastaan, ja heihin liittyi Porvoon piispa Herman Råbergh. Komitean ehdotuksen kannalla oli raamatullisen suunnan miehiä sekä pappeja, jotka mihinkään erityiseen suuntaan kuulumatta piti- vät uuden katekismuksen saamista välttämättömänä ⁵. Turun kokoukseen odotettavissa oleva mielenkiintoinen väittely oli koonnut ennätysmäisen osanottajamäärän. Koko päivän kes- täneen keskustelun jälkeen katekismusehdotuksen puolusta- jat saivat niukan voiton ⁶. Arkkipiispa ei itse osallistunut kes- kusteluun, mutta hänen tiedettiin olevan ehdotuksen hyväksy- misen kannalla ⁷.

V:n 1893 kirkolliskokouksessa arkkipiispa jo alkajaispu- heessa lausui toivovansa katekismuskysymykselle myönteistä

¹ RK I 8 T. T. Renvall 9/3 1883 Amanda Renvallille.

² RK I 5 Kirjeitä T. T. Renvallille: K. E. Stenbäckiltä 17/12 1883, Georg Hornborgilta 8/1 1884, J. Grönbergiltä 10/1, 18/1 1884.

³ Kirk. kok. ptk. 1886 s. 511.

⁴ Kirk. kok. ptk. 1886. Liitteet s. 419.

⁵ Elis Bergroth, Katekismuskysymys pappeinkokouksissa. Vartija 1892 s. 448—452.

⁶ Pappeinkok. Turussa 1892 s. 116—158.

⁷ Bergroth, mk. s. 449.

ratkaisua ¹. Komitean ehdotuksen vastustajien ja kannattajien ollessa varsin tasaväkiset jännitys asian kohtalosta jatkui aivan loppupäiviin saakka. Katekismusvaliokuntaan jäseniä valittaessa ilmeni, miten vaikeaa tulisi olemaan ratkaisuun pääsy, sillä piispa Råbergh kieltäytyi rupeamasta valiokunnan jäseneksi. Sallimatta asiasta äänestystä arkkipiispa ratkaisi kysymyksen siten, että kokouksen työjärjestyksen mukaan kunkin tuli ehdottomasti kuulua valiokuntaan, johon hänet oli valittu. Senaattori Mecheliniin yhtyen muutamat edusmiehet esittivät vastalauseen Renvallin tulkintaa vastaan, mutta Råbergh itse alistui siihen ². Tämä lisäsi ehdotuksen hyväksytyksi tulemisen mahdollisuuksia, sillä valiokunnassa Råbergh sai siihen haluamansa muutokset, joiden johdosta moni epäselvä kohta tuli selkeämmäksi. Vaikka hän liitti mietintöön vastalauseen, hän saattoi yhtyä valiokunnan lausuntoon siinä, ettei oikeutettuja muistutuksia ehdotuksen puhdasoppisuutta vastaan voitu tehdä ³.

Valiokunnan mietinnön valmistuttua päätettiin äänestyksen jälkeen suorittaa yksityiskohtainen tarkastelu ennen yleiskeskustelua, kuten Renvall oli toivonut. Kun kaikkien täytyi todella perehtyä ehdotukseen, edistettiin täten sen hyväksytyksi tulemistä ⁴. Vastakkaisten käsityskantojen iskiessä toisinaan kiivaastikin yhteen vanha arkkipiispa ohjasi pitkiksi venyneiden istuntojen aikana keskustelua isällisellä tavallaan mutta samalla kuitenkin lujalla kädellä ⁵. Kun vihdoin yöllä kesäkuun 29. päivää vasten ryhdyttiin ratkaisevaan äänestykseen, kirkolliskokous päätti hyväksyä katekismuskomitean ehdotukset niihin tehtyine muutoksineen uusiksi kirkollisiksi oppikirjoiksi ⁶.

Renvallin taitavalla puheenjohtamisella oli tärkeä osuutensa siihen, että vaikea katekismusasia näin saatettiin päätökseen. Raamatunkäännöstä lukuunottamatta oli täten suoritettu lop-

¹ Kirk. kok. ptk. 1893 s. 9—10.

² Kirk. kok. ptk. 1893 s. 29—32; Hbl 1886 n:o 152.

³ Kirk. kok. ptk. Liitteet. III B s. 11—14.

⁴ Kirk. kok. ptk. 1893 s. 487.

⁵ Kirk. kok. ptk. 1893 s. 1032.

⁶ Kirk. kok. ptk. 1893 s. 923—924.

puun se kirkollisten kirjojen uudistus, johon jo arkkipiispa Tengströmin aikana oli ryhdytty. Tämäkin oli merkinä erään aikakauden päättymisestä kirkon elämässä.

V:n 1893 kirkolliskokous oli Renvallin viimeinen, sillä seuraa-valla kerralla hänet omasta pyynnöstään vapautettiin puheenjohtajan tehtävistä¹. Musta kalotti päässä, välillä nuuskaten ja suurta punaista nenäliinaa käyttäen, mutta silti arvokkaana ja samalla ystävällisenä hän Uuden Suomettaren kirjeenvaihtajan kuvauksen mukaan seurasi keskustelujen kulkua yhtä valppaasti kuin nuoruutensa päivinä². Kokouksen ja puheenjohtajan välillä vallitsi, kuten aikaisemminkin Renvallin johtamissa tilaisuuksissa, hyvä yhteisymmärrys arkkipiispan ollessa kuin isä suurelle perheelleen³. Renvallille kokouksen päättyessä pidettyjen kiitospuheiden tavanomaisuudesta poikkeavan lämmin ja ystävällinen sävy puolestaan todisti sitä kunnioitusta, mitä papisto ja maallikot tunsivat kirkon iäkästä esipaimenta kohtaan⁴.

Arkkipiispaksi tultuaan Renvall siirtyi *pappissäädys*ssä *puhemiehen* paikalle, eikä hän enää voinut osallistua asioiden käsittelyyn. Täten jäivät pois hänen asiapitoiset, perusteelliseen harkintaan pohjautuvat lausuntonsa, joilla oli ollut huomattava vaikutus päätöksiin. Pappissäädyn kannalta tämä oli menetys, sillä nuoremmalla pappispolvella ei enää ollut kirkon jouduttua keskittämään työnsä puhtaasti hengelliselle alalle sitä monipuolista asiantuntemusta, mitä valtiopäivätyö vaati. Vain alkajais- ja päättäjaispuheissa hän saattoi esittää oman käsityksensä. Renvallista sääty sai taitavan puheenjohtajan, joka pitkäaikaisen valtiopäivämiestoimintansa takia tunsu perinpohjin tradition ja menettelytavat⁵. Hänen laatiessaan äänestys ehdotuksia ja pitäessään keskustelua asiassa olivat suureksi avuksi hänen ajattelunsa selkeys, loo-

¹ VA KD 125/11 1892.

² US 1893 n:o 151.

³ Vartija 1892 s. 405; Vartija 1893 s. 322.

⁴ Kirk. kok. ptk. 1893 s. 1031—1033; US 1886 n:o 151.

⁵ Österbladh, mt. I s. 513.

gillinen johdonmukaisuutensa ja kykynsä nähdä asian ytimeen. Uusi arkkipiispa tulkitsi perustuslakia vapaammin kuin Bergenheim, eikä hänen aikanaan säädyn ja puhemiehen kesken syntynyt erimielisyyttä sen tulkitsemisesta, kuten Bergenheimin kautena oli tapahtunut ¹.

Renvall tuli pappissäädyn puheenjohtajaksi ajankohtana, jolloin julkisuudessa vilkkaasti keskusteltiin nelikamarijärjestelmän puutteista. Erityisesti pidettiin tarkoitustaan vastaimattomana, että niin pienellä ryhmällä kuin papistolla, jota etenkin ruotsinkieliset lehdet lisäksi purevin sanoin moittivat vanhoillisuudesta ja todellisen edistyksen vastustamisesta, oli oma edustuksensa valtiopäivillä ². Kun papistonkin keskuudessa yleisesti ajateltiin, että toiminta yhteiskunnassa ei sille varsinaisesti kuulunut ³, oli tällainen ulkoapäin tuleva arvostelu tietenkin omiaan horjuttamaan pappissäädyn jäsenten luottamusta tehtäväänsä valtiopäivillä.

Julkisuudessa pappissäädyn työhön kohdistetun arvostelun johdosta Renvall v:n 1885 valtiopäivien alkajaispuheessa esitti painokkaasti käsityksensä, että pappissäädyn työskentely toistaiseksi oli tarpeen. Sen tehtävänä oli valvoa, että yhteiskunnallinen kehitys pohjautui »kristinuskon iäti päteviin siiveellisiin periaatteisiin», eikä sen olemassaolon oikeutusta voitu ratkaista päivän muotiteorioiden nojalla. »Historia itse», arkkipiispa lausui, »todistaa sen edustusmuodon olevan parhaan, joka parhaiten soveltuu kansan tapoihin ja tarpeisiin, sen historialliseen kehitykseen ja yhteiskunnallisiin laitoksiin, sanalla sanoen se, joka parhaiten kykenee pysyttämään voimassa kansan tärkeimpiä, ei vain aineellisia, vaan myös henkisiä intressejä. Mutta ei kukaan ole vielä pätevästi voinut todistaa, että pappissääty maassamme valtiollisena säätyinä olisi aikansa elänyt. Edellisten valtiopäivien pöytäkirjat todistavat näet epäamättömästi, ettei pappissääty mitenkään ole tahtonut pidättää todellista edistystä, vaan on olennaisesti omalta osaltaan koettanut myötävaikuttaa siihen. Milloin sen

¹ Pps. ptk. 1872 s. 229—230, 1349.

² Österbladh, mt. I s. 573—574.

³ Ks. ed. s. 212—213.

on täytynyt toimia pidättyvästi, se on tapahtunut siksi, että vanhasta peritystä, koetellusta säilytettäisiin se, mikä on säilyttämisen arvoista.» Asettuessaan puoltamaan pappissäädyn oikeutusta valtiopäivillä Renvall ei halunnut silti vastustaa tulevaisuudessa ehkä tapahtuvaa edustuslaitoksen muuttamista tarkoituksenmukaisemmaksi, jos silloin voidaan ottaa huomioon ne intressit, joita pappissääty valvoi¹. Renvallin puhe ei tietenkään poistanut päiväjärjestyksestä papiston valtiopäivätyöhön kohdistuvaa arvostelua, mutta se osoittaa, että paljon moititussa säädyssä suhtauduttiin vastuuntuntoisesti tähän tehtävään.

Renvallin tultua arkipiispaksi suomalaisuuden asema vahvistui jo ennestään enemmistöltään suomenkielisessä säädyssä, jonka virallinen kieli tästä lähin oli suomi. Kielivastakohdat olivat 1880-luvulla hyvin jyrkät. Suomalaisella taholla herrätti suurta katkeruutta vapaaherra V. M. von Bornin eräässä lentolehtisessä esittämä väite, että taistelu fennomaniaa vastaan on sivistyksen ja pimeyden välistä taistelua, ja vielä enemmän C. G. Estlanderin *Finsk-Tidskrift*issä v. 1887 julkaisema vaatimus maan sivistyselämän rakentamisesta luokkavastakohtien pohjalle siten, että tulisi olemaan korkeampi ruotsalainen ja alempi suomalainen kulttuuri. Suomenmielisten asemaa heikensi heidän jakautumisensa eri ryhmiin. Omaksi puolueeksi järjestäytyneet nuorsuomalaiset, jotka ajoivat vapaamielistä ja kansanvaltaista ohjelmaa, olivat kieliasiaassa jyrkimpiä. Uuden Suomettaren ja *Finland-lehden* ympärille ryhmittynyt suomenkielisten vanha kantajoukko vastusti ruotsalaisten taholta tulevia hyökkäyksiä, mutta muuten oltiin halukkaita sovintoon kielikysymyksessä. Samalla kannalla oli Valvojan ryhmä, jonka ohjelma muissa suhteissa oli vapaamielisempi kuin vanhojen suomalaisten².

Oman kantansa kielikysymyksessä Renvall toi esille v:n 1888 valtiopäivillä pappissäädylle pitämässään alkajaispuheensa. Toisin kuin ne, jotka korostetusti puhuivat maan kahdesta

¹ Pps. ptk. 1885 s. 2—5.

² Österbladh, mt. II s. 4—10; ks. Mikko Juva, Valvojan ryhmän syntyhistoria. Turun Historiallinen Arkisto XI s. 210—227.

kansallisuudesta ja kahdesta kulttuurista, arkkipiispa totesi molempien kansojen vuosisatojen kuluessa tavoiltaan ja peruskatsomukseltaan sulautuneen niin läheisesti yhteen, että voitiin puhua yhdestä kansallisuudesta, joka vapaasti valitsee ilmaisimekseen milloin ruotsinkielen, milloin suomenkielen. Tulevaisuuden suurena päämääränä on rauhan aikaansaaminen kieliryhmien kesken siten, että kansa yhtenä ja jakamattomana kahdesta kotimaisesta kielestä huolimatta tietää edustavansa samaa kulttuurimuotoa ja kuuluvansa omaperäisenä ja itsenäisenä osana muiden sivistyskansojen suureen piiriin. Tämän toteuttaminen edellyttää kaikessa toiminnassa asettumista todella kansalliselle pohjalle ja samalla vakavaa halua kansallisiin pyrkimyksiin kohdistuvien epäluulojen poistamiseen sekä niistä aiheutuvien väärinkäsitysten hälventämiseen. Katsoen tämän ristiriitojen sovittelijan tehtävän erityisesti kuuluvan papistolle Renvall lopuksi tähdensi, miten sekä nykyhetki että tulevaisuudessa häämöttävät suuret tehtävät välttämättä vaativat yksimielisyyttä¹.

Kielikysymyksessä Renvall täten ilmaisi olevansa lähinnä Finland-lehden edustamalla sovinnollisella kannalla². Muutenkin lehden kristillisiä arvoja korostava, ajan uudistuspyrkimyksiin nähden varovaisen konservatiivinen asenne vastasi parhaiten jo seitsemännen vuosikymmenensä sivuuttaneen arkkipiispan mielipiteitä. Samaan ryhmään kuuluivat Finlandin toimittaja Agathon Meurman, Yrjö-Koskinen ja useat muut 1860-luvun jungfennomaanit, jotka miehuutensa parhaina vuosina olivat olleet sen ajan jyrkimpiä suomalaisuusmiehiä. He olivat kaikki lähteneet ruotsalaisista kodeista, käyneet ruotsinkielisen koulun eivätkä useimmat osanneet sujuvasti suomea puhuaan. Vanhuuden lähestyessä, jolloin lapsuuden kieli, tavat ja tottumukset saavat erityisen tunnearvon, tämän sukupolven miehet tunsivat samalla tavoin omakseen sekä ruotsinkielisen kulttuurin, johon heidät oli kasvatettu, että suomenkielisen, jonka hyväksi he olivat elä-

¹ Pps. ptk. 1888 s. 2—4.

² Ks. esim. Finland 1888 n:o 13, 14, 21.

mäntyönsä suorittaneet, ja he yhdistivät täten omassa persoonassaan nämä molemmat. Suomenkielisissä kouluissa kasvatuksensa saaneen uuden sukupolven suhde ruotsinkieleen ja ruotsalaiseen kulttuuriin oli jo paljon etäisempi ja sen vuoksi myös jyrkempi.

Kieliasia ei v:n 1888 valtiopäivillä esittänytkään niin suurta osaa kuin oli ennakolta otaksuttu, vaan tärkeimmät mielipide-eroavuudet koskivat suhtautumista ajan uudistuspyrintöihin. Eriuskolaislaki, josta vihdoinkin saatiin yhteinen säätyjen päätös, kirjailija-apurahat sekä naisen oikeus suorittaa ylioppilastutkinto ilman erityistä lupaa ja harjoittaa opintoja yliopistossa olivat tällä kertaa kysymyksiä, joihin nähden liberaalien ja konservatiivien mielipiteet olivat jyrkästi vastakkain. Renvall ei tuonut valtiopäivillä näkyviin omaa kantansa, mutta ainakaan kymmenen vuotta aikaisemmin hän ei vielä ollut ymmärtänyt uudenaikaisen naisliikkeen vaatimuksia samanlaisten opintomahdollisuuksien avaamisesta molemmille sukupuolille¹. Hänen suhdettaan eriuskolaiskysymykseen on jo aikaisemmin käsitelty². Konservatiivisen suunnan ollessa voitolla pappissäädyssä sekä ruotsinkielinen että suomenkielinen liberaalinen sanomalehdistö sai jälleen aihetta moittia papistoa kaiken edistyksen viholliseksi³.

Niin toiveikkaan mielialan vallassa kuin säädyt vielä olivatkin olleet koolla, alkoi pian näkyä huolestuttavia merkkejä maan poliittisen aseman vaikeutumisesta, mikä johtui siitä, että Aleksanteri III rupesi Suomea koskevissa asioissa yhä enemmän antamaan määräämisvallan slavofiilisille pyrkimyksille. Uusi suuntaus ilmeni jo suoritettun lakikodifioinnin yhteydessä, jolloin venäläisten viranomaisten antamissa lausunnoissa selvästi pyrittiin supistamaan Suomen perustuslakien valtio-oikeudellinen merkitys mahdollisimman vähäiseksi. Sen jälkeen joutui hyökkäyksen kohteeksi säätyjen v:n 1888 valtiopäivillä hyväksymä rikoslaki, jonka keisari ensin vahvistettuaan myöhemmin peruutti. Sitten olivat

¹ Pps. ptk. 1877—78 s. 518—519.

² Ks. s. 276—282.

³ Österbladh, mt. II s. 9—10.

vuorossa Suomen posti-, tull- ja rahalaitos, joiden saattamisesta yhdenmukaisiksi vastaavien venäläisten laitosten kanssa keisari antoi määräyksen senaatille¹.

Tilanteen näin kiristyttyä kokoontui Helsingissä kevättalvella 1890 joukko eri piireihin kuuluvia huomattavassa asemassa olevia kansalaisia neuvottelemaan, mitä olisi tehtävä, jotta kansan huolestuminen odotettavissa olevan posti-, tull- ja rahalaitoksen uudelleen järjestelyn johdosta voitaisiin saattaa hallitsijan tietoon. Kun oli harkittu eri vaihtoehtoja, päätettiin pyytää edellisten valtiopäivien maamarsalkkaa V. von Haartmania ja muiden säätyjen puhemiehiä matkustamaan Pietariin hallitsijan puheille. Lupauduttuaan tehtävään he ensin kokoontuivat Helsinkiin maamarsalkan kutsusta neuvottelemaan ja lähtivät sitten huhtikuun lopulla Pietariin pyrkimään hallitsijan puheille mukanaan maamarsalkan laatima venäjänkielinen adressi. Kaupunkiin saavuttuaan he pyysivät kenraalikuvernööri von Heidenin välityksellä pääsyä keisarin puheille. Audienssin edellisenä päivänä lähetyskunnalle kuitenkin ilmoitettiin, ettei keisari ota sitä vastaan, mutta että arkkipiispalla virka-asemansa perusteella olisi pääsy hallitsijan puheille. Tällaisen tapauksen varalle valmistautumatomana — oli näet sovittu, että maamarsalkka puhuisi lähetystön puolesta — Renvall vietti miltei unettomana audienssia edeltäneen yön huolissaan siitä, miten osaisi asettaa sanansa siten, että niistä olisi hyötyä asialle, jota varten lähetystö oli Pietariin matkustanut. Ennen keisarin puheille pääsyä, mikä tapahtui huhtikuun viimeisenä päivänä, hovimestari ilmoitti arkkipiispalle, että keisarille ei saanut mitään esittää oma-aloitteisesti, vaan ainoastaan vastata siihen, mitä tämä kysyi. Neljännestunnin pituinen keskustelu hallitsijan kanssa ei tapahtunut korkean virallisesti, vaan hän istutti Renvallin vastapäätä kirjoituspöytänsä ja istuutui itse sen ääreen. Keskustelu tapahtui saksankielellä, ja arkkipiispa sai siitä sen käsityksen, että keisari todella halusi päästä selville mielialoista ja oloista Suomessa, mutta ei sallinut Renvallin esit-

¹ Osmonsalo, Perustuslaillisen kehityksen kausi s. 263—277.

tää varsinaista asiaansa, vaan keskeytti tämän heti kysymällä, miten kauan hän aikoi viipyä kaupungissa. Koska keisari huomautti koko keskustelun tapahtuneen luottamuksellisesti, Renvallilla ei mielestään ollut oikeutta kertoa siitä edes perheelleen, eikä hän tehnyt siitä myöhemmin yksityiskohtaisia muistiinpanoja. Ylimalkaisesti hän kuitenkin ilmoitti käsityksensä olevan, että keisari ei, kuten hän siihen saakka oli luullut, sydämestään ollut panslavistisen suunnan kannattaja ja että hän mielellään olisi pitänyt silmällä Suomenkin etua, mutta tuntien itsensä yksinäiseksi panslavistisessa ympäristössään ei voinut. Eräs yksityiskohta tuli kuitenkin tunnetuksi. Keisari oli näet tiedustellut arkkipiispalta kenraalikuvernööri von Heidenin sopivuutta asemaansa, jolloin tämä arvellen, että von Heiden joka tapauksessa oli parempi kuin hänen mahdollinen seuraajansa, ilmeisesti joku panslavistisempi ja ehkä syntyperäinen venäläinen, ilmoitti käsitykseen, että von Heiden oli sopiva. Tämän jälkeen Renvall kutsuttiin keisarinnan luo, joka hetkisen keskusteli hänen kanssaan. Palattuaan Hatsinasta, missä keisari oleskeli, arkkipiispa pyydettiin kenraalikuvernööriin luo, joka tiedusteli, mitä audienssissa oli puhuttu. Huomattuaan arkkipiispan mainitsevan siitä vain ylimalkaisesti von Heiden tiedusteli suoraan, oliko ollut puhetta hänestä. Tähän Renvall ei katsonut voivansa olla vastaamatta, vaan ilmoitti, mitä oli keisarille sanonut ¹.

Vierasheimoisille ja etenkin suomalaisille vihamielinen Moskovan yliopiston virallinen äänenkannattaja Moskovskija Vjedomosti totesi lähetystön käynnistä mainitessaan, että Suomen edellisten valtiopäivien puhemiehet olivat käsittäneet asemansa aivan väärin ryhtyessään Venäjän hallituksen yhtenäispyrkimyksiä vastustavan suunnan puhetorviksi, vaikka heidän tehtävänään oli niiden tukeminen ². Tapaus ei suin-

¹ VA Handlingar av politisk natur n:o 3 Maamarsalkka V. von Haartmanin laatima ja T. T. Renvallin tarkistama selostus keisariaudienssista; RK I 26 professori Pentti Renvallin muistiinpanot sitä koskevasta perhetraditiosta; RK I 1 Renvallin audienssia koskeva konsepti; E. G. Palmén, Till hundraårsminnet af Johan Philip Palmén II s. 1089.

² Finland 1890 n:o 112.

kaan ollut mieleen venäläisille panslavisteille. Mitään mainittavaa parannusta keisarin suhtautumiseen Suomen erikoisasemaan ei Renvallin audienssi saanut aikaan. Tulli- ja rahalaitoksen yhdenmukaistamisesta tosin luovuttiin, mutta 12. p:nä kesäkuuta 1890 annetulla asetuksella Suomen postilaitoksen ylin johto alistettiin keisarikunnan sisäministerin alaiseksi ¹.

Hallitsijan kutsuttua koolle valtiopäivät seuraavan vuoden tammikuun 20. päiväksi tapahtumaa odotettiin kaikkialla hartaasti, vaikka toisaalta pelättiin, että säädyt eivät saisi rauhassa työskennellä, vaan että oli tarkoitus joko heti tai ensimmäisen vastaanhangoittelemisen esiintyessä hajottaa ne ². Entiset kiistakysymykset unohtaen puolueet liittyivät lujasti yhteen koko maan kohtalon ollessa kysymyksessä.

Valtiopäiville tullessaan Renvall oli mieleltään sängen maentunut ajatellessaan maan tulevaisuutta. Käynti keisarin luona ja sitä seuranneet toimenpiteet eivät olleet omiaan rohkaistamaan. Omansa ja koko kansan huolestumisen hän esitti pappissäädylle pitämässään tervehdyspuheessa, jossa hän satuvin sanoin kuvasi mielialoja maassa kansallisen olemassaolon alkaessa kolmen vuosikymmenen rauhallisen kehityksen jälkeen horjua. Keisarin antamiin lupauksiin vedoten hän rohkeasti huomautti, että totuus ja oikeus ovat mahtavankin valtion lujittumisen ainoa varma pohja ³.

¹ Palmén, mt. s. 1081—1091.

² Pääkaupungin mielialoja kuvaa Heikki Renvallin kirje 8/1 1891 (RK II 3) ennen valtiopäivien alkamista sisarelleen Martalle. Hän mainitsee mm.: »Alla möjligen rykten gå i omlöpp att landtdagen nästan genast eller vid första motsträvighet skall upplösas. Om det går så, holket Gud förhindre, så vet man ej hvad som blifver följden, kanske något oväntadt. Pappa har sört så för Finlands framtid, att han blifvit mycket dysrare än förr. — Skall man följa klokheten som bjuder ett sakta lidande eller — . . ?»

³ Tällöin Renvall lausui mm.: »Det är under trycket af höstliga stormar, som det finska folkets representanter nu sammankomma. Det är en svår och bekymmerfull uppgift de hafva sig förelagd, att midt under stormens tid modigt och förtröstansfullt arbete för framtidens trygghet. Emellertid står uppgiften orubbad qvar ifrån de bättre och lugnare dagarna: att såsom rättskaffens finnar och såsom representanter för ett redbart och plikttroget folk, som endast känner sig lyckligt under sina i vederbörlig ordning stiftade lagars, sin fäderneärfda tros och sina inhemska institutioners hägn, visa sin nitälskan för det dyrbara fädernesland, som Gud förlänat det, i det man efter måttet af sina krafter

Vetoamisensa hallitsijan antamiin lupauksiin Renvall saattoi myös suoraan keisarin tietoon käyttäen tässä muiden puhemiesten tavoin hyväkseen heille kuuluvaa velvollisuutta esittää säätynsä puolesta valtiopäivien juhlallisissa avajaisissa keisarille alamainen uskollisuudenvakuutus. Tässä puheessaan, joka hänen edustaessaan säätyä ulospäin oli suomenkielinen, arkkiepiispa totesi, miten hallitsijat olivat luoneet itsensä ja Suomen kansan välille lujan uskollisuuden ja rakkauten siteen suojelemalla sen isiltä perittyjä lakeja ja yhteiskuntamuotoa, joiden turvin maan sekä henkinen että aineellinen elämä viime aikoina olivat voimakkaasti kehittyneet. Sen vuoksi pappissäätykin lujasti luotti siihen, että isänmaa »rikkomatta säilyttämällä lakinsa ja ikuisiksi ajoiksi vahvistetun valtiomuotonsa» yhä edelleen saisi nauttia hallitsijan suo-

samvetsgrant söker befrämja dess väl. Svårigheten däruti är visserligen icke ringa, då nu inträffat hvad som vi här förinnan icke kunnat föreställa oss, nämligen att det, som alltid varit det finska folkets ära och berömmelse, kunde vändas till förebräelse och vapen emot detsamma; att det, att vara och kallas finne kunde anses innebära ett brott såväl emot den trohet och vördnad, vi äro skyldige den monark, hvilken vi i våra böner äro vane att benämna vår älskade Kejsare och Storfurste, som emot de förpliktelser, vårt folk och land känna sig ega till det mäktiga rike, med hvilket Försynen förenat oss. I denna riktning hafva emellertid tongifvande och åtminstone i sina egna tankar, mäktiga pressorgan i ryska kejsardömet sökt bearbeta allmänna opinionen darsammastädes. Men trots alla dessa högljudda oförsynta anlopp emot finska folkets anspråkslösa autonomi, tryggar dock detta folk sin lojala förhoppning att få stilla och lugnt äfven i framtiden utveckla sig efter sin nationella egendomlighet och de villkor, som denna och naturliga förhållanden bjuda, på de högtidliga försäkringar och löften, som blifvit afgifna af högsinta monarker, såväl af nu regerande nådige Kejsare och Storfurste som af alla hans ärorike företrädare på Rysslands och Finlands förenade troner. Denna tillförsikt till Kejsareord har också sitt fasta stöd i öfvertygelsen därom, att det sannas och rättas grund är den enda säkra och varaktiga äfven för befästande af ett mäktigt rikets välde, för tillvaratagande af dess värdighet och tillgodoseende af dess intressen. På denna grund hvilat också Guds, den heliges och allsmäktiges hela världsregering, hvarför det i Hans ord heter »rättfärdighet och rätt är Hans trons fäste». Pps. ptk. 1891 s. 3—4. Renvallin puheen johdosta Moskovskija Vjedomosti ivallisesti huomautti, että Suomen arkkiepiispa kenties hyvin tuntee luterilaisen kirkon oppia, mutta nähtävästi ontuu historiassa ja etenkin valtio-oikeudessa umpimähkään uskoessaan, että Suomenmaa on erityinen valtio, että sillä on oma valtaistuini ja että sen yhteys Venäjään rajoittuu ainoastaan siihen, että Venäjän keisari istuu myös Suomen valtaistuimella. US 1891 n:o 27.

jelusta¹. Puhemiesten puheet, joissa kaikissa viitattiin valitsevaan tilanteeseen, herättivät maassa yleistä tyydytystä ja niiden katsottiin totuudenmukaisesti tulkinneen kansan mielialaa. Keisarin vastauksen viipyminen sensijaan aiheutti huolestumista. Vasta sitten kun talonpoikaissäädyn puhemies oli antanut kirjallisen selityksen keisarin hänen puheensa reunaan merkitsemän huomautuksen johdosta, hallitsija vihdoinkin 12. päivänä maaliskuuta päivätyllä käskykirjeellä lupasi pitää maan oikeudet loukkaamattomina muuttamatta sitä perustusta, jolle maan sisäinen hallitus oli järjestetty. Vaikka käskykirjeessä ilmenikin varsin pintapuolinen käsitys Suomen valtiosäännöstä ja sen voimassaolon ehdoista, se oli omiaan rauhoittamaan mielialaa². Tämä kuvastui Renvallinkin säädylle pitämästä jäähyväispuheesta, jossa hän reskriptin herättämään ilon tunteeseen viitaten silti totesi, etteivät vaikeudet suinkaan olleet kokonaan voitettut³. Jo Pietarissa olevan Suomen asiain komitean lakkauttaminen valtiopäivien aikana oli tarpeeksi vakava osoitus siitä, ettei maamme poliittinen asema tosiaankaan ollut selvinnyt⁴.

Viimeisillä valtiopäivillään, joiden aikana paljastettiin Helsingissä Aleksanteri II:n muistopatsas kansan kiitollisuuden osoitukseksi hallitsijaa kohtaan, joka oli antanut sen kehittää itsehallintoaan, Renvall v. 1894 vielä muistutti mieleen Suomen erikoisasemaa koskevia seikkoja, mutta muuten hänen puheensa sisälsivät vain välttämättömmän. Kaikesta näkyy, että vanha arkkipiispa ei enää halunnut aktiivisesti vaikuttaa tapahtumien kulkuun, koska »uusi aika vaati uudet miehet», kuten hän lausui⁵.

Renvall oli säädysssään viimeinen edustaja sitä sukupolvea, joka oli kokenut Nikolai I:n taantumuksen ajat virkavaltaisine hallituksineen ja ankarine sensuuripakkoineen ja sitten ollut mukana Tammikuun valiokunnassa ja sen jälkeen v:n

¹ Pps. ptk. 1891 s. 14—15.

² Pps. ptk. 1891 s. 401—402; Österbladh, mt. II s. 106—107.

³ Pps. 1891 s. 1483.

⁴ Österbladh, mt. II s. 156.

⁵ Pps. ptk. 1894 s. 3, 1485—1486.

1863—64 valtiopäivillä uudelleen luomassa suomalaisia valtiopäivätaditioita. On hyvin ymmärrettävää, että hän elämänsä loppuun saakka korosti valtiopäivien kokoontumisoikeuden ja perustuslakien merkitystä. Perustuslaillisuus onkin hänen valtiopäivätyönsä kaikkein tunnusomaisimpia piirteitä. Sen ohella hän oli muiden fennomaanijohtajien tavoin suhtautunut myönteisesti niihin valtiollisen ja yhteiskunnallisen elämän kehittämismahdollisuuksiin, joita Suomelle tarjoutui Venäjän yhteydessä. Syvästi ihanteellisena hän tarkasteli esille tulevia kysymyksiä kansallisesta ja uskonnollis-eettillisestä näkökulmasta, mutta tämä ei silti estänyt häntä toisinaan suurta valtiopäivämiestottumustansa hyväksi käyttäen viemästä »taktikoimalla» läpi oman ehdotuksensa. Sikäli Renvall oli reaaliolitiikko, että hän pelkäsi kaikkia yksin teoriaan pohjautuvia uudistusehdotuksia, ja yhä uudelleen hän teroitti, että voidakseen muodostua elinkelpoiseksi kaiken uuden täytyi kasvaa esille elimellisesti vanhan pohjalta. Liberalismin korkeasuhdanteen aikana 1860-luvulla Renvall etenkin yhteiskunnallisissa ja kirkollisissa kysymyksissä usein oli liittynyt liberaaleihin. Tultuaan 1870-luvulta lähtien tietoisemmin konservatiiviseksi hän silti edelleen tuki uudistuksia, jotka hän tarkoin punnittuaan oli havainnut tarpeellisiksi. Äänestysten tulokset ja Renvallin säädysään nauttima arvonnanto osoittavat, että hänellä tässä yleensä oli takanaan papiston enemmistö¹.

¹ Ks. E. G. Palmén, Säädyt ja puolueet 1882 vuoden valtiopäivillä. Valvoja 1882 s. 352.

Työpäivä päättyy

V. 1890 Renvallit muuttivat vastavalmistuneeseen tilavaan arkkipiispantaloon, joka on rauhasan puiston keskellä lähellä tuomiokirkkoa¹. Suuri perhe oli vähitellen pienentynyt lasten mentyä naimisiin ja siirryttyä pois kotoa. Vain nuorimmat pojat Tancred ja Uuno kävivät vielä koulua, mutta hekin ennättivät tulla ylioppilaiksi ennen isän kuolemaa. Talon näin hiljetessä sen isäntäkin rupesi oleskelemaan kotona enemmän kuin aikaisemmin ryhdyttyään vähitellen irtautumaan julkisista tehtävistään. Ennen niin uutteralla miehellä oli elämänsä iltana vihdoinkin aikaa istua kotona nojatuolissaan arkkipiispatartaan vastapäätä².

Jätettyään jo aikaisemmin jäähyväiset pappissäädylle Renvall jaksoi itse johtaa puhetta vielä v:n 1896 Turun pappeinkokouksessa. Hänen synodaalikatsauksensa oli yhtä asiapitoinen kuin ennenkin, mutta keskusteluihin hän ei enää juuri osallistunut. Kokouksen päätyttyä papisto pöytäkirjan mukaan saattoi kotiin vanhan esimiehensä in corpore osoittaen täten kauniilla tavalla kunnioitustaan hänen persoonaansa ja elämäntyötään kohtaan³. Tämän jälkeen arkkipiispa Renvall ei enää osallistunut mihinkään virallisiin kokouksiin.

Kuulon ja näön heiketessä sekä jalkojen käydessä huonoiksi Renvallin täytyi viimeisinä vuosinaan luopua pappisvihkimys-

¹ RK I 2 Amanda Renvall 5/9 1890 tädilleen Muurlaan.

² RK I 3 Uuno Renvall 27/11 1897 vanhemmilleen.

³ Pappeinkokous Turussa 1896 s. 196.

ten suorittamisesta, eikä hän voinut vihkiä virkaansa enää Kuopion uutta piispaa O. I. Collianderiakaan. Sen teki piispa Johansson¹, jonka apuun vanhan arkkipiispan muutenkin oli monissa virka-asioissa turvauduttava, oltuaan koko piispuutensa ajan neuvotteluyhteydessä tämän kanssa. Useimmiten näillä kahdella oli asioista samantapaiset mielipiteet, mutta vaikka Renvall eräissä tärkeissä kysymyksissä ei voinutkaan yhtyä Johanssoniin, heidän suhteensa säilyi loppuun saakka läheisenä molempien kunnioittaessa toisensa persoonaa ja elämäntyötä². Nuoremasta virkaveljestään Renvall toivoi itselleen seuraajaakin Suomen kirkon esimiehen paikalle. Tuotuaan tämän useasti julki hän vielä viimeisessä kirjeessään Johanssonille palasi asiaan sovitettuaan häneen Kaarle XI:n pojastaan Kustaa II Aadolfista lausumat tunnetut sanat »ille faciet» sekä päättäen kirjeensä kauniiseen siunauksen toivutukseen tämän vastaiselle toiminnalle³.

Jätettyään muut julkiset toimet Renvall vielä osallistui tuomiokapitulin työhön kesiä lukuunottamatta, jotka hän käytti lepoon⁴. Vasta viimeisenä elinvuotenaan hän pyysi ja sai virkavapautta arkkipiispalle kuuluvista tehtävistä⁵. Yhä useammin tilapäiset sairaudet sitoivat vanhuksen vuoteeseen, kunnes hänen elämänlankansa katkesi lokakuun 16. päivänä 1898 muutamia päiviä sen jälkeen kun Bobrikov oli saapunut Helsinkiin mukanaan Nikolai II:n hyväksymä venäläistämishjelma. Sairaudestaan huolimatta Renvall vielä jaksoi tajuta, miten vaaranalaiseen asemaan maa täten oli joutunut, ja hän kiitti kuolinvuoteellaan Jumalaa siitä, että hänet kutsuttiin pois tällaisen murrosajan kynnyksellä, jolloin Suomen arkkipiispanistuin vaati haltijaltaan täydet ruumiin ja sielun voi-

¹ T. T. Renvall 30/8 1896 ja 23/1 1897 G. Johanssonille.

² Vuosilta 1884—98 on 14 Renvallin kirjettä Johanssonille säilynyt, mutta niitä on ollut kirjeenvaihdon sisältämistä asioista päätellen muitakin. Renvallin puolelta sitä haittasi hänen kirjoituskramppinsa, joka vaivasi häntä 1880-luvun loppupuolelta lähtien. Kirjeet Toini Johanssonin hallussa.

³ T. T. Renvall 9/4 1898 G. Johanssonille.

⁴ Ks. esim. VA AD 586/274 1887 ja 978/249 1895.

⁵ VA KD 27/3 1898.

mat¹. Juhlallisessa ruumiinsiunaustilaisuudessa Turun tuomiokirkossa, jonne Turun papisto oli vainajan kantanut arkikiipiispantalosta, piti ruumissaarnan piispa Johansson luonnehtien siinä Renvallin persoonallisuutta ja hurskauselämän laatua². Tuomiorovasti Gustaf Dahlbergin suorittaman ruumiinsiunauksen jälkeen vainaja kuljetettiin surusaatossa Turun hautausmaalle, missä hän sai viimeisen leposijan perheen sukuhaudassa³.

Torsten Thure Renvall oli monipuolisesti lahjakas mies, jossa sielunelämän eri puolet olivat tavallista tasasuhteisemmin kehittyneet. Hän ei varsinaisesti ollut uutta luova nero eikä sytyttävä profeettallinen persoonallisuus, mutta hän oli ihmisenä miellyttävä ja puoleensavetävä. Omaten sekä tunnetta että mielikuvitusta hän osasi syttyä ylioppilasvuosiensa suurille aatteille ja pysyi niille uskollisena elämänsä loppuun saakka. Vielä ikämiehenäkin jokin epäisänmaallinen teko saattoi häntä kuohuttaa kuin nuorukaista⁴. Renvallin suurin

¹ Heikki Renvall, mk. US 22. 10. 1948.

² Puhe julkaistu Kansan Ystävässä 1898 n:o 45.

³ US 1898 n:o 246 B.

⁴ Keväällä 1871 viranomaiset kielsivät varojen keräämisen Suomen sodan sankarin C. W. Malmin haudalle pystytettävää muistomerkkiä varten ja sensuuri pakotti sanomalehdistön vaikenemaan asiasta. Yleisen mielipiteen ärsyynnyttyä jo tästä helposti kuohahtavan ylioppilasnuorison suuttumus purkautui mielenosoitukseksi venäjänkielen professoria A. F. Nordqvistia vastaan, sen jälkeen kun Finlands Allmänna Tidningissä, jonka päätoimittaja Nordqvist oli, oli ollut kieltoa puolustava ja Suomen sodan sankarien muistoa herjaava kirjoitus. Varakansleri C. von Kothenin ryhdyttyä käsittelemään asiaa oli jo puhetta yliopiston sulkeamisesta, mutta lopulta päädyttiin siihen, että suuri joukko ylioppilaita sai joko varoituksen tai erotettiin yliopistosta. Tapahtuma herätti mielenkuohua kautta maan. Se järkytti myös tuomiorovasti Renvallia, jonka luottamus hallitsijan hyväntahtoisuuteen oli saanut ankaran kolauksen. Sydän täynnä tämä arvovaltainen kirkonjohtaja kirjoitti Helsingissä opiskelevalle pojalleen Armandille, joka ei itse ollut ottanut osaa mielenosoitukseen: »Att du andligen sympatiserade med demonstranterna, bevisar, att du ej är en blaserad ung man, utan kan sentera fäderneslandets skymfande, i synnerhet då detta uttalar af en dess egen son. — Jag tackar Gud, att också mitt gamla hjärta så i grunden kunde uppröras och indignerar af den Nordqvistska artikeln, att jag af vemod och grämlse kände mig söndersliten, och jag bad till Gud under sömnlösa nätter för mitt arma och dyra finska fosterland. — Besynnerlig och taktlös förefaller mig den näpst studentkorpsen erhållit. Relegation i klump. Hotelsen om universitets tillslutande för en katzenserenad. Hela

voima oli kuitenkin hänen selvässä ajattelussaan ja tarkassa arvostelukyvyyssään. Hän osasi nopeasti nähdä asian ytimeen ja nasevin sanoin ilmaista siitä käsityksensä, mutta hän ei yleensä hätiköinyt muodostaessaan mielipidettään. Vasta kaikkia asianhaaroja tarkoin harkittuaan hän ilmaisi oman kantansa, josta sen jälkeen lujasti ja miehekkäästi piti kiinni. Vastuuntunto ja siihen liittyvä persoonallinen rohkeus oikeaksi käsittämänsä asian puolustamisessa olivat täten Renvallille hyvin tunnusomaisia piirteitä. Tietenkin hänellä oli miehuusvuosinaan arvostelijansa ¹, mutta tasapuolisuudellaan ja maltillisuudellaan hän vähitellen saavutti kaikkien luottamuksen vastustajienkin antaessa arvoa hänen asiallisille ja tarkoin harkituille mielipiteilleen ². Kuvaava tässä suhteessa oli se ystävällinen suhde, mikä vallitsi arkkikiispan ja hänen evankeliseen oikeistoon kuuluvan tuomiorovastinsa Gustaf Dahlbergin välillä ³. Vaikka Renvall lukeutui fennomaaneihin ja kirkollisessa suhteessa bekkiläisiin, hän ei ollut varsinainen puolue mies. Hänen itsenäisyyttään osoittaa, että hän asiaa harkittuaan monta kertaa asettui toiselle kannalle kuin lähimmät ystävänsä milloin vastustaen mielestään ennenaikaisia uudistuksia, milloin taas vaatien myönnetyksiä, jos katsoi asian niin vaativan.

Suurista lahjoistaan ja keskeisestä asemastaan huolimatta Renvall oli ihmisenä vaatimaton. Tämä ilmeni myös hänen uskonelämässään, jolle oli ominaista kaikkien eleiden karttaminen. »Hänellä oli paljon kokemusta uskon alalta, mutta us-

¹ Ks. esim. J. I. Bergh 11/11 1864 J. F. Berghille (KHS); A. G. Borg 14/10 1865 F. G. Hedbergille sekä E. M. Rosengren 20/3 1884 F. G. Hedbergille (LEYA).

² NP 1898 n:o 282; Kansanvalistusseuran kalenteri 1899 s. 242—245.

³ RK I 1 Renvallin puhe Dahlbergin virkaanasettajaisissa 1891. J. W. W[allinheim]o, Dahlberg, Gustaf. KE I s. 470.

landet derföre straffat. Beror vårt lands hela framtid af ett infall, af monarkens tillfälliga mer eller mindre liberala sinnestämning.» Eliel Aspelin-Haapkylä, Muoto- ja muistikuvia I s. 117—146; RK II 1 T. T. Renvall 9/5 1871 pojalleen Armandille. Ylioppilaiden erotettujen toveriensa puolesta suorittamia mielenosoituksia hän sen sijaan ei enää hyväksynyt, koska hän piti niitä sekä lapsellisina että vaarallisina. RK II 1 T. T. Renvall 15/5 1871 Armandille.

kon helmi oli hänelle niin kallis, että hän usein kätki sen sydämeensä. — — Jumalan sanassa liikkui hänen henkensä.» Täten luonnehti Renvallin uskonnollisuutta piispa Johansson, joka hänet hyvin tunsii tältäkin puolelta ¹. Tuomiorovastin ja arkkipiispan kirjeistä omaisilleen käy ilmi, miten tärkeä hänelle tämä asia oli, mutta myös miten hän pelkäsi kaikkea epäaitoutta hengellisen elämän alalla ². Tältä pohjalta lienee ymmärrettävä hänen arvostelevaa suhtautumistaan toisaalta evankeliseen liikkeeseen, joka hänen mielestään liian kevyesti sivuutti omakohtaisen parannusvaatimuksen ³, toisaalta kristillisiin yhdistyksiin, joissa hänen arvostelunsa mukaan »tahdotaan saada aikaan hyvä hedelmä ilman että ensin puu tehdään hyväksi» ⁴.

Herätteiden antaminen ja niiden soveltaminen käytäntöön ovat kaksi eri asiaa. Jälkimmäinen puoli jää usein edellisen varjoon, mutta sekin on erittäin tärkeä, koska ajassa liikkuvat uudistuspyrkimykset siten pääsevät vaikuttamaan jokapäiväiseen elämään. Renvallin henkilökohtaiset ominaisuudet sekä hänen koulun, kirkon ja yhteiskunnan piiristä saamansa runsaat kokemukset johtivat hänet keskeiseen asemaan tässä työssä. Hänen suorittamaansa monipuolista elämäntyötä tarkasteltaessa voi täydellä syyllä yhtyä piispa Johanssonin toteamukseen, että hänen taitoaan todella käytettiin, »missä vaan vaikeampi tehtävä oli» ⁵. Tämä koskee nimenomaan Renvallin tuomiorovastikautta, jolloin hän oli parhaassa iässään. Hän joutui tällöin käsittelemään asioita, joihin hän jo nuoruudessaan oli kiinnittänyt huomiota ja jotka juuri nyt olivat kypsyneet ratkaisuvaiheeseensa. Hänen oli jo paljon vaikeampi paneutua 1880-luvun puolivälistä lähtien esille nouseviin uusiin kysymyksiin, eikä hän enää samalla tavalla pystynyt osoittamaan niihin onnistunutta ratkaisua. Hän oli tällöin lähinnä isällinen, turvallisuuden tunnetta herättävä ja kokoava per-

¹ Kansan Ystävä 1898 n:o 45.

² RK I 8, II 1.

³ TTA E VII 2 Ks. Renvallin antamaa kertomusta tuomiokirkkoseurakunnan tilasta 1/2 1871.

⁴ Prestmötet i Nikolaistad 1885 s. 19—20.

⁵ Kansan Ystävä 1898 n:o 45.

soonallisuus, mutta uusien aloitteiden aika oli jo hänen kohdallaan ohi. Sitäpaitsi hänellä ei enää pappein- ja kirkolliskokousten sekä pappissäädyn puheenjohtajana ollut mahdollisuuttakaan vaikuttaa keskusteluihin samalla tavoin kuin aikaisemmin. Tärkeimmät asioista, joita hän arkkikiispana pyrki saamaan päätökseen — kirkolliset kirjat ja eriuskolaislaki — olivat itse asiassa perintöä edellisiltä vuosikymmeniltä. Pystymättä itse enää sisäisesti paneutumaan esille tuleviin uusiin kysymyksiin Renvall ei kuitenkaan yleensä jarruttanut kehitystä — ehtoollispakkoasia tekee tässä poikkeuksen, mutta samalla kannalla olivat monet häntä paljon nuoremmatkin miehet —, vaan salli keskustella niistä johtamisissaan kokouksissa ja jätti asioiden hoidon toisiin käsiin¹. Renvallin suhtautumisessa ajan uudistuspyrkimykseen tulee näin näkyviin se yleisinhimillinen piirre, että henkisesti valppaatkin yksilöt ovat sidotut nuoruutensa ja ensimmäisten miehuusvuosiensa ihanteisiin ja pyrkimyksiin².

Renvallin päivätyön päättyessä hänen lapsuutensa ja nuoruutensa ajalle ominainen vanhaluterilainen yhtenäiskulttuuri oli eräiltä olennaisilta osiltaan särkynyt kirkon saavutettua oman lainsäädäntönsä turvin suhteellisen suuren itsenäisyyden, koululaitoksen erottua kirkon hallinnasta ja yksilön saatua aikaisempaa suuremman vapauden uskontoa koskevissa asioissa. Siitä huolimatta kristillisyys edelleen painoi leimansa sekä oppi- että kansakouluun ja vaikutti täten koko yhteiskunnan elämään. Tämä johtuu osaltaan juuri Renvallista, joka kirkon johtavana koulupoliitikkona selvästi tajusi maallisen sivistystarpeen merkityksen ja osasi ehdottaa koululaitokselle sellaisia muotoja, jotka samalla tyydyttivät sekä kirkon

¹ Tällaisia asioita olivat esim. kysymys ehdottomasta raittiudesta ja raittiusseurojen perustamisesta (ks. Prestmötet i Nikolaistad 1885 s. 113—125; Prestmötet i Åbo 1890 s. 27—28, 133; TTA E VI Piispantark. kert. Munsala 1887, Pedersöre 1887) ja yhdistystoiminnan muodossa tapahtuva sisälähetystyö (ks. Prestmötet i Åbo 1890 s. 28; Pappeinkokous Turussa 1892 s. 214—215; T. T. Renvall 30/12 1889 G. Johanssonille. Kirje Toini Johanssonin hallussa).

² Esim. suhtautumisessaan naisasiaan Renvall, joka 1840-luvulla oli ollut silloisen naisliikkeen lämmin ystävä, edusti 1870-luvulla yhä samalaista, silloin vanhentunutta käsitystä. (Ks. ed. s. 69—70.)

että maallisen yhteiskunnan toivomuksia. Pappissäädyn välityksellä, jonka vaikutusvaltainen jäsen Renvall niinikään oli, kirkko osallistui muuhunkin uudistustoimintaan yhteiskunnassa painaen päätöksiin omaakin leimaansa. Jo muutamia vuosia Renvallin kuoleman jälkeen tämä kirkon virallinen osanotto lainsäädäntätööhön lakkasi edustuslaitoksen täydellisen uudistuksen johdosta. Tämä muutti perinpohjin myös arkkipiispan asemaa, ja hänen toimintansa kohdistui tämän jälkeen yksinomaan kirkon piiriin. Täten Renvalliin, joka oli tehokkaasti osallistunut uusien, ajan muuttuneita tarpeita vastaavien muotojen luomiseen kirkon ja yhteiskunnan elämälle, päättyi tavallaan kokonainen kaukaiselta keskiajalta juontuva kausi Turun piispojen historiassa.

Torsten Thure Renvalls liv och verksamhet

I medlet av 1800-talet rådde i Finland officiellt ännu den gammallutherska enhetskulturen, för vilken ett ytterst nära förhållande mellan kyrka och stat var utmärkande. Den förra var helt beroende av den senare, men därigenom att kyrkan sörjde för skolväsendet tryckte den å sin sida en kristlig prägel på kulturlivet. Kyrkans centrala ställning i samhället befastes ytterligare därigenom att prästerskapet befattade sig med många rent världsliga ting. All religiositet var intimt bunden vid kyrkliga former och ägde en legalistisk och tillika en kollektivistisk natur. Det fordrades ej av enskilda individer något personligt avgörande, utan de rörde sig vad religiösa ting beträffade närmast i grupp. Fastän de ledande prästerna hade tillägnat sig neologiska intryck, försiggick kyrkans vardagliga arbete enligt den gammallutherska enhetskulturens former, detta även på grund därav att alla de i bruk varande officiella kyrkliga böckerna, kyrkolagen, psalmboken, katekeserna och handboken, voro ett arv från ortodoxins tidevarv. Även den officiella kulturpolitiken under 1800-talets första årtionden såg gärna, att kyrkans auktoritet bevarades så stor som möjligt, emedan altaret alltjämt betraktades som tronens förnämsta stöd.

I medlet av senaste sekel inträdde kyrkan i en betydelsefull kristid. Då yttre förhållanden och åskådningssätt förändrades, kunde kyrkans verksamhet inte längre fortgå enligt sekelgamla traditioner. Pietismen, den nationella rörelsen och liberalismen förde med sig en ny inställning till människan. Hon var inte längre blott medlem av en massa, utan man såg i henne en individ med personliga behov. Långt ifrån alla kände sig tillfredsställda av den kollektivistiska religiositet som varit utmärkande för den gammallutherska enhetskulturen, lika litet som av kyrkans ända in i detaljer gående förmynderskap. För att kunna koncentrera sig på sin egentliga uppgift som vårdare av det andliga livet måste kyrkan få en inre oavhängighet samt bli fri från göromål som berörde skolans

administration ävensom från övriga världsliga åligganden, vilkas vård borde ordnas på ett annat sätt. De gamla formerna borde ersättas med nya som bättre motsvarade tidens behov.

Så uppkom inom kyrka och samhälle ett livligt reformarbete, som resulterade i att man småningom övergick från gammalluthersk enhetskultur till modern kyrklighet. I Finland skedde denna förändring under medverkan av kyrkans ledande kretsar, i det att prästerna voro delaktiga såväl i utarbetandet av reformerna i olika kommittéer som i fattandet av de slutgiltiga besluten inom prästståndet vid lantdagen. För dessa uppgifter hade kyrkan även framstående män, vilka fostrade av väckelserörelserna inom dess krets väl förstodo det religiösa livets fordringar, och voro samtidigt vidsynta nog att uppfatta de behov som övriga livsområden ställde. En av dessa män var domprosten, sedermera ärkebiskopen Torsten Thure Renvall, vars livsverk har skildrats i denna bok med särskilt beaktande av hans andel i denna reformeringsprocess, vilken djupt inverkat på kyrkans liv.

Torsten Thure Renvall föddes den 23 oktober 1817 som son till borgmästaren i Nådendal Henrik Renvall och hans hustru Agnes Cornelia Cairenius. Sina första religiösa intryck fick han genom sin mor av den sydvästfinska väckelserörelsen, som speciellt betonar betydelsen av bön och livsbättring. Under sin skoltid i Åbo stiftade han genom E. G. Geijers Svenska folkets historia bekantskap med grannlandets nationella romantik och läste Anders Fryxells historiska berättelser, vilkas livfulla skildringar, som återspeglade en sedlig världsuppfattning och ett uppriktigt sanningskrav, lämnade varaktiga spår i det unga sinnet. Efter att ha avlagt studentexamen år 1835 begynte han sina studier vid filosofiska fakulteten i Helsingfors universitet, där han fem år senare ernådde magistergraden. Därefter började han utarbeta en avhandling om Cato den äldre, efter vars godkännande han år 1845 blev utnämnd till docent i historia. Av de ledande strömningarna under Renvalls studenttid gjorde den nationella väckelsen det djupaste intrycket på honom. Hans fenomani var vid denna tid ännu, såsom även de ledande männens för den nationella rörelsen, ganska moderat. Uppmärksamheten var huvudsakligen riktad på utvecklandet av nationell litteratur och konst. I politiska och språkpolitiska frågor stod man på en ståndpunkt av försiktigt framåtskridande. Renvall blev även bekant med den hegelianska filosofin, vilken inverkade speciellt på hans historieuppfattning. Redan Hegel, men särskilt D. F. Strauss, vars kända verk *Das Leben Jesu* den unga studeranden fick i sina händer, förde honom in i en svår religiös kris. Strauss nedrivande inverkan blev ej långvarig, men under hela sin studietid var Renvall inom religionen främst intresserad av världsåskådningsfrågor. Fastän det bland hans närmaste släktingar i Helsingfors fanns pietister, vet man inte att Renvall under sin studietid hade haft någon beröring med denna rörelse.

Renvall skötte inte sin docentur vid universitetet, utan överflyttade efter sina studieår till Österbotten till det nyss grundlagda gymnasiet i Vasa först som extraordinarie och från år 1846 som ordinarie lektor i historia. Här väckte han uppmärksamhet som en utmärkt lärare. Fostrad av 1830-talets andliga rörelser gav han sina elever ej blott kunskaper utan även ideal och väckte hos dem ett fosterländskt sinnelag. En av hans elever var den kända historikern och fennomanernas ledare Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen (död 1903). Tillsammans med andra unga pedagoger som voro intresserade av sitt fack grundade han i staden en Skolläraryörening, vars mest centrala gestalt han blev. Föreningens verksamhet var mycket livlig och vid dess sammanträden dryftade man många spörsmål, som berörde skolväsendet. Då flere av dessa män senare verkade för hela skolväsendet som medlemmar av skolkommittéer, i viktiga befattningar vid skolstyrelsen eller som läroboksförfattare, hade dessa diskussioner större betydelse än vanligt. I enlighet med sitt nyhumanistiska uppfostringsideal betonade Renvall, att det inte var skolans huvuduppgift att utbilda eleverna för något ämbete, inte heller att utdela kunskaper, utan att denna uppgift bestod i en mångsidig utveckling av själsförmögenheterna, om också kunskaperna hade en viktig andel vid denna uppfostringsprocess. Renvall hyllade sådana pedagogiska metoder som tvingade eleverna till självständigt arbete. Av läroämnena intresserade han sig mest för religion, gamla språk och historia, men dessa ämnen borde undervisas så, att eleverna verkligen blevo förtrogna med förgångna tider och deras människor.

Vid sidan av sin pedagogiska verksamhet verkade Renvall som journalist efter att år 1846 ha tagit i sin vård Wasa Tidning, som utkom i staden en gång i veckan. Den nya redaktören ombildade tidningen, som tidigare publicerat företrädesvis artiklar för den praktiskt inriktade läsaren, till ett kulturblad, som bl. a. behandlade den nationella frågan, skolväsendets utveckling, social verksamhet och händelser inom det litterära livet. Det var Renvalls strävan att i sin journalistiska verksamhet på allt sätt befrämja den finska såväl andliga som materiella kulturen, varvid han följde det exempel som Finlands stora nationella väckare J. V. Snellman i sin tidning Saima givit. År 1848 började tidningen utkomma två gånger i veckan och fick det för Renvalls nationella intresse betecknande namnet Ilmarinen. Det var redaktörens mening att skildra även politiska och sociala förhållanden i utlandet, men på grund av den stränga censuren var det svårt att förverkliga detta program. Då det blev allt svårare att få tidningen tryckt lämnade Renvall helt tidningsmannaverksamheten i slutet av år 1850. Tillika verkade han för de finsknationella idealen i flere direktioner och föreningar. Av dessa förtjänar det särskilt att nämnas, att han var Finska Litteratursällskapets ombud på orten.

År 1852 övergick Renvall till motsvarande befattning vid gymnasiet

i Åbo, vars lektorer samtidigt voro medlemmar av domkapitlet. Här utgav han det första efter finska förhållanden anpassade kartverket samt en lärobok för elementarundervisningen i historia. Renvall tänkte fortsätta med läroboksförfattandet, men arbetet avbröts av hans prästerliga verksamhet.

Då Renvall år 1857 anhöll om att bli prästvigd följde han skolmännens vanliga sed att efter några år som lärare övergå till de bättre avlönade kyrkoherdetjänsterna, men samtidigt motsvarade detta den utveckling som skett inom honom själv under hans lärartid. I Vasa, som med omgivning under 1840-talet var ett av pietismens centralområden i landet, hade Renvall inte kunnat undgå att komma i beröring med pietismen. Det framgår av hans artiklar i *Wasa Tidning* att hans religiositet till en början främst var en kristlig hegelianism, men efter att senare ha tagit intryck utom från pietismen även från den danska teologen H. L. Martensens förmedlingsteologi och den svenska prästen J. M. Lindblads predikningar, skedde sommaren 1851 inom honom en religiös kris. Efter väckelsen slöt sig Renvall, som redan tidigare hade fordrat för Bibeln en central ställning i skolans religionsundervisning, i sitt fromhetsliv särskilt till denna bok. Även hans utvecklingshistoria visar att man i de kretsar där tübingerprofessorn J. T. Becks bibliska teologi sedermera väckte intresse, redan därförinnan hade fäst uppmärksamhet vid Bibelns centrala betydelse. Någon egentlig pietist blev Renvall inte, ty vid rörelsens tudelning just vid denna tid slöt han sig till de präster som skilde sig från densamma. Efter överflyttningen till Åbo kom han att fatta position även till den av prästmannen F. G. Hedberg (död 1893) ledda evangeliska rörelsen, som redan tidigare hade skilt sig från pietismen. I motsats till pietisterna, som befattade sig med människans inre erfarenheter inför Gud, inskräpte Hedberg och prästmännen som slutit sig till honom, att var och en fick sådan hon var fritt tillägna sig i tron hela Kristi frälsningsnåd, och de påstodo att pietisterna hade åsidosatt reformationens ursprungliga lära om rättfärdiggörelsen enbart genom tron. Så var inom hedbergianismen redan från början ett medvetet framhävande av bekännelsetrogna synpunkter märkbart. Renvall, för vilken Bibeln var det förnämsta rättesnöret, betraktade rörelsen å sin sida som farligt ensidig, emedan den i motsats till den Heliga Skrifts lära inte tillräckligt inskräpte betydelsen av bot, bättring och livsförnyelse. Efter att genom prästmannen Alfred Kihlman (död 1904) som återvänt från en studieresa till Tyskland, år 1854 ha blivit bekant med J. T. Becks bibliska teologi emottog han starka intryck därav. Ända till sin död förhöll han sig trogen sin beckianska grundsyn, som han framställde i skriftlig form i den avhandling med namnet *Om rättfärdiggörelsen* som han skrev till synodalmötet i Åbo år 1875. Renvall var en av de första personerna som slöt sig till denna rörelse, vilken inom kort den finska kyrkans förnämsta ledare skulle tillhöra.

År 1858 blev Renvall utnämnd till domprost i Åbo. Som en nationellt väckt man drog Renvall, som trots försöken inte själv lärde sig att tala finska ordentligt, försorg därom att de till hans församling hörande finskspråkiga, som i Åbo voro något i majoritet, blevo jämställda med de svenskspråkiga. Samma antal gudstjänster hölls för båda språkgrupperna, vid kyrkomöten och kyrkofullmäktigas sammanträden samt i kyrkorådet användes de båda språken jämnsides och ett nödigt antal elementarskolor anordnades för de finska barnen, så att de kunde få elementarundervisningen på sitt eget modersmål. Under Renvalls tid började man fordra kunskap i biblisk historia av skriftskoleungdomen och den förhördes även av allmänheten vid läsförhören. För att ge Bibeln dess tillbörliga ställning vid religionsutövningen anordnade Renvall även bibelförklaringar i domkyrkan fr.o.m. år 1860. Även Renvalls kyrkopredikningar, vilkas centrala ämne var Guds nådaval och dess förverkligande i människolivet, hade en biblisk prägel. Starkt framhävde han nödvändigheten av en sedlig förnyelse, men förkunnade jämte lagen dock alltid även evangelium. Becks Christliche Reden har varit hans förebild, men dock var han inte någon slavisk lärjunge av Beck. Renvall lovordas även som en god talare.

Efter utnämningen till domprost utvidgades Renvalls verkningsområde betydligt. Vid sidan av värden om sin egen församling måste han som viceordförande för domkapitlet och som ärkebiskop Edvard Bergenheims (död 1884) närmaste man på ett mera ansvarsfullt sätt än tidigare sörja för Åbo stifts angelägenheter. Från och med början av 1860-talet verkade han därtill som medlem i kommittéer, vilkas betydelsefulla uppgift det var att planera kyrkans och skolans blivande verksamhet, samt som representant av sitt stånd vid lantdagen. I denna hans offentliga verksamhet kan man åtskilja två perioder, vilkas gränspunkt bildas av den nya kyrkolagens trädande i kraft år 1870. Den viktigare av dessa är den förra, som började vid Alexander II:s tronbestigning, då de politiska förhållandena möjliggjorde en mångsidig utveckling av förhållandena i landet. Renvall, som då var i sin bästa mannaålder, var i allmänhet reformvänlig, men ägande tillika förmågan att se vad som var värt att bevaras av det gamla, strävade han att grunda förändringarna på rådande förhållanden. Då han därtill förmådde finna de riktiga formerna för de planerade reformerna, intog han en synnerligen central ställning i förverkligandet av de uppgifter som tillfallit honom.

Behovet av kyrkliga reformer stiftade Renvall personlig bekantskap med i Åbo domkapitel, vars medlem han blev år 1852 efter utnämningen till lektor vid Åbo gymnasium. Under den gamla kyrkolagens tid på 1850- och 1860-talen framkom då och då ärenden, beträffande vilka förordningarna voro föråldrade eller vilka annars fordrade principiella avgöranden. Härvid har Renvall tagit församlingarnas och individernas andliga behov i betraktande, och åtminstone i någon mån motverkat hierarkiska

strävanden. Så var han vid denna tid i allmänhet alltid välvilligt stämmd mot varje anhållan beträffande delning av stora församlingar, på den grund att den andliga och kulturella verksamheten på deras områden så skulle bli mera effektiv. Fr.o.m. 1870-talet, då en stor mängd av dessa delningar inom stiftet hade verkställts, motsatte han sig oftast en anhållan om delning. Han kritiserade strängt prebendasystemet. Vid valförlagen beaktade han arten av de sökandes verksamhet samt deras lärda prestationer. Då han sörjde för att de präster som tänkte sig till finska församlingar, genom avläggande av examen måste bevisa att de behärskade folkets språk, bevakade han även församlingarnas intressen. Medan skolornas administration ännu hörde till kyrkans åligganden, förordade han införandet av finska läroböcker, voterade vid besättande av tjänster på män som voro kända för sina finsknationella intressen, om dessa annars voro kompetenta, samt gjorde sitt bästa för grundandet av finskspråkiga lärdomsskolor på det finska området. Renvalls inställning till baptismen, som började utbreda sig på Åland på 1850-talet, samt även till andra för lutherdomen främmande andliga rörelser bevisar att han var benägen att erkänna lekmännen tankefrihet i trossaker på Bibelns grund. Detsamma bevisas av hans avböjande ståndpunkt beträffande andlig censur. Däremot hade han inte förståelse för kristlig föreningsverksamhet, vilket framgår av hans inställning till planerna att stifta en förening till befrämjande av inre mission i landet i början av 1860-talet, och hans ståndpunkt förändrades inte heller senare, fastän han i de möten han som ärkebiskop ledde, tog upp även denna arbetsform till diskussion. Man kan märka en inverkan av beckianismen redan mot slutet av 1850-talet i den motivering som Renvall framlade som stöd för sina åsikter såväl i denna fråga som i dissenterfrågan. Renvall hade även i domkapitlet fordrat inre oavhängighet åt kyrkan både vad lära och verksamhet beträffar. Då den konservativa ståndpunkten, som fordrade bevarande av rådande förhållanden, och den liberala, reformvänliga riktningen i domkapitlet drabbade samman, företrädde Renvall före den nya kyrkolagens trädande i kraft i allmänhet den senare.

De erfarenheter Renvall fått i domkapitlet kunde han utnyttja då han blev förordnad till medlem i den kommitté som år 1863 sammanträdde för att granska det av professor F. L. Schauman (död 1877) utarbetade förslaget till en ny kyrkolag, som grundade sig på liberala principer. I viktiga principfrågor stod han, såsom man även kunde vänta på grund av de avgöranden han fattat i domkapitlet, på Schaumans ståndpunkt. Så förhöll sig saken beträffande lagförslagets första om bekännelsen handlande paragraf, enligt vilken den evangeliska kyrkan i Finland bekänner sig till den grunduppfattning om Bibelns lära, som är framställd i de tre ekumeniska bekännelserna, i den Augsburgska bekännelsen samt i de övriga i Konkordieboken upptagna bekännelseböckerna. Härmed ville man tillkännagiva att Finlands kyrka är luthersk

och samtidigt frigöra bekännelsen från en bokstavlig bundenhet vid de symboliska böckerna. Såväl de till den evangeliska rörelsen hörande som de väckta prästerna samt med dem hela prästerskapets majoritet voro av den meningen att paragrafen till sin ordalydelse var för svävande, och fordrade att den skulle bibehållas i den form den hade i kyrkolagen av år 1686. Vid Åbo synodalmöte år 1864, där lagförslaget skulle granskas av stiftets prästerskap, var det Renvalls viktiga uppgift att försvara det samt att framföra de principer kommittéen följt vid dess avfattning. Han ansåg att lagförslagets 1 § i den av Schauman föreslagna formen garanterade, att Bibelns höga värde bevarades orubbat samt att bekännelseböckerna ställdes i ett rätt förhållande till Skriftens ord. Då han godkände Schaumans förslag har han även tagit i betraktande de angrepp som kommo från den religiösa liberalismens sida, vilken som bäst höll på att utbreda sig i bildade kretsar, och därför har han velat göra bekännelseparagrafens ordalydelse så vid, att även de kristna, som inte i alla stycken kunde godkänna bekännelseböckernas ordalydelse, kunde gruppera sig bakom densamma. Som en anhängare av Becks lära kunde Renvall göra eftergifter åt liberalerna i bekännelsefrågor för att bryta udden av deras angrepp och för att å andra sidan ge även olika övertygelser möjlighet att leva inom kyrkans krets, om de blott grundade sig på Bibeln. Vad föreskrifterna om kyrkotukt beträffade var han, stödande sig på Beck och slutande sig till Schaumans åsikter, av den meningen att exkommunikation och förbudande av nattvardsgång inte kunde användas som kyrkliga straff, utan att Guds ord var det enda medlet till tillrättavisning av den förvillade. Renvalls strävan att överflytta på lekmännen ansvaret i angelägenheter som berörde kyrkan, bevisas av det av honom gjorda förslag, att dessa skulle få sända sina representanter till synodalmötena, så att lekmännen inte skulle komma att delta i ett kyrkomöte helt oförberedda. Så fäste Renvall för första gången i vår kyrka uppmärksamheten på en sak som senare lagstiftning har försökt förverkliga.

En svår uppgift var utarbetandet av den nya katekesen, i vilket arbete Renvall även deltog. Redan i Vasa hade det varit hans åsikt att en av katekesen behärskad religionsundervisning, som grundade sig på utanläsning, och som hade till ändamål att inplantera den rätta läran i ungdomen, inte var ändamålsenlig. År 1849 hade han i Ilmarinen publicerat en artikel och föreslagit att undervisningen i läsning och religion borde skiljas från varandra, och borde man för den förra få läroböcker utarbetade enligt pedagogiska synpunkter i stället för de dåtida abc-böckerna, som innehöllo enbart religiösa texter. Religionsundervisningen borde inledas med biblisk historia, sedan borde man övergå till själva Bibeln och först till slut taga katekesundervisningen, men även då hela tiden använda bibliskt material som stöd. Den bästa läroboken vid systematisk undervisning var enligt hans åsikt Lilla katekesen.

vid vars sida man högst kunde använda en samling bibelspråk, alltså något slags bibelkatekes. Renvall gjorde prästerskapet i Åbo stift bekant med sitt religionsundervisningsprogram i det viktiga prästmötet år 1859, där man allvarligt dryftade reformeringen av kyrkans verksamhet i pietismens anda. Renvalls plan understöddes bl. a. av F. L. Schauman och några beckianska präster. Mötets beslut sammanföll huvudsakligen med Renvalls förslag och visade, hur man i Åbo stift gjorde allvarliga försök att göra Bibeln till en verklig folkbok.

Katekeskommittéen sammanträdde år 1863 för att granska ett katekesförslag utarbetat av domprosten i Kuopio A. G. Borg (död 1883), vilket förslag enligt ärkebiskop Bergenheims önskan kunde bli en kateketisk lärobok inom den finska kyrkan. I kommittéen framlade Renvall med eftertryck sin fordran, att Bibeln måtte få en central ställning även i den kateketiska undervisningen och han bär till en stor del ansvaret därför, att Borgs katekesförslag, som grundade sig på gamla traditioner inom religionsundervisningen, inte blev antaget. Tillsamman med ett par andra medlemmar av kommittéen riktade han mot förslaget en sträng kritik, som berörde såväl dess pedagogiska sida som dess lära. Det ansågs av dem att vara ett svårt fel, att Borg, som stod nära den evangeliska rörelsen, inte tillräckligt underströk nödvändigheten av sedlig förnyelse och sann bättring. Sedan Borg gått in på att förbättra sitt katekesförslag, förbundo sig de tre reservanterna att var för sig utarbeta ett akroamatiskt vid Lilla katekesen förbundet katekesförslag med bifogade bibelspråk, eller rent av en bibelkatekes. På grund av sina många göromål kunde Renvall inte infria sitt löfte. Då intet av de övriga förslagen blev godkänt av prästmötet år 1871 och då Borg inte var i stånd att ändra sitt eget katekesförslag, strandade hela planen om en ny kateketisk lärobok för denna gång.

Sedan omgestaltningen av folkundervisningen i Finland blivit aktuell, publicerade Renvall i Wasa Tidning år 1846 det första motiverade förslaget till organisering av folkskolorna i vårt land, det första som rättade sig efter rådande förhållanden. I sin artikel fastslog Renvall, att alla samhällsklasser hade samma rätt till bildning, men han höll inte på en gemensam bottenkola för alla. Folkskolan borde bli en skola för lantbefolkningen, en skola som skulle ge eleverna för bonden behövliga kunskaper och uppfostra dem till goda kristna och dugliga medborgare. Som läroämnen voro vid sidan av religion, läsning, skrivning och räkning även naturkunskap, geografi, Finlands historia, grammatik och litteratur. Varje socken borde få taga i betraktande lokala förhållanden och framlägga en egen läroplan för att granskas och godkännas av statsmakten. Man borde alltså inte ännu skapa någon ny skoltyp. Förvaltningen av folkskolorna skulle omhändertas av en särskild skolstyrelse, och staten borde taga hand om lärarutbildningen i särskilda seminarier. Så överförde Renvall som den första hos oss ansvaret för folk-

undervisningen på statsmakten. De alltmer skärpta censurförhållandena gjorde kort efter detta slut på all offentlig diskussion om folkskolan.

Folkskoleväsendet upplevde sitt organiseringskede tio år senare, sedan Alexander II hade givit senaten år 1856 en befallning om utarbetande av ett förslag om folkundervisningens organisation i landskommuner. Sedan senaten begärt om ett uttalande av domkapitlen framlade Renvall annars denna samma plan i Åbo domkapitel, utom att han avvikande från den ville ställa folkskolorna i administrativt hänseende under domkapitlen och tilldela skötandet av undervisningen prästerna och klockarna, vilka sistnämnda skulle få sin utbildning vid särskilda klockarseminarier med övningsskolor. För ungdom som slutfört sin skolgång borde något slags fortsättningsundervisning anordnas. Den finska folkskolans fader Uno Cygnaeus (död 1888) tog del av Renvalls folkundervisningsplan, och denna bildade grunden till den punkt i ett av Finska Hushållnings-sällskapet på senatens begäran givet sakkunnigutlåtande om folkundervisningen, vilken punkt sekreteraren för ecklesiastikexpeditionen G. M. Waenerberg (död 1887) vid sidan av Cygnaeus' utlåtande anlitade, då han utarbetade ett betänkande om folkskoleväsendets grunder. Sedan senatens förslag, som grundade sig på Waenerbergs betänkande, blivit godkänt av regenten, fick Uno Cygnaeus i uppdrag att utarbeta ett förslag till organisering av folkskollärarseminariet och folkskolorna. Sedan detta blivit färdigt tillsattes år 1861 en kommitté för att granska detsamma. I denna kommitté intog Renvall en central ställning. I allmänhet höll han på Cygnaeus' förslag, men avvikande från detta ansåg han att elementarundervisningen var en hemmets och kyrkans angelägenhet och fordrade att religionsundervisningen vid folkskolan och seminarierna borde vara luthersk till bekännelsen. Han motsatte sig Cygnaeus' plan om flickfolkskolors organisering som internat med parallellt verk samma barnkrubbor och -trädgårdar, vilkas ändamål det var att ge flickorna övning i barnavård och undervisningens grunder, och även annars godkände han inte införandet av praktiska ämnen i folkskolan, som skulle ge eleverna allmänbildning och ingalunda yrkesutbildning. Uppenbarligen insåg Renvall inte den uppfostrande betydelsen av dessa ämnen. I enlighet med sitt nyhumanistiska uppfostringsideal betraktade han människans utveckling genom kunskaper som det viktigaste och därtill har han iakttagit folkskolans praktiska möjligheter att förverkligas. I själva verket förutsatte Cygnaeus' planer, på vilka skolförhållanden i Schweiz och Tyskland hade inverkat, för att fullt kunna förverkligas mera utvecklade förhållanden än de då i Finland rådande.

Efter folkskolans uppkomst gav Renvall sitt stöd åt den begynnande institutionens verksamhet. Han var med om organiseringen av folkskolan i Åbo stad, understödde på lantdagen beviljande av anslag för folkskoleväsendet samt uppmanade vid biskopsvisitationer att grunda folkskolor. Detta var förhållandet ännu på 1880-talet, då det uppkom stridigheter

mellan kyrkan och folkskolan om organisering av elementarundervisningen. Renvall själv var fortfarande av den åsikten, att dess handhavande hörde till kyrkans uppgifter.

För omorganisation av lärdomsskolorna tillsattes år 1865 en kommitté, till vilken Renvall blev förordnad som kyrkans representant. I den viktiga frågan om förhållandet mellan kyrka och skola omfattade han den åsikten, att lärdomsskolan borde åtskiljas från kyrkans vård och en skolstyrelse grundas. Under dess kontroll skulle även yrkesskolorna stå. Renvall motsatte sig även nu en gemensam bottenskola för alla, emedan sådana personers studier som tänkte sig på olika banor, från början borde ordnas på olika sätt. De som ämnade fortsätta på den lärda banan borde första främmande språk läsa latin, de flesta elevernas modersmål borde vara undervisningsspråk i skolan och för det andra inhemska språket borde ett tillräckligt stort timantal anslås i skolans program.

En viktig sida av Renvalls livsverk var hans delaktighet i lantdagsverksamheten. Redan år 1862 i Januariutskottet hörde Renvall till de s.k. jungfennomanerna, vilka utan att glömma utvecklandet av vår statliga ställning betraktade den nationella bildningens främjande som det viktigaste samt understödde i förhållandet till Ryssland försiktighetspolitiken. Då de unga liberalerna, som grupperade sig kring Helsingfors Dagblad och som ansågo att Finlands fördel stod i kontrast till Rysslands intressen samt sökte kontakt med Sverige, betraktade hela utskottet med misstro, var Renvall av den åsikten, att utskottet borde arbeta enligt den förelagda uppgiften, vilket sedan även skedde. Det av liberalerna i utskottet framförda förslaget om ändring av statsförfattningen tillbakavisade han bestämt, emedan det kunde ha haft uppskjutandet av lantdagens sammankallande till följd.

En stark reformvilja var utmärkande för årens 1863—64 lantdag, men i frågan, huru dessa reformer borde förverkligas fanns det också här en skillnad mellan de djärvare liberalerna och de mera försiktiga konservativerna. Renvall understödde de motioner om petitionsförslag berörande lagtima lantdagar och omorganisation av representationsväsendet som liberalerna vid prästaståndet gjort, men i sin fruktan för alltför förhastade reformer motsatte han sig det petitionsförslag om reformering av landets högsta förvaltningsverk som adelståndet framfört. Utmärkande för Renvalls verksamhet som lantdagsman var redan från början en politisk realism, som vid planeringen av reformer tog rådande förhållanden i betraktande. I kyrkliga frågor, av vilka det förelåg flere till behandling vid lantdagen, strävade han till att göra kyrkan så oberoende av statens stöd som möjligt och tillika bevara det inbördes sambandet dem emellan. Uppenbarligen har han härvid tagit den möjligheten i betraktande, att kyrkan skulle bli avskild från staten. Den motivering som han framförde för sin ståndpunkt bevisar, att han

i dessa frågor omfattade liberalernas program, emedan det samtidigt sammanföll med hans beckianska grundsyn. Med sin positiva inställning till viktiga socialpolitiska reformförslag var Renvall å sin sida behjälplig därtill att de blevo godkända. Av dessa må nämnas reformeringen av strafflagen och av lagen om lösdriveri samt lagförslaget om den ogifta kvinnans fullmyndighet.

Renvalls grundliga kunskaper, hans varma övertygelse, förmågan att snabbt fatta vad det var fråga om, hans lätthet att uttrycka sina tankar på ett träffande sätt och hans personliga mod i försvaret av sin egen övertygelse gjorde honom till prästaståndets ledare vid sidan av F. L. Schauman och A. G. Borg. Det var just Renvall som i tvistiga frågor fann den lösning man kunde ena sig om. Så kom hans reformvänliga, men dock sansade konservatism, som undvek förhastade beslut, att inverka i betydande grad på prästaståndets beslut.

På den livliga utvecklingens tid följde såväl inom kyrkan som i det statliga livet på 1870-talet ett lugnare tidsskede, då reformviljan var betydligt mindre. Även Renvall begynte intaga en försiktigare inställning till reformsträvandena. Så företrädde han en konservativ ståndpunkt i kyrkliga angelägenheter vid kyrkomötet år 1876, då han i sin fruktan för förhastade ändringsförslag av kyrkolagen motsatte sig beviljande av motionsrätt åt kyrkomötets medlemmar, vilket betydde berövandet av denna rätt helt och hållet av lekmän, som inte kunde deltaga i lagstadgade synodalmöten. Vid lantdagen intog han den stråndpunkten, att prästprivilegiernas av år 1723 tionde moment borde vidmakthållas och motsatte sig kategoriskt beviljandet av utvidgade medborgerliga rättigheter åt judarna. I några vad kyrkans verksamhet beträffade centrala frågor var han fortfarande på samma liberala ståndpunkt som i kyrkolagskommittéen. Sedan den år 1873 stiftade Lutherska Evangelieföreningen hade tagit lekmän i sin tjänst som kolportörer, och sedan baptismen, frikyrkligheten och metodismen, som vunno spridning i landet, påbörjat litet senare en hetsig antikyrlig propaganda, gjordes flere lagmotioner om begränsning av lekmännens förkunnelsefrihet. Renvall var en motståndare till dessa och han godkände inte heller förslaget om ändring av kyrkolagens 101 § om kyrkotukt så, att exkommunikation kunde användas som kyrkligt straff. I kommittéen för prästbildning, som tillsattes år 1877 för att utarbeta ett förslag till ny examensordning för teologiska fakulteten samt för att planera prästerskapets fortsättningsstudier var Renvall med och fortsatte förverkligandet av från kyrkans ståndpunkt betydelsefulla reformer. Sedan lärdomsskolans läsplän genom skolreformen blivit ändrad, föreslog kommittéen, att vid teologiska fakulteten skulle införas en preliminärexamen, vilken utom gamla språk skulle till höjande av prästerskapets humanistiska allmänbildning innehålla lärokurser i filosofi, psykologi, logik och religionshistoria. Vid utarbetandet av examens-

ordningen fästes särskild uppmärksamhet vid ökandet av de studerandes bibelkunskap. Vid diskussionen om prästerskapets fortsättningsstudier fordrade Renvall att pastoralexamen allt fortfarande borde avläggas inför domkapitlet och detta blev även kommittéens beslut. Förordningen om prästexamen av den 11 februari 1886 grundar sig huvudsakligen på kommittéens betänkande.

På 1870-talet intog språkfrågan en central ställning i det statliga livet och även indelningen i partier bestämdes av den. Sedan regeringen försummat att tillfredsställa de finskspråkigas bildningskrav, verkade Renvall på lantdagen för grundläggandet av folkspråkiga lärdomsskolor på det finska området. Då man ej fick till stånd ett finskspråkigt statligt gosslyceum i Åbo, tog han initiativ till grundandet av ett privat läroverk. Skolan begynte sin verksamhet hösten 1879. Trots häftiga strider mellan partierna godkände alla ständer utan diskussion ett av Renvall vid 1872 års lantdag framfört petitionsförslag, i vilket det anhölls, att inga viktiga och väsentliga ändringar finge göras i universitetets organisation utan ständernas gillande. Meningen var att begränsa chefen för skolstyrelsen och universitetets vicekansler friherre Casimir von Kothens byråkratiska verksamhet som ledare för universitetet. Till en del var det en följd av Renvalls petition, att von Kothens sedermera avsattes alla sina ämbeten i Finland. Språkgränserna miste sin betydelse även i inställningen till förslaget till värnpliktslag, vilket förelades årens 1877—78 lantdag. Medan andra motsatte sig värnpliktens verkställande understoddes den av liberalernas ledare Leo Mechelin samt fennomanerernas ledande män J. V. Snellman och Y. S. Yrjö-Koskinen. I värnpliktsutskottet samt i prästaståndet talade Renvall för en allmän värnplikt och fordrade att hela landets manliga ungdom borde tilldelas något slags övning i vapnens bruk, starkaste möjliga inhemska armé skapas samt dess användning begränsas endast till Finlands försvar. I denna ömtåliga sak fick man till stånd ett ständerbeslut som i huvudsak följde värnpliktsutskottets förslag, och den därpå grundade lagen utfärdades den 27 december 1878.

Den jämförelsevis lugna tidsperiod som rätt inom kyrkan fick ett plötsligt slut år 1883, då de ivriga anhängarna av den religiösa liberalismen men även av den naturalistiska och materialistiska världsåskådningen, som redan hunnit till Finland, oväntat utsatte kyrkan för häftiga angrepp. Den allmänna opinionen inom den bildade klassen blev indifferent eller rent av fientlig mot kyrkan. Vid denna svåra tidpunkt dog den åldriga ärkebiskopen Bergenheim år 1884. T. T. Renvall, som även han redan var en gammal man, blev nästan enhälligt vald till hans efterföljare. Då samtidigt båda de andra biskopsstolarna voro obesatta, avbröts inom vår kyrka »successio apostolica» vid Renvalls tillträde till biskopsämbetet. Medan de antikyrliga angreppen voro som värst ville inte Renvall, som ansåg att det i grunden fanns blott ett kyrkligt ämbete,

hålla fast vid den tradition som understödde biskopsämbetet och inkallade därför inte någon installator från Sveriges kyrka, såsom det hade föreslagits från sådant håll, där man vårdade sig om kyrkliga traditioner. Biskopsinviqningen förrättades av professor A. F. Granfelt (död 1892).

Under Renvalls ärkebiskopstid fick man äntligen dissenterfrågan avgjord. Redan vid lantdagen år 1872 hade F. L. Schauman gjort en motion om saken och Renvall hade då ansett det för nödvändigt att få lagen till stånd. Han slöt sig inte till åsikten om full religionsfrihet, han ville blott utvidga den att omfatta kristliga kyrkosamfund, alltså även katolikerna. Han betraktade frågan närmast från hela folkets och statens och inte från den enskilda individens ståndpunkt och framlade som stöd för sin åsikt motiv i enlighet med den beckianska teologin. Det var inte nödvändigt att staten var rättrogen, men kristlig måste den vara för att kunna utföra sin uppgift. Schauman var av samma mening. Sedan saken förfallit, då lantdagens 1877—78 lagförslag inte godkändes av regenten, gav senaten år 1886 ett nytt lagförslag till ordnandet av dissenterfrågan, vilket förslag i huvudsak sammanföll med den förra och motsvarade Renvalls ursprungliga ståndpunkt. Häremellan hade ärkebiskopens åsikt blivit mindre liberal så till vida att lagen borde begränsas till att omfatta blott de protestanter, som slöto sig till Bibeln och den apostoliska trosbekännelsen, och borde de båda katolska kyrkosamfundet lämnas utom lagen. Anledningen till ändring av den förra ståndpunkten var att Renvall inte var villig att upptaga i lagen något omnämnande om de grekiskkatolskas på författningen grundade särställning, vilken så på sätt och vis hade blivit godkänd av ständerna. Han ansåg, att lagen även i sin inskränkta form tillfredsställde de rådande behoven. Kyrkomötet år 1886 ställde sig på samma ståndpunkt som ärkebiskopen. Sedan frågan varit före vid 1888 års lantdag, godkändes dissenterlagen, som närmast grundade sig på kyrkomötets beslut, av regenten den 11 november 1889. Sakens utgång tillfredsställde inte liberalerna, ty tros- och samvetsfrihetens fullständiga förverkligande var en av deras huvudfordringar, men nöjda med lagen voro inte heller sektrelserna, vilkas strid med kyrkan fortgick såsom tidigare. Renvall konstaterade även vid synodalmötet år 1892, att dissenterlagen inte motsvarade de därvid knutna förhoppningarna. Hans egen inställning till dissenters skärptes efter lagens trädande i kraft.

Sammaledes fick man även den länge aktuella planen om kyrkliga böckers reformering förverkligad. I års 1886 kyrkomöte godkändes handboken, de båda psalmböckerna och evangelieboken samt år 1893 den nya katekesen.

Efter att ha blivit ärkebiskop var Renvall prästaståndets ordförande och kunde inte längre deltaga i diskussionerna. Grundlagen tolkades av honom på ett mera liberalt sätt än av hans föregångare ärkebiskop Bergenheim. Sedan de finsksinnade delat sig i olika grupper, hörde Ren-

vall fortfarande till fennomanerna, som bekämpade de svensksinnades angrepp men som för övrigt sökte förlikas i språkfrågan. Även deras försiktigt konservativa inställning till 1880-talets sociala reformkrav motsvarade bäst den åldriga ärkebiskopens ståndpunkt, ty de nya initiativens tid var redan förbi vad honom beträffade. I stället hade han blivit en faderlig ledare, som väckte en känsla av trygghet.

Det politiska läget försvårades mot slutet av 1880-talet, sedan den slavofila strömningen vunnit terräng i Ryssland. Våren 1890 reste Renvall tillika med andra talmän till Petersburg för att framlägga kejsaren folkets oro över den väntade konformeringen av Finlands post-, tull- och myntväsende med Rysslands motsvarande inrättningar. Han ensam beviljades på grund av sin ämbetsställning audiens hos kejsaren. Någon nämnvärd förbättring i kejsarens inställning till Finlands särställning åstadkom audiensen inte, utan med en förordning av den 12 juni 1890 underordnades det finska postväsendets högsta ledning kejsardömet inrikesminister. Vid följande lantdag framförde Renvall åter sina offentliga anföranden folkets oro och vädjade modigt till kejsarens löften om bevarande av Finlands särställning.

Under sina sista levnadsår drog sig Renvall småningom tillbaka från offentlig verksamhet och överlämnade viktiga uppdrag åt biskopen i Kuopio G. Johansson (död 1930), som blev hans efterföljare. Renvall dog den 16 oktober 1898.

Torsten Thure Renvall var intet nyskapande geni, inte heller någon profetisk personlighet, men hans andliga begåvning var ovanligt mångsidig. Då han var en man av både känsla och fantasi, kunde han tändas för idéer, men hans största kraft var dock hans klara tankeförmåga och skarpa omdöme. Hans besinning och opartiskhet väckte även motståndarnas förtroende. Det är till en del Renvalls förtjänst att kristendomen även efter den gammallutherska enhetskulturens splittring alltjämt tryckte sin prägel på det finska samhället. Då han hade sinne för betydelsen av världsligt bildningsbehov, hade han som kyrkans ledande skolpolitiker kunnat föreslå skolväsendet sådana former, som samtidigt tillfredsställde såväl kyrkans som samhällets behov. Som en inflytelserik medlem av prästaståndet hade han åstadkommit, att kyrkan för det mesta var positivt inställd till viktiga reformer, som tiden fordrade, och så hade den förmått trycka även sin egen prägel på besluten. Kort efter Renvalls frånfalle upphörde kyrkans delaktighet i lagstiftningen på grund av ändringen i representationsväsendet.

Lyhennyksiä

HA	Historiallinen Arkisto
HAik	Historiallinen Aikakauskirja
Hbl	Hufvudstadsbladet
HD	Helsingfors Dagblad
HT	Helsingfors Tidning
HYA	Helsingin Yliopiston arkisto
HYK	Helsingin Yliopiston kirjasto
Ilm	Ilmarinen
KA	Kasvatusopillinen Aikakauskirja
KE	Kansallinen elämäkerrasto
KHS	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran arkisto
KJ	Koulujärjestys
KL	Kirkkolaki
KYP	Vaasan Koulunopettajien Yhdistyksen pöytäkirjat
LEYA	Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen arkisto
Mbl	Morgonbladet
mt.	mainittu teos
mk.	mainittu kirjoitus
NMA	Naantalin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto
NP	Nya Pressen
OE	Själfbiografiska anteckningar af T. T. Renvall
Pps. ptk.	Pappissäädyn pöytäkirjat
PPU	Psykologisk pedagogisk uppslagsbok
RGG	Die Religion in Geschichte und Gegenwart
RK	Renvallin kokoelma
RMA	Rauman maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto
RnK	Rankenin kokoelma
SLS	Ruotsalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto
SKST	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia
SKSV	Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja

SSLS	Ruotsalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisuja
STA	Suomen Talousseuran arkisto
TA	Teologinen Aikakauskirja
THA	Turun hovioikeuden arkisto
TLHA	Turun lääninhallituksen arkisto
TLVA	Turun lääninvankilan arkisto
TKA	Turun kaupungin arkisto
TKK	Turun katedraalikoulun arkisto
TMA	Turun maakunta-arkisto
TRA	Turun tuomiorovastikunnan arkisto
TSA	Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto
TTA	Turun tuomiokapitulin arkisto
TYK	Turun Yliopiston kirjasto
US	Uusi Suometar
VA	Valtionarkisto
VLA	Vaasan lukion arkisto
VMA	Vaasan maakunta-arkisto
VRA	Vaasan ruotsalaisen lyseon arkisto
WT	Wasa Tidning
AT	Åbo Tidningar
ATg	Åbo Tidning
AU	Åbo Underrättelser

Muut lyhennykset selvinnevät asiayhteydestä.

Lähteitä

A. PAINAMATTOMAT LÄHTEET

1. Valtionarkisto

Senaatin arkisto.

Senaatin anomusdiaarit 1851, 1878, 1879, 1884, 1887, 1895, 1898.

Senaatin kirjediaarit 1880, 1884, 1892.

Senaatin talousosaston pöytäkirjat 1861, 1879.

Senaatin talousosaston päätöstaltiot 1851.

Kirkollisiasiain toimituskunnan kirjekonseptit 1858.

Kirkollisiasiain toimituskunnan kirjediaari 1865.

Kirkollisiasiain toimituskunnan osuus senaatin täysistuntojen pöytäkirjoista 1885—87 (Eckles. Exped. Andelar af Pleni Protocoller).

Tuomiokuntien konseptituomiokirjat.

Halikon tuomiokunnan pöytäkirjat 1809.

Kaupunkien tuomiokirjat.

Turun kämnerioikeuden pöytäkirjat 1742, 1814.

Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat 1747.

Lääninhallitusten arkistot.

Turun ja Porin läänin manttaaliluetteloita.

Yksityiskokoelmat.

Armfeltin kokoelma.

Cleven kokoelma.

Uno Cygnaeuksen kokoelma.

Ranckenin kokoelma.

Handlingar av politisk natur n:o 3.

2. Helsingin Yliopiston kirjasto

Acta Nationum Studiosorum.

Boreaalisen osakunnan pöytäkirjat 1832—1842.

Boreaalisen osakunnan nimikirja.

Saikku, Rufus, Länsisuomalaisen osakunnan historia II (käsikirjotus).

Kirjekokoelmat.

- J. I. Berghille tulleita kirjeitä.
F. Cygnaeukselle tulleita kirjeitä.
A. Kihlmanille tulleita kirjeitä.

3. *Helsingin Yliopiston arkisto*

- Konsistorin puhtaaksikirjoitetut pöytäkirjat 1836—1845.
Konsistorin asiakirjat 1843.
Filosofisen tiedekunnan pöytäkirjat 1836—1846.
Ylioppilastodistukset liitteineen 1835.
Asuntoluettelo (Logis-Lista) 1828—1852.
Yliopiston luettelot (Förteckning öfver embets- och tjenstemän samt närvarande studerande 1828—1845).

4. *Turun Yliopiston kirjasto*

- Luettelo kirjastolle lahjoitetuista T. T. Renvallin ja Uno Renvallin kirjoista.

5. *Turun kaupungin arkisto*

- Maistraatin pöytäkirjat 1827, 1840, 1846.

6. *Turun maakunta-arkisto*

Turun hovioikeuden arkisto.

- Turun kämmnerioikeuden pöytäkirjat 1814.
Päätökset virkasyhteasioissa 1828.
Anomusaktit (Supplakter) 1828.

Turun ja Porin läänin lääninhallituksen arkisto.

- Verifikaatit 1818—1830.
Manttaaliluetteloita.

Turun lääninvankilan arkisto.

- Vankiluettelot (Förslags-Böcker öfver Åbo slots Krono Häkte) 1825—1829.

Naantalin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto.

- Yksityisten kirjeitä ja papereita.
Maistraatin pöytäkirjat 1820.
Kirjediaari 1821.

Rauman maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto.

- Perunkirjoitusasiakirjat 1830.
Konkurssi-, vuosihaaste- ja perinnönlouutusasiakirjat 1830.

Turun tuomiokapitulin arkisto.

- Tuomiokapitulin pöytäkirjat (pääsarja) 1844—1898.
Kirjekirja 1860, 1864, 1878.
Piispan tarkastuskertomukset.
Tuomiorovastikunnasta tuomiokapitulille lähetetyt kirjelmät.

Luettelot eläkkeen saajista.

V. 1817 asetettujen kirkollisten komiteain asiakirjoja.

Naantalin pedagogiota koskevia asiakirjoja.

Turun katedraalikoulun arkisto.

Turun koulun matrikkeli 1803—1838.

Oppilasluetteloita (Ordines Discentium 1825—1830, Tabeller öfver skolungdomen).

Luetteloita teinirahoista 1802—1838.

Turun lukion arkisto.

Kouluunpyrkivien todistukset 1832—1834.

Oppilasluetteloita 1832—1850.

Korjaustöiden kustannusarvioita ym.

Turun lukion matrikkeli 1830—1869.

Pöytäkirjat 1835—1860.

Turun tuomiorovastikunnan arkisto.

Kontrahtikokousten pöytäkirjat 1861—1864.

Suomen Pipliaseuran arkisto.

Johtokunnan pöytäkirjat 1858—1898.

Suomen Evankelisen Seuran arkisto.

Johtokunnan pöytäkirjat 1858—1898.

Renvallin kokoelma.

T. T. Renvallille tulleita kirjeitä.

T. T. Renvallin kirjeitä omaisilleen.

Saarna- ja puhekonsepteja.

Komiteanmietintöjä ja muita virallisia asiakirjoja.

7. Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto

Kirkonkokousten pöytäkirjat 1858—1884.

Hautausmaakomitean pöytäkirjat 1861—1883.

Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1858—1875.

Rippi- ja historiakirjat.

8. Muut kirkkoherranvirastojen arkistot

Finström, Halikko, Kitee, Lemu, Masku, Naantali, Sauvo ja Vaasa.

9. Vaasan maakunta-arkisto

Vaasan kaupungin henkikirjat 1846—1852.

Vaasan lukion arkisto.

Tilikirjat.

10. Vaasan ruotsalaisen lyseon arkisto

Ranckenin kokoelma.

T. T. Renvallin kirjeitä J. O. I. Ranckenille.

Koulunopettajien Yhdistyksen pöytäkirjat.

11. Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen arkisto

F. G. Hedbergin kirjekokoelma.

12. *Ruotsalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto*

L. L. Laurénin ja F. L. Schaumanin kirjekokoelmat.

13. *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran arkisto*

A. G. Borgille, J. F. Berghille, O. H. Clevelle ja F. O. Durchmanille tulleita kirjeitä.

14. *Suomen Talousseuran arkisto*

Suomen Talousseuran ja sen valiokunnan pöytäkirjat 1856—1861.

15. *Opettaja Toini Johansson, Turku*

T. T. Renvallin kirjeitä Gustaf Johanssonille.

16. *Kamreeri Toini Yrjö-Koskinen, Helsinki*

T. T. Renvallin kirjeitä Y. S. Yrjö-Koskiselle.

B. PAINETUT LÄHTEET

1. *Torsten Thure Renvallin teoksia ja kirjoituksia*

De M. Porcio Catone Censorio Commentatio. Helsingforsiae 1845.

Useita kirjoituksia Renvallin toimittamassa Wasa Tidningissä 1846—47 ja Ilmarisessa 1848—50.

Atlas öfver alla verldens delar för tidningsläsare och den studerande ungdomens behof. Åbo 1855.

Första begreppen i allmänna historien, för begynnare, af G. G. Bredow. Omarbetning af T. T. Renvall. Åbo 1857.

Ensimmäiset alkeet Ihmiskunnan historiassa. Alkaville kirjoittanut G. G. Bredow ja mukaillut T. T. Renvall. Suomentama. Turku 1858.

Om Rättfärdiggörelsen. Afhandling till synodalmötet i Åbo 1875. Åbo 1875.

Predikan i Åbo domkyrka vid afslutandet af Allmänna Kyrkomötet den 30 Juni 1876. Evangelisk Tidning 1876 n:o 34.

Tal vid Hans Majestät Kejsar Aleksander II:s 25-åriga regeringsjubileum. Åbo 1880.

Ilmeellisyyttä historiassa. Johan Vilhelm Snellmanin täyttäessä seitsemänkymmentäviisi vuotta 12/5 1881. Helsinki 1881.

Saarna Turun tuomiokirkossa yleisenä valituspäivänä toukokuun 31 p. 1881 H. M. Keisari-Suuriruhtinas Aleksanteri II:sen maaliskuun 13 päivänä 1881 tapahtuneen kuoleman johdosta. Turku 1881.

Ord uttalade vid sorgegudstjensten i Åbo domkyrka den 18 Mars och predikan hållen i Åbo domkyrka allmänna klagodagen den 31 Maj 1881. Åbo 1881.

Förödelstens styggelse på heligt rum. Predikan hållen i Åbo domkyrka den 11 november 1883. Åbo 1883.

- Predikan första söndagen i adventet. Wäktarerop. En årgång Evangelii-Predikningar af Finske Prester. Samlade af Elis Bergroth. Borgå 1886.
- Sama suomennettuna kokoelmassa Wartijanääniä Suomen Sionista. Porvoo 1886.
- Uskonpuhdistus ja Raamattu. Suomen Evank. Seuran kirjoitus n:o 173. Turku 1893.
- Muutama sana Lähetystyöstä. Suomen Evank. Seuran kirjoitus n:o 174. Turku 1894.
- Iankaikkinen totuus. Länsi-Suomen Kansanlehti 1897 n:o 1.
- Torsten T. Renvalls bref till sin son. Med anledning af hans hundraårsdag 23/10 1917 utgifna af Uno Renvall. Fredrikshamn 1917.
- SjälfbioGRAFiska anteckningar af Torsten Thure Renvall. Utgifna af Uno Renvall. SKSV VII—X. Helsinki 1930.

2. Muut painetut lähteet

- Consistorii Ecclesiastici i Åbo af trycket utgifna Circulärbref XVI (1870—1875). Åbo 1876.
- Domkapitlets i Åbo Cirkulärbref XVIII (1885—1891). Åbo 1894.
- Evankelis-lutherilaisen seurakunnan Kirkkolaki Suomen Suuriruhtinaanmaassa, Armollisesta määräyksestä pranttäytettynä Esityksenä, Syiden ja Waromusten kanssa. Turku 1864.
- Förhandlingar vid Skolläraremötet i Åbo år 1860. Tavastehus 1860.
- Förhandlingar vid Första Allmänna Skolläraremötet i Finland. Utgifna af G. E. Eurén. Tavastehus 1864.
- Förslag och betänkanden rörande Folkskoleväsendet i Finland i underdånighet utgifna af Domkapitlet i landet. Helsingfors 1856.
- Förslag och betänkanden, rörande organisation af elementarläroverken i Finland, i underdånighet afgifna af en för sådant ändamål i näder nedsatt Komité. Helsingfors 1866.
- Förslag rörande Folkskoleväsendet i Finland, enligt Kejserliga Senatens uppdrag i underdånighet afgifna af U. Cygnaeus. Helsingfors 1861.
- Förslag till Kyrkolag för den Evangelisk-Lutherska kyrkan i Storfurstendömet Finland jemte Motiver och Reservationer. Helsingfors 1863.
- Handlingar, i anledning af Prestmötet i Åbo den 28 Juni — 1 Juli 1859. Åbo 1860.
- Handlingar tillkomna vid Landtdagen i Helsingfors åren 1877—1878 I—V. Helsingfors 1878.
- Hans Kejserliga Majestäts Nådiga Skolordning för Storfurstendömet Finland. Gifven i Helsingfors den 8 Augusti 1872. Helsingfors 1877.
- Hans Kejserliga Majestäts Nådiga Propositioner till Storfurstendömet Finlands ständer å landtdagen i Helsingfors åren 1863—1864, äfvensom vederbörande utskotts betänkanden och ständernas underdåniga svar i anledning af sagda propositioner I—III. Viborg 1864—65.
- Högvördiga Prestaståndets Pleni-Protokoll vid Landtdagen i Helsingfors 1863—1864 I—III. Helsingfors 1864—1865.

Kejserliga Finska Hushållnings-Sällskapets Underdåniga Utlåtande angående åtgärder till befrämjande af finska landtbruket och dess binnärningar. Helsingfors 1857.

Kyrkolag för den evangelisk-lutherska kyrkan i storfurstendömet Finland, af Finlands Ständer vid landtdagen år 1867 antagen och af Hans Kejserliga Majestät den 9 December 1868 i nåder stadfästad. Storfurstendömet Finlands Författnings-Samling 1869 n:o 30.

Presteståndets protokoll vid landtdagen i Helsingfors år 1872 I—III. Helsingfors 1896.

Presteståndets protokoll vid landtdagen i Helsingfors år 1877—1878. I—V. Helsingfors 1897—1898.

Presteståndets protokoll vid landtdagen i Helsingfors år 1882 I—III. Helsingfors 1905.

Program, upptagande de förändringar m.m., som inträffat vid Gymnasium i Wasa under Läseåren 1844, 1845 och 1846. Wasa 1847.

Program, upptagande de förändringar m.m., som inträffat vid Gymnasium i Wasa under Läseåren 1847, 1848 och 1849. Wasa 1850.

Program, upptagande de förändringar m.m., som inträffat vid Gymnasium i Wasa under Läseåren 1850, 1851 och 1852. Wasa 1853.

Program öfver förändringarne vid Gymnasium i Åbo under Läseåren 1850—1853. Åbo 1853.

Program öfver förändringarne vid Gymnasium i Åbo under Läseåren 1853—1856. Åbo 1856.

Protokoller förda i det utskott af Finlands fyra stånd, som till följd af Hans Kejserliga Majestäts Nådiga Manifest af den 29 Mars 1861 sammanträdde i Helsingfors, den 20 Januari — 6 Mars 1862. Helsingfors 1862.

Protokoll, fördt vid Prestmötet i Åbo den 6—8 September 1864. Åbo 1865.

Protokoll, fördt vid Prestmötet i Åbo den 1—8 Juni 1871. Åbo 1876.

Protokoll, fördt vid Prestmötet i Åbo den 15—22 September 1875. Åbo 1876.

Protokoll, fördt vid Prestmötet i Åbo den 15—21 September 1880. Åbo 1881.

Protokoll, fördt vid Prestmötet i Nikolaistad den 16—22 September 1885. Åbo 1886.

Protokoll, fördt vid Prestmötet i Åbo den 10—17 September 1890. Åbo 1891.

Protokoll, fördt vid Prestmötet i Borgå den 30 Augusti — 5 September 1871. Helsingfors 1872.

Protokoll, fördt vid Prestmötet i Borgå den 15—21 September 1875. Borgå 1876.

Protokoll, fördt vid Prestmötet i Borgå den 15—21 September 1880. Borgå 1881.

Pöytäkirja laadittu Suomen evankelis-lutherilaisten seurakuntain toises-

- sa yleisessä kirkolliskokouksessa Turussa syyskuun kuluessa v. 1886. Hämeenlinna 1888.
- Pöytäkirja tehty pappeinkokouksessa Turussa syyskuun 13—19 p:nä 1892. Turku 1893.
- Pöytäkirja tehty pappeinkokouksessa Turussa syyskuun 22—26 p:nä 1896. Turku 1897.
- Samling af Författningar och Stadgar, hvilka ändra eller förklara Kyrkolagen af År 1686, och ännu äro till efterlefnad gällande; Författad och utgifven På Kongl. Maj:ts Nådiga Befallning År 1813. Stockholm 1813.
- Samling af Placater, Förordningar, Manifester och Påbud, samt andre Allmänna Handlingar, hvilka i Storfurstendömet Finland sedan 1808 års början ifrån trycket utkommit. Femte Delen. Helsingfors 1831.
- Samling af Placater, Förordningar, Manifester och Påbud, samt andre Allmänna handlingar, hvilka i Storfurstendömet Finland sedan 1808 års början ifrån trycket utkommit. Tionde Delen. Helsingfors 1845.
- Suomen pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä v. 1885 I—II. Helsinki 1885.
- Suomen pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä v. 1888 I—II. Helsinki 1889.
- Suomen pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä v. 1891 I—II. Helsinki 1892.
- Suomen pappissäädyn pöytäkirjat valtiopäiviltä v. 1894 I—II. Helsinki 1894.
- Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-Kokous 1864—1889. Helsinki 1865—1890.
- Suomen talonpoikaissäädyn pöytäkirjat valtiopäivillä v. 1872. Helsinki 1895.
- Sveriges Kyrkolag af år 1686; jemte ännu gällande stadganden genom hvilka den blifvit ändrad eller tillökt, utgifven af A. J. Rydén. Göteborg 1856.
- Turun tuomiokapitulin kiertokirjeet XIX. Turku 1899.
- Turussa istuneen Suomen ensimmäisen seurakuntakokouksen protokollat. Hämeenlinna 1877.
- Turussa istuneen Suomen kolmannen kirkolliskokouksen pöytäkirjat. Turku 1893.
- Utdrag utur alle ifrån den 7. Decemb. 1718 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer. Första delen till år 1730. Stockholm 1742.
- Utdrag utur alla ifrån 1783 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer. Stockholm 1803.
- Sven Wilsman, Swea Rikes Ecclesiastique Werk. Örebro 1781.
- Yhteenveto pöytäkirjasta viidennessä yleisessä Pappienkokouksessa Kuopiossa, syyskuun 15—18 p. 1880. Liite Kuopion hiippakunnan tuomiokapitulin kiertokirjeeseen n:o 236. Kuopio 1886.

3. *Sanoma- ja aikakauslehdet*

Borgå Tidning 1848; Evangelisk Tidning 1875; Finland 1836, 1888, 1890; Finlands Allmänna Tidning 1861; Helsingfors Tidning 1848; Helsingin Wiikko-Sanomia 1884; Hämäläinen 1884; Helsingfors Dagblad 1864, 1880; Hufvudstadsbladet 1886; Ilmarinen 1848—1850; Kansan Ystävä 1898; Kirjallinen Kuukauslehti 1869, 1870; Kristillisiä Sanomia 1871, 1874; Kyrkligt Weckoblad 1868; Litteraturblad 1856, 1959; Morgonbladet 1846, 1875, 1878, 1881, 1884; Nya Pressen 1886, 1893, 1898; Päivälehti 1893; Saima 1845, 1846; Skoltidning 1848; Suometar 1863; Tidskrift för Finska Kyrkan 1859; Tidskrift för Teologi och Kyrka 1877, 1880; Tähti 1864, 1866; Uusi Suometar 1876, 1883, 1884, 1886, 1891, 1893, 1898; Valvoja 1882, 1885; Vartija 1892, 1893; Wasabladet 1875, 1879; Wasa Tidning 1846, 1847, 1885, 1886; Åbo Tidning 1883, 1886, 1893; Åbo Tidningar 1858, 1860; Åbo Underrättelser 1846, 1855, 1880, 1884.

4. *Käytettyä kirjallisuutta*

Aaltonen, Esko, Kyläyhteiskunta isojaosta alkaen. Suomen kulttuurihistoria IV. Jyväskylä 1936.

A[irila], M[artti], Cannelin, Gustaf. KE I. Porvoo 1927.

Akiander, Matthias, Historiska upplysningar om religiösa rörelserna i Finland IV, VII. Helsingfors 1860, 1863.

—»—, Skolverket inom forna Wiborgs och nuvarande Borgå stift. Helsingfors 1866.

Anthoni, Eric, Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift 1808—1832 II. SKST XVIII. Helsingfors 1928.

Arwidsson, Adolf Ivar, Lärobok i Finlands historia och geografi. Åbo 1832.

Aspelin, H. Em., Wasa stads historia. Förra delen. Nikolaistad 1892.

Aspelin-Haapkyliä, Eliel, Alfred Kihlman I—II. Porvoo 1915, 1918.

—»—, Lauri Stenbäck. Helsinki 1917.

—»—, Muoto- ja muistikuvia I. Helsinki 1911.

Bäumer, Gertrud, Liberalismus: I. Ideengeschichtlich. RGG III. Tübingen 1929.

Lärobok uti Allmänna Werldshistorien. Öfversättning. Med rättelser och tillägg försedd af Edvard Bergenheim. Helsingfors 1837.

Bergh, Edv., Vår styrelse och våra landtdagar I—II. Helsingfors 1884, 1888.

Bergholm, Axel, Sukukirja. Suomen aatelittomia sukuja I—II. Kuopio 1901.

Björklund, Joh., Suomen papisto 1800-luvulla erityisesti silmälläpitäen pappistarvetta ja sen tyydyttämismahdollisuuksia. SKST XLII. Helsinki 1939.

von Bonsdorff, Carl, Åbo stads historia under sjuttonde seklet. Första bandet. Helsingfors 1894.

- Brilioth, Yngve, Predikans historia. Lund 1945.
- Brotherus, K. R., Valtio ja kirkko. Porvoo 1923.
- Böök, Emil, Zacharias Joakim Cleve och hans förhållande till den pedagogiska rörelsen i Finland under seklets senare hälft. KA 1900.
- Carpelan, Tor, Helsingfors Universitets studentmatrikel 1828—1852. SSLS CCIII. Helsingfors 1930.
- Carpelan, Tor ja Tudeer, L. O. Th., Helsingin yliopiston opettajat ja virkamiehet vuodesta 1828 I—II. Helsinki 1925.
- C[astrén], G[unnar], Linsén, Juhana Gabriel. KE III. Porvoo 1930.
- , Sjöström, Aksel Gabriel. KE V. Porvoo 1934.
- Cederberg, J. A., En blick på J. T. Becks riktning i Finland. TA 1909—1910.
- Colliander, O. I., Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan I. SKST VIII. Helsinki 1910.
- Cygnæus, Gustaf, K. Suomen Talousseura 1797—1897. Turku 1897.
- D[onner] K[ai], Castrén, Matias Aleksanteri. KE I. Porvoo 1927.
- Edén, David, Svenska baptismens i Finland historia 1856—1931. Vasa 1931.
- Elgenstierna, Gustaf, Den introducerade svenska adelns ättartavlor I. Stockholm 1925.
- S. G. Elmgrenin muistiinpanot, julkaissut Aarno Maliniemi. Suomen historian lähteitä II. Helsinki 1939.
- Estlander, C. G., Ungdomsminnen. Helsingfors 1918.
- Finska Bibelsällskapet 1812—1912. Åbo 1912.
- Fryxell, And., Kertomuksia Ruotsin historiasta I—II. Jyväskylä 1909—1910.
- Gestrin, E. T., Om rättfärdiggörelsen. Evangelisk Tidning 1875 n:o 39—41.
- [—] , Den lutherska Rättfärdiggörelsen i motsats till den Beckska riktningen af en Ordets tjenare i Finland. Tammerfors 1875.
- Gripenberg, Aleksandra, Naisasian kehitys eri maissa IV. Porvoo 1909.
- Grotenfelt, Arvi, Uuden ajan filosofian historia II. Helsinki 1938.
- H[akulinen], L[auri], Eurén, Gustaf Erik. KE I. Porvoo 1927.
- Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia I—II. Suomen tiedettä n:o 3: 1—2. Turku 1949.
- Halla, Lauri, Aaron Gustaf Borgin työ uuden katekismuksen aikaansaamiseksi. SKSV XXI. Helsinki 1933.
- Hanho, J. T., Suomen oppikoululaitoksen historia I. Porvoo 1947.
- Hartman, Nicolai, Hegel. Die Philosophie des deutschen Idealismus II. Berlin und Leipzig 1929.
- Hedberg, F. G., Andeliga Sångar. Första häftet. Helsingfors och Åbo 1850. 2. painos 1853.
- Heikel, Ivar A., Helsingin Yliopisto 1640—1940. Helsinki 1940.
- H[eikel], I[var] A., Laurén, Ludvig Leonard. KE III. Porvoo 1930.
- Helander, B. H., Piirteitä neologian vaikutuksesta Suomen kirkollisiin ja

- uskonnollisiin oloihin 18:nneen vuosisadan keskivaiheilta 19:nneen vuosisadan keskivaiheille. Helsinki 1901.
- Helanen, Vilho, Suuri murros. Pohjalainen osakunta 1828—1837. Porvoo 1937.
- Henricson, Eric, Striden kring Carl von Bergens föredrag i Helsingfors. SKSV XXVIII. Helsinki 1940.
- Holmqvist, Hjalmar, Från romantiken till världskriget. Handbok i svensk kyrkohistoria III. Stockholm 1941.
- Hornborg, And. John, Åbo Erkestifts Matrikel. Åbo 1854.
- »—, Om Stridigheterna i vår tid angående rättfärdiggörelsen af tron. Afhandling till synodalmötet i Borgå 1871. Helsingfors 1871.
- Hytönen, Viljo, Suomalaista sivistystaistelua 1858—1908. Helsinki 1908.
- »—, Suomen raittiusliikkeen historia. Porvoo 1930.
- »—, Talonpoikaissäädyn historia Suomen valtiopäivillä 1809—1906 I. Helsinki 1923.
- »—, »Vanha» Suometar. Uuden Suomettaren muistojulkaisu. Helsinki 1919.
- Hyötyniemi, J. E., Suomen kansanopetuksen historia ennen nykyaikaista kansakoululaitosta. Helsinki 1942.
- Ingman, A. W., Några ord om en vigtig theologisk fråga. Mbl 1875 n:o 232—237.
- Ingman, Lauri, Kirkkolainsäädäntö Suomessa jälkeen v. 1870. Helsinki 1911.
- Ingman, Lauri, K. L. I §:n valmistelusta. Till professorn Robert Hermanson vid fyllda 70 år 19 2/2 16. Helsinki 1916.
- »—, Uuden katekismuksen valmistelu kirkossamme 1800-luvun alkupuolella. SKSV VI. Helsinki 1916.
- »—, Ylennysperusteista papinviroissa. SKSV V. Helsinki 1916.
- Jacobsson, Santeri, Taistelu ihmisoikeuksista. Jyväskylä 1951.
- Jalava, Emil, Liber Scholae Aboensis 1670—1825—1830. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja IX. Helsinki 1933.
- J[ohnsson], G[unnar], Pipping, Joachim Wilhelm. KE IV. Porvoo 1932.
- »—, von Willebrand, Knut Felix. KE V. Porvoo 1934.
- Jokipii, A. E., Sivistyneet ja kirkko. Porvoo 1937.
- Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia. Porvoo 1942.
- Juva, Mikko, Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848—1869. SKST 51. Helsinki 1950.
- »—, Uskonnonvastaisen naturalismin tunkeutumisesta Suomen sivistyselämään. SKSV XXXIX — VL. Helsinki 1951.
- »—, Valvojan ryhmän syntyhistoria. Turun Historiallinen arkisto. Turku 1952.
- Kallio, V. J., Halikon historia. Forssa 1930.
- »—, Salons historia. Salo 1940.
- Kansanvalistusseuran kalenteri 1899. Helsinki 1898.

- Ur Alfred Kihlmans brevväxling. Ett urval redigerat av Martti Ruuth. SKHT XLI. Helsingfors 1937.
- Kovero, Martti, Suurteollisuuden synty ja kehitys. Suomen kulttuurihistoria IV. Jyväskylä 1936.
- Krook, Tor, Jonas Lagus. En österbottensk väckelsehövding. Vasa 1947.
- »—, Väckelserörelserna i Österbottens svenska församlingar under 1800-talet II. SKHT XXXI, 2. Helsinki 1931.
- Krusius-Ahrenberg, Lolo, Der Durchbruch des Nationalismus und Liberalismus im politischen Leben Finnlands 1856—1863. Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ B XXXIII. Helsinki 1934.
- »—, Planerna på en ombildning av Finlands senat och 1860-talets inlägg i frågan. HA XLIX. Helsinki 1943.
- Lagus, Vilh., Åbo Akademis Studentmatrikel 1640—1828 II. Helsingfors 1895.
- Laine, Y. K., Suomen poliittisen työväenliikkeen historia I. Helsinki 1945.
- Landqvist, John, Nyhumanism. PPU III. Stockholm 1945.
- Leinberg, K. G., Bergenheimskas Realskolan i Åbo. Helsingfors 1885.
- »—, Helsingfors Lyceum under de trettiofem första åren af dess verksamhet. Helsingfors 1866.
- »—, Skolstaten i nuvarande Åbo stift och dettas förra andel af Kuopio stift intill den 1 juli 1870. Jyväskylä 1893.
- L[iakka], N[iilo], Conradi, Frans Edvard. KE I. Porvoo 1927.
- Louhivuori, O. W., Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta. Helsinki 1915.
- Lönnebeck, Gustaf F., Folkskoleidéns utveckling i Finland 1800—1866. Helsingfors 1887.
- Meurman, Agathon, Muistelmia I. Helsinki 1909.
- Minnen från Wasa Gymnasium. Anteckningar af en f.d. gymnasist. Mbl 1878 n:o 81—116.
- Professor Adolf Mobergs autobiografi. Utgiven av Ragnar Dahlberg. SSLS CXCL. Helsingfors 1927.
- Mäkinen, A., Vapaakirkollinen liike Suomessa I. Helsinki 1911.
- Nerman, Ture, En präst av gamla stammen. Stockholm 1928.
- Newman, Ernst, Den waldenströmska försoningsläran i historisk belysning. Stockholm 1932.
- »—, Edvard Björkenheims utveckling till frikyrkoman. SKST XLVIII. Åbo 1947.
- Nurmio, Yrjö, Suomen sensuuriolot Venäjän vallan alkuaikoina vv. 1809—1829. Porvoo 1934.
- Osmonsalo, Erkki K., Hallituksen politiikka herännäisliikkeitä kohtaan Aleksanteri I:n ja Nikolai I:n aikana. SKST XII, 4. Helsinki 1939.
- »—, Perustuslaillisen kehityksen kausi. Suomen historian käsikirja II. Porvoo 1949.

- Palmén, E. G., 1869 vuoden kirkkolain vanhemmista esitöistä. SKSV IV. Helsinki 1915.
- , Säädýt ja puolueet 1882 vuoden valtiopäivillä. Valvoja 1882.
- , Till hundraårsminnet af Johan Philip Palmén I—II. Helsingfors 1915, 1917.
- Paunu, Eira, Uskonnonopettaja ennen ja nyt. KA 1948.
- Pipping, Hugo, Axel Olof Freudenthal. SSLS CV. Förhandlingar och uppsatser. 25. Helsingfors 1912.
- Pleijel, Hilding, Från fädernas fromhetsliv. Stockholm 1939.
- , Bibeln i svenskt fromhetsliv. Malmö 1941.
- , Svenska kyrkans historia V. Karolinsk kyrkofromhet, pietism och herrnhutism 1680—1772. Stockholm 1935.
- Rancken, J. Oskar I., Lars Stenbäck inom Skollärareföreningen i Wasa. Helsingfors 1871.
- Rein, Gabriel, Storfurstendömet Finlands Statistik. Öfversättning. Stockholm 1842.
- R[ein], G[arbr]iel, Rein, Gabriel. KE IV. Porvoo 1932.
- Rein, Th., Juhana Vilhelm Snellmanin elämä I—II. 2. painos. Helsinki 1904, 1905.
- Renvall, Heikki, Eheä elämäankaari. Uusi Suomi 1948 n:o 286.
- Rinne, Juhani, Turun tuomiokirkko. Helsinki 1929.
- Rohde, Edv., Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet. Lunds universitets årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd. 3. Nr 3. Lund 1908.
- Rosendal, M., Suomen herännäisyyden historia XIX:llä vuosisadalla I—IV. Oulu 1902—1915.
- R[osengren], S[ulho], Heikel, Henrik. KE II. Porvoo 1929.
- Rosenqvist, G. G., Bref till Axel Fr. Granfelt. TA 1915.
- Rosenqvist, V. T., Frans Ludvig Schauman I—II. SSLS CXCI, CCVI. Helsingfors 1927, 1928.
- , Lars Stenbäck som pedagog. KA 1912.
- , Skolans skiljande från kyrkan. SKSV VI. Helsinki 1917.
- , T. T. Renvall i skollärareföreningen i Vasa. KA 1912.
- R[osenqvist], V. T., Bergenheim, Edvard. KE I. Porvoo 1927.
- Ruuth, Martti, Abraham Achrenius II. SKST XVII. Porvoo 1921.
- , Havaintoja uskonnollisesta ja kirkollisesta elämästämme 1860- ja 1870-luvuilla. TA 1910.
- , Kirkollinen alkeisopetus aikakautena 1800—1860 Turun ja Porvoon synodaalikousten valossa. SKST XI. Helsinki 1913.
- , Turun synodaalikokous 1842. SKSV XXXI—XXXII. Helsinki 1945.
- Ruutu, Martti, Savo-karjalaisen osakunnan historia II. 1857—1887. Porvoo 1939.
- Räbergh, Herman, Teologins historia vid Åbo Universitet. Senare delen. 1713—1827. Helsingfors 1901.
- , Torsten Thure Renvall. TA 1898.

- Saarenheimo, Mikko, Savonlinnan kaupunki 1639—1812. Savonlinnan kaupungin historia I. Helsinki 1939.
- », 1880-luvun suomalainen realismi. Porvoo 1924.
- S[aarimaa], E. A., Lilius, Aukusti. KE III. Porvoo 1930.
- Salo, Aukusti, Suomen ensimmäisen seminaariasetuksen synty. HA XLVII. Helsinki 1940.
- S[alonen], I[lmari], Hjelt, Frans Wilhelm Gustaf. KE II. Porvoo 1929.
- Salomaa, J. E., J. V. Snellman. Helsinki 1944.
- Sarva, Gunnar, Kouluhallituksen ensimmäinen päällikkö vapaaherra Casimir v. Kothen. KA 1945.
- S[arv]a, G[unnar], Bergroth, Julius Efraim. KE I. Porvoo 1927.
- Savolainen, Teppo, Turun kirjastoliikkeen vaihteita 1850—1900. Pynnisen perintö. Helsinki 1946.
- Scharling, C. I., Martensen, Hans Lassen. Dansk Biografisk Leksikon. XV Bind. København 1938.
- Schauman, Aug., Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa I—II. Jyväskylä 1924, 1925.
- Schmidt, W. A., Fredrik Gabriel Hedberg. Lutherska Litteraturstiftelsens svenska publikationer n:o 1. Helsingfors 1948.
- Seitkari, O., Vuoden 1878 asevelvollisuuslain syntyvaiheet. Helsinki 1951.
- Selinheimo, Vilho, Turun porvariston sukunimiä 1700-luvulla. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja IX. Helsinki 1925.
- Sentzke, Geert, Die Theologie Johann Tobias Becks und ihr Einfluss in Finnland I. Schriften der Luther-Agricola Gesellschaft 8. Helsinki 1949.
- Smeds, K., Något om Replot församling. Övertryck ur »Människovännen» för januari och februari 1915. Jakobstad 1915.
- Soveri, A. J., Silmäys Pohjanmaan herännäisyyden piirissä viime vuosisadan keskivaiheilla nousseen raamatullisen suunnan syntyyn. TA 1924.
- Stadius, Uno, Konstnärliga anlag inom släkten Tavaststjerna. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja XIX—XX. Helsinki 1937.
- Stenius, Martti, Zachris Joakim Cleven suhde Suomen kansa- ja oppikoulujen uudistukseen. Kasvatustieteellinen kirjasto n:o 2. Vammala 1938.
- Strandberg, Carl Henric, Åbo stifts Herdaminne, ifrån Reformationens början till närvarande tid I. Åbo 1832.
- Suolahti, Gunnar, Nuori Yrjö Koskinen. Porvoo 1933.
- », Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo 1919.
- », Vanhempi fennomania ja Suomen itsenäisyyden aate. Turun Suomalaisen Yliopistoseuran vuosikirja 1921.
- S[van]ljung, J. Kr., Minnen från Wasa Gymnasium 1844—1847. Nikolaistad 1885.
- Sv[an]ljung, K[nut], Odenvall, Fredrik Julius. KE IV. Porvoo 1932.
- Takala, Lauri, Suomen evankelisen liikkeen historia I—III. SKST XXVI. Helsinki 1929—1948.

- Takolander, Alfons, Erik Gabriel Melartin I. SKST XXI. Ekenäs 1926.
- Tarjanne, A. J., Kansakouluasetuksen synty. Suomen kansakoulu 1866—1916. Helsinki 1916.
- Tengström, Jac., Afhandling om Presterliga Tjenstgörningen och aflönningen i Åbo Erke-Stift I. Åbo 1820.
- Tigerstedt, E. N., Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur. Helsingfors 1939.
- Tigerstedt, Robert, Åbo Gymnasium 1828—1872. SSLS CXLIII. Helsingfors 1919.
- Tiilikä, Osmo, Uuden elämän etiikka. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja XXXI. Helsinki 1940.
- Topelius, Zachris, Sulhaskirjeitä. Porvoo 1948.
- Turja, H. A., Kenraalikuvernööri Zakrevskin tarkastusmatkoista toukolokuussa v. 1824. HAik 1933.
- Turun Suomalainen Yksityislyseo ja Turun Suomalainen Klassillinen Lyseo 1879—1929. Turku 1929.
- Friedrich Ueberwegs Grundriss der Geschichte der Philosophie IV. Die deutsche Philosophie des XIX. Jahrhunderts und der Gegenwart. Völlig neubearbeitet von Dr. Traugott Konstantin Oesterreich. Berlin 1923.
- W[allinheim]o, J. W., Dahlberg, Gustaf. KE I. Porvoo 1927.
- Waris, Heikki, Savo-karjalaisen osakunnan historia I. 1833—1852. Porvoo 1939.
- , Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Helsinki 1948.
- Wasastjerna, Oskar, Ättartaflor öfver den på Finlands Riddarhus introducerade adeln I—II. Borgå 1879—1880.
- Vasenius, Valfrid, Zacharias Topelius I—IV. Helsinki 1912—24.
- Viitanen, Otto, Turun kansanopetuksen historiaa alkeiskoulun perustamisesta oppivelvollisuuslakiin 1817—1921. Turku 1947.
- W[ikman], K. Rob. V., Rancken, Johan Oskar Immanuel. KE IV. Porvoo 1932.
- Virkkunen, Paavo, Erään uudistuslainsäädännön alkuvaikeuksia. HA XLVII. Helsinki 1940.
- Voipio, Aarni, Vuosien 1853—1893 katekismustyön suuntaviivoja. SKSV XXI. Helsinki 1933.
- Yrjö-Koskinen, Y. S., Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia III. Helsinki 1916.
- Å[kesson], E[lof], Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. PPU II. Stockholm 1944.
- Ölander, Sverker, Anton Niklas Sundberg före ärkebiskopstiden. Uppsala 1951.
- Österbladh, Kaarlo, Pappissääty Suomen valtiopäivillä 1809—1906 I—II. SKSV XXXIV, XXXVI. Turku 1933, 1934.
- Ö[sterbladh], K[aarlo], Renvall, Torsten Ture. KE IV. Porvoo 1932.

Henkilöluettelo

- Achrenius, Abraham 26.
 Achrenius, Antti 26.
 Adlerberg, N. 252.
 Ahlqvist, A. E. 234.
 Ahrenberg, K. V. 181.
 Akiander, M. 39, 147, 153, 169, 170, 172, 181, 182.
 Aleksanteri II 13, 163, 190, 199, 220, 297.
 Aleksanteri III 220, 268, 292.
 [Ali-Knaapi], Antti Sipinpoika 16.
 » , Maria Juhontytär 16.
 » , Simo Erkinpoika 16.
 Alopaeus, C. H. 229, 280, 282.
 Alopaeus, M. E. 140, 142, 144, 146, 197, 203, 204, 218.
 Appelberg, H. A. 104.
 Appelbom-suku 19.
 Arenander, I. 20.
 Armfelt, A. 195.
 Armfelt, Maria Katarina 19.
 Arppe, A. E. 19, 38, 39, 41, 42, 46, 89, 181, 182, 195, 197.
 Arppe (Stenbäck), Ebba 83.
 Arppe, N. G. 19, 35.
 Beck, J. T. 87, 94, 95, 96, 97, 107, 133, 141, 146, 211, 214, 221, 222, 227, 228, 277.
 Bengel, J. A. 228.
 Bergbom, J. E. 205.
 von Bergen, C. 269, 270.
 Bergenheim, E. 30, 56, 59, 74, 77, 78, 94, 100, 107, 109, 110, 112, 113, 117, 118, 120, 124, 125, 133, 135, 136, 137, 147, 153, 154, 155, 156, 157, 164, 165, 169, 194, 221, 251, 272, 274, 289.
 Bergenstråle, K. J. R. 54.
 Bergh, J. F. 137, 138, 141, 142, 144, 146, 169, 170, 171, 172, 197, 211, 216, 302.
 Bergh, J. I. 92, 138, 142, 203, 204, 208, 211, 216, 258, 267, 302.
 Bergman, C. H. 222.
 Bergroth, A. 286.
 Bergroth, F. H. 92.
 Bergroth, J. E. 31, 56, 61, 181, 182, 188.
 Björnram (Borenus), Beata 19.
 Björnram, C. A. 20.
 Björnram, C. G. 20.
 Bobrikov, N. 300.
 von Bonsdorff, J. G. 36.
 Borenus, A. F. 202, 253.
 Borenus, E. 19.
 Borenus, J. F. 21.
 Borenus (Cairenius), Johanna Sofia 19.
 Borg, A. G. 107, 138, 139, 140, 148, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 197, 208, 213, 216, 217, 234, 245, 247, 248, 249, 250, 253.

- Borg, K. K. 123.
 von Born, V. M. 290.
 Boy, C. J. 66.
 Bredow, G. G. 78.
 Bäck, J. 229, 237.
 Cairenius (Renvall), Agnes Cornelia 15, 18, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 36, 37.
 Cairenius (Arppe), Amalia Beata 19, 20, 24, 27.
 Cairenius, A. 19.
 Cairenius, Gustava Jacobina 20, 26, 89, 90, 91, 92, 93.
 Cairenius, Jakob (s. 1754) 18, 19.
 Cairenius, Jakob (s. 1791) 20, 21.
 Cairenius (Crusell), Johanna Charlotta 19, 20, 36.
 Cairenius (Tavaststjerna), Kristina Magdalena 20, 36.
 Cairenius, M. 18.
 Cairenius, S. 18, 19.
 Cairenius (Arppe), Sofia Albertina 19.
 Calamnius, J. 54.
 Cannelin, G. 56, 126.
 Carlborg, G. N. 21.
 Carlsson, W. 222.
 Carpaesus, H. 19.
 Carpaesus (Cairenius), Maria 19.
 Carpelan-suku 20.
 Castrén, M. A. 41, 42, 43.
 Castrén, Z. 204.
 Cato vanhempi 50, 51.
 Cedercreutz, C. E. 195.
 Cederholm, C. 269.
 Chydenius, A. H. 258, 259.
 Cleve, O. H. 142, 181.
 Cleve, Z. J. 123, 169, 176, 181, 253, 254, 257.
 Collan, C. 22.
 Collan, F. 42, 43, 78.
 Colliander, O. I. 300.
 Conradi, F. E. 41, 44, 57, 102.
 Crusell, C. M. 40, 43, 44.
 Crusell, Gustaf Samuel 20.
 Crusell, Samuel Gabriel 19, 28.
 Cygnaeus, F. 78.
 Cygnaeus, G. 269.
 Cygnaeus, U. 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 179.
 Dahl, J. D. 137.
 Dahlberg, G. 104, 222, 254, 286, 301, 302.
 Dinter, G. F. 67.
 Durchman, F. O. 53, 139, 145, 146.
 Ebrard, J. A. 228.
 Edman, J. A. 100, 101, 116, 129, 136.
 Ehrström, G. 194, 205.
 Ehrström, O. W. 203.
 Ekelund, J. 78.
 Ekman, F. J. 104.
 Elmgren, S. G. 31, 38, 55, 56, 101.
 Enehjelm, neiti 234.
 von Essen, C. G. 34, 53, 83, 87, 89, 92, 96, 98, 125, 147, 152, 153, 203, 210, 211, 214, 222, 242, 253.
 von Essen J. A. 196, 198.
 Estlander, C. G. 242, 248, 290.
 Eurén, G. E. 75, 78, 94, 113, 116, 118, 121, 129, 164.
 Europaeus, A. J. 137, 197.
 Favorin, A. A. 96.
 Federley, B. 71, 72.
 Federley, C. B. 220.
 Fleming, H. E. 26.
 Forsman, J. 198.
 Forsström, K. F. 123, 124.
 Fredrikson, F. W. 145, 148, 153, 155, 156, 157, 265.
 Frosterus, B. 121.
 Frosterus, G. 188.
 Frosterus, R. V. 137, 272.
 Freudenthal, A. O. 254.
 Fryxell, A. 31.
 Furuhielm, H. 205.
 Gadolin, G. 101.
 Garström, J. 102.
 Geijer, E. G. 31.

- Geitlin, J. G. 208, 238, 239, 260, 261, 262.
 Gestrin, E. T. 229, 230.
 Gottleben-suku 19.
 Gottlund, K. A. 68.
 Granfelt, A. E. 272.
 Granfelt, A. F. 211, 217, 228, 253, 269, 270, 273.
 Gripenberg, S. 169, 195.
 Grot, J. 43.
 Grönberg, J. 139, 145, 229, 232, 241, 262, 286.
 Grönlund, A. 22.
 Grönlund, C. E. 120.
 von Haartman, V. 293, 294.
 Hackzell, J. M. 211.
 Hedberg, F. G. 90, 91, 93, 94, 105, 126, 129, 131, 139, 140, 156, 229, 245, 249, 253, 302.
 Hegel, F. 34, 43, 46, 47, 48, 49, 63, 65, 84.
 von Heiden, F. 293, 294.
 Heikel, H. 80, 81, 94, 100, 105, 113, 117, 119, 120, 127, 129, 132, 147, 153, 155, 156, 157, 164, 179, 203, 204, 208, 211, 217.
 Helander, C. J. 31, 38, 139, 237, 252.
 Helander, O. H. 31, 53, 97, 156, 157.
 Helander, R. 91.
 Helander, V. L. 232, 234, 237, 262, 286.
 Hellen, H. 211.
 Helsingius, G. F. 75, 94, 116, 120, 129, 229.
 Hertzberg, F. 76, 116, 129, 203.
 Hjelt, F. W. G. 31, 38, 113, 120, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 234, 235, 253, 254, 262, 266.
 [Holfvastböle], Valpuri Juhontytär 17.
 Hornborg, A. J. 112, 140, 188, 223, 245, 247, 249, 253, 254, 257, 265, 268, 286.
 Hornborg, G. 286.
 Hougberg, S. W. 268.
 Hällfors, K. E. 121.
 Indrén, A. G. 104.
 Indrenius, B. 262.
 Ingelius, G. E. 31.
 Ingman, A. W. 53, 87, 88, 92, 96, 98, 145, 146, 147, 222, 225, 227, 228, 230.
 Johansson, G. 180, 181, 270, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 300, 304.
 Johnsson, J. V. 273.
 Kaarle IX 300.
 [Kairinen], Brita Yrjöntytär 18.
 » , Pekka Fransinpoika 18.
 Kalm, J. M. 181, 185.
 Kant, Immanuel, 63.
 Kihlman, A. 53, 80, 83, 87, 89, 91, 92, 94, 96, 97, 98, 102, 105, 107, 122, 143, 147, 152, 153, 221, 225, 241, 242, 250, 253, 254, 258, 265, 266, 282.
 Kiseleff, F. 252.
 [Knaapi], Brita Kreuntytär 16.
 » , Elina Mikontytär 15.
 » , Kreu Eskonpoika 15.
 » , Juho Eliaanpoika 16.
 von Kothén, C. 188, 251, 252, 301.
 Krohn, J. 31.
 Kustaa II Aadolf 300.
 Lagus, J. 34, 83.
 Lagus, J. W. 271.
 Lagus, R. 205.
 Lampén, J. K. 285.
 Langenskiöld, C. F. T. 205.
 Laurell, A. A. 34.
 Laurén, L. L. 30, 56, 72, 83, 126, 169, 175, 235.
 Leander, J. 55.
 Leinberg, K. G. 169, 181.
 [Lempilä], Elias Juhonpoika 16.
 » , Liisa Jaakontytär 16.
 Lemström, K. L. 248.
 Liedke 68.

- Lilius, A. 56, 122.
 Lille, A. 220.
 Lilja, N. 143.
 Lillja, J. W. 13, 77, 143.
 Limnell, K. R. 102.
 Lindberg, S. O. 248.
 Lindblad, J. M. 87.
 Lindelöf, J. A. 112, 124, 186.
 Linder (Bergenstråle), Maria
 Fredrika 54.
 Lindh, D. 197.
 Lindh, Th. 269.
 Lindqvist, lehtori 234.
 Linsén, J. G. 38.
 Liukkonen, G. W. 266.
 Ljungberg (Cairenius), Ebba 19.
 Lundberg, P. M. F. 53, 85.
 Lönnbeck, W. 282.
 Lönnrot, E. 123, 169, 172.
 Malm, C. W. 301.
 Malmberg, N. G. 53.
 Malmgren, A. 109.
 Manninen, A. 169.
 Martensen, H. L. 85, 88.
 Mechelin, L. 242, 252, 262, 281, 287.
 Melartin, E. G. 29, 149.
 Meurman, A. 169, 170, 171, 172,
 194, 270, 284, 291.
 Mittag-Leffler, M. G. 248.
 Moberg, A. 27.
 Moliis, H. 86, 87.
 Myrberg, O. F. 224, 225, 228.
 Möller, J. 129.
 Neovius, W. E. 120, 124, 125.
 Nervander, J. J. 33.
 Niebuhr, B. G. 51.
 Nikolai I 297.
 Nikolai II 300.
 Nordqvist, A. F. 301.
 Nordström, J. J. 40, 136, 199.
 Nordström, O. M. 177.
 Oberlin, J. F. 67.
 Odenvall, F. J. 59, 76, 83, 86.
 Ollonqvist (Limnell), Margareta
 Elisabet 102.
 Ottelin, C. G. 137.
 Palmén, E. G. 217, 219.
 Palmén, J. Ph. 266.
 Palmgren, O. L. 54.
 Palmros, F. S. 128.
 Paulinus-suku 19.
 Pipping, F. W. 37, 39.
 Pipping, J. W. 40, 55.
 Pütz, W. 77, 78.
 von Qvanten, E. 193, 199.
 Rancken, G. 245.
 Rancken, J. O. I. 56, 59, 72, 218.
 Ratinen, S. 180.
 Rein, G. 38, 42, 43, 50, 51.
 Renqvist, H. 129.
 Rensvald, J. G. 16.
 Renvall (Palmgren), Agnes Maria
 Elisabet 54.
 Renvall, Amanda Sofia (o.s. Lim-
 nell) 98, 102, 103, 104, 181, 243,
 247, 255, 267, 268, 286, 299.
 Renvall, Aron 17.
 Renvall, Carl August 22, 93.
 Renvall, Carl Severin 102.
 Renvall, Claes Torsten Gustaf 103.
 Renvall, Eino Thure 103.
 Renvall (Toll), Elin Emilia 55, 83.
 Renvall, Emilia Maria Lovisa (o.s.
 Bergenstråle) 54, 77, 78, 81, 92,
 100, 102, 274.
 Renvall, Emilia Sofia 103.
 Renvall (Conradi), Emma 21, 24,
 27, 28, 102.
 Renvall (Åsbrink), Emma Cecilia
 55, 83, 105.
 Renvall, Henrik Antinpoika 16.
 Renvall, Henrik Heikinpoika 15,
 17, 21, 22, 24, 25.
 Renvall, Heikki Gabriel 26, 36, 86,
 103, 105, 200, 295, 301.
 Renvall, Josef 17.
 Renvall, Kustaa 16, 17, 25, 37.

- Renvall, Lennart Torstensson 103.
 Renvall, Maria Margareta 103.
 Renvall, Marta Amanda 103, 295.
 Renvall (Garström), Minna Johanna 102, 233.
 Renvall, Pentti 294.
 Renvall, Selma Sofia 55.
 Renvall, Tancred Teodor 103, 299.
 Renvall, Thekla Mathilda 103.
 Renvall, Thorsten Mauritz 55, 83.
 Renvall, Ture Armand 55, 98, 102, 103, 188, 200, 201, 207, 213, 251, 301, 302.
 Renvall, Uno Mikael 103, 104, 299.
 Renvall, Volmar Teodor 22, 143.
 Reuter, E. O. 91, 132.
 Reuter, E. T. F. 96, 102, 107, 225, 250, 252, 253.
 Rindell, A. 102.
 Rindell, G. M. 102.
 Rindell, Sigrid 54, 102, 103, 104, 255.
 Ritou, G. 94.
 Roos, N. F. 228.
 Rosendal, A. F. 126.
 Rosengren, E. M. 91, 105, 139, 145, 152, 209, 229, 253, 302.
 Rosenius, C. O. 224.
 Rosenqvist, G. G. 283.
 Rosenqvist, V. T. 60.
 Rudenschöld, T. 160.
 Runeberg, J. L. 33, 38.
 Runeberg, J. W. 242, 248.
 Ruotsalainen, Paavo 35.
 Råbergh, H. 26, 58, 84, 100, 107, 220, 229, 232, 233, 237, 243, 245, 247, 249, 250, 270, 272, 286, 287.
 Rönnbäck, E. 179.
 Saxén, K. J. A. 104.
 Schauman, A. 193, 194.
 Schauman, F. L. 100, 105, 113, 136, 137, 152, 169, 170, 171, 173, 188, 192, 194, 195, 197, 202, 203, 204, 208, 210, 211, 215, 216, 217, 223, 241, 242, 245, 253, 254, 276, 278.
 Schelling, F. W. 48.
 von Schoultz, C. 205.
 Schroderus, G. H. 29, 56, 83.
 Sirelius, K. J. G. 167.
 Sjöström, A. G. 38.
 Snellman, F. A. 31, 208, 253.
 Snellman, J. V. 33, 34, 44, 45, 67, 68, 72, 73, 103, 160, 167, 169, 171, 185, 186, 193, 194, 195, 199, 205, 206, 207, 218, 258, 259, 262, 266, 267.
 Sohlberg, H. F. 241, 253.
 Soldan, A. 169.
 Steinkopf, I. A. 97.
 Stenbäck, K. E. 216, 286.
 Stenbäck, K. F. 127.
 Stenbäck, L. 35, 53, 59, 83, 96, 128, 136, 182.
 Srandman, E. A. 248.
 Strauss, D. F. 45, 82.
 Stråhlman, A. E. 123, 124.
 Sundvall, F. W. 286.
 Sundvall, J. M. 34.
 Svanljung, J. Kr. 57.
 Svedberg, A. 169.
 Sylvén, E. R. 55.
 Tavaststjerna, J. J. 20.
 Tavaststjerna, K. A. 20.
 Tengström, G. 197.
 Tengström, Jaakko 114, 117, 149.
 Tengström, J. J. 34.
 Tholuck, A. 228.
 Tigerstedt, K. K. 117, 120, 124, 186, 195.
 Toll, C. 55.
 Toll, G. E. 55.
 Tolpo (Cairenius), Maria Martin-tytär 18.
 Topelius, Z. 31, 38, 39, 54, 75.
 Törngren, A. 197.
 Waenerberg, G. M. 168, 188.
 Waldenström, P. P. 224, 225.
 Wasastjerna, G. A. 55.

- Wegelius (Schroderus), Betty
Sofia 83.
- Wegelius, J. 83.
- von Willebrand, E. G. 20.
- von Willebrand, F. 41.
- [Vähäsilkkilä], Jaakko Mikonpoika
17.
- » , Maria Abrahamin-
tytär 17.
- Ylander, H. J. 90, 91.
- Ylenius, H. J. 26.
- [Yli-Knaapi], Abraham Heikinpoi-
ka 17.
- » , Greta Matintytär 17.
- » , Heikki Jaakonpoika
16, 17.
- [Yli-Knaapi], Henriika Maria Ab-
rahamintytär 17.
- » , Kustaa Tanelinpoi-
ka 17.
- [Yli-Knaapi], Liisa Juhontytät 16.
- » , Matti Abrahamin-
poika 16.
- Yrjö-Koskinen, Y. S. 31, 42, 58,
122, 194, 198, 242, 245, 253, 257,
258, 259, 261, 262, 264, 265, 266,
279, 280, 281, 284, 285, 291.
- Zakrevski, A. 23.
- Åsbrink, H. G. L. 55.
- Åström, Emma Irene 233.
- Öhrnberg, C. A. 252.
- Öller, K. F. 264.
- [Östergård], Anna Jaakontytär 16.
- » , Kirsti Matintytär 16.
- » , Mikko Tuomaanpoi-
ka 16.
- » , Tuomas Simonpoika
16.
- Östring, F. 122.
- Östring, J. J. 35.

Sisällysluettelo

Esipuhe	5
Johdanto	7
Vanhaluterilainen yhtenäiskulttuuri ja sen alkava rakoileminen. Kirkollisten uudistusten tarve 1800-luvun puolivälissä.	
I luku. Suku ja lapsuus	15
Renvall-suku. Cairenius-suku. T. T. Renvallin lapsuus Turussa ja Naantalissa. Oppilaana Turun katedraalikoulussa ja lukiossa. Historian harrastuksen herääminen.	
II luku. Opiskeluvuodet	33
Renvallin ylioppilasajan johtavat henkiset virtaukset: kansallisromantiikka, Hegelin filosofia, herännäisyys. Ylioppilastutkinto ja opinnot. Ylioppilaselämää: Boreaalin osakunta. Ylioppilasajan ystäviä: M. A. Castrén, A. E. Arppe, C. M. Crusell. Kansallinen herääminen; tutustuminen hegeliläisyyteen ja D. F. Straussiin. Renvallin historiankäsitteet. Väitöskirja.	
III luku. Koulumiehenä Vaasassa ja Turussa	52
Olot Vaasassa ennen kaupungin paloa. Avioliitto ja viranhaku. Vaasan lukio; Renvallin historian ja maantiedon lehtorina. Koulunopettajien Yhdistys. Renvallin kasvatusopilliset periaatteet. Sanomalehdentoimittajana ja muu julkinen toiminta. Haku Turkuun. Turun lukio. Karttajulkaisu ja historian oppikirjat. Osallistuminen julkiseen toimintaan Turussa.	
IV luku. Uskonnollinen kehitys	82
Kosketus Vaasan pietisteihin. Uskonnollinen murros. Gustava Cairenius. Suhde hedbergiläisyyteen. Alfred Kihlman ja liittyminen beckiläisyyteen.	
V luku. Turun tuomiokirkkoseurakunnan kirkkoherrana	99
Papiksivihkimys ja viranhaku. Uusi avioliitto ja perhe-elämää. Uudistuksia seurakuntaelämässä: suomenkielen aseman parantaminen, rippikoulu, raamatunselitykset. Renvallin saarnat. Käytännöllistä toimintaa: hautausmaan laajentaminen,	

kirkon korjaukset, osallistuminen köyhäinhoitotyöhön. Läänninrovastin tehtävät.

- VI luku. Tuomiokapitulin jäsenenä 111
 Edvard Bergenheim ja muut jäsenet. Seurakuntien jakoanomukset, prebendat. Vaaliehdotukset, indigenaattioikeus, armovuosi. Papiksi aikovien kuulustelut ja pastoraalitutkinnot, suomenkielisen virkamiehistön kasvattaminen, papin- ja opettajanviran välinen ero. Julkirippi. Hengellinen sensuuri, suhtautuminen eriuskolaisiin. Sisälähetysseuran perustamishanke.
- VII luku. 1860-luvun kirkollisissa komiteoissa 135
 Nordströmin kirkkolakiehdotus. Schaumanin ehdotusta tarkastamassa. Komitean ehdotus Turun pappeinkokouksessa v. 1864: tunnustusta, kirkkokuria ja kirkolliskousta käsittelevät pykälät.
 Katekismuskomitean aikaisempi toiminta. Pyrkimyksiä uskonnonopetuksen uudistamiseen; Renvallin Ilmarisessa v. 1849 julkaiseva uskonnonopetusohjelma, Turun v:n 1859 synodaalikokous. Renvall ja A. G. Borgin katekismusehdotus. Suunnitelmat raamattukatekismukseksi.
- VIII luku. Koulunuudistajana 159
 Renvallin suunnitelmia kansakoulun kehittämiseksi ennen kansakouluasetuksen ilmentymistä: Wasa Tidningissä v. 1846 julkaistu kansanopetusohjelma, tuomiokapitulin lausunto v. 1856, Suomen Talousseuran asiantuntijanlausunto v. 1856. Cygnaeuksen ehdotusta tarkastavan komitean jäsenenä. Toimintaa kansakoulun hyväksi valtiopäivillä ja piispantarkastuksissa. »Kulttuuritaistelu» Turun pienten lasten kouluista. Oppikoulukomitean asettaminen. Koulun erottaminen kirkosta, uskonnonopetuksen asema, pohjakoulukysymys, opetuskieli, oppiaineet. Kouluhallituksen perustaminen.
- IX luku. Osallistuminen elpyvään valtiopäivätoimintaan 190
 Suhtautuminen Tammikuun valiokunnan kokoonkutsumiseen. Keskustelu edustuslaitoksen ja valtiomuodon muuttamisesta. Renvall ja jungfennomaanit.
 Puolan kapina. V:n 1863—64 valtiopäivien avajaiset. Skandinaavinen puolue. Perustuslain muuttamista koskevat anomusehdotukset. Painolakikomitea ja sen ehdotus valtiopäivillä. Kirkkoa koskeva lainsäädäntö. Sosiaalipoliittisia asioita.
- X luku. Tuomiorovastikauden loppuvuodet 219
 Uudistushalun laimeneminen kirkossa ja yhteiskunnassa. Evankelisuuden ja beekiläisyyden välien kärjistyminen; »Om rättfärdiggörelsen» ja kirjasen tarkastus v:n 1875 synodaalokokouksessa. Suhtautuminen uudistuspyrkimyksiin: maalli-

koiden julistusoikeuden rajoittaminen, KL 101 §, kirkolliskouksen jäsenten aloiteoikeus, pappisprivilegiot, juutalaiskysymys. Pappissivistyskomitea. Kielikysymys: yliopisto ja oppikoulut, suomenkielen asema oikeusistuimissa ja virastoissa. Sosiaalisia asioita. Asevelvollisuuskysymys ja Punaisen Ristin miljoona. Matka keisarin kruunajaisiin.

XI	luku. Arkkipiispana	269
	Hyökkäykset kirkkoa vastaan. Arkkipiispan vaali ja suhde »successio apostolica»-perinteeseen. Piispantarkastukset. Uskon- ja omantunnonvapautta koskevia kysymyksiä: eriuskolaislaki, allianssiliike, ehtoollispakon poistaminen. Kirkollisten kirjojen valmistuminen: käsikirja, katekismus. Poliittinen toiminta: kielikysymys, suhde Venäjään.	
XII	luku. Työpäivä päättyy	299
	Muutto piispantaloon. Irtautuminen julkisista tehtävistä. Suhde G. Johanssoniin. Kuolema. Piirteitä luonnekuvaan.	
	Referat	306
	Lyhennyksiä	320
	Lähdeluettelo	322
	Henkilöluettelo	336
	Sisällysluettelo	342

SUOMEN KIRKKOHISTORIALLISEN SEURAN JULKAISUJA

Pöytäkirjat	liitteineen I—X. 1892—1910 à 200:—	 2.000:—
Vuosikirjat:	I—VI, 1911—1916 à 200:—	 1.200:—
	VII—X, 1917—1920 yht. niteenä	300:—
	XI—XIV, 1921—1924 » »	300:—
	XV—XVIII, 1925—1928 » »	300:—
	XIX—XX, 1929—1930 » »	200:—
	XXI—XXVIII, 1931—38, à 125:—	 1.000:—
	XXIX—XXX, 1939—40 yht. niteenä	.. 300:—
	XXXI—XXXII, 1941—42 » »	.. 350:—
	XXXIII—XXXIV, 1943—44 » »	.. 300:—
	XXXV—XXXVIII, 1947—48 » »	.. 400:—
	XXXIX—XL, 1949—50 » »	.. 450:—

Toimituksia:

I. Leinberg, Det odelade Finska biskopsstiftets herdaminne	300:—
II—III. Consistorii Ecclesiastici Aboënsis protokoller 1656—64, I—II	750:—
Vallinkoski, Henkilö- ja paikannimihakemisto edelliseen	300:—
V. Leinberg, Åbo stifts herdaminne	350:—
VI. Boëtius Murenius, Acta visitatoria 1637—1666	350:—
VII. Leinberg, Finlands territorielle församlingar	300:—
IX. Österbladh, Turun tuomiokapit. arkist. luett.	100:—
X. Simolin, Petrus Bång	250:—
XI. Tutkimuksia Suomen kirkkohistorian alalta. Piispa H. Råberghille omist.	300:—
XII, 1—4. Suomen usk. liikkeitten historiasta. Asiakirj. ja tutkim.	
1. 1700-luvun herännäisyys	350:—
2. 1800- »	200:—
3. 1700- »	300:—
4. 1800- »	200:—
XIII. Simolin, Urkunder rörande det äldre Viborgska stiftet I	200:—
XIV. Cederberg, Maamme kirkonarkistot 2. pain.	150:—
XVI. Lutherin uskonpuhdistus ja Suomen kirkko	200:—
XVII. Ruuth, Abraham Achrenius. (Tilataan W. Söderströmltä)	
XVIII. Anthoni, J. Tengström o. stiftsstyrelsen i Åbo 1808—32, I—II	400:—
XX. Malin, Der Heiligenkalender Finnlands	400:—
XXI—XXII. Takolander, E. G. Melartin I—II à 250:—	500:—
XXIII. Hallio, Suomalaisen Virsikirjan uudistus	100:—
XXIV. Cederberg, Jaakko Stenius vanhempi	250:—
XXV. Perälä, Eskil Petraeus.	250:—
XXVI. Takala, Suomen evankelisen liikkeen historia I	400:—

XXVII.	Schmidt, Die Pfingstbewegung in Finnland ..	300:—
XXVIII.	Juhlajulkaisu J. Gummerukselle ja M. Ruuthille	400:—
XXX.	Jaakkola, Vanhimmat historialliset kopiokir- jamme	400:—
XXXI.	Krook, Väckelserörelserna i Österbottens svens- ka församlingar under 1800-talet I—II	400:—
XXVII.	Lehtonen, Die livl. Kirchenordnung des Joh. Gezelius	300:—
XXXIII.	Rinne, Pyhä Henrik. (Tilataan Otavalta, H:ki)	
XXXIV, XXXVI.	Österbladh, Pappissäätö Suomen valtiopäivillä 1809—1906 I—II (I 300:—, II 400:—)	700:—
XXXV, XXXVII.	Jonas Lagus, Brev och skrifter I—II à 200:—	400:—
XXXVIII:	1. Rosenqvist, Det liturgiska arbetet i Finland efter skilsmässan från Sverige	300:—
XXXIX.	Holmström, Eerikki Eerikinpoika Sorolainen	250:—
XL.	Hallio, Suomal. virsikirjan virret (Til. Suom. Kirj. Seur.)	
XLI.	Ur Alf. Kihlmans brevväxling	400:—
XLII.	Björklund, Suomen papisto 1800-luv.	200:—
XLIII.	Loimaranta, Erikssonien mystillis-separatisti- nen liike	250:—
XLIV:	1. Gummerus, Agricolan Rukouskirja I	250:—
XLIV:	2. Gummerus, Agricolan Rukouskirja II	400:—
XLV:	2. Maliniemi, De Sancto Henrico II	500:—
XLVI.	Juhlakirja, SKHS:n täyttäessä 50 v.	200:—
XLVII.	Xenia Ruuthiana	600:—
XLVIII.	Newman, Edvard Björkenheim	400:—
XLVIII.	Krook, Jonas Lagus	600:—
L:	1—2. Laestadius, Dårhushjonet I—II à 500:—	1.000:—
	51. Juva, Suomen sivistyneistö uskonnollisen va- paamielisyyden murroksessa 1848—1869 ..	400:—
	52. Ramus virens, Juhlajulkaisu Aarno Malinie- melle	

Näitä teoksia saadaan kirjakaupoista. Seuran jäsenet saavat julkaisut alennuksella. Kirjatilauksia ottaa vastaan Seuran sihteeri teol. lis. A. Siljamäki (Helsinki, 4 linja 18 A. 6), jolle myös jäseniksi pyrkivät voi-
vat ilmoittautua.